

Hedmarksdialekten i dag

- En undersøkelse av språk og språklige motiv hos 12 ungdommer fra bygd og by på Hedmarken

Ann Kjersti Holland

Hovedoppgave i nordisk språk
Institutt for nordisk språk og litteratur
Det humanistiske fakultet
Universitetet i Tromsø
Våren 2001

INNHold

KAPITTEL 1: INNLEDNING	1
1.1 Bakgrunn og formål.....	1
1.2 Problemstillinger	2
1.3 Teoretisk utgangspunkt.....	3
1.4 Annen forskning	4
1.5 Hedmarken.....	5
1.5.1 Hamar	5
1.5.2 Stange	7
1.5.3 Hedmarkingen.....	8
1.6 Hedmarksdialekten	8
1.7 Studiet av ungdomsspråk - et studie av morgendagens språk? Om problemet med age- grading	11
1.8 Språklige endringer - kan de forklares? Om forklaringsbegrepet i humanvitenskapen.....	12
1.9 Informantene. Et første møte	14
KAPITTEL 2: BEGREPSAVKLARINGER	15
2.1 Dialekt og standard.....	15
2.2 Varietet	18
2.3 Naturlig språk	18
2.4 «The observer's paradox».....	20
KAPITTEL 3: TEORI. «SPRÅKET I SAMFUNNET»	23
3.1 Kort om språkendring generelt	23
3.1.1 Urbanisering	24
3.1.2 Skriftspråket.....	26
3.1.3 Massemedia	27
3.2 Språklig variasjon betinget av tilhørighet til sosiale grupper i samfunnet	28
3.2.1 Språk og kjønn.....	28
3.2.2 Ungdomsspråk	33
3.3 Dialekt møter dialekt. Observasjoner av språklige endringer ved dialektkontakt	35
3.3.1 Språklig regionalisering.....	35

3.3.2 Nivellering.....	36
3.3.3 Kodeveksling og kodeblanding	36
3.4 Forholdet mellom ulike varieteter. Markerte og umarkerte former.....	37
3.4.1 Indikatorer, markører og markerthet.....	37
3.4.2 Umarkerte språkformer og nøytralitetsstrategier	41
3.5 Sosiale nettverk.....	42
3.6 Akkomodasjon: Konvergens og divergens	45
3.7 Språk og identitet.....	48
3.7.1 Personlig identitet	48
3.7.2 Sosial identitet	49
3.7.3 Geografisk og kulturell identitet.....	50
3.7.4 Et dynamisk identitetsbegrep.....	51
3.7.5 Språket og identiteten	51
3.7.6 Språkendring og identitetsendring.....	52
3.8 Holdninger til språk	53
3.8.1 Språkholdninger i Norge.....	55
3.8.2 Holdninger til hedmarksdialekten.....	56
KAPITTEL 4: METODE	58
4.1 Kvantitative og kvalitative metoder.....	58
4.2 Rekruttering av informanter	61
4.2.1 Rekruttering til denne undersøkelsen	63
4.3 Opptakssituasjonen.....	65
4.3.1 Innsamlingsmetoder.....	67
4.3.2 Innsamlingsmetoden i denne undersøkelsen.....	70
4.3.3 Studiet av naturlig språk	71
4.4 Språklige variabler.....	76
4.4.1 Varietetene.....	76
4.4.2 Valg av språklige variabler	77
4.4.3 Oversikt over de språklige variablene	78
4.4.4 Beskrivelse av de språklige variablene.....	79
4.4.5 Andre variabler	88

4.5 Fra tale til skrift. Prinsipper for transkripsjonen.....	89
4.5.1 Transkripsjonen i den språklige analysen.....	90
4.5.2 Transkripsjon av informantenes utsagn til innholdsanalysen.....	91
4.6 Behandling av materialet.....	93
4.6.1 Kvantifisering av materialet. En beskrivelse av informantenes språk.....	93
4.6.2 Innholdet i informantenes utsagn. Kvalitativ analyse. Feil! Bokmerke er ikke definert.	

KAPITTEL 5: KVANTIFISERING AV VARIABLENE. EN ANALYSE AV

INFORMANTENES SPRÅK.....	96
5.1 Metodedrøfting - nok en gang.....	96
5.1.1 Statistikk og språkvitenskap.....	97
5.1.2 Feilkilder i forbindelse med kvantifisering av et materiale.....	98
5.2 Nærmere vurdering av enkelte problemer ved statistisk databehandling.....	101
5.2.1 Få informanter.....	101
5.2.2 Få belegg.....	102
5.3 Kartlegging av informantenes språk.....	103
5.3.1 Hedmarksdialekten i by og bygd.....	104
5.4 Vurdering av antall belegg i undersøkelsen.....	113
5.5 Variabelen geografisk område.....	115
5.5.1 Informantenes nettverk og språklige variasjon.....	116
5.6 Andre variabler.....	118
5.6.1 Monoftongering av norrøne diftonger.....	118
5.6.2 Preteritum av <i>skyte</i> og <i>bryte</i>	119
5.7 Tre språklige strategier.....	119
5.7.1 Språklige strategier hos informantene i denne undersøkelsen.....	120
5.7.2 Teksteksempler på hver språklige strategi.....	121
5.8 Implikasjon og implikasjonsanalyse.....	124
5.9 Hvordan endres hedmarksdialekten?.....	127
5.9.1 Språktrekkenes mulige endringsmønster.....	129
5.9.2 Forholdet mellom variablenes tendens til endring og antatt grad av markerthet.....	131
5.9.3 Skriftspråkets innflytelse.....	143
5.10 Går utviklinga i ei bestemt retning?.....	144

5.11 Oppsummering av kapittel 5.....	145
--------------------------------------	-----

KAPITTEL 6: ANALYSE AV INFORMANTENES UTSAGN. KVALITATIV

ANALYSE	147
6.1 Formål.....	147
6.2 Kvalitativ forskning, fenomenologi og livsverden.....	147
6.3 Enkeltindividet og språkbruk.....	148
6.4 Språket styrt av vår livsverden.....	148
6.5 Grunnlaget for analysen.....	149
6.5.1 Analysens gjenstand.....	149
6.5.2 Teoretisk bakgrunn.....	150
6.6 Individet og gruppa. Sosiale nettverk.....	152
6.6.1 Informantene og nettverkene.....	153
6.7 Språklige endringer hos informantene.....	156
6.7.1 <i>Når jæ var liten, snakka jæ helt sånn full' stendig (Rita)</i> - Språklige endringer hos informantene selv og i omgivelsene deres.....	156
6.7.2 <i>Når jæ snakker med bestefar, han er veldig, han snakker veldig dia'lekt, da legger jæ om, da taça jæ (Siri)</i> - Situasjonsbestemte språklige endringer.....	158
6.8 <i>Det er jo på en måte en identi¹tet man har å, når man snakker en dia¹lekt (Silje)</i>	
Språket som identitetshandlinger.....	162
6.8.1 Informantenes sosiale identitet.....	162
6.8.2 Identitet som motiv for språklig valg.....	167
6.8.3 Hedmarksdialekt, hamardialekt eller oslodialekt? Lokal tilhørighet og dialektal identifisering.....	172
6.9 Dialektholdninger og språklig atferd.....	176
6.9.1 De tradisjonelle dialektene - noe positivt eller negativt?.....	177
6.9.2 Bruk av dialekt - positivt i alle situasjoner?.....	178
6.9.3 Hedmarksdialekten.....	179
6.9.4 <i>«Jæ har jo veldig inntrykk av at det er lissom av de verste, da, dia¹lektene» (Rita)</i>	
Oppfatning av andres holdninger til hedmarksdialekten.....	181
6.9.5 Det gamle er best.....	182

6.10 Oppsummering av den kvalitative analysen	183
6.10.1 Hedmarksdialektens funksjon hos informantene.....	183
6.10.2 Ulike motiv for språklige valg. Ei oppsummering	184
KAPITTEL 7: AVSLUTNING	187
7.1 Ungdommene som del av større sosiale grupper	187
7.1.1 Kjønn som sosial gruppe	187
7.1.2 Bygdeungdom og byungdom	189
7.1.3 Ungdom som sosial gruppe	190
7.2 «Short-term-accomodation» og opptakssituasjonen	191
7.3 Valg av språklig kode ut fra nøytralitetsstrategier	193
7.4 Språklig bevissthet og språklig endring.....	194
7.5 Hedmarksdialekten på Østlandet	195
7.6 Hamarregionen, regionalisering og hedmarksdialekten i dag.....	197
LITTERATURLISTE:	199

VEDLEGG

1. Kart over Hedmark fylke
2. Spørsmål som utgangspunkt for samtale 1
3. Spørsmål som utgangspunkt for samtale 2
4. Spørsmål som utgangspunkt for samtale med voksne informanter
5. Andre variabler

OVERSIKT OVER FIGURER OG TABELLER

Figurer:

Figur 5 A: Hedmarksvarianter i prosent per variabel hos hver av hamarinformantene.....	107
Figur 5 B: Hedmarksvarianter i prosent per variabel hos hver av stangeinformantene.....	109
Figur 5 C: Hedmarksvarianter i prosent per variabel hos hver av romedalinformantene.....	111
Figur 5 D: Hedmarksvarianter i prosent per variabel hos de voksne informantene	112
Figur 5 E: Hedmarksvarianter i prosent per informant	112
Figur 5 F: Prosentvis bruk av hedmarksvarianter etter geografisk område	115
Figur 5 G: Bruk av hedmarksvarianter for hvert informantpar	117
Figur 5 H: Bruk av hedmarksvarianter for hvert informantpar etter stigende prosent	117
Figur 5 I: Ulike monodialektale strategier	120
Figur 5 J: Ulike språklige atferdsmønstre hos informantene.....	120
Figur 5 K: Tre språklige atferdsmønstre: <i>Randi, Stian og Rune</i>	129

Tabeller:

Tabell 4 A: Oversikt over språklige variabler.....	79
Tabell 4 B: Fonetisk beskrivelse av variantene av hver variabel.....	80
Tabell 5 A: Antall belegg <i>Heidi</i>	104
Tabell 5 B: Antall belegg <i>Hilde</i>	104
Tabell 5 C: Antall belegg <i>Hans</i>	104
Tabell 5 D: Antall belegg <i>Halvor</i>	105
Tabell 5 E: Antall belegg <i>Siri</i>	107
Tabell 5 F: Antall belegg <i>Silje</i>	107
Tabell 5 G: Antall belegg <i>Stian</i>	107
Tabell 5 H: Antall belegg <i>Stig</i>	108
Tabell 5 I: Antall belegg <i>Randi</i>	109
Tabell 5 J: Antall belegg <i>Rita</i>	110
Tabell 5 K: Antall belegg <i>Rune</i>	110
Tabell 5 L: Antall belegg <i>Rolf</i>	110
Tabell 5 M: Antall belegg <i>Sigmund</i>	111
Tabell 5 N: Antall belegg <i>Ragnhild</i>	111
Tabell 5 O: Variablenes relative frekvens av hedmarksvarianter i fallende rekkefølge.....	126
Tabell 5 P: Skalogram	127
Tabell 5 Q: Variablenes relative frekvens av hedmarksvarianter i fallende rekkefølge, basert på <i>Stian, Stig, Rune</i> og <i>Rolf</i>	132
Tabell 5 R: Oppsummering av sammenhengen mellom fonetisk avstand mellom variantene, deres geografiske utbredelse og endring	142

KAPITTEL 1: INNLEDNING

1.1 Bakgrunn og formål

Interessen for den språklige utviklinga på Hedmarken er blant annet skapt av den enkle grunn at det er skrevet veldig lite om språket i dette området. Men selv om det er skrevet lite om språket på Hedmarken, er folk likevel opptatt av den lokale dialekten. Særlig er eldre opptatt av hvordan det går med den tradisjonelle hedmarksdialekten. Mange uttrykker dyp bekymring med tanke på den oppvoksende generasjons talemål, ungdommene snakker ikke «skikkelig dialekt». Fenomenet er ikke unikt for hedmarksdialekten. Språk har bestandig vært i endring, og den oppvoksende generasjons språk har vel til alle tider skilt seg noe ut fra den eldre generasjonens. Et uttrykk for folks interesse for den lokale dialekten kan utgivelsen av ei ordbok over stangedialekten illustrere. Ordboka, *Slik tala vi* (Aasen 1999), ble utgitt av Stange Morsmålsforening, blant annet med det formål å nedtegne lokale ord og uttrykk med tanke på de framtidige generasjoner.

Parallelt med dette arbeider andre med å profilere Hamar og bygdene rundt som et alternativ til Oslo, både for boligsøkere og for næringslivet. I forbindelse med den nye hovedflyplassen på Gardermoen, har man forsøkt å sette området på kartet som en sentral plass på Østlandet med kort vei til Oslo.

Språklige undersøkelser har de siste åra påvist at de lokale dialektene jevnes ut, og at trekk som er felles for større områder, vinner fram. Fenomenet er kalt språklig regionalisering. Det er særlig språktrekk i byene som sprer seg til bygdene rundt. Skjekkeland (1999) ser tendenser til fenomenet i Agder, Dalen (1990) finner det i Trøndelag, det samme gjør Røyneland (1999) og Bakås (1998) på Tynset, og Skolseg (1994) på Romerike, for å nevne noen. Sistnevnte finner også ut at det er det som tradisjonelt er omtalt som oslo-øst-dialekt, som sprer seg i hennes undersøkelsesområde. Følger vi jernbanelinja enda litt nordover fra Skolsegs Romerike, kommer vi til Stange og Hamar. Det er disse to kommunene jeg tar for meg i denne oppgava.

Hvordan går det da med den oppvoksende generasjons talemål i ei slik utvikling? I denne oppgava studerer jeg tre ungdomsgrupper fra tre områder, Hamar, Stange og Romedal. Jeg vil studere

språket *til* ungdom, *blant* ungdom og *i* ungdomsgruppa. Ungdom som sådan er ei sosial gruppe som lettere enn mange andre tar til seg det som er nytt. De eldre generasjonene kan gjerne være litt mer tilbakeholdne overfor novasjoner, enten det gjelder teknologi, musikk, klær eller språk. På denne måten skapes også generasjonsmotsetninger. I et samfunn preget av regionalisering, urbanisering og modernitet, øker kontakten mellom mennesker over stadig større avstander. Dette må naturligvis virke inn på menneskenes verdier og holdninger. Jeg er her spesielt interessert i hva denne utviklinga gjør med språket og den lokale tilhørighetsfølelsen hos ungdom. For ungdom i Hedmarksbygdene er både Hamar og Oslo kommet nærmere inn på dem enn tilfellet var for ikke mange år tilbake. Ungdom, både fra større og mindre steder, får på denne måten et mangfold av verdier å identifisere seg med. Det valget de gjør i denne sammenhengen, vil virke inn på deres atferd, sosialt og språklig, og deres oppfatning og vurdering av omgivelsene.

Gruppetilhørighet og identifisering med gruppa står ofte sterkere hos ungdom enn hos andre aldersgrupper. Det vil derfor være interessant å studere hvordan ungdoms identitet og verdier velges ut fra samspillet med nettverket rundt dem.

1.2 Problemstillinger

Ut fra formålene jeg beskrev ovenfor, har jeg formulert to problemstillinger som danner utgangspunktet for analysen i denne undersøkelsen:

1. Hva skjer med hedmarksdialekten i ungdomsgjengen?

Jeg er for det første interessert i *språket* til informantene. Jeg vil forsøke å beskrive hedmarksdialekten slik den framstår blant ungdommene som er informanter i undersøkelsen. Språket til informantene fra Hamar vil i denne sammenhengen fungere som et slags sammenlikningsgrunnlag. Jeg venter ikke å finne mange trekk fra den tradisjonelle hedmarksdialekten hos disse informantene (jf. beskrivelsen av hedmarksdialekten under 1.6). Ungdommene er fra tre geografiske områder, Hamar, Stange og Romedal, der Romedal er det mest rurale området. Hovedhypotesen vil være at prosenten for bruk av former fra den tradisjonelle hedmarksdialekten vil øke med området grad av ruralitet.

I forbindelse med den språklige kartlegginga av ungdommenes språk, vil jeg også se om det er mulig å påvise noe endringsmønster for hedmarksdialekten. Jeg venter for øvrig at eventuelle endringer i forhold til den tradisjonelle hedmarksdialekten går mot en sentraløstnorsk målform, mer eller mindre tilsvarende talemålet i Oslo. Men kan man si noe om endringene går mot den såkalte oslo-øst-dialekten, eller blir talemålet på Hedmarken preget av et «finere» og mer prestisjefyllt talemål, det jeg i oppgava kaller en oslo-vest-dialekt? Her blir også språket til hamarinformantene viktig.

I kartlegginga av ungdommenes talemål ønsket jeg å undersøke om, og i hvilken grad, dette skiller seg fra talemålet til voksne hedmarkinger. Jeg har derfor med to informanter fra informantenes foreldregenerasjon. Disse fungerer i første rekke som referansepersoner.

2. Hva er motivasjonen bak de språklige valgene til ungdommene?

For det andre er jeg interessert i *innholdet* av det informantene uttrykker. Jeg vil forsøke å forstå deres egne motiv for det språklige valget de har gjort. Identitet og holdninger blir sentrale begrep i denne sammenhengen. Forhåpentlig vil jeg gjennom analysen få ei antydning om hedmarksdialektens stilling blant ungdom på Hedmarken i dag ved blant annet å høre ungdommenes oppfatning av den språklige virkeligheten de er del av.

1.3 Teoretisk utgangspunkt

Teorien i denne undersøkelsen har identitet og forholdet mellom språk og identitet som en overordnet og gjennomgående faktor. Jeg har trukket inn flere teorier om språklig variasjon og endring som jeg mener kan ses i sammenheng med individets identitet, og følelse av tilhørighet. Teoriene om sosiale nettverk, akkomodasjon, identitet og holdninger vil bli beskrevet i kapittel tre, og blir benyttet som forklaringsmodeller for å oppnå en forståelse av språklig variasjon mellom informantene, og av hvert individs språklige atferd. Alle disse modellene vil gjøre seg gjeldende i den kvalitative delen av analysen.

1.4 Annen forskning

Jeg har allerede nevnt flere studier av språklig variasjon og endring de siste åra, og disse har påvist utviklingstendenser mot ei språklig regionalisering. Prosjektet *Talemålsendring i Noreg* (TEIN)¹ ble opprettet for å kartlegge dagens dialektsituasjon i Norge og hvilken retning utviklinga tar. Mange arbeider er og blir gjort i forbindelse med prosjektet, som også denne oppgava kan relateres til. En nærliggende studie det også kan være verdt å nevne, er Mæhlum (1992) om språkforholdene på Svalbard. Dette arbeidet fokuserer på ulike språklige strategier hos barn og ungdom i Longyearbyen. Både aspekter ved metoden og en del teoretiske perspektiver som er brukt i Svalbardundersøkelsen, har fungert som inspirasjon i denne oppgava.

Andre avhandlinger hovedfagsoppgava mi om språket på Hedmarken kan ses i sammenheng med, er Hernes' (1998) arbeid om språklig variasjon på Os, og Bakås' (1998) studie av talemålsutviklinga på Tynset. Framstillingsforma i den kvalitative analysedelen er inspirert av ei hovedoppgave om navneendring, som Vistnes (2000) har skrevet.

Når det gjelder studier av hedmarksdialekten eller dialekter som ligger den nær, har Tveit og Evensen (1984) utført en språksosiologisk undersøkelse av talemålet på Gjøvik. Innflytterne Mæhlum (1986) studerte i Oslo, hadde sin bakgrunn på Nordre Land, som tilhører det opplandske talemålsområdet, noe også hedmarksdialekten gjør. Av eldre beskrivelser av dialekter på Hedmarken, finnes Westgaards (1970) morfemanalyse av substantivene i Romedal, samt hovedoppgavene til Eifring (1946) om dialekten i Furnes og til Holm (1935) om stangedialekten. Jeg vil imidlertid bruke Borgs (1974) beskrivelser av hedmarksdialekten som eksempel på en tradisjonell hedmarksdialekt når jeg studerer språket til mine informanter.

¹ Prosjektet talemålsendring i Noreg (TEIN) omfatter universitetene i Oslo, Bergen, Trondheim og Tromsø, samt Høgskolen i Agder.

1.5 Hedmarken

Distriktet Hedmarken¹ består av byen Hamar og bygdekommunene Ringsaker, Stange og Løten. Regionen ligger på Mjøsas østre bredd, 12 mil nord for Oslo. Hamar kommune grenser til kommunene Ringsaker i nord, Løten i øst og Stange i sør (se kart over Hedmark fylke, vedlegg 1).

1.5.1 Hamar

Etter at middelalderbyen Hamar ble nedlagt i 1587, ble dagens Hamar etablert på landbrukskommunen Vangs grunn i 1849, og var da en by på 40 dekar. Byen ble gradvis større, og i 1946 femdoblet Hamar sitt areal. Siste utvidelse skjedde i 1992, da Hamar og Vang og en liten del av Ringsaker ble en kommune.

Kommunikasjonen ut i verden fra Hedmarken har vært god lenge. Den første jernbanen i området ble åpnet i 1863 (Hamar-Grundset), banen mellom Hamar og Eidsvoll i 1886, og 112 år senere, i 1998, kom Gardermobanen, som gjør unna strekninga Oslo - Hamar på en time og ti minutter. E-6 er òg utbygd og gjør en oslotur kort også med bil. Rett sør for Hamar, også langs jernbanelinja, ligger Stange kommune.

Befolkningsstatistikk

Fram til 1975 hadde Hamar kommune en sterk vekst i folketallet, deretter gikk folketallet litt ned, før det fra 1985 har vært en vekst fram til i dag. Per første januar 2000 var innbyggertallet på 26 545 (opplysninger fra Statistisk sentralbyrås nettsider).

I kommuneplanmeldinga for 1999 forklares størstedelen av endringer i folkemengde med antall flyttinger. 1980-tallet startet med et innflyttingsunderskudd, men dette gikk over til et overskudd i 1985. Dette overskuddet har økt jevnt, og første januar 2000 lå tallet på 95. Utflytting fra

¹ Det er uenighet om skrivemåten av navnet på dette område. Kartverket i Hedmark fylke har vedtatt skrivemåten Hedmarken, etter press fra politisk hold, mens Norsk Språkråd anbefalte en skrivemåte uten e, Hedmarken, etter det gamle Heiðmork. To lokale historielag er imidlertid enig med Språkrådets anbefaling, og har sendt inn klage på Kartverkets vedtak. Saken er nå under behandling hos Norsk Språkråd (opplysninger fra Terje Larsen, førstekonsulent og sekretær for Statens navnekonuler, Østlandet). Jeg har i denne oppgava valgt skrivemåten uten e, Hedmark, da den ligger nærmest det opprinnelige navnet.

kommunen er særlig i aldersgruppa 20-29 år, innflyttinga er størst blant 40- og 50-åringer (Kommuneplanmelding 1999: 42)

Fordelinga av de yrkesaktive på de ulike næringene

De sysselsatte med bo- og arbeidssted i Hamar fordelte seg i 1998 som vist i tabellen nedenfor. Tallene er fra kommuneplanmeldinga, som har hentet tallene fra Statistisk sentralbyrås arbeidsmarkedsstatistikk (1998). Tallene er oppgitt i prosent.

Primærnæringer	2,5
Sekundærnæringer	16,5
Tertiærnæringer	80,5
Uoppgitt	0,2

Pendling

Pendlinga til Hamar er større enn ut av byen, men det er betydelig pendling begge veier, fra og til bygdene rundt. Antall pendlere fra Stange til Hamar var i 1996 2 347, den andre veien var det 997 pendlere (Kommuneplanmelding 1999: 47).

Utdanning

Skoletilbudet i byen er godt dekket. Hamar har fire videregående skoler, to med allmenne og økonomiske fag og to med praktisk rettede fag. Utdanningsnivået i Hamar er forholdsvis høyt. I 1997 hadde 25 % av arbeidstakerne utdanning på universitets- og høgskolenivå, mot 21,6 % i landet for øvrig (ibid.). Statistisk sentralbyrås internettsider oppgir at 23,8 % av befolkninga over 16 år hadde høyere utdanning i 1998, mot et landsgjennomsnitt på 21 %.

Hamar blir større

Det er vanlig for folk i bygdene å dra til Hamar for å handle og for å delta på ulike arrangementer og aktiviteter. Utbygging av kjøpesentre og bedrifter i Hamar fører til at lokale butikker legges ned. Hamar er også lettere tilgjengelig for befolkninga i omegnen i dag i motsetning til tidligere. Kommunikasjon og mobilitet gjør at man lettere forflytter seg mellom større avstander. Hamars sentrale plassering på Østlandet har ført til ei jevn økning av befolkningstallet. Nye boligfelt

bygges ut utenfor bygrensa, blant annet i Stange kommune. Ottestad, et tettsted i Stange kommune på grensa til Hamar, har fått nye boligfelt de siste årene. Innbyggerne her er i minst like stor grad knyttet til Hamar som til Stange. Hamar blir med andre ord større.

Hamarregionen har også profilert seg mot Gardermoen som en sentral plass å bo med kort vei til Oslo og den nye flyplassen. Ifølge en reklamebrosjyre for området har Hamar «kommet nærmere verden» etter gardermoutbygginga.

1.5.2 Stange

Stange kommune består av mange bygder. Bygdebyen Stange er kommunens administrasjonssenter og ligger ca. 15 kilometer sør for Hamar. Stangebyen som bygdebyen gjerne kalles, oppstod da jernbanestasjonen ble bygd i siste halvdel av 1800-tallet. Stange kommune som den er i dag, ble dannet i 1964, da kommunene Stange og Romedal ble slått sammen (Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon 1998: 568).

Kommunen er preget av et jordbrukslandskap. Mange av Hedmarkens største gårder ligger her. Stange er en av landets største kornkommuner, så jordbruket er en viktig næringsvei. Men Stange er ikke bare «de duvende kornåkres bygd - den er også de frodige skogers» (Prytz 1984: 98). Allmenningene er derfor de viktigste bedriftene i bygdene. Romedal har for øvrig Norges største bygdeallmenning med over 200.000 dekar produktiv skog (ibid).

Stange har en forholdsvis ny videregående skole med hovedvekt på studieretninger for allmenne og økonomiske fag, og idrett, dans og drama. I tillegg har kommunen en landbruksskole.

Befolkningsstatistikk

Stange kommunes befolkning har steget jevnt på 1900-tallet, og stabiliserte seg fra midten av 1980-tallet. Hele kommunens folketall var per første januar 2000 17 928, Stangebyen hadde 1985 og Romedal 232. Man ser en konsentrasjon av bosetninga i kommunen til områdene nærmest Hamar. Statistisk sentralbyrås internettsider oppgir en netto inn- og utflytting til og fra kommunen på +75. 16,1 % av befolkninga over 16 år hadde høyere utdanning i 1998.

Fordelinga av de yrkesaktive på de ulike næringer

Tallene er oppgitt av Statistisk sentralbyrå og gjelder 4. kvartal 1998. Tallene er oppgitt i prosent og gjelder yrkesaktive bosatt i Stange kommune. 30 % av Stanges befolkning arbeidet i 1990 i Hamar (Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon 1998: 569).

Primærnæringer	8
Sekundærnæringer	22,5
Tertiærnæringer	73
Uoppgitt	1,5

1.5.3 Hedmarkingen

Hedmarkingen er framstilt på ulike måter. Fra å være sett på nærmest som en småkonge i sagaene (Prytz op. cit: 95), kan han eller hun i dag framstå som en idealtypisk bonde, «sidrompa» og enfoldig. I virkeligheten er det vel mest stereotyper som får oss til å danne slike bilder av ulike befolkningsgrupper (jf. også kap. 3.6), men det er interessant å se hvordan informantene i undersøkelsen mente mennesker fra andre kanter av landet ser på hedmarkingene (jf. kap. 6.9). Karakteristikk som litt «trege» og trauste kom også fram i samtalene jeg hadde med de voksne fra området i undersøkelsen.

Kåre Prytz (op.cit: 96) ser også visse særtrekk ved en hedmarking:

Først og fremst dette at de ikke liker å høre larmen av seg selv. Hun eller han har nok moro av å høre folk eksponere seg - misjonere, agitere, gløde. Men vil en vinne hedmarkingen for en sak, må den legges fram tørt og lidenskapsløst, og sett fra begge sider. Selv da kan bifallet være vanskelig å registrere. Ennå lever på sine steder et litt forskrekket «Å neggu lell!» Det må ikke forveksles med bannskap - det betyr at vedkommende er tent. Men i utbruddet ligger også at da må vi se å gjøre noe med det, når det er slik fatt!

1.6 Hedmarksdialekten

Dialektene på Hedmarken hører språklig sett til målføregruppa opplandsk. Denne gruppa omfatter talemålene på Hadeland, Toten, Hedmarken (distriktet, ikke fylket), i Land, Solør og Odal. Opplandsken grenser til svenske talemål i øst, til østerdalsk og gudbrandsdalsk i nord, til valdresk-hallingdalsk i vest og til midtøstlandsk i sør. Denne siste gruppa omfatter talemålene på Romerike, Ringerike og folkemålet i Oslo.

Målføregruppa opplandsk tilhører det østnorske talemålsområdet, og har derfor språkdrag som «tjukk l», både av norrøn /l/ og /rð/: /'stu:ɾ/ <stol>, /'ga:ɾ/ <gard>, og kløyvd infinitiv og kløyvde former av de svake substantivene. De historiske overveksordene har vokalreduksjon, slik at vi får ordparene /ˈjø:ra/ <gjøre>, /ˈhope/ og /ˈha:na/ <hane> (m.), /ˈlo:ve/ <låve> (m.). En del jamveksord får jamning: *låvå* <love> (v. inf.), *læva* <leve> (v. inf.). Mer karakteristiske språkdrag for opplandsken, er at jamveksprinsippet også virker på presens, preteritum og perfektum partisipp av a-verb. Overveksordene får derfor endinga /e/ i hele fleksjonen *kaste*, *kaste*, *kaste* (pres., pret., perf. av <å kaste>), mens jamveksordene får /a/ (*tala*, *tala*, *tala*, pres., pret., perf. av <å tale>). Disse eksemplene viser også at svake verb i hedmarksdialekten tradisjonelt får r-bortfall i presens, *kaste*, mens sterke verb, f.eks. *sølv* <sover>, er enstavet med omlyd i denne verbforma. Typisk for det fonologiske er overgangen fra norrøn kort *e* til *æ* (*hestr* > *hæst*). Fenomenet kalles lågning. Et annet karakteristisk trekk er ei *framskyvning* av norrøn *a* og *o* til *æ* og *ø*: *maðr* > *mænn*, *folk* > *følk* (jf. Skjekkeland 1997: 52). Opplandsken har som de andre østlandske talemålene, trykk på første stavelse i fremmedord: /'stafun/, /'banan/. Lauvdal (1978: 371) sier at målførene på Mjøsas vestre bredd (fra Biri i nord til Toten i sør), samt Nes og Ringsaker på østsida av Mjøsa utgjør en «[...] enhet med temmelig likt målføre». I dette området er de norrøne diftongene *øy* og *ei*, *røyke*, *bein*, bevart, mens det i målførene sør for Brumundelva i Ringsaker har foregått ei monoftongering av disse diftongene, *røke*, *ben*.

Talemålet i byer - og hamarmålet

Bymål skiller seg ofte litt ut fra målførene i bygdene rundt. Ofte finner man to dialekter i byene, et «høyere talemål» og en bydialekt. Papazian (1987: 10) bruker betegnelsen «normalisert bymål» for det førstnevnte talemålet, et normalisert talemål som ofte ligger nært opp til bokmål, men vanligvis med en lokal uttale. Bydialekten ligger gjerne nærmere bygdemålet rundt byen, og har sitt opphav i dette. Tradisjonelt er det normaliserte talemålet knyttet til de øvre sosiale lag på stedet, gjerne grupper med høy utdanning, mens bydialekten tradisjonelt har vært de lavere klassers, særlig arbeiderklassens, språk. Derfor ser man gjerne på det normaliserte talemålets former som mer prestisjefylte enn bydialektens former. Ofte er bydialektene blitt omtalt som

«vulgære». Dagens utvikling tyder imidlertid på at det hovedsakelig er språktrekk fra bydialektene som er ekspansive (Papazian 1987: 16 og Bull 1980: 14-15).

Talemålene i byene har allikevel en del former felles. I byene på Østlandet bruker man for eksempel oftest pronomenet *jæ/jæi* i første person entall, mens *je* er den tradisjonelle dialektforma. Nektingsadverbet *ikke* er vanlig i byene, mens *itte* er forma man tradisjonelt har brukt på de østlandske bygdene (Helleland og Papazian 1981: 45). Språket i byene skiller seg dessuten ut fra språket på bygdene rundt ved at byene fungerer som novasjonsområder (Sandøy 1996: 179). Nye språklige trekk oppstår i byene og sprer seg gjerne til områdene i nærheten. Språklige endringer skjer for øvrig raskere i tettbygde strøk enn i områder med mer spredd bosetning.

Hamar er absolutt en by med et talemål som er mer normalisert enn talemålet i de omkringliggende bygdene. Den nære forbindelsen til Oslo har nok også gjort at språkbrukere på Hamar i dag ikke har mye igjen av den tradisjonelle hedmarksdialekten. Dette gjelder særlig de unge, men de fleste av dagens foreldregenerasjon, født og oppvokst på Hamar, har også det vi ville kunne kalle et normalisert østnorsk talemål. Som et administrativt og kulturelt sentrum på Østlandet, har Oslo vært en viktig påvirkningskilde for mjøsbyen gjennom mange år, også språklig sett. Trygve Bull (1980: 14-15) framhever særlig det folkelige talemålet i Oslo som ekspanderende:

[...] Vika-målet er den eneste østlandsdialekt som har noen virkelig ekspansiv tendens. Den påvirker ikke bare språket i Lillestrøm og andre satelittpregede byer eller «sovebyer» ikke altfor langt vekk, men også mer fjernliggende tettsteder, ja et gammelt bysamfunn som Hamar, hvor ungdommen i dag i overveiende grad sier «jæ har kasta stein» og i mindre og mindre grad «je kaste sten», slik som i Hedmarksbygdene i nærheten (Stange, Vang, Løten, Romedal, Furnes).

Hamar er selv en forholdsvis stor by med sterke tradisjoner som kultursentrum. Språket i byen har derfor i lang tid skilt seg ut fra den «bredere» dialekten på bygdene, ved å være mer preget av normaliserte former, men den nære forbindelsen til Oslo har nok, som Bull viser, påvirket språket på Hamar mer og mer.

1.7 Studiet av ungdomsspråk - et studie av morgendagens språk? Om problemet med age-grading

Studieobjektet i denne undersøkelsen er altså språket til tolv ungdommer fra Hamar og to bygder utenfor byen, og deres verdier og holdninger. Spørsmålet jeg stiller i dette avsnittet, er om observasjonene jeg gjør, vil kunne si noe om hvordan disse informantenes språk vil være om for eksempel tretti år.

I sosiolingvistiske arbeider er man interessert i å finne ut om den språklige variasjonen man observerer, er uttrykk for språklige endringer. Et metodisk grep som ofte er brukt til å undersøke dette, er å studere språk i såkalt *apparent time* og *real time*¹. Etter å ha sammenliknet språket til flere generasjoner språkbrukere, har man antatt at de språklige ulikhetene mellom dem er uttrykk for en endringsprosess. Denne metoden er basert på tanken om at språkbrukerne ikke endrer språket sitt vesentlig med alderen, slik at språket til eldre mennesker i stor grad er identisk med språket de hadde da de var unge (Labov 1994: 112). Deres språk er studert i «apparent time». Kan man så stole på slike undersøkelser gjort i «apparent time»? Flere språkforskere har stilt seg dette spørsmålet, og flere har de siste årene arbeidet med å finne et svar. Det er foretatt undersøkelser på samme sted og blant de samme informantene, eventuelt andre informanter, men fra samme sosiale gruppe, som man har studert tidligere. Etter å ha sammenliknet undersøkelser fra tidligere og nyere tider, undersøkelser i «real time», har man funnet ut at metoden i stor grad er pålitelig (jf. f.eks. Paunonen 1996).

Problemet som oppstår med slike studier, er fenomenet *age-grading*². Vi kan aldri med sikkerhet vite om endringene som observeres ved undersøkelser i «real time» er varige. Dette spørsmålet er aktuelt både i en språkstudie med et diakront perspektiv som omtalt ovenfor, såvel som ved ei synkron tilnærming til språk. Kan vi så si noe om språkutviklinga i framtida ved å studere språket

¹ De engelske begrepene har ikke fått en norsk oversettelse som er tilfredsstillende, og som har gått inn som norske fagtermer. En mulig oversettelse kunne være «tilsynelatende» (*apparent*) og «virkelig» (*real*) tid. Spørsmålet er om disse termene dekker den opprinnelige betydninga av begrepene. Unn Røynealand (i e-post) sier for øvrig at hun har landa på termene «synkrone generasjonsstudier» og «diakrone endringsstudier».

² Heller ikke dette begrepet har fått en norsk oversettelse det er bred enighet om å benytte. Unn Røynealand har foreslått termen *aldersgradering* (foredrag på TEIN-konferanse, Os, 29.9-1.10.2000). Et alternativ kunne være «endring med alderen».

til dagens ungdom? I kapittel tre skal vi se hvordan ungdomsspråkets posisjon i forskningen har endret seg den siste tida. Man har innsett at språket til ungdom virker aktivt i en språkendringsprosess, og at det ikke nødvendigvis bare er et språk som tilhører ungdommen, og som overtas av nye generasjoner ungdom. Men man kan selvfølgelig ikke vite helt sikkert hvordan språket til dagens ungdom arter seg om tretti år. Det beste er naturligvis å vente å se. Mye kan imidlertid tyde på at det er lite sannsynlig at ei gruppe språkbrukere skal ta opp igjen tradisjonelle dialektformer hvis de først har valgt et normalisert talemål.¹ Om det forekommer, er det helst på individnivå.

1.8 Språklige endringer - kan de forklares? Om forklaringsbegrepet i humanvitenskapen

Denne oppgava dreier seg om ungdoms språk og eventuelle forklaringer på hvorfor språket til ungdommene er som det er. Den vitenskapelige disiplinen vi befinner oss innenfor, er humanvitenskapen. Innenfor denne disiplinen står det å komme fram til årsaker for menneskelig atferd sentralt. Om dette i det hele tatt er mulig, og i hvilken grad disse forklaringene er fullgode, har vært et omdiskutert tema. Blant annet skyldes dette at man har tatt utgangspunkt i de analytiske begrepene som er brukt innenfor naturvitenskapelig forskning.² Jeg vil i dette avsnittet kort gjøre greie for forklaringsbegrepet slik mange i senere tid har kommet fram til at det må forstås innenfor humanvitenskapene.

At språk endres, har man observert og beskrevet. Historisk lingvistikk har hatt dette som hovedformål. Disse endringene har blant annet blitt forsøkt forklart ved forhold i språket selv, såkalte indre faktorer (Sandøy 1996: 129). I tillegg har man forsøkt å se på forhold utenfor språket, de ytre faktorene i utviklinga av språk. Kognitive faktorer er også brukt (Labov 1994: 1). Slike faktorer kan være samfunnsforhold, ulike idealer og oppfattelser av hva som er prestisje ut fra sosiale, kulturelle og politiske forhold. Historiske lingvister brukte det språkinterne systemet til å forklare språkendring, men dette ses ikke lenger på som holdbare forklaringer (jf. f.eks. Weinreich o.a. 1968: 176-177). Den labovske sosiolingvistikken har satt språklige og sosiale

¹ Et unntak her er Labovs observasjoner av den yngste generasjon språkbrukere som ble undersøkt på Marta's Vinyard (1963). Denne gruppa tok opp igjen stedets lokale former som foreldregenerasjonen hadde gått bort fra, for å markere avstand mot tilreisendes språk (referert etter Wardhaugh 1998: 193 f).

² Se kapittel 4.1 for nærmere redegjørelse av vitenskapelige metoder innenfor humanvitenskapelig forskning.

variabler i sammenheng, og påvist mønster i den språklige variasjonen i ulike samfunnsgrupper. Årsaken til språklig variasjon kommer ikke fram gjennom slike studier. Romaine (1981: 111-112) hevder det ikke er mulig å kausalforklare forholdet mellom ulike sammenhenger i en sosial virkelighet: «[...] variation between social and linguistic structure (or what Labov has called 'sociolinguistic patterns') are not, strictly speaking, EXPLANATORY of linguistic differentiation (or change)». Det hersker en generell enighet om at det ikke er mulig å *forklare* språkendring i positivistisk forstand. Mæhlum (1992: 124) framhever imidlertid forskjellen mellom forklaringsmåtene i naturvitenskapelige og humanvitenskapelige disipliner. I de sistnevnte har det tradisjonelt vært såkalte intensjonalforklaringer som har stått sentralt. Man søker med disse forklaringene å komme fram til formålet og meninga bak bestemte handlinger. Mæhlum sier videre at siden meningsaspektet ved handlinga inngår i selve forklaringsprosessen, vil det være liten hensikt å opprettholde motsetninga mellom å «forklare» og «forstå» når det gjelder analyseformer. «I tolkningen av sosiale ytringer vil det med andre ord ha liten hensikt å forsøke å differensiere mellom på den ene siden å *forstå* i hermeneutisk forstand, og på den andre siden å *forklare* i en intensjonal, ikke-kausal betydning» (ibid.). I sin gjennomgang av forklaringsbegrepet i historisk lingvistikk kritiserer Mæhlum (1999: 156-157) forklaringene innenfor denne disiplinen for å være «pseudo-forklaringer» og at de «i realiteten ikke er forklaringer, men i beste fall beskrivelser av visse regelmessigheter». For å komme nærmere forklaringer av språklige endringer må man derfor akseptere at det dreier seg om sosiokulturelle endringer og dermed gå til humanvitenskapen for å finne forklaringer (op.cit: 164). Språket og endringene i det utføres av språkbrukeren. Språkendringene kan ikke bli forsøkt forklart uten at denne språkbrukeren, som er den som eventuelt tar endringene i bruk, studeres. Milroy (1993: 216) uttrykker det slik:

The change would not take place if the speakers did not in some way agree that it should take place. To this extent, therefore, linguistic change is social, just as variability is social, and no given state of language at any time can be fully accounted for by purely intra-linguistic description .

Et problem innenfor historisk språkvitenskap Mæhlum (1999: 167 f) tar opp, er trangen til å kunne forutsi og forutbestemme språklig endring. Det essensielle i denne drøftinga er altså at skal man kunne komme fram til noe om hvordan og hvorfor språklige endringer oppstår og spres, må man løsrive seg fra det naturvitenskapelige forklaringsbegrepet og lete etter løsninger i det humanvitenskapelige domenet. En av de overbyggende teoriene som er framsatt som alternativ til de tradisjonelle teoriene, er teorien om «the invisible hand» (op.cit: 179 f). Denne teorien omfatter

de utviklingsprosessene som er menneskeskapt, men som allikevel ikke er et resultat av planlagte og bevisste handlinger. Slike endringer må ses på som et resultat av at mange individuelle, intensjonale handlinger til slutt går over til et kollektivt plan.

Forklaringsbegrepet i humanvitenskapene må derfor ikke sidestilles med forklaringsbegrepet i naturvitenskapene. Det som skal forklares i de ulike vitenskapene tilhører vidt forskjellige domener. I humanvitenskapene er det mennesker og deres atferd som studeres. Her må en prøve å forstå meninga *bak* menneskets handlinger. Akselberg (1995: 65) foreslår studier av menneskets «livsverden» som en måte å forstå menneskenes atferd: «Det sentrale er ikkje kva sosial klasse informant tilhører eller kva nettverkstype som karakteriserer handlingane hans. Det viktige er å få fram korleis informanten, medvite eller umedvite, forstår omverda.»

1.9 Informantene. Et første møte

Informantene i denne undersøkelsen består av tolv ungdommer, to jenter og to gutter fra hvert av stedene Hamar, Stange og Romedal. I tillegg har jeg med to voksne informanter som i første rekke fungerer som en slags språklig referanse i forhold til ungdommene. Jeg presenterer informantene nærmere i begynnelsen av analysen i kapittel seks (6.6.1). Jeg kommer imidlertid til å trekke inn sitater fra noen av dem allerede i de første kapitlene, og ikke minst i kapittel fem vil jeg vise til hver og en av dem. For at vi skal holde informantene fra hverandre til vi blir nærmere kjent med dem i den kvalitative analysen, vil jeg her kort innlede et første møte. Jeg har gitt dem navn for å fremme deres individualitet og for lettere å holde dem fra hverandre. Informantene fra Hamar omtaler jeg som *Heidi*, *Hilde*, *Hans* og *Halvor*. Informantene fra Stange heter i denne undersøkelsen *Siri*, *Silje*, *Stian* og *Stig*, mens romadalsinformantene har fått navnene *Randi*, *Rita*, *Rune* og *Rolf*. De to voksne informantene er *Sigmund* fra Stange og *Ragnhild* fra Romedal. Disse tilhører ungdommenes foreldregenerasjon, de har selv barn på samme alder som ungdommene som deltar i denne undersøkelsen. Jeg understreker at navnene jeg bruker her er fiktive.

KAPITTEL 2: BEGREPSAVKLARINGER

I dette kapitlet vil jeg drøfte og avklare bruken av enkelte begreper som vil bli benyttet i denne oppgava, men som kan forstås på ulike måter hvis den nøyaktige definisjonen ikke presiseres. Først ser jeg på forholdet mellom begrepene «dialekt» og «standard» (2.1), deretter definerer jeg begrepet «varietet» (2.2) før jeg tar for meg begrepet «naturlig språk» med utgangspunkt i det engelske «vernacular» (2.3) og til slutt «the observer's paradox» (2.4).

2.1 Dialekt og standard

*Jæ er enkli litt lei meg færr at jæ ikke behåldt dia¹lekta mi.*¹ Uttalelsen kommer fra en av informantene mine (*Randi*). Hva legger hun i dialektbegrepet for å kunne si dette? Hun selv uttaler at hun ikke har dialekt, men snakker et tilnærmet bokmål. Dette er nok ei vanlig oppfatning blant mange, at man ikke snakker dialekt hvis man har et talemål som ligger nært opp til bokmålsnorma. Kan denne siste talemålsvarieteteten da kalles en norsk standardvarietet?

Å snakke om begrepene «dialekt» og «standard» kan være komplisert. Jeg vil her drøfte de to begrepene litt nærmere. For å ta dialektbegrepet først. Den vanlige definisjonen er at dette referer til en språkvarietet som er geografisk avgrenset mot andre dialekter eller målføre² (jf. for eksempel Venås 1979: 131). Dialektene er de eldste språkformene vi kjenner til.³ Men er alt talemål dialekt? De tradisjonelle dialektologene studerte den «genuine» dialekten, de lette seg fram til representanter for det de mente var en opprinnelig og «ekte» dialekt i et geografisk avgrenset område. Men ofte er det variasjon innenfor en og samme dialekt, på ett geografisk område. På 1960-tallet satte sosiolingvistene fokus på alt talemål, ikke bare de rurale målførene slik de ble brukt av de eldste språkbrukerne, som særlig var typisk for engelsk dialektologi. Sosiolingvistene studerer sosiale forskjeller i språket, forskjeller som skyldes individets tilhørighet til samfunnslag eller selve talesituasjonen. Et biologisk fenomen som alder regnes som en viktig sosial faktor i den forstand at individet gjennom de ulike livsfasene

¹ Se kapittel 4.5 for redegjørelse av prinsipper som ligger til grunn for transkripsjonen.

² Begrepene «dialekt» og «målføre» brukes her om hverandre.

³ Språkforskerne på 1800-tallet gikk som kjent inn for å påvise sammenhengen mellom datidas dialekter og gammelnorsk. Kildene disse forskerne hadde, var for øvrig skrifter, skrevet på en dialektpreget målform. Det er imidlertid påvist at det fantes visse ortografiske regler, slik at tekstene ikke uten videre avspeiler datidas talemål. Hvilke regler man lærte å bruke, var avhengig av hvor i landet man lærte å skrive (jf. f.eks. Christiansen 1946-48: 98-99).

hører til ulike grupper i samfunnet. De språkvarietetene som avgrenses sosialt, kaller vi gjerne sosiolekter.

Sandøy (1996: 18, 22) kaller alt talemål som er morsmål for dialekt. Dette begrepet omfatter de to underbegrepene geolekt (geografisk avgrenset talemål) og sosiolekt (sosialt avgrenset talemål). Språket norsk blir et overbegrep for alle de norske dialektene, det vil si alt talt norsk språk.

Begrepet «standardtalemål» krever også ei nærmere drøfting. Standardspråk, eller riksspråk som Venås (1979) kaller det, er ofte definert som en språkvarietet uten geografisk tilknytning. Et standardtalemål, som er felles for en nasjon, har sitt utgangspunkt i et skriftspråk (Venås 1991: 266). Når et skriftspråk blir normert, er talemålet til de skrivekyndige som normerer språket, avgjørende for skriftbildet. Ofte er de skrivekyndige tilknyttet landets hovedstad (op.cit: 267, jf. også kap. 2.4 nedenfor). Standardspråket i et land regnes som overnasjonalt, en varietet som ligger tilgjengelig for alle språkbrukere i dette landet. Vanligvis skinner det gjennom en geografisk tilhørighet, i form av for eksempel tonefall, selv om en språkbruker velger en kode som oppfattes som standardnær.

Et riksspråk blir ifølge Venås (op.cit: 273) ikke definert ved at det er et offisielt språk. At vi i Norge har to offisielle skriftspråk, betyr ikke at vi nødvendigvis har to standardtalemål. På grunn av at utviklinga av skriftspråket eller skriftspråkene i Norge foregikk på en annen måte enn i mange andre land (jf. kap. 2.4 i det følgende), har de ulike dialektene høyere status, og et standardtalemål har derfor ikke utviklet seg på samme måte her til lands. Vi har ikke noe offisielt normert talemål. Man er derfor uenige om det finnes noe som kan kalles et norsk standardtalemål. Trudgill (1997: 157) argumenterer for at det er to standarder i Norge, basert på de to skriftspråkene bokmål og nynorsk. For ham er norsk et eksempel på «a multinorm language», definert som «a language where there are two or more standardised forms corresponding to a single set of nonstandard dialects». Det hersker etterhvert en enighet om at det finnes en slags «standard» i Norge (jf. f.eks. *Språklig Samling* 1984). Denne eventuelle standarden forbindes med talemålet i Oslo (Aaserud 1997: 6). Det er gjerne talemålet på vestkanten av Oslo som snarere forbindes med en «standard» enn en dialekt. Dette har nok blant annet sammenheng med dette talemålets nærhet til skriftspråket og den sosiale prestisjen

dette området har hatt, og fremdeles har. Samtidig ser man tendensen til at det folkelige oslomålet, den tradisjonelle «oslo-øst-dialekten» sprer seg på Østlandet (Torp 1988: 7). Dialektene i Oslo har altså ved siden av å være dialekter i betydninga morsmål, også funksjon som et standardtalemål. Denne tilleggsfunksjonen skyldes for det første at språket i hovedstaden har innflytelse på andre talemål grunnet det administrative og kulturelle sentret en hovedstad er. For det andre ligger oslo-dialekten nær det skriftspråket i landet som blir mest brukt. Bokmålet har også to valgmuligheter innebygd, slik at man kan velge å skrive et «konservativt bokmål», nær det man forbinder med dialekten i Oslo vest, eller man kan velge et «radikalt bokmål», som har en del samsvarende former med oslo-øst-dialekten (og mange andre dialekter for den del).

Mæhlum (1992: 166-167) kaller et eventuelt standardisert talemål i Norge for «normalisert østnorsk». Dette talemålet definerer hun innenfor rammene av bokmål.

Jeg vil til tross for denne oppfatninga om en standardvarietet i Norge, bruke dialektbegrepet slik Sandøy (1996: 11) definerer det, nemlig at «alle snakkar dialekt». Dette utelukker ikke at det finnes en norsk standardvarietet. Denne standardvarieteteten fungerer på samme tid som en overordnet og geografisk umarkert varietet, og som en geografisk avgrenset varietet, nemlig Oslo og området rundt hovedstaden, og er derfor en dialekt eller et morsmål for menneskene i dette området. Wardhaugh (1998: 37) ser på samme måte *koiné* som en språkform felles for mennesker med ulik dialekt (morsmål), samtidig som den kan være enkelte gruppers dialekt (morsmål). Denne definisjonen av *koiné* har sin opprinnelse i det greske ordet *koiné*, en fellesform for de greske dialekter (ibid).

De tre varietetene jeg skiller mellom i denne undersøkelsen, er derfor tre ulike dialekter; hedmarksdialekt, oslo-øst-dialekt og oslo-vest-dialekt. De to siste kan nok fungere som standardvarieteteter i mine informanters bevissthet. De to sistnevnte varietetene tilsvarende det Tveit og Evensen (1984: 44 og 48) omtaler som henholdsvis «folkemålsvariant» og «standardvariant».

At det utelukkende er oslodialektene det normaliseres mot på Østlandet, kan nok diskuteres, men hovedstadens sentrale posisjon i denne landsdelen gjør nok hovedstadsspråket til den viktigste språklige påvirkningskilden, særlig for bymålene, på Østlandet.

2.2 Varietet

Begrepet «varietet» vil opptre frekvent gjennom hele denne oppgava. Jeg tillegger begrepet et forholdsvis vidt innhold. Det betegner et sett lingvistiske normer som fungerer som et system. Som Wardhaugh (1998: 21) sier, kan begrepet romme «something greater than a single language as well as something less, less even than something traditionally referred to as a dialect». Dette betyr at det i et samfunn kan eksistere flere språklige varieteter ved siden av hverandre. De ulike systemene knyttes gjerne til ulike sosiale grupper eller geografiske steder (ibid).

Jeg vil understreke at varietetsbegrepet viser til et språkssystem. I min undersøkelse opererer jeg med tre ulike varieteter, en hedmarksvarietet, en oslo-vest-varietet og en oslo-øst-varietet (jf. 2.1 og 4.4). Den språkarten som realiseres hos språkbrukerne, tilsvarer nødvendigvis ikke en ren varietet. Varietetene er idealiserte system. Språkbrukere kan bruke trekk fra flere varieteter samtidig. Den enkelte informants språkform vil her omtales som *idiolekt*. Dette vil med andre ord være det enkelte individs språkssystem (Sandøy 1996: 23).

Et skille mellom en varietet som system og den enkelte språkbrukers realiseringer av en varietet, tilsvarer Ferdinand de Saussures (1971 [1916]: 30-32) syn på språk. Han definerer *la langue* som et språklig system, et system av tegn som individet passivt tilegner seg. Dette blir stående i motsetning til språkets andre side, *la parole*, som er skapt av individet. *La parole* er språket i bruk.

2.3 Naturlig språk

Den språklige stilen som gjerne er mest interessant for en sociolingvist, er den stilen som er mest strukturert, og som utsettes for minst mulig irregularitet. Denne stilen kaller Labov (1972B: 112) «the vernacular». Språkbrukeren benytter seg av denne stilen når han/hun er minst oppmerksom på talen. «The vernacular» er knyttet til den daglige, uformelle språkbruken. «It is the high frequency and practiced automaticity of everyday language which is responsible for its pervasive and well-formed character» (ibid.). Det er denne dagligdagse talen jeg er ute etter hos mine informanter.

En god oversettelse av Labovs begrep til norsk er vanskelig å finne, først og fremst fordi begrepet «vernacular» er tillagt ulikt innhold. Romaine (1984: 20) viser hvordan begrepet er blitt brukt for å referere til ulike språkvarieteter:

At times, it refers to the most localized forms of speech associated with the lowest socioeconomic group [...] or ethnic group [...] while at others it has been used to refer to the most informal speech style of an individual.

Selv har jeg brukt begrepet «naturlig språk». Termen kan imidlertid være problematisk. All tale som blir tatt i bruk, er vurdert av språkbrukeren som passende for den aktuelle situasjonen, og er derfor et naturlig språk. Et naturlig språk er ikke nødvendigvis et uformelt språk, men det er det uformelle språket hos informantene jeg altså er ute etter.

Et mulig alternativt begrep kan være «avslappet tale» («relaxed speech»). Dette begrepet får fram det uformelle og dagligdagse ved talesituasjonen. Dessuten har vi undertittelen på Amund B. Larsens *Kristiania bymål* (1907), som lyder slik: «Vulgærsproget med henblik på den *utvungne dagligtale*» (min utheving). «Den utvungne dagligtale» får også fram talens uformellhet og nærhet for språkbrukeren. Allikevel synes jeg disse begrepene blir litt tunge å bruke her.

«The vernacular» kan altså vise til den stilen taleren tar i bruk når situasjonen ikke krever at han konsentrerer seg om å bruke et bestemt stilnivå. Taleren korrigerer seg selv i liten grad, da denne stilen har et enkelt og regulært mønster (Labov op.cit: 112). «The vernacular» skiller seg med andre ord fra andre stilnivå ved at taleren behersker språket uten å måtte være særlig oppmerksom på formene han/hun bruker. Det er «naturlig» for taleren. En kan spørre seg om vi i Norge kan snakke om et «vernacular», vår språksituasjon tatt i betraktning. Avstanden mellom stilnivåene som kreves i ulike situasjoner, er ikke stor (jf. avsnittet om «the observer's paradox» nedenfor). «The vernacular» er for øvrig definert som det første språket vi som mennesker lærer å kommunisere med, «a form of speech transmitted from parent to child as a primary medium of communication» (Petyt 1980 sitert etter Wardhaugh 1998: 37). Slik sett er det talemålet vi lærer som barn vårt «vernacular», den dialekten vi tar i bruk når vi begynner å kommunisere, vårt morsmål.

Jeg vil i det følgende bruke «naturlig språk» om informantenes uformelle, dagligdagse, «utvungne» taleform. Språket er «naturlig» i den forstand at det brukes i situasjoner språkbrukeren føler seg trygg i, og forhåpentligvis er seg selv.

2.4 «The observer's paradox»

Da Labov på 1960-tallet begynte å studere språklig variasjon i samfunnet, var han oppmerksom på at språkbrukere i et samfunn disponerer over et sett av språklige stiltyper de bruker i ulike situasjoner. Man velger et mer formelt eller et mer uformelt stilnivå ut fra hva situasjonen krever. Språkbrukerne vil, som Labov (1972B: 112) sier, «have a configuration of linguistic variables that shift from one context to another.» Den stilistiske varieteten som har vært mest interessant for Labov og språkforskere etter han, er som vi har sett, «the vernacular» (jf. 2.3 ovenfor). Problemet er at denne stilen forsvinner under direkte observasjon (Milroy 1980: 12). Her oppstår Labovs «the observer's paradox»: «To obtain the data most important for linguistic theory, we have to observe how people speak when they are not observed» (Labov op.cit.: 113).

Et paradoks i norsk sammenheng?

At dette kan framstå som et problem i et språksamfunn som det engelske, der Labov og Milroy utførte sine arbeider, er nok tilfellet. De sosiale forskjellene mellom ulike samfunnsgrupper har vært og er fremdeles markert i den engelskspråklige delen av verden. Språket blir brukt til å markere tilhørighet til ei sosial gruppe, og dermed avstand til andre. Språket til de med høyest sosial status i samfunnet har følgelig blitt det mest prestisjefylte språket. Avstanden mellom uformelle varieteter med lav status og formelle varieteter med høy status innenfor språksamfunnet er stort. Labov (1972B: 112) ordner stiltyper langs en enkel dimensjon, der uformelle, intime stiler representerer den ene enden av skalaen, og stivnede, rituelle stiler den andre. Det er konteksten som avgjør hvilken stiltype som er å foretrekke. De mest formelle stiltypene Labov nevner, er de man benytter når man leser ulike tekster. Denne inndelinga har imidlertid blitt kritisert, blant andre av Romaine (1980: 183). Hun mener det å lese og det å tale er to helt ulike aktiviteter, at det derfor ikke er et kontinuum mellom dem. De må studeres hver for seg.

Også i våre to nærmeste naboland, Sverige og Danmark, har de tradisjonelle dialektene etterhvert blitt erstattet av mer standardnære varieteter. I disse landene fikk man tidlig ei fast

skriftspråksnorm (1600-1700-tallet). Denne norma ble preget av talemålet til de som drev med skriftlig virksomhet i hovedstedene (Venås 1991: 267). Med framveksten av et normert skriftspråk utviklet det seg også et riksspråk eller et standardtalemål. Dette er et talemål som gjelder for en hel nasjon og ofte har sin bakgrunn i et skriftspråk (op.cit: 266). Et slikt talemål blir gjerne overordnet andre talemål, de lokale dialektene, som er det første talemålet barn lærer. Man har i disse landene med andre ord klare normer for hvilke talemål som er å foretrekke.

I Norge er situasjonen en annen. Her er ikke avstanden mellom lavstatusformer og prestisjeformer så stor. Dette kan forklares med den språksituasjonen landet kom i da unionen med Danmark ble oppløst i 1814. Til da hadde skriftspråket i Norge vært dansk. Da kravet om en nasjonalisering av dette skriftspråket kom, blant annet på bakgrunn av de nasjonale strømningene som nasjonalromantikken førte med seg, ble drag fra norske talemål tilført den eksisterende skriftnorma (op.cit: 276). Disse talemålsdragene var i den første riksmålsreforma (1907) bygd på talemålet til de høyere sosiale gruppene i samfunnet, men i 1917 og 1938 ble dialekttrekk fra andre lag i befolkninga også tatt med. I tillegg arbeidet Ivar Aasen som kjent fram et nytt skriftspråk, bygd på de norske dialektene. Norge skiller seg derfor ikke bare fra sine naboland ved å ha to offisielle skriftspråk. Disse skriftspråkene, men først og fremst nynorsk, har hatt folkemålene, eller dialektene, i landet som normeringsgrunnlag (op.cit: 277). Dermed har de norske dialektene fått en høyere sosial prestisje enn det de svenske og danske dialektene er blitt tildelt, og dialekter i andre europeiske land for den del, og et standardtalemål har derfor ikke fått utvikle seg i like stor grad som det har i de andre landene.

Historisk har nok også de ulike samfunnsgruppene hatt mer med hverandre å gjøre i Norge enn i for eksempel England, slik at avstanden mellom gruppene ikke har vært så stor.

Jeg vil på bakgrunn av dette hevde at Labovs paradoks ikke nødvendigvis vil oppstå i like stor grad under norske forhold som for eksempel under engelske. Nå er ikke Labov helt fremmed for at man som språklig observatør kan nærme seg språkbrukerens «vernacular». Man må legge forholdene til rette, ta hensyn til den språklige konteksten man befinner seg i, slik at situasjonen blir så naturlig som mulig for de observerte språkbrukerne (jf. kap. 4.3.3 nedenfor, om studiet av naturlig språk).

Til tross for en større utbredelse av, og større aksept for dialekter og lavstatusformer i Norge enn i andre land, benytter også norske språkbrukere seg av ulike stilnivå i ulike talesituasjoner. Ofte vil en dialektbruker redusere bruken av lokale dialektformer i samtale med personer med et normalisert talemål eller en annen dialekt. Dette vil være et utslag av språklig akkomodasjon, mer presist konvergens. For å sikre meg et så dagligdags, uformelt og naturlig¹ språk som mulig hos informantene mine, gjorde jeg derfor enkelte grep under tilrettelegginga av opptakene. Dette beskriver jeg nærmere i kapittel 4.3.3 om studiet av naturlig språk.

¹ Jamfør avsnittet om naturlig språk (2.3) for definisjon av dette begrepet.

KAPITTEL 3: TEORI. «SPRÅKET I SAMFUNNET»

Del 1: Språket i samfunnet. Sentrale perspektiver i forbindelse med språklig variasjon og endring

Språket er ikke en selvstendig organisme som følger ei lovbestemt utvikling slik junggrammatikerne i sin tid hevdet. Språket blir brukt av menneskene. Andersen (1989: 10) sier det så sterkt at språket er et sosialt fenomen og kan ikke på noen måte skilles fra sin sosiale funksjon. Det er språkbrukerne i samfunnet som styrer dets utvikling. Språkbrukeren selv påvirkes av ulike forhold i samfunnet som er med og avgjør hvilken språklig strategi han/hun tar i bruk. I denne første delen av teorikapitlet skal vi se litt nærmere på enkelte forhold som jeg regner som sentrale i sammenheng med drøftinga av språkets funksjon i samfunnet. Aller først vil jeg si litt om fenomenet språkendring generelt og hvordan endringer er blitt forklart (3.1). Deretter vil jeg se på språk i forhold til to ulike grupper i samfunnet (3.2) og hva som kan skje med språket til individer når ulike språklige varieteter kommer i kontakt med hverandre (3.3). Avsnitt 3.4 omhandler en teori som forsøker å forutsi hvilke språklige trekk som endres først i en endringsprosess, utløst av dialektkontakt. De forholdene jeg kommer inn på her, har sammenheng med det jeg ser som viktig i samspillet mellom samfunn, språk og informanter i min undersøkelse, og de danner en slags plattform for den videre analysen og drøftinga.

3.1 Kort om språkendring generelt

Språket er hele tida i forandring, og mange av endringene kan settes i forbindelse med det samfunnet det eksisterer i. Ord forsvinner fordi de tilhører forhold som ikke lenger finnes i vår moderne verden, dette kan for eksempel være ord knyttet til det gamle bondesamfunnet. Menneskeheten gjør stadig nye oppfinnelser som det settes navn på. Men det er ikke bare det leksikalske i språket vårt som endrer seg. På alle nivå i språket skjer det endringer. Ofte går disse endringene ut på ei forenkling av systemet, slik at for eksempel det morfologiske systemet blir mer regelrett. Kasussystemet har blant annet forsvunnet i de fleste norske dialekter, antakelig på grunn av ei slik utvikling.

Torp og Vikør (1994: 15) deler språkhistorisk utvikling i ei *indre* og ei *ytre språkhistorie*, der de i den førstnevnte ser på språkendringer forårsaket av forhold i språket selv, den andre typen

utvikling skjer på bakgrunn av utenomspråklige forhold som virker inn på språket og fører til endringer. Torp og Vikør (ibid.) knytter den indre språkhistoria til eldre språkhistorie, fram til 1500-tallet, og den ytre språkhistoria til moderne tid, etter 1814. Helge Sandøy (1996: 129) deler også språkendring inn i indre og ytre endringer på samme grunnlag som Torp og Vikør deler inn språkhistoria. Den første endringstypen har fokus på forhold i språket selv, den andre i forhold som ligger i samfunnet. På liknende måte regner William Labov (1994: 1) med tre faktorer som fører til språkendring: interne, sosiale og kognitive (mentale faktorer).

De leksikalske endringene i språket som vi så ovenfor, forårsaket av endring i samfunnsstruktur, er et eksempel på en ytre faktor som forårsaker språkendring. Bortfall av kasussystemet i norsk må man nok forklare ved hjelp av faktorer i språket selv, men det er vanskelig å skille mellom interne og sosiale faktorer (jf. f.eks. Labov ibid.).

Sosiolingvistikken ser først og fremst på de forholdene utenfor språket som man antar virker inn på bruk og endring av det. Jeg vil i det følgende trekke fram noen trekk ved samfunnet som språkendring kan ses i sammenheng med.

3.1.1 Urbanisering

Gjennom hele 1900-tallet har man sett ei økende urbanisering og modernisering. Det har foregått ei omstrukturering i samfunnet, slik at færre og færre mennesker knyttes til primærnæringene i rurale områder, og flere og flere bosetter seg i urbane områder.

Urbanisering av et samfunn refererer på samme tid til den fysiske flyttinga av befolkninga fra primært rurale samfunn til byer, og endringer i den økonomiske strukturen, som igjen virker inn på befolkningas yrkesvalg (Nordberg: 1994:1). Tidligere var den agrale økonomien dominerende i samfunnet, men i dag er samfunnets økonomi mer avhengig av industri- og servicenæringa.

I byene befinner man seg i større miljø enn på bygdene. Nettverkene er åpne og uniplexe, man forholder seg til langt flere personer enn man vanligvis gjør på bygdene. På grunn av tilstrømninga fra mange områder, blir bysamfunnet mye mer heterogent enn et ruralt samfunn.

På grunn av omstruktureringa av økonomien har vi i senere tid ikke bare fått endringer i arbeidslivet, men også i den daglige organiseringa av livet. Urbaniseringa virker inn på vaner, levemåter, meninger og verdier. Den har med andre ord demografiske, økonomiske, sosiale og

etnografiske dimensjoner (ibid). Tilværelsen blir delt i to markerte, atskilte områder; arbeid, hvor man er sammen med arbeidskollegene, og fritida som tilbringes med familie og venner. I det rurale samfunnet var disse to områdene gjerne integrert i hverandre. I urbane miljø kan man i større grad enn i spredt befolkede områder velge sin omgangskrets. I fritida kan egne interesser dyrkes, alene eller sammen med andre i organisasjoner eller klubber.

Utvikling innen kommunikasjon og teknologi har ført til at det er lettere å flytte på seg, slik at få mennesker bor på samme sted hele livet. Vi har fått et mobilt samfunn. For mange består også hverdagen av ei pendling mellom ulike områder. Å forflytte seg et titalls mil mellom hjem og arbeid hver dag, er ikke uvanlig.

Mental urbanisering

Endringa i livsstil og livsmønster, som henger sammen med at en stadig økende del av befolkninga bosetter seg i tettbygde strøk og arbeider innenfor sekundær- eller tertiærnæringene, fører altså til endringer i holdninger og verdier. Slik blir urbaniseringsprosessen ikke bare ei fysisk urbanisering, men også ei mental og atferdsmessig urbanisering. Den mentale urbaniseringa skjer ikke bare når mennesker flytter fra rurale til urbane strøk. Distriktsutbygging har ført til nye industri- og teknologiarbeidsplasser i spredt bebygde områder. Gjennom disse tiltakene har mennesker fra urbane miljø kommet til og påvirket den rurale befolkninga på disse områdene. Videre har det vært ei modernisering av arbeidsforhold og arbeidsmåter i primærnæringene. Økende kommunikasjonsmuligheter og bred tilgang på massemedia øker også mulighetene til å tilegne seg nye, urbane impulser selv om man er bosatt i ei lita bygd. Urbanisering omfatter derfor også bygdene og menneskene som blir værende i et ruralt miljø (jf. f.eks. Malmberg og Nordberg 1994: 22, Andersson og Thelander 1994: 54).

Urbanisering og lingvistiske endringer

Denne omfattende endringa i livsmønster, både i byer og i bygder, vil også virke inn på språket i befolkninga. Leksikalske endringer er alt nevnt. I tillegg kommer at mennesker i urbane samfunn tvinges til å forholde seg til ulike grupper av mennesker med en annen kulturell bakgrunn enn dem selv. Dette gjelder både i jobbsammenheng og i fritida. Man lærer seg å tilpasse språket til situasjon, emne og mottaker. Språket til den enkelte inneholder etterhvert flere registre enn det som er vanlig i et stabilt og homogent samfunn (Malmberg og

Nordberg 1994: 18-19). I et lingvistisk miljø der mange varieteter eksisterer side om side, får ulike taleformers evne til å fungere som sosiale identitetsmarkører større betydning, og språkbrukerne utvikler en klarere bevissthet om denne funksjonen som ligger i språket, enn det man kan anta er tilfelle i mer språklig stabile og isolerte miljø (Nordberg 1994: 4).

Når mennesker med ulik geografisk, kulturell og ikke minst dialektal bakgrunn møtes jevnlig i samme urbane miljø, kan det oppstå ei *nivellering* av dialektene (jf. 3.3.2). Man har et behov for å sikre seg at menneskene man omgås med, forstår det språket man bruker. Ifølge Strømsodd (1979: 19) er den viktigste årsaken til at dialektbrukere fra ulike kanter av landet endrer språket sitt når de flytter til hovedstaden, redselen for ikke å bli forstått. Mæhlum (1986) og Røynealand (1994) viser også at innflyttere til Oslo bruker flere språklige former fra oslodialekten i samtale med fremmede med hovedstadens dialekt, også ofte forbundet med en overordnet standard (jf. kap. 2.1), enn med sambygdingene.

Overført til mitt undersøkelsesområde er disse forholdene treffende. Færre og færre arbeidstakere fra bygdene Stange og Romedal jobber innenfor primærnæringene (jf. avsnitt 1.5), og kontakten med Hamar og landets hovedstad blir større. Mennesker fra andre steder bosetter seg i bygdene og trekker med seg nye impulser. Beskrivende for dagens situasjon på Hedmarken er begrepet *Hamarregionen*. Uttrykket viser i utgangspunktet til området Hedmarken, men brukes ofte i omtale av samarbeidstiltak mellom kommunene når det gjelder næringsutvikling, boligutbygging og annen framtidsutvikling på Hedmarken.

3.1.2 Skriftspråket

Flere og flere har i dagens Norge utdanning. Nesten all ungdom tar videregående utdanning. I 1998 gikk 90,5 % av ungdom mellom 16 og 18 år på videregående skole (opplysninger fra Statistisk sentralbyrås internettsider). Dette medfører at flere og flere har daglig kontakt med skriftspråket. For hundre år siden var det bare de som tilhørte de høyere lag i samfunnet som hadde råd til utdannelse og som dermed kunne bruke skriftspråket jevnlig. Gjennom både lesing og skriving får vi en bevissthet om at det eksisterer ei norm. Denne skriftmålsnorma kan også virke inn på talemålet vårt.

3.1.3 Massemedia

Ulike typer massemedium har utviklet seg utover 1900-tallet. Radio og TV har blitt en vanlig del av tilværelsen hos oss mennesker. Gjennom disse kanalene hører vi muntlig tale, alt fra uformelt språk til opplesing av skrevne tekster. Sandøy (1996: 141) framhever radio og TV som mulige påvirkningskilder på talemålet vårt, særlig er de viktige organer for formidling av nye ord. Men han stiller seg tvilende til at disse mediene påvirker språksystemet i en betydningsfull grad. Dette mener han fordi mediene bare representerer enveiskommunikasjon. Så lenge vi ikke snakker med de som bruker språket, det finnes ingen interaksjon, oppnår vi ikke den form for identifisering vi ville fått ved et samspill, og påvirkninga blir dermed ikke så omfattende. Trudgill (1986: 40) deler også denne oppfatninga:

In any case, we can assume that face-to-face interaction is necessary before diffusion takes place, precisely because it is only during face-to-face interaction that accommodation occurs. In other words, the electronic media are not very instrumental in the diffusion of linguistic innovations, in spite of widespread popular notions to the contrary.

Brit Mæhlum (1992) legger på sin side mer vekt på medias rolle som språklig påvirkningsinstans enn det Sandøy og Trudgill gjør. Hun framhever etermedienes personlige og intime formidlingsform, som eksisterer ved siden av den upersonlige forma (op.cit: 86). Med en lettere og mer personlig tale tilstreber mediene å komme nærmere innpå lytterne. Mæhlum (ibid.) viser til undersøkelser av barns språklige strategier mens de ser barneprogram på fjernsyn. Her kommer det fram at fjernsynsprogram som er produsert for barn, henvender seg til barna på en måte som stimulerer dem til selv å ta språket i bruk. I tillegg trekkes ofte foreldrene med i den situasjonen fjernsynsprogrammet skaper, i form av spørsmål, kommentarer o.l. Mæhlum konkluderer med at man ikke uten videre skal se bort fra etermedienes funksjon som språklig påvirkningsinstans for barn, ikke minst fordi barnas omsorgspersoner lett trekkes med i den kommunikative situasjonen som etableres mellom barn og media.

Et sentralt argument i denne drøftingen av massemedienes påvirkningspotensiale er altså at konkrete personer i barnets regulære sosiale omgivelser vil kunne ha en nokså aktiv funksjon som katalysatorer, eller formidlere, av den språklige eksponeringen barnet mottar via etermediene, og dermed bidrar til å forsterke disse sosialiseringstansens generelle innflytelse (op.cit: 88).

Gjennom media kommer i alle fall språkbrukere i kontakt med andre språkvarieteter, både mer normaliserte språkformer og andre talemål som har sitt opphav ulike steder i landet. Om media ikke har en direkte innflytelse på oss som språkbrukere, kan vel den språklige variasjonen media representerer, og som vi får internalisert, gjøre at vi lettere kan endre språklig kode hvis det behovet oppstår. Media kan være en av institusjonene som gjør at vi

ikke hindres i å variere eller endre språket vårt på grunn av manglende lingvistisk kompetanse.

3.2 Språklig variasjon betinget av tilhørighet til sosiale grupper i samfunnet

Vi grupperer gjerne menneskene rundt oss etter hvilket inntrykk og hvilke opplysninger vi får om dem. Denne grupperinga kan også bygge på stereotypier. Jo mer vi vet om et menneske, jo vanskeligere er det å plassere det i en bestemt kategori. Kjenner vi yrket til en person, tillegger vi vedkommende en del egenskaper ut fra det vi forbinder med dette yrket generelt, uten å vite om det egentlig karakteriserer denne personen på en god måte. Klesstil kan også være nok til at vi kan plassere en person i ei eller anna gruppe, «overklasse», «harry» eller andre mer eller mindre ensbetydende karakteristikk. Vi forbinder også ulike handlinger eller gjerninger med bestemte grupper av mennesker. Ligger man på et sykehus og venter på en sykepleier, ser nok mange, til og med i år 2001, for seg at det er ei kvinne som skal komme inn døra. Mange vil tilsvarende bli overrasket hvis man har bestilt en rørlegger, og vedkommende som kommer for å reparere rørene, er ei kvinne.

På samme måte forbinder vi språk med grupper av mennesker. Mye bruk av «slang» forbinder vi gjerne med ungdomsspråk, litt stive gammeldagse former forbindes med den eldste aldersgruppa, spesielt fra de øvre samfunnslag. Banning og vulgære uttryksformer aksepteres av, og knyttes oftere til, den mannlige enn den kvinnelige delen av befolkninga. Mennesker identifiserer seg med ulike grupper, og signaliserer tilhørighet til ei bestemt gruppe, blant annet gjennom klesstil, oppførsel og språk. Det første inntrykket vi får av en person på grunnlag av slike ytre egenskaper, kan derfor langt på vei stemme. I disse karakteristikkene ligger det også ofte innbakt ei vurdering av personen eller gruppa av personer, ei vurdering i forhold til hva man venter av medlemmer av denne bestemte sosiale gruppa. Nedenfor vil jeg drøfte språkbruk og variasjon som knyttes til faktorene kjønn og alder. Først ser jeg på hvordan man kan knytte språklig variasjon til kjønn, deretter ser jeg på språk og ungdom.

3.2.1 Språk og kjønn

Man snakker ofte om «kvinnespråk» (Pedersen 1998: 9). At kvinnene snakker renere og mer konservativt enn menn var ifølge Pedersen (ibid.) allerede Cicero inne på. Når man har et «kvinnespråk», skulle man vente at man hadde beskrivelser av et «mannsspråk» også, men slik

er det imidlertid ikke. Det vil si, menneskes språk er beskrevet, men da som selve *språket*, norma, som kvinnenes språk sammenliknes med (ibid.).

Det at menneskene knytter seg til grupper i samfunnet, og gjerne lar seg styre av norma for denne gruppa, gjør at man i ulike typer forskning, for eksempel sosiolingvistikken, har delt samfunnet inn i grupper etter alder, kjønn, yrke o.s.v. Man tenker seg da at hvert av kjønnene har sterkere bånd mellom seg enn det de to kjønnene har samlet (Sandøy 1996: 105).

Antakelsen om at kvinner kjenner seg som ei gruppe og menn som ei gruppe, gjør da at man antar at det er visse normer i hver av disse gruppene som virker inn på valg av språklig kode.

3.2.1.1 Kjønn som variabel i sosiolingvistikken

Labov regner kjønn som en (blant flere) bestemmende faktor for språklig variasjon i sine undersøkelser av språkforholdene i New York (1982 [1966]: f.eks.: 350, 399). Også i undersøkelsene av språkforholdene i Martha's Vineyard i 1963 er han oppmerksom på variasjon mellom kjønnene (jf. Pedersen 1998: 15). Labov fant at kvinner bruker flere standardformer enn menn, og at kvinner fra den lavere middelklasse viser en særlig grad av hyperkorreksjon, der middelklassens språkbruk er idealet, men altså blir overdrevet.

Anders Steinsholt (1964: 26) innfører begrepet *språkmisjonær* om enkeltpersoner som påvirker den tradisjonelle språkvarieteteten i et området. Ei av de viktigste gruppene av språkmisjonærer fant Steinsholt ut var yngre kvinner som kom tilbake til hjembygda, i Steinholts tilfelle Hedrum, etter kortere eller lengre opphold i byen (det vil si Larvik, Oslo eller Sandefjord):

Bygdejentene tar lett ved bymålet når de kommer ut, - det synes ikke å volde dem noen vansker. Når de kommer hjem, går de nok delvis tilbake til bygdemålet igjen, men bare delvis. Særlig i familiekretsen vil disse jentene virke i ganske høy grad for tilnærming til bymålet. Mødrene tar lett etter, og aller mest yngre søstre. At slikt virker på venninnene i grannelaget er nok også sikkert, - særlig hvis det samtidig kommer et par stykker hjem fra byen som kan gjensidig støtte hverandre (ibid).

I sin undersøkelse i Hedrum 30 år senere (1972: 16) oppdager Steinsholt at «språkmisjonærene nå er blitt overmektige både i antall og innflytelse». Det var altså kvinner som særlig ledet an i språkendringsprosessen.

I Labovs fotspor

I Norge har flere sosiolingvistiske undersøkelser blitt gjort i kjølvannet av Labovs arbeider. Prosjektet Talemålsundersøkelsen i Oslo (TAUS), som ble gjennomført på 1970-tallet, tok for seg språklig variasjon i Oslo. Blant annet sammenliknet Jahr (1986) bruken av «tjukk l», /ɽ/, i to bydeler i hovedstaden, Frogner og Vålerenga, som representerte henholdsvis de høyere og lavere sosiale lag i befolkninga. Bruken av dette språktrekket viste variasjon mellom kjønnene (op.cit: 22). Menn fra Vålerenga viste størst tendens til bruk av «tjukk l», 22,1 %, mot 12,0 % blant kvinnene i denne bydelen. På Frogner var 6,5 % av mennenes /l/ eller /ɽ/-forekomster «tjukk l», mot kvinnenes 2,3 % (alle tallene er oppgitt i forhold til totalt antall inn- og utlyds-l).

På slutten av 1970-tallet utførte Fintoft og Mjaavatn (1980: 46) undersøkelser som på samme måte viste at kvinner i Trondheim i gjennomsnitt bruker færre trondheimsformer enn mennene fra samme sted.

Kjønnsforskjeller også på 1990-tallet

Undersøkelser fra 1990-tallet viser at en språklig forskjell mellom kjønnene fremdeles er en realitet. Akselberg (1995: 258) finner at menn bruker flere tradisjonelle former av dialekten i Voss. Det samme gjør Haugen (1998: 90) i sin undersøkelse av sogndalsdialekten.

Kjønnsforskjellene når det gjelder språkbruk, er ofte forklart med at kvinner er mer statusbevisste enn menn, blant annet for å oppnå en bedre sosial posisjon (Pedersen 1998: 16). Kvinnene har ikke fått markert en sosial status i samme grad som menn har fått gjennom sitt yrke. Særlig på den tida Labov gjorde sine arbeider, i 1960-åra, var mange kvinner hjemmeværende. Ifølge Pedersen (ibid.) viser kvinner i Norden i dag en tendens til å bruke flere standardnære former enn menn, både i bysamfunn der forskjellene er sosialt relaterte, og i mindre byer og i bygder, der variasjonen går på mindre bruk av tradisjonell dialekt. Undersøkelsene jeg refererte til ovenfor, bekrefter dette.

Ei anna forklaring går på at menn i større grad enn kvinner er integrert i de lokale nettverkene, og derfor mer bundet av de lokale normene (Milroy 1980, sitert etter Pedersen op.cit: 17).

3.2.1.2 Kjønn som sosial identitet

Tidligere så man på forskjellene i språket til kvinner og menn som biologisk bestemt. Men allerede i 1930-årene begynte man å gi det sosiale ei viss betydning. «Vi er tilbøielige til å se disse sproglige egenheter i lys av den biologiske forskjell mellom mann og kvinne. Men det er et stort spørsmål om ikke disse egenheter er resultatet av samfunnsutvikling» (Sommerfelt 1935, sitert etter Ryen 1976: 11). I dag er det tvilsomt om noen vil hevde at språklig variasjon kan skyldes biologi. Språklige variasjoner mellom kjønnene er sosialt betinget. Kjønnene har hatt ulike roller og funksjoner å fylle i samfunnet. Menn og kvinner har blitt sosialisert inn i disse rollene, slik at de kan fylle de oppgavene man forventer av dem. «[...] men and women are social beings who have learned to act in certain ways. Language behavior is largely learned behavior» (Wardhaugh 1998: 318). Kjønn fungerer som sosial identitet, konstruert av den enkelte gjennom sin væremåte (Pedersen 1998: 34). Språket er med på å konstruere denne identiteten.

Tradisjonelt har man særlig sett språklige forskjeller mellom kjønnene som et byfenomen. Ifølge Sandøy (1996: 107) ser man språklig variasjon komme mellom kjønnene blant yngre språkbrukere i nyere tettsteder, mens de eldre, som vokste opp da stedet ikke var tettsted, har liten variasjon mellom kvinner og menn. Eldre undersøkelser fra de gamle bondesamfunnene har også vist at kjønnene hadde et forholdsvis likt språk, og der det var forskjeller, var det kvinnene som brukte flere arkaiske former.

I dagens samfunn får flere kvinner de samme posisjoner som menn, og de får dermed markert en sosial status. En kunne derfor tenke seg at det ikke ville være slike forskjeller kjønnene i mellom. Dette er også Sandøy (ibid.) inne på. Allikevel ser man altså i nyere undersøkelser (jf. ovenfor) at kjønnsforskjellene holder seg flere steder.

Noen undersøkelser peker imidlertid i andre retninger. Både Tunheim (1990: 138) og Jensen (1999: 113) ser små kjønnsforskjeller i talemålet i henholdsvis tettstedene Giske, Godøy og Alnes, og Fauske. Tunheims resultat kan forklares med at variasjonen er mindre i små samfunn enn i byer. I undersøkelsen av apokope i Fauske er det heller ikke store forskjeller mellom kjønnene, men det er store aldersforskjeller, særlig på landsbygda (Jensen 1999: 129). Den gruppa som har gått lengst bort fra den tradisjonelle dialekten i bruk av apokope, er imidlertid de yngste kvinnene. Disse språkbrukerne representerer gjerne nye språklige mønster

i et samfunn. Man ser ofte en tendens til at jo yngre språkbrukerne er, jo færre tradisjonelle dialektformer benytter de (jf. f.eks. Akselberg 1995: 236). Unge kvinner fungerer dermed som «språkmisjonærer». På bakgrunn av dette kan Jensen (1999: 136) anta at det pågår en *radikal språkendringsprosess* på landsbygda rundt tettstedet Fauske.

Det er med andre ord ingen selvfølge at det er forskjeller mellom kjønnene i et språkområde. Tendensen er imidlertid der, og forskjellene avhenger nok av flere forhold, som for eksempel områdets størrelse, sosiale og kulturelle forhold. Flere undersøkelser har altså vist at menn i gjennomsnitt bruker færre prestisjefylte former og mer tradisjonelle dialektinnslag enn kvinner. Pedersen (1994: 102) viser dette i en undersøkelse av språklig variasjon i området rundt Odense i Danmark. I denne undersøkelsen ser hun også språklig variasjon i forhold til nettverk. Nettverksundersøkelsen viste at jo tettere en informants nettverk var, jo høyere var informantens dialektprosent (op.cit: 101). I drøftinga av kjønnsforskjellene, som ved første øyekast helt tydelig finnes, kommer hun fram til at hvis man ser kjønnsforskjellene i forhold til informantenes nettverk, er det ikke så mange rent kjønnsbetingede forskjeller i språket (op.cit: 103). Generelt sett hadde nemlig mennene et tettere nettverk enn kvinnene i undersøkelsen. Dette er en konklusjon Milroy (1980) også kom fram til i sine undersøkelser i Belfast. Videre konkluderer Pedersen (op.cit: 105) med at de klare kjønnsbetingede forskjellene kan lokaliseres til de variablene som er lettest å kontrollere, og til tilfeller der det er en klar lingvistisk bevissthet om hvilke varianter som har prestisje.

Kvinner og menn er sosialisert inn i forskjellige roller, og barn oppdras i forhold til dette faktum. Endringer i samfunnet og endringer i samfunnsmedlemmenes holdninger har gjort at menn og kvinner etter hvert kan oppnå det samme, utdanningsmessig og karrieremessig. Allikevel er vi altså bevisst kjønnsforskjellene. Som utdanning, sosial bakgrunn og regional tilhørighet medvirker til lingvistisk variasjon, gjør kjønn det også, selv om variasjonen nok er mindre i dag enn den var på Labovs tid, og muligens blir enda mindre i framtida. «Gender is still another factor that relates to the variation that is apparently inherent in language» (Wardhaugh op.cit: 320).

De markante forskjellene mellom kjønnene i bruk av den tradisjonelle hedmarksdialekten blant mine informanter, gjør det naturlig å trekke inn forholdet mellom språk og kjønn i denne undersøkelsen.

3.2.2 Ungdomsspråk

Ungdom er ei anna gruppe av mennesker man gjerne omtaler som noe enhetlig i samfunnet. Den komponenten medlemmene har felles, er alder. Det sier seg selv at denne gruppa er svært mangfoldig. Språket til yngre mennesker, særlig ungdom, har ofte blitt forbundet med umoral. «Slang» er gjerne sett på som et ungdomsfenomen, men ofte er slike ord tatt opp som del av det allmenne ordforrådet på et senere tidspunkt (Kotsinas 1994: 58-59).

Studier av ungdomskultur og ungdomsspråk har ikke vært av hovedinteresse innenfor sosiolingvistikken, men det har tatt seg kraftig opp de senere åra (op.cit: 20). De første undersøkelsene dreide seg hovedsakelig om grupper som skilte seg ut fra «mainstream-kulturen», spesielt guttegrupper, såkalte *subkulturer* (op.cit: 17). Etter hvert har vi fått studier av ungdomskultur generelt og ungdomsspråk spesielt. Mer «vanlige» grupper av ungdom er blitt interessante for forskerne, og er ifølge Kotsinas (ibid.) ofte omtalt som *delkulturer*, da begrepet *subkulturer* gjerne oppfattes som noe negativt.

Ettersom ungdomsspråk har fått mer plass i forskninga, har man begynt å anse ungdommens språk med dets innovasjoner og nyskapsler som en viktig del av språkendringsprosessen (op.cit: 169). Helgander (1997: 122) viser til egne undersøkelser i Øvre Dalarna der han ser en tendens til at «de unga, givet vissa förutsättningar, vara de som snabbast tar upp olika slags novationer och därmed går de i spetsen för språkliga förändringar, som åtminstone i vissa fall kan visa sig bli av mera bestående art». Det landsomfattende TEIN-prosjektet i Norge har sett språket til ungdom som viktig i forståelsen av språklig utvikling og endring (Akselberg 1999: 10). I prosjektbeskrivelsen framstår ungdomsspråk som viktigere i dag enn tidligere når det gjelder språktilegnelse hos barn. Man har begynt å se barns påvirkning og innflytelse på hverandre som vesentlige elementer i barns språktilegnelse. Barn lærer språk av andre barn, gjerne litt eldre enn dem selv (op.cit: 8). På denne måten ser man ikke lenger bare eldre generasjoner, og kanskje spesielt barnets mor, som språklig normeringsinstans. Dette er nok en naturlig erkjennelse, med tanke på at barn av i dag tilbringer mye mer tid hjemmefra, i barnehage og skole, enn tilfellet har vært tidligere.

I forbindelse med studier av ungdomsspråk blir fenomenet *age-grading* aktuelt. Dette ble det gjort rede for i kapittel 1.7. Til tross for at man ikke med sikkerhet kan vite hvordan språket til

ungdom arter seg når de blir voksne, er det altså blitt mer og mer vanlig å se ungdoms rolle i språkendringsprosessen som betydelig:

Det finns emellertid många tecken på att ungdomars nyskapelser spelar en inte obetydlig roll i språkförändringsprocessen. Inte sällan tar ungdomarna med sig sina slangord in i sitt vuxenspråk, och ibland kommer sådana ord så småningom in i standardspråket (Kotsinas 1994: 169).

Muligens skyldes ikke minimal forskning på ungdomsspråk og dets innflytelse på allmennspråket bare manglende interesse for denne gruppas språk. Mye kan tyde på at ungdoms innflytelse på språkendringsprosessen er større i dag enn tidligere (Kotsinas m.fl. 2000: 10). Ungdomstida varer i dag lenger enn bare for noen tiår siden. Den betraktes av mange som tida fram til endt skolegang, noe som for mange vil si midten av tjuetåra. For noen år tilbake kom man inn i yrkeslivet i en mye tidligere alder, og man ble dermed regnet som voksen tidligere.

Den tid som bildar gränslandet mellan barndom och vuxenliv utgör således idag en betydande del av en generations livscykel. Under denna tid hinner språkbruk såväl som attityder utvecklas och befästas på ett helt annat sätt än förr. Vi kan därför inte längre betrakta ungdomstiden, eller för den delen ungdomars språkbruk, som övergående, marginella fenomen som individen snabbt «växer ifrån» (ibid).

Det kan derfor være viktigere enn noen gang å studere ungdomsspråket som en sentral faktor i en språkendringsprosess.

Gjennom studier av språket og holdningene til ungdommene som deltar i denne undersøkelsen, vil vi derfor kunne få et innblikk også i morgendagens språk på Hedmarken. Om informantene ikke er representative for populasjonen i området, er de likevel individer som tilhører befolkninga, og de handler som medlemmer av ulike grupper.

3.2.2.1 Særtrekk ved språket til ungdom

Hva er det så som kjennetegner språket til ungdom? Hvordan markerer ungdom sin identitet med jevnaldrende og opposisjon mot de voksnes språk?

Ungdomsspråk er gjerne preget av korte ufullstendige setninger, raskt replikkskifte i samtaler og en utpreget bruk av «slang» (1994: 36). Ofte forekommer det mye grovt språk eller banning, og samtalene har mange innslag av det som kan oppfattes som unødvendige småord. Slike ord er lite betydningsbærende og fungerer nærmest som «fyllord». Vanlige ord av denne typen er «likksom»/lissom», «ikke sant» m.fl. Ifølge Kotsinas (op.cit.: 72) opptrer ordene særlig i talesituasjoner der sterke følelser er involvert.

3.3 Dialekt møter dialekt. Observasjoner av språklige endringer ved dialektkontakt

Hva skjer med språket når flere ulike varieteter er i kontakt med hverandre? Språkbrukere påvirkes utvilsomt av hverandre. Om dette er bevisste eller ubevisste handlinger kan nok variere, men Gumperz (1982: 61) hevder at en del språklige vekslinger er ubevisste. Jeg vil i det følgende trekke fram enkelte termer som er brukt i forbindelse med beskrivelse og forklaring av språklig endring og variasjon i dialektkontaktsammenheng.

3.3.1 Språklig regionalisering

I innledninga (1.1) nevnte jeg fenomenet *språklig regionalisering*. Begrepet refererer til ei språklig utvikling der forskjellen mellom dialekter som står i nær kontakt med hverandre strukturelt og geografisk, blir mindre. Mange har forsøkt å beskrive den språklige utviklinga i Norge i dag på denne måten (se referanser under 1.1). Ofte innebærer regionaliseringa at språket i en større by, gjerne lavstatusmålet i denne byen, brer seg til bygdene rundt. Resultatet er altså færre dialektforskjeller mellom bygdene. Større områder danner språklige enheter, men språklige grenser eksisterer fortsatt. De ulike regionene skiller seg fra hverandre ved at noen lokale særtrekk ved språket er bevart. Dalen (1990: 138) ser denne utviklingstendensen i Trøndelag. Det er i ferd med å vokse fram en «meir einsarta fellesdialekt som bevarer enkelte lokale drag». Etter regionaliseringsteorien tenker man seg at det foregår en «urban jumping», at språkdrag spres seg fra et urbant område til et annet, og deretter blir disse områdene sentre for videre spredning til distriktene rundt.

Den språklige utviklinga i Norge kan gå mot en liknende situasjon som den man ser for eksempel i Danmark. Der er de tradisjonelle dialektene presset tilbake av det mange kaller et regionalspråk. Regionalspråket ligger ifølge Pedersen (1999: 27) i et mellomområde, mellom et standardspråk og de lokale dialektene. En definisjon av en slik varietet kan være et språk som både inneholder nasjonalt ulokaliserbare trekk og trekk som er ulokaliserbare innen regionen, men lokaliserbare nasjonalt (op.cit: 28). Vi snakker med andre ord om en regional variant av standardspråket. Det er imidlertid ingen bred enighet om denne definisjonen, og avgrensinga av de ulike varietetene av dansk språk (ibid). Det spørsmålet man kan stille seg i norsk sammenheng, er om endringene går i retning av ei tilnærming til et eventuelt standardmål, og eventuelt, hvor stor innflytelse på denne utviklinga talemålet i Oslo utgjør. Pedersen (op.cit: 37) foreslår en beskrivelse av situasjonen som «en række delstandardiseringer, parallelle homogeniseringsprosesser med de regionale urbane centre som

normcentre». Når det gjelder utviklinga av talemålene på Østlandet, for eksempel Hedmarksbygdene, er det vanskelig å si om endringene i bygdedialektene skyldes direkte påvirkning fra hovedstaden, eller om de kommer via et regionalt sentrum, som for Hedmarkens del blir Hamar. Hvis det siste er tilfellet, passer det med det Bull (1980: 14-15) har observert: trekk fra oslodialekten sprer seg til Hamar. Mine undersøkelser viser at disse trekkene i dag også finnes hos individer i bygdene rundt byen.

3.3.2 Nivellering

Regionaliseringsbegrepet er her brukt om en språklig utjamningsprosess. Trudgill (1986: 98 f) har arbeidet med dialektkontakt. Han peker på språklige fenomen som kan oppstå når ulike dialekter er i nær kontakt med hverandre over lengre tid. Det ene prinsippet kaller han «levelling» og det andre «simplification». Jeg vil her konsentrere meg om det første begrepet og knytte det til det vi har sett ligger i fenomenet regionalisering.

Trudgill (op.cit) studerer hvordan man i områder med dialektkontakt får en *reduksjon* av former. En av hovedmekanismene bak denne reduksjonen omtaler han som *levelling* (nivellering): «Levelling in this sense, is to be interpreted as implying the reduction or attrition of *marked variants*» (op.cit: 98). Nivellering dreier seg med andre ord også om utjamning av lokale trekk. Trudgill understreker at trekkene som forsvinner i denne prosessen, er markerte former.¹

Noen av eksemplene Trudgill bruker for å illustrere denne utjamningsprosessen, henter han fra språkutviklinga i Høyanger. Som eksempel på hva som er ei markert form, viser han til former som er lite geografisk utbredt. Språkformer som har en forholdsvis stor geografisk utbredelse, vil derfor holde seg i en utjamningsprosess fordi de representerer de *umarkerte* variantene. Som ei oppsummering av dette avsnittet, kan vi konkludere med at begrepet nivellering kan brukes til å beskrive en regionaliseringsprosess (Røyneland 1999: 101).

3.3.3 Kodeveksling og kodeblanding

Den språklige variasjonen som kan oppstå når ulike språklige system møtes, kaller Gumperz (1982: 59 f) *conversational codeswitching* eller *situational codeswitching/alternation*. «Conversational codeswitching» beskriver han som «the juxtaposition within the same speech

¹ Jeg drøfter begrepet markerthet og markerte former i avsnitt 3.4 nedenfor.

exchange of passages of speech belonging to two different grammatical systems or subsystems» (op.cit: 59). Det dreier seg om ei blanding av to eller flere språkssystem i en og samme kontekst. Varietetsblandinga kan til og med skje i samme setning. På norsk er dette fenomenet gjerne omtalt som *kodeblanding*. Med begrepet «situational codeswitching» (op.cit: 60) viser han til det forholdet at en språkbruker kan benytte seg av ulike varieteter etter hvilken situasjon han eller hun befinner seg i. En varietet kan for eksempel benyttes hjemme og en annen på arbeid. Vi snakker gjerne om ei slik veksling som *kodeveksling*.

At en og samme språkbruker benytter seg av én av disse språklige vekslingsstrategiene, er ei idealisering av virkeligheten. Tar man i bruk ulike varieteter, kan man nok både «kodeblende» og «kodeveksle» om hverandre. Mæhlum (1992: 307 f) drøfter forholdet mellom disse to begrepene og kommer fram til at det viktigste strengt tatt ikke er å komme fram til en streng definisjon av i hvilke tilfeller man har å gjøre med kodeblanding og når man har å gjøre med kodeveksling. Vi vil ikke gjennom en distinksjon mellom de to begrepene komme noe nærmere forståelsen av ulik praksis når det gjelder språklig strategi. Mæhlum (op.cit: 310) konkluderer med at betydninga av vekslingene, den sosiale signifikansen, ligger «i det forholdet at slike kombinatoriske, eller alternerende, strategier blir valgt.» Hun kommer til slutt fram til en modell der relasjonen mellom de to begrepene illustreres ved en horisontal kontinuerlig akse. På det ene ytterpunktet er prinsippet «kodeblanding» plassert. Dette blir kalt «monodialektal blandingsstrategi». På det andre ytterpunktet finner vi prinsippet «kodeveksling», kalt «bi-eller multidialektal vekslingsstrategi». De individuelle strategiene hos informantene finnes et eller annet sted på aksene. Jeg vil etter den språklige kartlegginga av informantene mine forsøke å plassere dem språklig ut fra den strategien de ser ut til å ha valgt. Begrepene kodeblanding og kodeveksling vil jeg derfor ta opp igjen i kapittel 5.7.

3.4 Forholdet mellom ulike varieteter. Markerte og umarkerte former

3.4.1 Indikatorer, markører og markerthet

Når flere ulike språklige varieteter er i kontakt med hverandre, kan dette føre til at forskjellene mellom varietetene blir færre (jf. avsnittet om *nivellering* ovenfor). Språkbrukere over større områder tar flere felles trekk i bruk. Kan vi si noe om hva det er som virker inn på språkbrukernes valg av språklige former, hvilke former som søkes bevart fra den opprinnelige dialekten og hvilke som vil endres? Labov (1972C: 314) ser gjennom sine språklige studier at språkbrukerne er mer bevisste på enkelte språktrekk enn de er overfor andre trekk. Han hevder

at enkelte trekk som utsettes for variasjon, bare skyldes forskjell i sosial klasse. Disse trekkene kaller han *indikatorer*. Andre variabler viser variasjon både i sosial klasse og i stil. Labov omtaler dem som *markører*. Sosialt markerte former som medlemmene av et samfunn er svært bevisste på, kaller Labov *stereotypier*. Chambers og Trudgill (1980: 82) definerer de to begrepene *indikator* og *markør* på en litt annen måte, men faktoren bevissthet hos språkbrukeren er fremdeles til stede i definisjonen. Det førstnevnte begrepet omtales som «fine» eller «gradient stratification» og det siste, som språkbrukeren er mer bevisst på, som «sharp stratification». En markør markerer med andre ord i mye større grad enn indikatoren en bestemt varietet. Jeg vil her bruke disse begrepene etter denne siste definisjonen. Markører er altså variabler som er del av språkbrukernes bevissthetsnivå. Dette prinsippet går helt konkret på språkbrukerens forhold til ulike språkformer.

Begrepet «markerthet» (*salience*) står sentralt i Trudgills (1986) studier av dialektkontakt. Et markert trekk er et språktrekk språkbrukeren er særlig bevisst på. Ut fra det enkelte trekkets grad av markerthet mener Trudgill man kan si noe om hvordan den språklige endringsprosessen vil foregå. De trekkene språkbrukerne i et samfunn føler utgjør forskjellen mellom to varieteter, vil etter dette være de første som endrer seg i en dialektkontaktsituasjon. Trudgill (op.cit: 11) peker på ulike faktorer ved språkvariabler som gjør dem markerte («salient»):

1. språktrekkene er åpent stigmatiserte i et samfunn
2. trekkene er inne i en lingvistisk endringsprosess
3. variantene av en variabel er fonetisk svært ulike
4. variabler som er med å opprettholde fonologiske kontraster

I hvilken grad et språktrekk blir oppfattet som markert («salient») av språkbrukerne i et samfunn, mener altså Trudgill vil avhenge av om trekkene oppfyller en eller flere av disse faktorene. Disse fire karakteristikene koker Trudgill (op.cit: 37) for øvrig ned til to: «We can, moreover, perhaps reduce these factors to two, namely degree of phonetic difference, and different incidence of shared phonemes». Om et språktrekk blir bevart eller ikke ved tilfeller av dialektkontakt, kan etter dette derfor avhenge av trekkets markeringsverdi¹.

¹ Begrepet «markerthet» har fått ulike betydninger innenfor forskjellige retninger av språkvitenskapen. Hans-Olav Enger (1994: 17) definerer for eksempel begrepet ut fra talesituasjonen, og hevder at «det som viser til taleren er mindre markert enn det som viser til noe annet». Dette betyr at første person er mindre markert enn

Trudgill (op.cit: 18-19) hevder imidlertid at enkelte markerte språktrekk ikke vil bli endret i en akkomodasjonsprosess fordi de er *for* markerte («too salient»). Ved slike trekk vil språkbrukerne føle at de i for stor grad knytter seg til den nye varieteten. Stereotypiene disse trekkene bærer med seg, føles for sterke. Overført til språkforholdene på Hedmarken kan nok uttalen av for eksempel norrøn /l/ som /l/, og ikke /t/, framstå som denne typen trekk i mange sammenhenger. Trudgills skille mellom markerte og *for* markerte trekk kan imidlertid skape noe tvil i forhold til teorien hans. Faktoren fonemisk kontrast kan både føre til endring og bevaring. Det er det samme elementet, markerthet, som på den ene sida forklarer hvorfor et trekk blir tatt opp og hvorfor det bevares (Kerswill 1994: 154 f).

Et annet forhold som kan kritiseres ved Trudgills modell om språktrekks markerthet, er at forklaringer ved hjelp av markerthetsbegrepet i prinsippet kan framstå som sirkulære (ibid). På den ene sida forklarer man at et trekk fort blir tatt opp av en språkbruker med at det er markert. På den andre sida definerer man i hvilken grad et trekk er markert ut fra hvor raskt det blir tatt opp (jf. også Hernes 1998: 22). At språkendringer foregår på samme måte i alle dialektkontaktområder, som en slags lover som man kan forutsi, er man ikke på noen måte enig om. Det kan også virke noe problematisk å se på strukturen i språket for å si om noe er markert. Dette går inn under det vi i avsnitt 3.1 ovenfor omtalte som språkinterne forklaringer på språklig variasjon og endring. Disse forklaringsmodellene ser man mer og mer bort ifra, blant annet fordi man har innsett at språkbrukerens posisjon når det gjelder språklige strategier er avgjørende for språklig utvikling (jf. også drøfting av forklaringsbegrepet i 1.8). Hva den individuelle språkbrukeren oppfatter, kan variere. Dessuten kan det som oppfattes som markert, avhenge av konteksten der og da. Allikevel er det ikke utenkelig at en faktor som fonetisk avstand mellom variantene av en variabel kan gjøre språkbrukerne oppmerksomme på variabelen. Thelander (1979 I: 108) ser i sin undersøkelse av språklige endringer i Burträsk en viss sammenheng mellom fonetisk avstand og språklig endring. Han tenker seg at språktrekk innenfor en varietet som fonetisk skiller seg ut fra den alternative varietetens tilsvarende trekk, i større grad vil utsettes for endring enn språktrekk som står fonetisk nærmere hverandre. «Konsekvensen skulle bli att talarna i genomsnitt behåller en större andel dialektvarianter på variabler där distinktionen mellan dialekt- och riksspråksformer inte

andre personer, og at entall er mindre markert enn flertall. I denne oppgava bruker jeg termen om språktrekk som språkbrukere er bevisste på.

är så påfallande» (ibid). Thelander ser på tre egenskaper hos et språktrekk for å bestemme fonetisk ulikhet i forbindelse med sin undersøkelse av burträskmålet. Disse egenskapene er antall stavelser, lyd kvalitet og aksent. Ut fra disse kriteriene finner han en viss tendens til at informantene velger standardformer der avstanden mellom variantene er stor (op.cit: 109). For øvrig understreker han at kriteriene for hva som regnes som fonetisk likhet, eller ulikhet, er konstruerte, med det mål for øye å maksimere sammenhengen (jf. også Mæhlum (1986: 177)). Den fonetiske opposisjonen mellom varianter må imidlertid kunne tiltrekke seg oppmerksomhet fra språkbrukerne og dermed virke markerte.

Thelander (op.cit: 115-116) finner også en sammenheng mellom en dialektvariants stabilitet og dens utbredelse i de omkringliggende dialektene. Et dialekttrekk som benyttes i større områder, er mer levedyktige enn dialekttrekk som bare knyttes til avgrensede områder, og som dermed færre mennesker benytter. En må kunne anta at språktrekk som brukes av flere mennesker, blir lettere forstått og mer akseptert enn et språktrekk som benyttes av få mennesker. På denne måten vil et trekk som hører til større geografiske områder tillegges mer prestisje enn trekk knyttet til mindre geografiske områder. Disse observasjonene til Thelander i burträskmålet peker Trudgill (1986: 98) på i si drøfting av forholdet mellom markerte trekk og språklig endring. Trudgill (ibid.) finner selv liknende forhold i talemålet i Høyanger. Her forsvinner de trekkene som er forholdsvis sjeldne i det norske språket som helhet, mens former som er geografisk utbredt, bevares. Trekk som brukes av færre mennesker, blir oppfatta som mer markerte enn trekk som er mer brukt, og de mindre brukte trekkene kan dermed forsvinne i en endringsprosess. Trudgill ser dette som et sentralt prinsipp i en språklig endringsprosess i områder der mennesker med opprinnelig ulike språklige varieteter flytter sammen og en ny varietet etter hvert utvikles. Han kaller prosessen *koinéization* (op.cit: 107). Språkbrukernes språklige strategier vil i disse situasjonene gå ut på å velge den mest *umarkerte* varianten.

De to faktorene fonetisk ulikhet og geografisk utbredelse som sentrale i språklige endringsprosesser vil jeg komme tilbake til mot slutten av den språklige analysen i kapittel fem. Jeg mener imidlertid at faktorer i språket selv ikke må tillegges for mye vekt i forklaringer av språklig variasjon og endring. Som jeg diskuterte i innledningskapitlet (avsnitt 1.8), er språkbrukeren selv den som til syvende og sist avgjør om et språktrekk skal bevares eller endres. Det kan likevel være interessant å se om det kan spores noen sammenheng

mellom språkinterne forhold og språklig variasjon, eventuelt språklig endring. Om fonetisk avstand mellom varianter av en variabel ikke har en utløsende funksjon når en språkbruker står overfor språklige valg, kan dette språklige forholdet muligens ha en medvirkende årsak.

3.4.2 Umarkerte språkformer og nøytralitetsstrategier

I forbindelse med drøfting av en språkbrukers strategier i flerdialektale samfunn er det naturlig å trekke inn Carol Myers Scottons (1976) teori om nøytralitetsstrategier. Ifølge denne teorien skjer kodevalg ut fra det språkbrukeren vurderer som forventet i forhold til situasjonen (op.cit.: 939). Den språklige forma som oppfattes som mest *umarkert* i en viss situasjon, vil være den forma som foretrekkes av språkbrukeren. Valg av kode har etter dette sine forutsetninger i å bruke umarkerte, nøytrale former: «People seek a linguistic variety which avoids commitment to the socially meaningful attributes which may be salient» (Scotton 1976: 919). Disse nøytralitetsstrategiene kan foregå på ulike måter. Scotton peker særlig på at forhold som gjør språkbrukeren usikker, vil være en faktor som fremmer ønsket om nøytralitet i språket. Mæhlum (1992: 281) ser normaliserte talemål som umarkerte, først og fremst på grunn av at de gjerne er geografisk nøytrale. I forbindelse med dialektkontakt på Hedmarken er det derfor viktig å se den doble funksjonen oslovarietetten fyller. På den ene siden representerer den en geografisk lokalisert dialekt, en av nabodialektene til hedmarksdialekten. På den andre siden vil oslovarietetten i stor grad være identisk med det som kan oppfattes som et normalisert talemål i Norge (jf. kap. 2.1 om dialekt og standard). Å velge et normalisert østnorsk talemål, eller en oslovarietet, vil nødvendigvis ikke oppfattes som den mest nøytrale strategien i alle situasjoner for en språkbruker fra Hedmarken. Scotton (op.cit.: 940) ser kodeveksling («code-switching») som den mest nøytrale strategien.

Del 2: Teorier om språklig variasjon og språklige endringer. Forklaringsmodeller.

I denne delen av teorikapitlet omtaler jeg forklaringsmodeller som er utviklet i et forsøk på å forklare språklig variasjon. De representerer alle innfallsvinkler som kan gjøre det mulig å finne ut noe om hva som styrer individet i språklige valg. Modellene vil være relevante å se i forhold til min undersøkelse.

3.5 Sosiale nettverk

Teorien om sosiale nettverk fokuserer på individets tilhørighet til ulike grupper. I motsetning til Labovs inndeling av ei befolkning i sosiale klasser, tar nettverksteorien utgangspunkt i individenes egne kontaktnett. Kontakten mellom grupper av mennesker som utgjør ei eller anna form for sosialt fellesskap, kan beskrives som et sosialt nettverk. Innenfor et slikt sosialt nettverk gjelder visse normer for hvordan man skal oppføre seg i ulike situasjoner, for eksempel hvordan man skal forholde seg til ulike typer mennesker og hvordan man skal bruke språket. Nettverket fungerer dermed som en slags kontrollinstans for medlemmenes atferd: «close-knit network structures function as important mechanisms of *vernacular* maintenance, with a powerful capacity to resist the social pressures associated with the standard language» (Milroy 1980: 169).

Denne kontrollfunksjonen nettverket utgjør, gjelder særlig for den type nettverk som refereres til som *closeknit network*. Dette betyr at forholdet mellom medlemmene av nettverket er tett og *multiplekst*. Personene har kontakt på flere områder. For eksempel kan person X kjenne person Y både som kollega og som nabo. Slike nettverk finner man ofte i rurale områder, der man har liten kontakt med mennesker utenfor bygda (Milroy 1980: 52).

Den andre typen nettverk som det ofte refereres til, er de åpne, *uniplekse* nettverkene. Personer knyttet til disse nettverkene opptrer gjerne bare i ei enkelt rolle overfor hverandre. Person X treffer person Y på arbeid, de er kolleger. Videre har person X en nabo, Z, som X bare kjenner i denne rollen. Slike åpne nettverk finner man helst i urbane miljø. I denne typen nettverk er individene medlemmer av ulike nettverk og forholder seg til og får innflytelse fra ulike normer og atferdsmønstre. Kontrollmekanismene innenfor slike åpne nettverk er derfor ikke like sterke som i tettere nettverk. Når et individs nettverk blir mer åpent, mister det ifølge Milroy (1980: 178) en mekanisme som opprettholder gruppas språklige norm: «If the individual's network structure becomes less close-knit, it follows that he will be robbed of an important mechanism of nonstandard norm maintenance; he will also be free of the constant supervision and control described by Labov». Det er etter dette et tett sosialt nettverk som først og fremst hindrer et individ i å nærme seg en språklig standard.

Milroy (op.cit: 197) finner flere eksempler i Belfast-studiene sine på at ikke alle individer søker lokalsamfunnets tette nettverksbånd. Disse individene så det lokale nettverkets normer

og forpliktelser som hemmende for muligheten til å avansere sosialt i samfunnet. Muligens kan dette også overføres til norske forhold og forklare enkelte individers kulturelle og språklige avstand til sin hjembygds tradisjoner med at nettverket i hjembygda ses på som en motstridende faktor i en søken etter mobilitet oppover, etter økende sosial prestisje.

Sosiale nettverk i sosiolingvistisk forskning

Sosiolingvistisk forskning som er basert på studier av ulike individers språklige atferd gjennom enkeltstående intervju, står overfor det problemet Labov kalte «the observer's paradox» (jf. kap. 2.4). Informanter til sosiolingvistisk forskning er ofte blitt valgt ut uavhengig av den daglige sosiale sammenhengen den tilhører. Milroy forklarer framkomsten av «the observer's paradox» ved at «[...] the population to be studied is usually sampled for isolated individuals, or households, who are then recorded out of context of the social networks within which they customarily interact» (Milroy 1980: 41). Når man derimot studerer språklig variasjon innenfor et sosialt nettverk, får man muligheten til å se på individets språkbruk i forhold til mennesker som omgir det i det daglige; familie, venner, arbeidskolleger o.s.v. I tillegg kan språklig variasjon og språklig atferd mellom språkbrukere studeres på individnivå, ikke gruppenivå som man gjør når man ser lingvistisk variasjon i forhold til sosiale klasser. De individuelle relasjonene som observeres, brukes til å forstå de sosiale mekanismene som ligger bak individets valg av språklig strategi. Slik vil man forsøke å forstå språklig variasjon. Perspektivet flyttes fra å se individet og dets språkbruk i forhold til sosiale klasser som utgjør en hierarkisk struktur, til å se språkbruken i en horisontal sosial dimensjon (Mæhlum 1992: 116). På denne måten får man større innblikk i individets sosiokulturelle verdier og tilhørighet.

I nettverkstudiene har man forsøkt å kvantifisere relasjonene innenfor et nettverk ved hjelp av nettverkens grad av tetthet. Nettverkene har blitt brukt som en analytisk term, og relasjonene innenfor sosiale fellesskap er kvantifisert. Det har foregått ei operasjonalisering og kvantifisering av menneskelige verdier. Dette har vært hovedinnvendinga mot bruk av sosiale nettverk som analytisk størrelse. Å måle styrken på båndene mellom mennesker og hvor lenge disse har vart, kan by på metodologiske vanskeligheter. Disse metodologiske begrensningene har ført til at mer kvalitative innfallsvinkler er tatt i bruk i studier av sosiale nettverk. Dette skal vi se litt nærmere på nedenfor. Først vil jeg stoppe opp ved bruk av nettverk som analytisk term. Spørsmålet i forbindelse med kvantifiseringa blir blant annet hvilke aspekter

ved de sosiale relasjonene som finnes mellom mennesker, som skal vektlegges i en analyse. Milroy (1980: 141 f) bruker for eksempel fem kriterier for å kartlegge styrken av båndene mellom medlemmene i informantenes nettverk:

1. Medlem av ei lokalt tilknyttet gruppe der tetthetsgraden er stor
2. Nær slekt i nabolaget
3. Arbeider på samme plassen som minst to andre fra samme område
4. Arbeider på samme plassen som minst to av samme kjønn fra samme område
5. Tilbringer fritida sammen med arbeidskamerater på frivillig basis

Disse kriteriene er plukket ut av forskeren selv, i dette tilfellet Lesley Milroy. Det vil bli et begrenset utvalg relasjoner som kommer til syne gjennom operasjonaliseringa. Det er også uvisst i hvilken grad disse kriteriene sier noe om hvor styrt individet er av normene innenfor dette nettverket. Resultatet av en analyse basert på en slik forståelse av sosiale nettverk, er nødvendigvis ikke det mest sannferdige bilde av den virkeligheten man undersøker (jf. også Mæhlum 1992: 125-126).

Et annet spørsmål er hvordan man skal foreta studier av et individs integrasjon i nettverk som ikke er like tette og multiplekse som de Milroy studerte i Belfast. I det norske samfunnet vil nok dette være realiteten mange steder. Inn- og utflytting til og fra bygd og by vil gjøre språklige og sosiale forhold mindre enhetlige. Mæhlum (op.cit: 176) framstiller den språklige virkeligheten på Svalbard som en svært diffus språksituasjon uten en enhetlig språklig normeringsinstans. Hun finner det derfor nødvendig å nærme seg informantenes sosiale kontaktnett på en annen måte enn ved ei operasjonalisering og kvantifisering av de sosiale relasjonene som finnes. Ved å tegne opp en modell for det sosiale rommet en språkbruker på Svalbard befinner seg i, får Mæhlum fram hvilke normeringsinstanser som finnes i dette samfunnet (op.cit: 171). De fire språklige sosialiseringinstansene foreldre, venner, en nordnorsk språkvarietet og en normalisert østnorsk språkvarietet danner ei ramme for språkbrukerens språklige valg. Et sted innenfor disse rammene befinner individet seg, og integrasjonen til de ulike instansene er med og avgjør valgene det tar. Med denne kvalitative innfallsvinkelen til de sosiale relasjonene et individ står i, vil nettverksbegrepet opprettholdes, ikke som en analytisk term, men som et metaforisk begrep, som kan utvides til en modell (op.cit: 129).

Sosiale nettverk og ungdomsmiljø

Gruppetilhørighet og identitet i forhold til jevnaldrende er viktigere i ungdomsmiljø enn i andre aldersgrupper. Trangen til å opponere mot foreldregenerasjonens verden, inkludert språket deres, er nok for mange ungdommer større enn å ta del i denne verdenen. Denne sterke gruppetilhørigheten i ungdomsmiljøene fører, særlig ifølge Labov (jf. sitatet etter Milroy (1980: 199) nedenfor), til en sterkere kontroll innenfor nettverkene til ungdom enn blant andre grupper av språkbrukere.

It has been argued that speakers are able to retain this orientation, despite counter-pressures from the standard, partly at least because the kind of close-knit network with which many vernacular speakers are associated has the capacity (*as Labov has noted of specifically adolescent peer groups*) (min utheving) to exercise close supervision and control over its members.

Labov (1973: 83) sier også at det mest konsistente «vernacular» finnes i språket til ungdom mellom ni og atten år: «We usually find that the most consistent vernacular is spoken by those between the ages of 9 and 18».

Oppsummering

Studier av personers sosiale nettverk åpner for at vi får en forståelse av hvilke grupper av mennesker individet føler tilhørighet til og identifiserer seg med. Nettverkene kan i større eller mindre grad medvirke til opprettholdelse av en bestemt språklig norm. Med utgangspunkt i et individs sosiale nettverk kan det oppnås en viss forståelse av grunnlaget for individets språkvalg. Den sosiale nettverksteorien vil jeg ta opp igjen i kapittel seks. Jeg vil se i hvilken grad informantenes sosiale relasjoner først og fremst er knyttet til lokale hjemlige instanser, eller mer vidtrekkende regionale instanser.

3.6 Akkomodasjon: Konvergens og divergens

En annen teori som er utviklet som et forsøk på å forstå språklig variasjon, er akkomodasjonsteorien. Teorien er utviklet av sosialpsykologer. Sentralt står ønsket om å finne fram til motivasjonen bak og forutsetningene for språkbrukeres språklige stilskifte. Som et viktig utgangspunkt står det forholdet at individet endrer språket sitt etter den eller de det står i interaksjon med (Giles og Smith 1979: 45 f):

[...] the nature of the setting, the topic of the discourse, and the type of person with whom we are talking all interact to determine the way we speak in a particular situation.

Et viktig begrep innenfor akkomodasjonsteorien er *konvergens*. En språkbruker kan gjøre språket sitt mer likt språket til mottakeren, det vil si at han eller hun konvergerer. Årsaken til

ei slik tilpasning kan være behov for å markere identitet eller for å oppnå sosial aksept. Konvergens kan foregå symmetrisk ved at begge (eventuelt alle) samtalepartnerne konvergerer mot den (de) andre, eller den kan foregå asymmetrisk ved at bare den ene i en kommunikasjonssituasjon konvergerer. Konvergens kan skje mot varieteter med både høy og lav status. Det motsatte fenomenet, *divergens*, vil på den annen side si at språkbrukere fjerner seg fra hverandre språklig. Dette kan være utslag av et ønske om å vise tilhørighet til ei bestemt gruppe og avstand til andre.

Giles og Smith (op.cit) skildrer fire ulike prosesser som alle er med og beskriver akkomodasjonsteorien. Prosessene hører alle til innenfor sosialpsykologien. Den første er kalt «similarity-attraction theory» (op.cit: 47). Denne teorien går kort sagt ut på at vi tiltrekkes av de gruppene av mennesker som vi deler holdninger og verdier med. Jo mer lik vi er en eller flere andre mennesker, jo mer sannsynlig er det at vi tiltrekkes av dem. Konvergens mellom to mennesker kan skje gjennom dialektbruk, taletempo, bruk av pauser m.m. Man antar at konvergens kan være resultatet av et ønske om sosial aksept fra den andre. Jo større behovet for aksept er, jo mer omfattende vil konvergens være (ibid). Det andre prinsippet som ligger til grunn for akkomodasjonsteorien, er det Giles og Smith (op.cit: 48) omtaler som «social exchange theory». Denne prosessen fokuserer på den negative sida ved konvergens. Når man konvergerer, kan det innebære visse tap, som tap av integritet og identitet. Vi vil derfor få tapet til å bli så lite som mulig ved å velge en tilnæringsmåte som maksimerer mulighetene for et positivt resultat av våre sosiale handlinger (ibid).

Vi tolker gjerne andre menneskers atferd og bedømmer dem som personer etter de motivene og de intensjonene vi *antar* ligger bak atferden. Dette er utgangspunktet for den neste prosessen, «the causal attribution processes» (op.cit: 50). Vi kan med andre ord ikke være sikre på de egentlige motivene bak andres konvergens, eventuelt manglende konvergens. En språkbruker som konvergerer, trenger nødvendigvis ikke være motivert av et ønske om å være imøtekommende overfor de andre samtalepartnerne. Konvergens kan tvert i mot være et uttrykk for at han/hun ikke *vil* markere egen identitet i situasjonen. Og motsatt, en ikke-konvergens skal ikke uten videre tolkes som fiendtlighet. Kanskje skyldes denne atferden manglende lingvistisk kunnskap til å kunne konvergere, eller press fra andre kulturelle grupper (op.cit: 51). Det siste prinsippet kaller Giles og Smith «processes of intergroup distinctiveness» (op.cit: 52). Prinsippet omfatter ønsket vi som mennesker har om

gruppetilhørighet. Gjennom tilhørighet til ei gruppe får vi bekreftet vår sosiale identitet. Språket kan i denne forbindelse være et middel til å markere tilhørighet eller avstand til grupper.

Sosialpsykologiens akkomodasjonsteori dreier seg i første rekke om språklig tilnærming mellom mennesker over kort tid, i en samhandlingssituasjon. Trudgill (1986: 2-3) kaller dette «short-term-accomodation». Han hevder at man i disse kontaktsituasjonene har hatt en sosial dimensjon som utgangspunkt. Giles og hans medarbeidere har forsøkt å finne fram til hvem som akkomoderer mot hvem, og hvorfor (ibid). Trudgill mener man med et lingvistisk perspektiv også kan studere akkomodasjon som skjer på bakgrunn av regionale snarere enn sosiale språklige forskjeller. Perspektivet flyttes fra en kontakt mellom mennesker innenfor et samfunn til kontakt mellom mennesker i ulike samfunn. Språkkontakt mellom regionalt ulike varieteter mener Trudgill både kan foregå over kortere og lengre tid (op.cit: 3). Studiet av hva som skjer når for eksempel to geografisk avgrensede språkvarieteter er i kontakt med hverandre over et lengre tidsrom, har på denne måten stått sentralt i Trudgills arbeider. Han kaller fenomenet «long-term-accomodation».

Trudgill lar akkomodasjonsbegrepet omfatte både det sosialpsykologene først la i begrepet, språklig tilpasning i enkelte situasjoner over kort tid, i praksis snakker vi om *stilvariasjon*, og ei tilpasning mellom språkbrukere som over lengre tid er i kontakt med hverandre. Det Trudgill kaller *long-term-accomodation*, går på den språklige variasjonen og endringene som kan oppstå når flere regionalt ulike varieteter er i kontakt med hverandre. Det er med andre ord snakk om to ulike fenomen. I disse siste tilpasningssituasjonene er ikke stilskifte relevant. Akkomodasjonen kan omfatte «the adoption of totally new features of pronunciation» (op.cit: 12). De to akkomodasjonsprosessene er svært ulike, blant annet fordi *long-term-accomodation* i motsetning til akkomodasjon over kort tid vanskelig kan kontrolleres. Allikevel hevder Trudgill teorien kan benyttes til å *forklare* språklige endringer.

Teoriens fortrinn mener jeg imidlertid må framheves. Motivasjonen bak språklige valg kan være mange. Teorien framhever ulike sosialpsykologiske aspekter. Et individs språklige atferd kan være motivert av ønsket om å markere sosial tilhørighet, eventuelt avstand, men også lingvistisk kompetanse, personlighet o.s.v. Akkomodasjonsteorien er interessant fordi den fokuserer på enkeltindividet i interaksjon med andre individ.

Det er språklige endringer som muligens kan ha oppstått på grunn av kontakt over tid jeg studerer i denne undersøkelsen. En kan ikke regne med at språkbrukere som lever i språksamfunn med mye kontakt med andre varieteter nødvendigvis endrer de samme språklige enhetene. Igjen er det viktig å framheve individet i en endringsprosess. Det er hvert enkelt individ som gjør et språklig valg. Disse ulike språklige strategiene vil jeg konsentrere meg om hos mine informanter. I neste avsnitt skal vi se nærmere på hvordan individets syn på seg selv, interaksjonen mellom enkeltindivider og ulike ønsker om tilhørighet kan virke inn på den språklige atferden til individet.

3.7 Språk og identitet

«The link between language and identity is often so strong that a single feature of language use suffices to identify someone's membership in a given group» (Tabouret-Keller 1997: 317). Sitatet antyder en sterk sammenheng mellom språk og identitet. De to komponentene er gjerne sett på som uatskillelige, sammenvevet i et komplekst forhold (jf. f.eks. Steinset 1975: 23, Tabouret-Keller 1997: 317-318). Kompleksiteten har i første rekke utgangspunkt i det innholdsrike og mangetydige identitetsbegrepet. Et individs identitet har ulike sider. For det første har identiteten ei personlig forankring, videre knyttes identiteten blant annet til en gruppetilhørighet og en kulturell og geografisk tilhørighet. Jeg vil i det følgende kommentere innholdet i dette flersidige identitetsbegrepet før jeg går nærmere inn på sammenhengen mellom språk og identitet.

3.7.1 Personlig identitet

Psykologen Knut Halvor Teigen (1993: 13-14) definerer et individs personlige identitet som det som gjør individet til det det er, det som gjør det unikt i forhold til andre mennesker. En trygg personlig identitet har man når man vet med seg selv at man virkelig er den man mener å være (Steinset 1975: 21). Den personlige identiteten et individ utvikler, får betydning for hvordan man blir vurdert, både av en selv og omverdenen. Men identiteten et menneske utvikler, forblir ikke uforandret. Identiteten formes på ny ut fra ulike sosiale forhold, bekjenskaper og ønsker (Tabouret-Keller 1997: 316). Både egne (subjektive) og andres (objektive) vurderinger er derfor med i dannelsen av et individs identitet. Det er for øvrig ikke bestandig samsvar mellom subjektive og objektive identifiseringer av et individ. Andre kan oppfatte en person på en annen måte enn det personen selv ønsker å være. Enkelte deler av identiteten endres også hyppigere enn andre:

Every person exploits different layers of identities, forming more or less intricate and encased networks, some parts of which are loose and prone to frequent change and replacement, others being more or less permanent throughout the life span and across social and cultural space (ibid).

Teigen (1993: 14) knytter identitetsbegrepet til forholdet mellom det et individ *er* i forhold til hva det *har* eller *gjør*. På den ene sida behøver man ikke erklære at man *er* alkoholiker selv om man innrømmer at man drikker store mengder alkohol. Handlingene er i dette tilfellet ikke med i personens identifisering av seg selv. Her kan også motsetninga mellom subjektive og objektive vurderinger variere. Spiller man fotball, *er* man derimot en fotballspiller. Hvor ofte og hvor godt man må beherske denne idretten for å identifisere seg som fotballspiller, varierer ut fra hvor stor betydning denne identifikasjonen har for individet. Et individs atferd knyttes med andre ord i ulik grad til identiteten. En persons definisjon av egen identitet påvirkes av hvilke verdier han/hun foretrekker. Enkelte typer atferd kan også være så lite karakteristisk at den ikke virker inn på identiteten. Teigen (ibid.) nevner «skatteyster» som eksempel på dette. Enkelte sider ved identiteten opphører dessuten med ei avslutta handling, mens andre sider forblir:

Noen identiteter synes å være sterkere knyttet til identiteten enn andre. Jeg slutter antakelig å være syklist den dagen jeg selger sykkelen og setter meg bak rattet. Men jeg slutter ikke å være nordmann fordi om jeg legger skiene på hyllen og kutter ut geitosten (op.cit: 15).

Det skal vel noe til for at vår identitet som nordmann skal opphøre. Men hvilke egenskaper kreves hos en person for at han/hun rettmessig skal kunne identifisere seg som en trønder, bergenser eller stangesokning¹? I hvor stor grad har språket betydning for en slik identitet? Dette vil jeg komme tilbake til nedenfor (3.7.3) og i den kvalitative analysen.

3.7.2 Sosial identitet

Identitetsbegrepet omfatter også tilhørighet til ei sosial gruppe i samfunnet. Denne identiteten dreier seg om hva et individ har felles med andre mennesker. Man tiltrekkes av og oppsøker gjerne mennesker man deler interesser og meninger med. Et menneske tilhører ofte flere grupper i samfunnet. Handlingene det gjør, er derfor valgt ut fra det den aktuelle gruppa krever. I perioder av livet, særlig i ungdomstida når den personlige identiteten fremdeles er i etableringsfasen, man er gjerne usikker på seg selv og lett påvirkelig, er gruppas meninger og holdninger ofte avgjørende for egne standpunkt. Man gjør alt for å markere tilhørighet til ei ønsket gruppe.

¹ Person fra Stange

Gruppetilhørigheten kan bli tydelig og viktig også i andre situasjoner, som når ei gruppe befinner seg i et mindretall blant andre grupper (Teigen op.cit: 14). Gruppeidentiteten blir i en slik situasjon svært tydelig, og samhørigheten og den felles forståelsen vil bidra til å styrke medlemmene. Fellesskapet med en person fra samme fylke blir sterkere når man befinner seg i en annen kant av landet enn den man opprinnelig er fra. Møter man en nordmann i utlandet, blir man virkelig minnet på sin identitet og tilhørighet.

Et individ tilhører som nevnt flere ulike grupper på samme tid, men det forlater også grupper og forsøker å bli del av nye. På et tidspunkt kan man føle at den gruppa man har identifisert seg med, ikke lenger ivaretar de verdiene og meningene man selv har. Det har muligens foregått ei endring i den personlige identiteten. Nye impulser er tilført, og andre ønsker og behov har oppstått. Følgelig vil man da søke tilhørighet hos andre grupper ved å tilegne seg det disse gruppene står for. Behovet for endring av sosial gruppe kan komme av ønske om mer makt eller sosial prestisje. Man søker med andre ord gjerne oppover i samfunnshierarkiet. En overgang fra ei opprinnelig gruppe til ei ny, kan føre til motsigelser fra den opprinnelige gruppa. Verdiene denne gruppa står for, settes gjennom et medlems frafall i et negativt lys. Giles og Coupland (1991: 111) uttrykker det slik: «In any case, individuals who attempt to pass into the dominant group are often [...] stigmatized as ‘cultural traitors’ by other members of their own group who value their ingroup identification very highly.»

3.7.3 Geografisk og kulturell identitet

Vår geografiske og kulturelle identitet avhenger, som den personlige og sosiale, av situasjon og sted. I det ene øyeblikket, hvis konteksten for eksempel er Amerika eller Kina, kan vi føle oss som europeere, i neste øyeblikk kan det være identiteten som hedmarking eller romedøl som er viktigst for oss.

I dagens samfunn flytter veldig mange mennesker opptil flere ganger i løpet av et liv. Om en person som er født i Romedal og på et eller annet tidspunkt i livet flytter til Kristiansand, føler geografisk og kulturell tilhørighet til det ene stedet eller begge, eller kanskje ingen av stedene, kan være individuelt. Dette har sammenheng med spørsmålet som ble stilt ovenfor (under avsnitt 3.7.1), angående definisjonen av en trønder, bergenser eller stangesokning. Man kan være født og bo på et sted uten nødvendigvis å føle kulturell tilhørighet til stedet. På den

annen side kan man utmerket godt føle både geografisk tilhørighet og kulturelt fellesskap med et område man ikke bor i, men for eksempel er oppvokst i.

Et annet aspekt ved den geografiske og kulturelle identiteten som er interessant her, er oppfatninga av seg selv som et bymenneske eller et bygdemenneske. Kommer man fra bygda til byen, blir man lett identifisert som bygdemenneske av andre. Hvilke verdier man selv verdsetter og ivaretar, vil allikevel til syvende og sist være avgjørende for ens identitet. Det samme gjelder en person som bor på bygda. Denne kan verdsette samme verdier som et menneske fra byen, slik at den kulturelle identiteten ikke nødvendigvis faller sammen med de verdiene som folk vanligvis har på stedet man bor.

3.7.4 Et dynamisk identitetsbegrep

Identitet er ikke en fast enhet som defineres en gang for alle i ungdomsårene. Vi har allerede sett at individet kan skifte grupper og ønsker om tilhørighet gjennom hele livet. Et individs identitet er dessuten et resultat av flere ulike prosesser. Individet danner seg et selvbylde i et samspill mellom egen oppfatning av seg selv og andres oppfatning av det. Disse «andre» står individet fritt til å velge. Antakelig er det flere grupper av «andre» som er med i denne prosessen. På samme tid står det enkelte individ som en viktig faktor i andre menneskers identitetsdannelse. Individet og dets bedømmelse av seg selv og andre virker gjensidig på hverandre. Quist (1998: 97 f) setter fokus på dette dynamiske ved identitetsbegrepet, og drøfter hvordan det kan operasjonaliseres for bruk i studier av individers identitet. Jeg kommer tilbake til dette i kapittel seks.

3.7.5 Språket og identiteten

De ulike sidene av identitetsbegrepet vi har sett på her, går over i hverandre. Den individuelle identiteten dannes i et dialektisk forhold mellom personlige og sosiale, kulturelle og geografiske verdier. Å definere en personlig identitet atskilt fra en sosial, er ikke mulig, og for den saks skyld meningsløst. Vi er alle medlemmer av et samfunn som sosiale individ.

Et av de tydeligste og viktigste midlene vi har til å markere vår identitet, er språket vårt. Le Page og Tabouret-Keller (1985) ser språket og språkbruk som *acts of identity*. Med språket markerer man hvilke grupper i samfunnet man ønsker å bli identifisert med. Mennesket kan bevisst plassere seg som et individ i samfunnet ved hjelp av språket, og omvendt kan andre

plassere mennesker i samfunnet på bakgrunn av språkbruken. I Le Page og Tabouret-Kellers (op.cit: 181) teori om språk og identitet, er et hovedpunkt at alle språklige handlinger er påvirket av mottaker, emne og sted, slik at språkbrukeren hele tida endrer språket etter den eller de han/hun vil bli identifisert med: «the individual creates for himself the patterns of his linguistic behaviour so as to resemble those of the group or groups with which from time to time he wishes to be identified, or so as to be unlike those from whom he wishes to be distinguished». På denne måten har ikke et individ én uforanderlig identitet, men snarere et nettverk av identiteter (op.cit: 321). Til tross for denne vektlegginga av en sammenheng mellom den sosiale identiteten og språkbruk, understreker Le Page og Tabouret-Keller (op.cit.: 14) språklige handlinger både som personlige og sosiale identitetshandlinger. De ser lingvistisk atferd som «a series of *acts of identity* in which people reveal both their personal identity and their search for social roles».

3.7.6 Språkendring og identitetsendring

Når man ser på sammenhengen mellom språk og identitet, må utgangspunktet være et individs morsmål (jf. Venås 1991: 107), det første språket individet får kontakt med, og som det sosialiseres inn i samfunnet gjennom. De språklige endringene som gjøres senere, blant annet for å tilnærme seg andre grupper, skjer ut fra barndomsdialekten.

Språket er altså et viktig middel til å markere hvem en er. Søker man en posisjon i samfunnet med makt og prestisje, tilegner man seg gjerne et mer prestisjefyllt og formelt språk. Flytter man fra et sted til et annet, for eksempel fra bygda til byen, endrer mange språket sitt mot et mer normalisert talemål. På denne måten kan man markere at man ønsker å bli identifisert med sitt nye bosted, men det er også sannsynlig at språkendringa skyldes en mindreverdigfølelse basert på holdninger og stereotyper på stedet (jf. 3.8 om *holdninger*). I slike tilfeller kan det diskuteres om språkendring er utslag av et ønske om ny identitet.

Teorien om sammenhengen mellom språklige valg og identitet tar utgangspunkt i individets behov for å markere en bestemt identitet. Identiteten kan markeres og bekreftes gjennom språket. Akkomodasjonsteorien som jeg presenterte i forrige avsnitt, er en teori om menneskets strategier for å markere en identitet og tilhørighet. Individet har et innebygd behov for å tilpasse seg, eventuelt markere seg, i forhold til omgivelsene, gjennom konvergens eller divergens. Disse tankene står i nær sammenheng med identitetsteorien. Både teorien om

identitet og akkomodasjon går på individets interaksjon med omgivelsene (Mæhlum 1992: 108).

3.8 Holdninger til språk

Alt det vi mennesker oppfatter med sansene våre, vurderer vi. Vi bestemmer oss for om vi synes det vi står overfor er pent, stygt, velklingende o.s.v. Slike vurderinger virker inn på hvilke holdninger vi utvikler til ulike forhold. Språket, både vårt eget og andres, er noe av det som blir vurdert hele tida. De språklige vurderingene vi gjør, gjenspeiler seg i våre språkholdninger.

Begrepet «holdning» brukes både i allmennspråket og i vitenskapelige sammenhenger. Ifølge *Bokmålsordboka* (Landrø og Wangensteen 1993: 208) viser begrepet til «en måte å stille seg på, opptre på i en viss sak». Særlig i en vitenskapelig forståelse av begrepet finnes det ulike oppfatninger av betydninga (Venås 1991: 242). De to vanligste forklaringsmåtene er en behavioristisk og en mentalistisk. Innenfor den førstnevnte tradisjonen er «holdning» ofte ensbetydende med *atferd* (ibid.). Menneskers holdninger defineres ut fra deres atferdsmønster. Etter den mentalistiske definisjonen viser ikke termen «holdning» til selve atferden, men til det som er med og skaper atferden (ibid.), altså motiver for ulik atferd. I tillegg er kunnskap og følelser knyttet til holdninger. Man vet noe om og har følelser for det objektet man står overfor. På denne måten framstår det tre komponenter i forbindelse med begrepet «holdning», en kognitiv (tanke), en affektiv (følelse) og en konativ (handling) komponent (op.cit: 243). Ut fra dette kan vi lett se at holdninger er noe som er tillært. Dette kan også gjelde våre holdninger til språk. Begrepet *språkholdning* kan defineres som de holdningene folk har til ulike språkvarieteter og til språkbrukere (Ryan, Giles og Sebastian 1982: 7). Språkholdninger omfatter også syn på skriftspråk og stillag (Venås 1991: 245). I denne sammenhengen er det holdninger til språkvarieteter, eller dialekter, jeg er interessert i å beskrive.

De holdningene vi har til en språkvarietet, kan markeres ved å bruke varietetten bevisst for eksempel i omtale av et emne eller en person. De to talemålsvarietetene i Oslo brukes ofte slik (jf. Sandøy 1996: 118). I definisjonen ovenfor går det fram at begrepet språkholdning også omfatter holdning til brukeren av et språk. Erfaringer og inntrykk vi har av en person eller enkelte personer tilknyttet en spesiell dialekt, virker ofte inn på våre holdninger til denne dialekten. Slik oppstår stereotypier om dialekter og brukerne av disse. Ifølge Sandøy (ibid.) er

det stor likhet i språkholdningene hos folk slik at stereotypiene vi har, nok er blitt en del av «den kulturelle fellesskapen».

I og med at språkholdninger ofte er knyttet til personer som bruker de enkelte språkvariantene, kan årsakene til disse holdningene finnes ved å se dem i sammenheng med holdninger til andre forhold i samfunnet (Omdal 1982: 2). Andre ting som kan virke inn på våre holdninger til språk eller dialekter, er i hvilken grad språket oppfattes som vanskelig. Forstår man lite av det som blir sagt, vil man nok kunne bli negativt innstilt til språkvarietetet. Videre har man hatt en hypotese om at dialekter som ligger nær eget talemål, blir mer negativt vurdert enn mer fjerntliggende dialekter. Denne hypotesen er imidlertid blitt delvis avkreftet i flere undersøkelser (jf. Strømsodd 1979: 23, 25, 111).

Språkholdninger kan også knyttes til enkelte språktrekk (Venås 1991: 246). Dette gjelder særlig trekk som oppfattes som spesielle for en bestemt språkvarietet, det som i denne oppgava kalles en *markør* (jf. 3.4 ovenfor).

Holdninger til språk kan være basert på rent estetiske vurderinger. Disse vurderingene er selvfølgelig helt subjektive, enkelte lyder kan virke «pene» for noen personer, mens andre vil få negative assosiasjoner til de samme lydene. Slike holdninger med utgangspunkt i estetiske vurderinger er nok ofte kombinert med andre opplevelser eller erfaringer med folk og steder dialekten er knyttet til. En av informantene mine, *Halvor*, sier uttrykkelig at han ikke liker trøndersk på grunn av at han har hatt et noe anstrengt forhold til trøndere:

Asså, [språket i] Tråndhæjm, det syns jæ ikke er noe pent, ass. Nei, mye morsamme oꝝ og uttrykk, men jæ syns det låter stygt. Men det er også med at jæ har hatt et par u'heldige epi'soder med trøndere.

Metoder i studiet av språkholdninger

Språkholdninger hos folk kan studeres på flere måter. To vanlige metoder, som blir brukt i undersøkelsene jeg referer til nedenfor, er en *direkte metode*, der man stiller spørsmål i et intervju eller et spørreskjema, og en *indirekte metode*, kalt «matched guise»-teknikken. Denne metoden ble utviklet av Lambert på 1960-tallet (jf. Omdal 1982: 7 f), og den går ut på at undersøkelsespersoner lytter til opplesning av en tekst. Teksten er lest inn av flerspråklige personer, slik at undersøkelsespersonene hører en tekst lest opp med ulike språkvarianter. Oppgava går ut på å karakterisere og vurdere personlighetstrekk hos personene som snakker.

Språkholdninger i et språkendringperspektiv

Holdningene vi har til språk og varianter av språk, er altså ofte stereotype og knyttes til personene som bruker dette språket eller disse språkvariantene. Denne personfokuseringa kan virke inn på hvordan språkbrukerne ser på seg selv og den rolla de har i samfunnet. Det kan igjen føre til at personene endrer de språkformene som er mest negativt vurdert av andre, og kanskje tar opp det han/hun oppfatter som mer positivt ladde former. Hvis språkbrukeren føler at andre synes dialekten han/hun benytter er vanskelig å forstå, kan også det være en årsak til språkendring. En variant med sosial prestisje står i en slik sammenheng sterkere enn mindre prestisjefylte varianter. En variants nærhet til skriftspråket kan være en komponent som gir prestisje.

Ladegaard (1994: 272) viser gjennom undersøkelser av språkholdninger i Danmark hvor viktig forståelse av folks språkholdninger er for å få klarhet i motivene bak språkendring. Han uttaler at «[...] people's attitudes is an important element in understanding the motives of language change».

3.8.1 Språkholdninger i Norge

I Norge har blant annet Jo Kleiven (Steinset og Kleiven 1975) foretatt undersøkelser av holdninger til dialekt i bergensområdet, og Omdal (1978) har utført en undersøkelse av språkholdninger der informantene hovedsakelig var norskstudenter i Bergen. Disse undersøkelsene viste at folk hadde et gjennomgående positivt syn på dialekter.

Undersøkelsene ga ingen entydige svar på hvilke dialekter som er «best likt» i Norge, men talemålene i fjellbygdene på Østlandet ble gjennomgående positivt vurdert (Omdal op.cit: 56). Samme undersøkelse viste at talemålene på flatbygdene på Østlandet var de minst likte dialektene. Ifølge Omdal skyldes dette hovedsakelig en generell negativ vurdering av oslomålet, slik at det var holdninger til oslomålet og ikke andre østlandsdialekter som ble spesielt negativt vurdert. Sandøy (1996: 118) hevder også at spesielt folkemålet i Oslo («oslo-øst-dialekten») ofte blir forbundet med noe negativt og/eller vulgært. Totendialekten, som tilhører samme målføregruppe som hedmarksdialekten (opplandsk), ble for øvrig vurdert negativt i Kleivens undersøkelse (Steinset og Kleiven 1975: 126).

3.8.2 Holdninger til hedmarksdialekten

Hedmarksdialekten har tradisjonelt vært vurdert noe negativt, ikke bare av folk fra steder utenfor Hedmarken, men også hedmarkingene selv har nok hatt kompleksitet for språket sitt. Antakelig har de latt seg påvirke av hvordan andre nordmenn, særlig oslofolk, har vurdert dialekten. Dialektområdet ligger så nær Oslo at hovedstadsfolk lett forbinder den med bygda og bondesamfunn. Når man i revyer, sketsjer o.l. skal framstille en litt treg, traust og ikke spesielt intelligent person, utstyres han (eller hun) ofte med hedmarksdialekt, eventuelt en nærstående dialekt som totenmålet.

Strømsodd (1979) har gjort en undersøkelse av dialektholdninger i to bydeler i Oslo (Frogner på vestkanten og Tøyen på østkanten). Der fikk informantene i oppgave å oppgi hva de forbinder med fire ulike dialekter, blant annet hedmarksdialekten. 24 av 69 mener dialekten er bondsk, treg eller bred. Andre karakteristikker er «morsom», «bra», «koselig». Flere har ifølge Strømsodd nevnt Prøysen i karakteristikken av dialekten. En kvinnelig informant har i tillegg skrevet «Passer i Prøysenviser - punktum» (op.cit: 92-94).

Informantene i Strømsodds undersøkelse skulle også oppgi hvilke dialekter de likte best og minst. Av 107 mulige «stemmer» fikk hedmarksdialekten seks i kategorien best likte dialekter (op.cit: 70). Dette er ei plassering «midt på treet» i denne undersøkelsen. Alle disse stemmene kom fra informanter fra Tøyen. Når det gjelder dialekter informantene likte minst, nevnes nok hedmarksdialekten av informantene fra Tøyen, men det er ikke flere «stemmer» enn at dialekten står under kategorien «andre» i Strømsodds tabell (op.cit: 78-79)¹, men totendialekten nevnes imidlertid. Tre av 55 informanter fra Frogner nevner hedmarksdialekten som den dialekten de liker minst.

At det er Alf Prøysen mange forbinder med hedmarksdialekten, gjør nok at dialekten for mange virker «koselig» (jf. ovenfor). Prøysens viser og dikt er jo nettopp koselige og trauste. Alf Prøysen er imidlertid av dem som virkelig har jobbet for å gi dialekten mer respekt og prestisje, blant hedmarkingene selv og i resten av landet. Takket være han, er dialekten gjort

¹ Jeg synes dette resultatet kommer litt uklart fram hos Strømsodd, men dette er slik jeg tolker det (se Strømsodd s. 78-79).

mer kjent, og han har vist at den kan brukes i diktning. Koplinga til Prøysen kan likevel virke litt sjenerende for dem som benytter dialekten. En uttalelse fra ei jente jeg snakket med i forbindelse med opptakene til undersøkelsen (ikke en av informantene), bekrefter dette. Hun studerer i Oslo og er dermed i kontakt med mange andre talemål og talemålsbrukere, men har bevart noe av den opprinnelige dialekten sin. Hun fortalte at når hun snakker med ei venninne fra samme dialektområde, assosierer folk språket deres umiddelbart med Prøysen: *fårk bare sitt å grise når vi tarå åt en aan, seje dom får jurøstemning å flik, fårdi vi tarå flik såm n' Alf Prøysen.*

Oppsummering

Også holdninger individet besitter, og de holdningene individet oppfatter hos andre, kan virke inn på de språklige valgene man gjør. I denne delen av teorikapitlet har jeg presentert ulike forklaringsmodeller som kan ses i forbindelse med språklig variasjon. Modellene griper på mange måter inn i hverandre. Jeg mener identitet kan stå som et slags overordnet begrep i forhold til dette. Den kvalitative analysen i kapittel seks vil reflektere dette synet.

KAPITTEL 4: METODE

I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for metoden som er brukt i undersøkelsen. I avsnitt 4.1 drøfter jeg generelt forholdet mellom kvantitativ og kvalitativ metode i sosiolingvistikken. Jeg vil også plassere denne oppgava i forhold til de to metodene. Deretter drøfter jeg ulike rekrutteringsmetoder (4.2) og metoder for å samle inn data til språklige undersøkelser (4.3). Begge disse avsnittene innledes med en diskusjon av generelle aspekt ved ulike metoder, før jeg redegjør for metodene jeg selv har benyttet. I avsnitt 4.4 går jeg inn på de språklige variablene som benyttes i denne undersøkelsen. Kapittel fire avsluttes med en kort redegjørelse av hvilke prinsipper som ligger til grunn for transkripsjonen i dette arbeidet (4.5) og hvordan det innsamlede materialet er behandlet (4.6).

4.1 Kvantitative og kvalitative metoder

Denne redegjørelsen bygger jeg hovedsakelig på Akselberg (1997) og Grønmo (1982).

Det man i første rekke undersøker innenfor sosiolingvistikken, er forholdet mellom språklige variabler og sosiale faktorer. Dette har tradisjonelt blitt gjort på to ulike måter, ved en kvantitativ og en kvalitativ metode. Den kvantitative metoden, som ble grunnlagt av Labov på 1960-tallet, har vært den dominerende innenfor sosiolingvistikken, til tross for at denne metoden tilhører en naturvitenskapelig forskningsdisiplin. Det er dette naturvitenskapelige aspektet i metoden, brukt på studier av samfunnsvitenskapelig og humanistisk art, som spesielt ble kritisert under positivismedebatten på 1970-tallet. Kvalitativ metode har for dens tilhengere stått som en mer entydig hermeneutisk metode, passende for menneskevitenskapene. Denne metodestriden kan gi inntrykk av at de to metodene er uforenelige. Måten metodene ofte er satt opp, som en dikotomi (jf. f. eks. Mæhlum 1992: 105-106), styrker dette inntrykket. Etter hvert har flere og flere innsett at de to metodene ikke er så forskjellige når alt kommer til alt. Grønmo (1982: 94) mener forskjellene mellom kvalitativ og kvantitativ forskning ikke er en dikotomi, men at de utgjør ytterpunktene på en skala. Videre mener han de står i et komplimentært forhold til hverandre, de utfyller hverandre. Fog (1981: 29) vil også «have oppløst den dikotome oppfattelse i metode og metodevalg.» Til tross for disse oppfatningene, vil jeg her kort presentere de to metodene slik de ofte framstilles, som to motpoler.

Kvantitativ metode

Den kvantitative metoden er empirisk basert, og datamengden samles fra et så representativt utvalg av en populasjon som mulig. Resultatene skal kunne sammenliknes. Forskeren har et objektivt forhold til informanten, og eventuelle intervju er strukturerte og fastlagte på forhånd. Registrering av data innenfor en kvantitativ metode er nøyaktig og presis. Undersøkelsens etterprøvbarehet står sentralt.

Data-analysen innenfor kvantitativ metode finner sted etter datainnsamlinga og er karakterisert ved at mange enheter undersøkes, men at et begrenset antall egenskaper ved disse står i fokus. Man søker med andre ord bredde og oversikt, for dermed å kunne *beskrive og forklare* forholdet mellom for eksempel språklige variabler og sosiale faktorer. Analysen brukes derfor til å teste hypoteser og teorier. Resultatet framstilles gjennom tabeller og diagrammer.

Kvalitativ metode

Med en kvalitativ metode vil man komme til en helhetlig forståelse av en sosial virkelighet, man ønsker og gå inn og forstå motiv bak menneskelige handlinger. Et kvalitativt forskningsintervju er et viktig redskap innenfor denne metoden. Jeg kommer inn på en del forhold ved selve metoden i sammenheng med at jeg beskriver denne innsamlingsmetoden av kvalitative data under avsnitt 4.3 nedenfor. Her vil jeg derfor bare kort nevne viktige aspekt ved en kvalitativ metode. Sentralt i denne prosessen står informantens egen oppfattelse av seg selv og sin virkelighet. Under datainnsamlinga vil man derfor legge vekt på *samhandling* mellom informant og intervjuer. I motsetning til den kvantitative metoden, vil man med et kvalitativt utgangspunkt i størst mulig grad oppnå et subjekt-subjekt-forhold under datainnsamlinga. En forsker innenfor et kvalitativt paradigme vil på grunn av målene jeg har beskrevet ovenfor, stille mindre krav til undersøkelsens pålitelighet og etterprøvbarehet enn en forsker knyttet til et kvantitativt paradigme.

Data-analysen innenfor kvalitativ metode kan foregå parallelt med datainnsamlinga. Man er konsentrert om få enheter, men man ser på mange egenskaper ved disse. Dybde og innsikt står sentralt. Målet er å *beskrive og forstå* en sosial virkelighet. Analysen egner seg til å utvikle hypoteser og teorier. Analyseresultatene blir presentert ved hjelp av sitater. I og med at analyse og tolkning foregår parallelt med innsamling av data i forbindelse med rene kvalitative

undersøkelser, får metoden en mer hermeneutisk ramme i motsetning til den dataorienterte og objektiverende kvantitative metoden.

Svakheter ved metodene

Svakheter finnes innenfor begge metodene. Den kvantitative metoden med sine krav om objektivitet og representativitet gjør at enkeltindividet mister sin status og defineres inn i sosiale grupper. Det strukturerte intervjuet kan føre til ufullstendige og unaturlige svar. Behovet for å sette alle resultater inn i tabeller kan gi et forenklet inntrykk av virkeligheten. Generalisering og gjennomsnittsverdier står sentralt. Den kvalitative metodens subjektivitet får på sin side også lett kritikk. Man kan spørre seg om man til slutt kan skille informantens meninger fra intervjuerens egne. Den ustrukturerte forma intervjuet har, der feiltolking og ledende spørsmål kan forekomme, øker risikoen for at man ikke bare får informasjon, men nettopp den informasjonen intervjueren ønsker. Den kvalitative metoden er særlig kritisert for å være uvitenskapelig, sett ut fra naturvitenskapens krav om objektivitet, da resultatene ikke kan overføres til større grupper, eller etterprøves senere.

Det er disse svakheterne ved begge metodene, som gjør at blant andre Madsen (1981: 68-69) mener man ikke kan ta et standpunkt og stå fast ved en av de to metodene. For å forstå det man vil undersøke, må man overskride den kvantitative metodens objektivisering av forskningsgjenstanden og også forsøke å ta inn gjenstandens subjektive perspektiv. Men i tillegg til å se tingene innenfra, må vi også ha et ytre perspektiv på det hele. Man må hele tida «skifte mellom det indre og det ydre, mellom at forstå og forklare» (op.cit: 69).

Det er altså en kombinasjon av de to metodene som muligens kan gi oss en best mulig undersøkelse. Samme problemstilling må belyses ut fra ulike metoder. Grønmo (1982: 114) kaller dette «metodetrianglering». Kvantitative og kvalitative data kan kombineres på ulike måter. Dette blir blant annet beskrevet i Grønmo (op.cit: 114 f).

Som Akselberg (1997: 28) konkluderer med i forbindelse med spørsmålet om hvor vi kan plassere vårt sosiolingvistiske arbeid, bestemmes det av «om vi vurderer heile forskingsprosessen under eitt, eller om vi studerer dei ulike delane eller stadia i prosessen kvar for seg». De fleste sosiolingvistiske arbeidene er basert både på en kvantitativ og en kvalitativ

metode. Gjennom hele arbeidsprosessen, fra valg av informanter og innsamling av materiale, til analyse og gjengivelse av data, må man ta stilling til hvilken metode man vil benytte.

I dette avsnittet har det gått fram at kvantitativ metode først og fremst er knyttet til et positivistisk vitenskapssyn, mens en kvalitativ metode representerer et hermeneutisk syn. De to ulike synene lar seg imidlertid kombinere. Min undersøkelse har et kvalitativt utgangspunkt. Jeg har delt analysedelen av oppgava i to. Den første delen består av en analyse av språket til informantene og den andre delen har fokus på innholdet av det informantene sier, for å forsøke å komme fram til motiv bak det språklige valget de har gjort. Den språklige analysen har en beskrivende funksjon og består i første rekke av ei opptelling og kvantifisering av materialet. Gjennom kvantifiseringa vil jeg ta i bruk en del prinsipper som står sentralt innenfor en tradisjonell kvantitativ analyse. Ved å studere et begrenset antall enheter i språket (ti språklige variabler) framstiller jeg et bilde av informantenes språk. Dette kan gi et forenklet bilde av den språklige virkeligheten til informantene. I motsetning til i rene kvantitative analyser beholder imidlertid mine informanter sin individualitet gjennom hele analysen. Problemene med gjennomsnittstall og generaliseringer som kan oppstå i et stort kvantitativt materiale, unngår jeg. Allikevel vil enkelte forhold ved kvantifiseringa være problematiske. Dette vil jeg ta opp igjen i kapittel fem. Den andre delen av analysen, som framstilles i kapittel seks, har et klarere kvalitativt aspekt, med fokus på informantenes utsagn og med sitater som framstillingsform.

I de to neste avsnittene vil jeg som nevnt, presentere måten informantene i undersøkelsen er rekruttert på (4.2) og selve opptakssituasjonen (4.3). Presentasjonen går inn i ei drøfting der jeg setter fokus på hvordan metodevalg påvirker ulike forhold i en undersøkelse, i denne sammenhengen først og fremst rekrutteringsprosedyren og opptakssituasjonen. I avsnitt 4.2 gjør jeg derfor rede for ulike måter å rekruttere informanter på, og i forbindelse med at jeg gjør greie for opptakssituasjonen i denne undersøkelsen (4.3), vil jeg også komme inn på andre mulige innsamlingsmetoder av et materiale. Metode og metodebevissthet er viktig i all forskning og i alle deler av forskningsprosessen. Jeg har derfor vektlagt dette i den følgende drøftinga.

4.2 Rekruttering av informanter

Labov (1982 [1966]) la stor vekt på informantutvalget og dets betydning i sine New York-undersøkelser. De tradisjonelle dialektologene plukket ut sine informanter etter hvem som best

representerte den «genuine» dialekten. Målet til Labov var derimot at informantutvalget skulle være mest mulig representativt for befolkninga. For å oppnå dette plukket han ut sine informanter ut fra et tilfeldig utvalg (*random sample*). Dette utvalget kan gjøres ut fra tilgjengelige lister over befolkninga, som telefonkatalog eller folkeregistret. Det viktigste prinsippet for utvelgelsen er at alle på lista har like stor mulighet for å bli plukket ut (Milroy 1987: 19). Problemet i forbindelse med denne typen utvelgelsesmetode er at man ikke vet noe om den utvalgte informanten. Labov satt igjen med litt over en firedel av det opprinnelige informantutvalget i New York etter at de informantene som var syke eller døde, som hadde flyttet eller som rett og slett ikke ville samarbeide, var trukket fra. Når det gjaldt informantene som ikke ville være med i undersøkelsen fant Labov ut, gjennom korte telefonsamtaler eller ansikt til ansikt, at det ikke var nødvendig å finne andre informanter som kunne ta de opprinnelige informantenes plass, da det ikke var store lingvistiske forskjeller på informantene som ikke ville være med, og de som ble intervjuet. Den konklusjonen Labov trekker her, gjør han ut fra et syn på lingvistisk atferd som relativ homogen (Romaine 1980: 170). Romaine kritiserer Labov og sosiolingvistene som har fulgt i hans fotspor, for at de ukritisk har holdt på at antall informanter og belegg for lingvistiske varianter som er nødvendig for et representativt resultat av lingvistisk atferd, er mye mindre enn ved annen form for sosial atferd (*ibid*). Hun mener man av denne grunn kan stille spørsmålsteget ved representativiteten til dette «tilfeldige utvalget».

Et annet problem med denne utvelgelsesmetoden, basert på tilfeldig utvalg, er at man i sosiolingvistiske undersøkelser deler informantene inn i grupper eller dimensjoner (kjønn, alder, sosial gruppe m.m). De to siste deles gjerne inn i flere grupper (*strata*). Mange celler skal med andre ord fylles, og når man følger et prinsipp om tilfeldig utvalg, kan man ikke sikre at alle cellene blir fylt. Man risikerer at flere av gruppene blir underrepresenterte eller mangler helt.

Romaine (1980: 170) spør seg om bruken av tilfeldig utvalg i strengeste forstand er mulig i sosiolingvistikken. Hun understreker nødvendigheten av at man må «recognize the difference between sociolinguistic and other kinds of data» (*op.cit*: 172). Erkjenner man at et tilfeldig utvalg i strengeste forstand blir vanskelig i sosiolingvistikken, kan et alternativ til rekruttering av informanter være det Jensen (1999: 51) kaller skjønnsmessig utvelgning. Dette innebærer at man på forhånd stiller krav til informantene slik at man sikrer et bestemt antall informanter for hver sosiale gruppe man vil se resultatene i forhold til.

Milroy (1980) benyttet en helt annen rekrutteringsprosedyre i sine undersøkelser i Belfast. Gjennom kontaktpersoner (jf. Milroy 1980: 53 om *link contact*) fikk hun tilgang til sosiale nettverk, der hun utførte sine språklige undersøkelser. Milroy fikk det ønskede antall informanter ved at kontaktpersonene kontaktet venner og bekjente, som igjen tok med andre. På denne måten ble også Milroy akseptert i nettverket, da hun for medlemmene framsto som en «venns venn» og ikke en fullstendig fremmed.

De ovenfor nevnte rekrutteringsprosedyrene gjelder særlig i forbindelse med innsamling av kvantitative data. I denne typen undersøkelser er informantutvalgets representativitet mye viktigere enn ved kvalitative undersøkelser (jf. ovenfor om kvantitative og kvalitative metoder). I sistnevnte undersøkelser er det vanlig å bruke det Holter (1996: 13) kaller et strategisk utvalg. Man plukker ut et bredt utvalg av informanter for å sikre at man får ulike typer av informanter. Størrelsen på utvalget er mindre viktig. I kvalitative undersøkelser er man ikke like interessert i representativitet og det gjennomsnittlige, men av det særegne og unike (Mæhlum 1992: 105). Rekrutteringsprosedyren man benytter i en undersøkelse, avhenger med andre ord også av metodevalg.

4.2.1 Rekruttering til denne undersøkelsen

Rekruttering av informanter til denne undersøkelsen ble gjort med utgangspunkt i sosiale nettverk, altså på en liknende måte som den Milroy (1980) benyttet i Belfast-undersøkelsene. Hovedkravet jeg på forhånd satte til mine informanter, var at de skulle være ungdom i alderen 18-20 år, og være oppvokst på det aktuelle stedet. I tillegg var jeg opptatt av at foreldrene skulle være fra området. Særlig så jeg det som uheldig hvis noen av informantene fra Stange eller Romedal hadde foreldre som begge hadde annen talemålsbakgrunn enn fra hedmarksbygdene. Jeg ville undersøke ungdom som har levd i nær kontakt med hedmarksdialekten fra barndommen av. Talemålet i Hamar er, som beskrevet i avsnitt 1.6, i stor grad normalisert, både hos ungdom og deres foreldregenerasjon. Jeg regnet derfor ikke med å finne informanter fra Hamar som hadde vokst opp i like nær kontakt med en tradisjonell hedmarksdialekt, som det jeg forventet av informantene som er oppvokst på bygda. Foreldrenes talemålsbakgrunn til hamarinformantene var derfor ikke like viktig for meg, men jeg sikret meg informanter med foreldre fra Hamar og det indre av Østlandet.

Selve rekrutteringsprosedyren gikk for seg ved at jeg kontaktet bekjente i området og ba dem være mine kontaktpersoner. Kontaktpersonene fikk i oppdrag å spørre ungdom, som tilfredsstilte de oppgitte kravene, om de ville være med på en undersøkelse som bestod av en uformell samtale. Disse ungdommene ble så bedt om å rekruttere tre venner, slik at jeg til slutt endte opp med tre grupper på fire personer, to av hvert kjønn.¹ Kontaktpersonene visste ikke nøyaktig hva formålet med undersøkelsen var, de fikk kun oppgitt at det dreide seg om en undersøkelse av ungdomskultur og ungdomsspråk. På denne måten unngikk jeg at kontaktpersonene plukket ut ungdom som de mente var gode kandidater språklig sett. Da informantgruppene var klare, kontaktet jeg dem og underrettet litt mer om undersøkelsen, at mikrofon ville bli brukt, og at både ungdomsspråk og holdninger til språk inngikk i undersøkelsen. Jeg valgte ikke å oppgi noe nærmere at dette dreide seg om en undersøkelse av dialektbruk for å unngå at informantene ble for opptatt av egen språkbruk. Dette kunne for eksempel ha resultert i at informantene benyttet flere former fra den tradisjonelle hedmarksdialekten enn vanlig for å være «gode» språklige informanter for meg. Hvor konkret man skal være i informasjonen til informantene om undersøkelsens formål, kan være et dilemma, særlig i språklige undersøkelser. Det kan være en fordel at informantene ikke aner at man er interessert i språket deres for å kunne observere et så naturlig språk som mulig. Dette medfører imidlertid etiske problemer. Jeg stiller meg skeptisk til at man som forsker skal studere en informants språk i detalj uten at vedkommende har gitt sitt samtykke. I min undersøkelse fikk altså informantene oppgitt at jeg ville observere språket deres, men ikke at det spesielt gikk på dialektbruk. Dette fikk de imidlertid vite i etterkant, samtidig som jeg gjentok at navnene deres ville anonymiseres, og at det bare var jeg som skulle høre på lydopptakene.

Med denne rekrutteringsprosedyren oppnådde jeg også andre ting. For det første plukket jeg ikke ut informantene selv, slik at jeg unngikk å bli styrt av mulige ønsker om å finne informanter med en godt bevart hedmarksdialekt. I forbindelse med rekruttering av informanter til en kvalitativ undersøkelse er det som nevnt, vanlig å gjøre et *strategisk utvalg* (Holter 1996: 13), det vil si å plukke ut informanter i et så bredt utvalg som mulig, slik at man sikrer seg

¹ Jeg intervjuet fire grupper av ungdommer, men kuttet etter hvert ut ei gruppe med ungdom fra et område som ligger svært nær Hamar, Ottestad. Forskjellene i språk og holdninger mellom disse informantene og informantene fra Hamar var så små at jeg valgte å kutte dem ut for å kunne studere de resterende informantene nærmere.

ulike typer informanter. Representativitet er mindre viktig i denne undersøkelsen. Siden jeg var ute etter et materiale som skulle kvantifiseres, ønsket jeg imidlertid ikke personlig å velge ut mine informanter. Videre fikk jeg med en slik prosedyre muligheten til å samtale med informantene i deres sosiale nettverk. I første rekke ser jeg det som fordelaktig under selve opptakssituasjonen. Jeg var ute etter et uformelt og dagligdags språk, det språket informantene benytter når de er blant venner. Siden jeg var en fremmed for dem, og jeg i tillegg har et talemål som er preget av min oppvekst på Hamar og ikke i ei av bygdene rundt, kunne informantene lett tilpasse seg mitt talemål. Med venner i nærheten under opptakssituasjonen utnyttet jeg nettverkets kontrollerende funksjon, og håpet dermed å oppnå en så naturlig samtalsituasjon som mulig (jf. avsnitt 4.3 om opptakssituasjonen).

Ulempen ved å studere informanter fra samme nettverk, særlig når antallet informanter er lite, er at jeg bare får undersøkt en liten del av den språklige virkeligheten i et område. I dag er de fleste mennesker imidlertid med i flere sosiale nettverk, også mennesker fra mindre steder. Siden jeg har informanter fra begge kjønn fra hvert område, regnet jeg også med at sjansen var liten for at båndene mellom *alle* informantene i et nettverk skulle være svært sterke. På denne måten håpet jeg å skaffe meg informasjon og kunnskap om andre grupper i området.

Når det gjelder rekrutteringa av de to informantene fra ungdommenes foreldregenerasjon, er ikke den gjennomført på samme måte som rekrutteringa av de unge. Dette har blant annet praktiske årsaker. Hensikten var først og fremst å få med en voksen informant fra hver av de to bygdene som er representert i undersøkelsen, for å kunne sammenlikne denne generasjonens språk med den yngre generasjonens. Rekruttering av flere informanter innenfor samme sosiale nettverk var ikke aktuelt. De to voksne kontaktet jeg selv. Jeg visste om begge på forhånd. De har barn som er jevnaldrende med ungdommene i denne undersøkelsen, og har bodd i hjembygda det meste av livet. Til disse informantene var det mest naturlige å fortelle at undersøkelsen dreide seg om språk og språkutvikling.

4.3 Opptakssituasjonen

Målet med denne undersøkelsen er for det første å finne ut noe om hvordan de tolv ungdommene fra hamarområdet snakker til daglig. Det er i utgangspunktet ikke noe mål i seg selv å se hvordan unge språkbrukere varierer språket i ulike sammenhenger, men heller prøve å kartlegge språket ungdommene bruker blant venner. Alle språkbrukere vil, som Labov sier,

«have a configuration of linguistic variables that shift from one context to another» (Labov 1972B: 112). Det er den mest regulære stilistiske varieteten språkbrukeren benytter seg av, og som benyttes i uformell tale, jeg er ute etter blant informantene mine. I kapittel 2.3 så vi at Labov kaller den «the vernacular». Problemet med denne stilen er som vi så, at den kan forsvinne under direkte observasjon (jf. «the observer's paradox», avsnitt 2.4). Et liknende problem kan oppstå i forbindelse med det andre hovedmålet i denne undersøkelsen, det som går på innholdssida av det informantene sier. Målet er i hovedsak å finne ut så mye som mulig om informantenes syn på eget og andres språk, tilhørighetsfølelse og holdninger. Her blir det viktig å fremme den uformelle og avslappede atmosfæren. Utrygghet kan føre til knappe og upersonlige uttalelser. Ungdommene kan også lett oppfatte hva jeg som intervjuer er ute etter, og si det de tror jeg vil høre. I intervjusituasjoner der intervjueren er en fremmed, vil man som informant muligens også unngå å uttale seg personlig, kanskje spesielt hvis man har meninger som går mot vanlige oppfatninger i samfunnet. Men hvilke innsamlingsmetoder skal man da benytte seg av? Det viktigste kravet jeg satte til metoden jeg skulle benytte, var at den skulle fremme en så naturlig situasjon som mulig i forbindelse med opptakene. Ifølge Lesley Milroy (1980) unngår man «the observer's paradox» hvis man studerer språkbrukeren innenfor et etablert sosialt nettverk, ikke utenfor den daglige konteksten det er en del av, som man har gjort tidligere: «This is because the population to be studied is usually sampled for isolated individuals, or households, who are then recorded out of context of the social networks within which they customarily interact» (Milroy 1980: 41).

Når man studerer språkbruken innenfor et sosialt nettverk, studerer man språkbrukeren i et miljø den er en del av, og som han/hun identifiserer seg med. Begrepet sosialt nettverk «refers quite simply to the informal social relationships contracted by an individual» (op.cit: 174). I en slik situasjon kan man få tilgang til en uformell talemåte og informanters holdninger og meninger. Innenfor et tett sosialt nettverk vil individene ha innflytelse på hverandre og hverandres oppførsel. Nettverket fungerer som en slags kontrollinstans som passer på at etablerte normer blir overholdt, dette gjelder både normer for atferd, hvilke meninger og holdninger som aksepteres og lingvistiske normer. Ifølge Milroy (op.cit: 199) mener Labov denne kontrollen er spesielt viktig i grupper av ungdom (jf. også 3.5 om sosiale nettverk). I kapittel 3.5 så vi på forskjellen mellom såkalte multiplekse og uniplekse sosiale nettverk. Den første typen nettverk er preget av sterkere bånd mellom medlemmene og fungerer dermed i større grad til å opprettholde en bestemt norm. Individuelle forskjeller og variasjon innenfor

nettverkene er nok i større grad akseptert i mer åpne nettverk. Uansett nettverkstype informantene mine måtte tilhøre, mener jeg nettverkets nærvær vil øke muligheten for at den språklige atferden som blir brukt til daglig, opprettholdes også under opptakene. Før jeg gir en nærmere beskrivelse av metoden for innsamling av data til denne undersøkelsen, vil jeg si litt generelt om innsamlingsmetoder til språklige undersøkelser.

4.3.1 Innsamlingsmetoder

Når man skal samle inn data til en undersøkelse, er det mange hensyn man må ta for at resultatet skal bli et så godt bilde av virkeligheten som mulig. Man må allikevel legge vekt på enkelte forhold og nedprioritere andre. I enkelte undersøkelser kan det være mest formålstjenlig å belyse et bestemt språklig nivå og få informantene til å realisere så mange språktrekk som mulig. I slike tilfeller kan en være nødt til å styre informantene i hvilke ord de velger, og samtalene vil følgelig ikke foregå så naturlig som man kanskje ønsker. I andre undersøkelser kan det være like så viktig å få informantene til å snakke fritt, og mindre viktig å få et bestemt antall belegg for ulike lingvistiske variabler. Slike valg avhenger blant annet av hvilken metode man benytter. Kvantitative metoder vil for eksempel søke ei hyppig realisering av bestemte språktrekk. Jeg vil i den følgende redegjørelsen si mest om det kvalitative forskningsintervjuet, da dette har vært et mønster for mine intervju.

Spørreskjema

Språklig informasjon kan samles inn ved hjelp av spørreskjema. Det språklige resultatet man får, er rapportert språkbruk. Informantene svarer på spørsmål om hvordan de for eksempel uttaler bestemte ord, men språkforskeren vil ikke ved en slik innsamlingsmetode finne ut om informantene faktisk bruker denne uttalen. Dette vil man bare finne ut av gjennom intervju og samtaler, metoder som med fordel kan kombineres med spørreskjema. På denne måten vil man også finne ut om det er en sammenheng mellom informantenes rapporterte og faktiske språkbruk. Fordelen med bruk av spørreskjema er at man sikrer seg belegg for alle variablene man vil undersøke. Språkforskeren må ta et valg om det skal være språkbrukerens naturlige tale som skal undersøkes, eller språkbrukerens rapporterte språk. Spørreskjema kan også brukes til å undersøke informantenes holdninger til språk, følelse av tilhørighet o.s.v. Et spørreskjema vil imidlertid begrense hvor nøye de ulike temaene berøres. Spørreskjema som innsamlingsmetode kommer allikevel godt med når en undersøkelse omfatter et stort antall informanter.

Intervju

De to vanligste metodene innenfor sosiolingvistikken er nok intervju og gruppesamtale. Fordelen med intervjuet er at det i første rekke er lett å organisere og at man kan styre informantene mot ønsket tema og variabler (Nordberg 1980: 4). I de fleste talesituasjoner er rollene til deltakerne klart definert. Dette er den største ulempen med intervjuet som innsamlingsmetode. I et intervju forventer intervjuobjektet spørsmål, og vil ofte svare kort og relevant og vise at han samarbeider (Milroy 1987: 41). Konsekvensen er at setningene til informantene i undersøkelsen kan framstå som korte ytringer. Antakelig vil informantene i en slik situasjon også prøve å legge seg på et språklig nivå han/hun føler blir forventet i situasjonen, og ikke bruke det jeg har kalt et naturlig språk.¹

Gruppesamtale

Gruppesamtalen er en annen type innsamlingsmetode. Her er det asymmetriske forholdet mellom deltakerne som oppstår i intervjusituasjonen borte, da det ikke er noen forsker eller leder med i samtalegruppa (Nordberg 1980: 7). Alle i gruppa kjenner hverandre. Det hele vil utarte seg som en naturlig samtalesituasjon, og deltakerne vil kontrollere hverandres språk og uttalte meninger slik at de trolig oppfører seg som de gjør til vanlig. Ulempene med denne innsamlingsmetoden er for det første at det krever mer organisering og planlegging. Moderne, tekniske hjelpemidler til tross, det blir vanskeligere å skille deltakerne fra hverandre. Dessuten vil det i gruppesamtaler alltid være noen som veldig sjelden tar ordet, mens andre gjerne snakker hele tida. Nordberg (1980: 10) viser til undersøkelser av talemålet i Burträsk: «In the Burträsk study the 56 informants' speaking time varies from about 5 minutes to around 45 minutes».

I sine Belfast-undersøkelser benyttet Lesley Milroy seg av metoden hun kaller deltakende observasjon (participant observation methods). Observatøren er til stede i ei gruppe bestående av selvrekrutterte informanter. Den gjensidige kontrollen innen gruppa vil gjøre at informantene bruker et språk som ligger nært det språket de bruker til daglig. Denne metoden er også veldig krevende: «[...] such studies are extremely demanding in tact, energy, persistence, time and emotional involvement» (Milroy 1987: 79).

¹ Viktigheten av å klargjøre bruken av et begrep som «naturlig språk» blir svært synlig her. En språkbruker vil velge språk etter det han/hun føler er naturlig i den aktuelle situasjonen. Dette språket vil nødvendigvis ikke være det samme språket som brukes til daglig blant venner (jf. kap. 2.3).

Det kvalitative forskningsintervju

Rammene for et kvalitativt forskningsintervju er basert på de målene man søker å nå med en kvalitativ metode (jf. 4.1). Man søker å komme fram til innsikt og forståelse av en bestemt sosial sammenheng. I forbindelse med en språklig undersøkelse vil man gjennom det kvalitative intervjuet forsøke å forstå motivasjonen og intensjonene bak språklige valg.

For Kvale (1998: 19) er forskningsintervjuet basert på dagligdagse samtaler. Gjennom en interaksjonsform som er en naturlig del av menneskenes liv, vil forskeren forsøke å trenge inn i den intervjuedes «livsverden»¹ (op. cit: 41). I språklige undersøkelser har man lenge brukt intervju som innsamlingsmetode. Labov benyttet seg for eksempel av dette under sine sosiolingvistiske undersøkelser. Han var imidlertid utelukkende interessert i det språklige. I et kvalitativt forskningsintervju er man også interessert i innholdssida av intervjuet. Det informantene forteller, brukes av forskeren til å tolke de språklige forholdene. Det kvalitative forskningintervjuet er som nevnt under 4.1 halvstrukturerte. Forskeren stiller forholdsvis åpne spørsmål rundt ulike tema, og rekkefølgen på spørsmålene er ikke fastlagte på forhånd. Det hele avhenger av den intervjuedes interesse for og kunnskap om emnene. Dette ustrukturerte aspektet ved intervjuet kan føre til at intervjueren feiltolker svarene han får, og stiller ledende spørsmål. Slik kan man risikere å få informasjon med det innholdet man ønsker (Grønmo 1982: 102-103). Informanten kan bli styrt til å gi de svarene han/hun føler forskeren vil ha. Denne muligheten for feiltolking og overtakelse av den andres tanker og ideer kan også komme av den interaksjonen mellom deltakerne som man er avhengig av i denne typen intervjuer. Det nære og symmetriske forholdet mellom intervjuer og informant kan skape en så personlig og nær kontakt at meninger overføres og sammenblandes. Mæhlum (1992: 147) drøfter dette problemet og løser det i sine undersøkelser ved å stille åpne spørsmål, slik at hun ikke styrer informantene til å bruke enkelte begreper o.l.

Intervjuerens rolle i et kvalitativt intervju er svært sentral på grunn av den ustrukturerte utformingen av intervjuet. Grønmo (1982: 107) viser forskjellen mellom kvantitative og kvalitative innsamlingsmetoder. I de førstnevnte er selve måleinstrumentet (f.eks. et spørreskjema) det viktigste i datainnsamlingen, mens det i kvalitative undersøkelser er den som bruker instrumentet, nemlig intervjueren, det viktigste leddet. Intervjueren må fortløpende

¹ Jeg kommer tilbake til begrepet «livsverden» i kapittel 6.

vurdere neste spørsmål i forhold til det den intervjuede svarte på det foregående. Samtidig foregår mye av tolkninga under selve intervjuet. Intervjueren må tolke svarene han/hun får, og følge opp de svarene han/hun vurderer som interessante og som kan bli sentrale i analysen.

Det er også intervjuerens oppgave å skape en så avslappet og god atmosfære som mulig, slik at den intervjuede føler seg trygg og blir villig til å dele sin «livsverden» med forskeren. Det at individet på den måten vi har sett her, settes i fokus, er positivt i den forstand at man som forsker får kontakt med den man intervjuer, og virkelig får et innblikk i «livsverdenen» til vedkommende. På den andre sida, når det som kommer ut av intervjuet avhenger av interaksjonen og samspillet mellom to mennesker, kan ikke to intervjusituasjoner bli identiske (Mæhlum 1992: 143). Nok en gang ser vi at valg av innsamlingsmetode må ses i lys av hvilken metode som er brukt og hva man ønsker å oppnå med undersøkelsen. Man må vurdere fordeler og ulemper opp mot hverandre i forhold til de valgene man gjør.

4.3.2 Innsamlingsmetoden i denne undersøkelsen

Intervjuene i min undersøkelse er basert på et kvalitativt forskningsintervju. Jeg har forsøkt å legge vekt på det uformelle og personlige. Jeg var også opptatt av at informantene i så stor grad som mulig skulle føle at de kontrollerte situasjonen. Derfor ville jeg møte alle fire informantene fra samme sted samtidig, slik at de var en gjeng som møttes på en kjent plass.¹ Motivasjonen bak undersøkelsen er jo nettopp å studere språket hos ungdom i ungdomsgjengen. Videre valgte jeg å snakke med to informanter av samme kjønn om gangen. Grunnen til at jeg valgte å snakke med to og ikke fire samtidig, var først og fremst det praktiske i forbindelse med ekserperinga av dataene. Vi var altså tre rundt et kafébord med en liten opptaker som lå diskret midt på bordet. Vi snakket i cirka tjue minutter. Deretter ba jeg om å få snakke med informantene alene. Disse samtale varierte i tid fra drøye femten minutter til over tjue, da noen av informantene var mye mer taletrengte enn andre. Ved å dele inn intervjuet eller samtalen på denne måten, oppnådde jeg flere ting. For det første benyttet jeg meg av den gjensidige kontrollen medlemmer av et nettverk har på hverandres språk og

¹ Et unntak fra denne måten å gjennomføre opptakene på, ble gjort for gruppa fra Stange. Det var umulig for en av informantene, *Stig*, å finne et tidspunkt som passet for ham selv og de andre stangeinformantene. *Stig* ble derfor ikke intervjuet med nettverket rundt seg, noe som kan ha virket inn på hans valg av språk. Stedet, kaféen, var imidlertid den samme, og *Stig* virket avslappet og trygg i situasjonen, så jeg tror ikke dette forholdet har påvirket situasjonen betydelig. De tre andre informantene fra Stange møtte jeg samtidig, og samtale 1 ble gjennomført med alle tre informantene på en gang.

oppførsel i den delen av samtalen vi var tre rundt bordet. Videre sikret jeg meg språklig materiale fra alle, ved også å snakke med en og en. De andre tre i gruppa var hele tida til stede, de satt ved et annet bord i kaféen, slik at nettverket var synlig for informanten.

Opptakene av de to voksne informantene foregikk hjemme hos hver av dem. Også de befant seg på et kjent sted under opptakene, og de hadde representanter fra familien i nærheten av seg. Mannen fra Stange hadde kona til stede, og kvinnen fra Romedal hadde datteren. På denne måten fikk jeg også etablert en slags språklig kontrollinstans overfor disse informantene. Jeg regner med at de i store drag benyttet seg av det språket som de gjør til daglig under samtalen.

4.3.3 Studiet av naturlig språk

Når man skal studere språklig variasjon, vil man gjerne nærme seg det språket informantene benytter til daglig, i uformelle situasjoner (som jeg her har kalt *naturlig språk*). Det er her Labovs paradoks gjør seg gjeldende. Vi vil helst studere informantenes språk når de ikke vet at de blir observert (jf. «the observer's paradox», 2.4). Labov må bare konkludere med at «yet we can only obtain this data by systematic observation» (Labov 1972A: 181). Det man imidlertid kan gjøre, er å skape en situasjon som i så stor grad som mulig tilsvare den talesituasjonen man vil studere språkbrukeren i. Jeg vil her trekke fram noen komponenter Larsson (1977: 3-4) viser kan skape slike situasjoner, og vise hvordan dette er gjort i denne undersøkelsen.

4.3.3.1 Scenen

Når det gjelder opptaksstedet, kan dette velges etter hvilken språkbruk man ønsker å studere hos informantene. Et offisielt lokale, som informantene forbinder med noe alvorlig og seriøst, vil lettere framkalle et høytidelig språk enn et lokale informantene er avslappet i og føler seg hjemme i. Thelander (1975: 26) nevner stedets betydning for valg av kode hos informantene. En av informantene mine er selv inne på dette når han snakker om dialektbruk blant unge i Hamarområdet: *Det er veldig situa¹sjonsbestemt når man bruker [hedmarksdialekt] = i fôrbindelse med sko¹esitua¹sjon så vil man ikke bruke så mye heller, liksom, fôrdi det = ja = at det det ikke passer seg inn (Hans).*

Plasseringa av deltakerne i en gruppesamtale kan også virke inn på samspillet mellom deltakerne (Larsson 1977: 6). Sitter deltakerne tett sammen, vil dette fremme kontakten mellom dem, og dermed også taleaktiviteten. I en situasjon der man vil stimulere fram en så naturlig situasjon som mulig, vil opptakeren og dens plassering være et fremmedelement som vanskelig kan tilpasses situasjonen. «The taperecorder itself has a variable but persistent effect in shifting speech towards the formal end of spectrum» (Labov 1972B: 113). I dag finnes det imidlertid så små opptakere med så sterke mikrofoner at denne kan skjules bak en blomst eller lignende på bordet og allikevel gi svært god lyd kvalitet. Dette forutsetter selvfølgelig at det ikke er for mange deltakere med, slik at alle får plass rundt et bord. Er emnet interessant og engasjerende, vil dessuten oppmerksomheten fjernes fra omgivelsene. Andre elementer under samtalen kan nok virke mer fremmed enn en opptaker, som for eksempel intervjuerens tilstedeværelse. Milroy (1987: 79) viser til Trudgill som mener at man i dag er så vant til opptaksutstyr at man er avslappet i en opptakssituasjon.

4.3.3.2 Scenen i denne undersøkelsen

Da mitt formål er å undersøke ungdoms språkbruk når de selv har minst mulig oppmerksomhet rettet mot eget språk, altså «the vernacular», var jeg interessert i å få tilrettelagt en scene ungdommene assosierte nettopp med dagligdagse, uformelle situasjoner sammen med venner. Jeg ba informantene selv foreslå et sted der de vanligvis møtes, og hver gruppe av informanter bestemte seg for at vi skulle treffes på kafé. Det er helt klart at det å gå på kafé er «in» blant ungdom, også blant ungdom fra mer rurale strøk. Dette kom også fram i samtalen: *vi sitter på ka'fe (Randi)*. Jeg kunne selvfølgelig ha bedt om at vi dro hjem til en av informantene, slik at samtalen fant sted i hjemlige omgivelser, men siden det var ungdommenes daglige språk i et nettverk av venner jeg var ute etter, var det like naturlig at jeg ble med til et av deres møtesteder.

Vi satte oss ned ved et bord og småsnakket litt, vi ble enige om hva vi skulle drikke, og jeg prøvde å se informantene litt an, finne deres tone. Litt latter og vitsing ble det når to av informantene satte seg ved et nabobord mens de ventet, men ingen viste noe tegn til å reagere noe mer på dette. Det at vi hadde noe å drikke, kan også ha vært med å gjøre stemninga mer avslappet.

Jeg minnet dem om mikrofonen, men la den diskret bak ei plante eller en lysestake eller liknende som kaféverten hadde pyntet bordet med. Jeg sørget også for å sette meg slik at de to informantene satt rett overfor hverandre når vi var tre rundt bordet. Det forekommer «mera kommunikation mellan en deltagare och den som sitter mittemot än med den som sitter bredvid» (Sjölund 1965:113, sitert etter Larsson 1977: 6).

4.3.3.3 Emnet

Når målet for samtalen er å få informantene til å si mest mulig, slik at de produserer flest mulig belegg for de ulike lingvistiske variablene, bør emnet for samtalen være noe som engasjerer og interesserer samtlige informanter. Når undersøkelsens mål er språklig, kunne man i utgangspunktet la informantene snakke om hva de ville (Larsson 1977: 8), men man må også huske at informantene møter opp til undersøkelsen med forventninger om at han/hun skal delta i et intervju, der spørsmål vil bli stilt, og som det forventes at informanten svarer på. Hvis det hele blir for løst og ustrukturert, kan man få et annet resultat. Røyneland (1994: 71) erfarte dette i sine undersøkelser, der hun først la seg på en uformell og avslappet samtale. Informantene begynte etter hvert å tvile på «den kommunikative hendinga. Denne tvilen vekte ein mistanke til føremålet med prosjektet hos fleire av informantane» (ibid). Man bør altså forsøke å opprettholde en viss struktur i samtalen, slik at informantene gjenkjenner situasjonen. Røyneland valgte å løse problemet med det hun kaller et «semi-strukturert» intervju (op.cit.: 73). Slike situasjoner kan selvfølgelig oppstå når informantene ikke er informert om undersøkelsens formål på forhånd.

Emner som ifølge Labov fremmer «the vernacular», er tema der sterke følelser settes i sving. Et av de beste spørsmålene i denne kategorien er «the Danger of Death» (Labov 1972B: 113). Hvis en informant blir bedt om å fortelle om en gang han/hun var i livsfare, vil oppmerksomheten trekkes bort fra språket, og vi vil nærme oss observasjon av «the vernacular».

4.3.3.4 Emnene i denne undersøkelsen

En variasjon av emnet vil kunne vise om språket endres i forhold til tema. I og med at de fleste informantene mine var ungdom, var det viktig å finne tema som kunne engasjere denne aldersgruppa. Eldre mennesker kan man be fortelle om gamle dager, og talestrømmen er i gang, men ungdom kan være litt vanskeligere å få i tale med hensyn til tema. Da jeg var

interessert i å høre litt om hva de drev med på fritida, hvor, med hva og med hvem de trivdes, startet jeg samtale 1 med å spørre om dette. På denne måten fikk jeg også høre litt om hvilket miljø de ferdes i. Dette spørsmålet førte oss veldig raskt til å snakke om manglende tilbud for ungdom i området, og det var tydelig noe de fleste var engasjert i. Det andre hovedtemaet i samtale 1 gikk på forholdet by og bygd, forskjeller på ungdom fra bygda og byen, og hvilke holdninger de selv og andre har til dette.

Samtale 2 ble innledet av temaene barndom og oppvekst. Her var jeg ute etter å få informantene til å fortelle litt om barndommen, gode og dårlige minner. Videre snakket vi litt om skole og utdanning før jeg til slutt gikk mer direkte inn på språk. Vi snakket om hvilket språk som blir brukt hjemme hos informantene, om språkholdninger og om egen språkbruk. Denne siste delen av samtale 2 vil jeg innlemme i analysedelen, der jeg ser på informantenes oppfatninger av og holdninger til språk.

Under samtalene var jeg hele tida innstilt på å stille så få spørsmål som mulig og la informantene styre samtalen. Alle spørsmålene (se vedlegg 2 og 3) er derfor ikke stilt til samtlige informanter. Spørsmålene fungerte kun som et utgangspunkt, slik at jeg hadde det samme overordna temaet i alle samtalene. På denne måten sørget jeg også for en viss struktur slik at informantene ikke skulle begynne å tvile på situasjonen. Helt til slutt konfronterte jeg informantene med uttalen av to grupper med ord jeg på forhånd hadde listet opp på et ark (se vedlegg 5). Disse ordene inneholder språktrekk jeg var interessert i å undersøke, men som jeg på forhånd antok ville forekomme sjelden i samtalene. Den første gruppa med ord inneholdt språktrekkene monoftongering av norrøne diftonger (jf. kap. 4.4.5 nedenfor). Jeg ba informantene lage noen setninger der ordene jeg ville undersøke, var med. Jeg uttalte ikke ordene selv, men brukte tilfeldige hjelpemidler som bilder på veggen og ting og personer i rommet til hjelp. Jeg kunne for eksempel be en informant om å beskrive hvordan personen ved nabobordet sitter, og få til svar: *Han sitter med ben i kors*. Et annet spørsmål jeg stilte flere ganger i jakten på ord med opprinnelige norrøne diftonger, var: «Hva gjør den personen der?» Svaret kunne da bli: *Hun drikker kaffe, røyker, prater o.s.v.*

Den andre gruppa med ord jeg undersøkte på en mer eller mindre tilfeldig måte på slutten av samtalene, var preteritumsformer av verb som *skyte* og *bryte* (jf. kap. 4.4.5). Disse ordene var

det vanskeligere å få informantene til å uttale ved å bruke hjelpemidler i rommet, så jeg ba rett og slett informantene lage setninger i fortid av de verbene jeg oppgav i infinitiv.

Temaene for samtalen med de voksne gikk på mye av det samme som i samtalen med ungdommene, men med noen endringer (jf. vedlegg 4). Forskjellene i tema skyldes først og fremst aldersforskjellen. Også de spørsmålene jeg hadde forberedt til de voksne informantene, fungerte bare som et utgangspunkt for samtalen. Alle spørsmålene er derfor ikke stilt direkte til begge informantene. Flere av punktene jeg hadde satt opp, kom de for øvrig selv inn på. Også de voksne informantene ble konfrontert med uttalen av ordene jeg har kalt «andre variabler» (jf. ovenfor) og som er listet opp i vedlegg 5.

4.3.3.5 Informantenes mottaker

Mottakeren for den som taler, avgjør ofte hvilket stilnivå den talende legger seg på. Vi tilpasser oss den eller de vi snakker med (jf. akkomodasjonsteorien). I en kvalitativ intervju situasjon, der det er en utpreget nærhet mellom intervjuer og den som blir intervjuet, er dette viktig å ta med i betraktning. Påvirkninga intervjueren kan ha på den han/hun utforsker, bør være minimal, både språklig og innholdsmessig. En av intervjuerens oppgaver i et kvalitativt forskningsintervju består i å skape en avslappet atmosfære. Dette kan man gjøre ved å opptre avslappet og kle seg på en måte så man ikke skiller seg ut fra den som skal intervjues. Som Trudgill (1986: 7) påpeker, gjelder dette også det språklige. Mottakeren, altså intervjueren, bør tilpasse seg sine informanter i størst mulig grad. Slik kan man i den grad det er mulig, hindre at informantene påvirkes av intervjueren.

Når det gjelder språklig tilpassing, nevner Trudgill (op. cit: 8) kjønn som en medvirkende årsak. Både menn og kvinner bruker mer prestisjefylte former i samtale med kvinner enn med menn. Muligens kan man også bli litt mer tilbakeholden ved uttalelser om enkelte tema hvis deltakerne i en samtale har forskjellig kjønn.

4.3.3.6 Mottakeren i denne undersøkelsen

Mottakeren til informantene i denne undersøkelsen var altså meg selv og i alder er jeg ikke så mange år eldre enn dem. Jeg er fra Hamar og har derfor et språk som er preget av å være et bymål. Allikevel har jeg nok en bredere dialekt enn mange av mine jevnaldrende fra samme sted. Jeg prøvde i alle fall ikke å legge skjul på mine hjemlige språktrekk i samtale med

informantene for å markere at jeg tilhørte området. Sammenliknet med den tradisjonelle hedmarksdialekten jeg ventet å finne blant informantene fra Stange og Romedal, er altså min dialekt mer normalisert. Da jeg i tillegg er kvinne (jf. referanser til Trudgill ovenfor), var jeg ekstra opptatt av å bruke sosiale nettverk i opptakssituasjonen, slik at informantene skulle oppføre seg mest mulig som de gjør til daglig.

For å unngå at jeg overførte mine synspunkt og holdninger på informantene, forsøkte jeg å stille så åpne spørsmål som mulig, og la dem velge ord og uttrykk i beskrivelser o.l. Helt nøytral er det likevel vanskelig å være, så mine meninger kan nok ha skint igjennom til tider, men jeg synes de fleste svarene jeg fikk på spørsmål om meninger og holdninger, virket selvstendige og gjennomtenkte.

4.4 Språklige variabler

4.4.1 Varietetene

I kapittel 2.2 definerte jeg begrepet «varietet» som et system av lingvistiske normer. Jeg vil i denne undersøkelsen hovedsakelig skille mellom to varieteter, en hedmarksvarietet som tilsvarende den tradisjonelle hedmarksdialekten, og en oslovarietet, som tilsvarende talemålet i Oslo. Da det som kjent er to eksisterende talemål i Oslo, et tradisjonelt knyttet til Oslo vest og et tradisjonelt knyttet til Oslo øst, kan oslovarieteten i enkelte tilfeller bestå av to ulike former. I disse tilfellene vil jeg operere med tre ulike varieteter, en hedmarksvarietet (hd-varietet) tilsvarende den tradisjonelle hedmarksdialekten, en oslo-øst-varietet (oø-varietet), tilsvarende den folkelige oslodialekten, og en oslo-vest-varietet (ov-varietet), tilsvarende dialekten tradisjonelt knyttet til Oslo vest. Det er viktig å understreke at de språkssystemene jeg omtaler som varieteter, ikke er homogene språkssystem. Talemål er heterogent og foranderlig, derfor vil isolering av språktrekk som tilhørende en bestemt varietet være ei idealisering.

Når jeg i det følgende bruker begrepene «oslovarietet» eller «oslovariant» betyr det at det ikke er noen opposisjon mellom de to dialektene i Oslo. Begrepet «variant» vil på variabelnivå i det følgende vise til de enkelte realisasjoner av de språklige variablene. For eksempel vil en hedmarksvariant av en variabel være ei språkform realisert etter den tradisjonelle hedmarksdialekten.

4.4.2 Valg av språklige variabler

Valget av språklige variabler i denne undersøkelsen er motivert av ønsket om å se eventuelle endringer i språket til informantene i forhold til hvordan for eksempel Arve Borg (1974) beskriver den, og i hvilken retning disse eventuelle endringene går. På denne måten ønsker jeg å kartlegge informantenes talemål. Når man skal velge ut språklige trekk som skal fungere som variabler i en undersøkelse, skulle man ideelt sett ha funnet trekk som representerer én enkelt språklig varietet, og som dermed markerer en opposisjon til den eller de andre varietetene(e) som man ser språklig variasjon i forhold til. Som allerede nevnt, er språket lite homogent. Ofte kan et og samme språktrekk knyttes til flere ulike varieteter. Man vil derfor sjelden få en fullstendig opposisjon mellom to språklige varieteter. Dette er særlig realiteten for språkssystem som ligger nær hverandre geografisk eller sosialt. Ved valg av lingvistiske variabler til denne undersøkelsen har jeg derfor forsøkt å plukke ut språklige elementer som realiseres forskjellig i de ulike varietetene, det vil si i hedmarksvarietetene på den ene siden og i (en av, eller begge) oslovarietetene på den andre siden. Enkelte av variablene i denne undersøkelsen har imidlertid varianter som er felles for hedmarksvarietetene og oslo-øst-varietetene. Jeg vil allikevel se bruk av en slik variant som realisert innenfor hedmarksvarietetene. Hyppig bruk av former som er felles for hd-varietetene og oø-varietetene, men ellers liten bruk av hd-varietetene hos en og samme informant, kan vitne om at slike former ikke er markerte som del av den tradisjonelle hedmarksdialekten. Dette kan ses i sammenheng med hvilken retning den språklige utviklinga i området går, mot en oslo-øst-dialekt eller en oslo-vest-dialekt. Ved de variablene der oslovarietetene har to ulike varianter som begge skiller seg fra hedmarksvarietetene, vil det være aktuelt å studere dette nærmere. Velger for eksempel informantene en språkvarietet som går bort fra den tradisjonelle hedmarksdialekten og i retning av en oslo-øst-varietet eller en oslo-vest-varietet? Vil former som er felles for hedmarksdialekten og oslo-øst-dialekten stå sterkere i en språklig endringsprosess i Hamar-området enn former fra oslo-vest-dialekten? I analysen i kapittel fem skal vi forsøke å antyde tendenser i forhold til dette. Først skal vi se på de lingvistiske variablene den språklige kartlegginga av informantene baseres på.

De språklige variablene i denne undersøkelsen er valgt på grunnlag av følgende prinsipielle krav. Alle variablene vil ikke tilfredsstille disse kravene i like stor grad, men jeg vil likevel hevde at de overholder kriteriene.

1. Variablene skal ha ulike varianter i varietetene

For at et språktrekk skal kunne fungere som en variabel, må det nødvendigvis kunne realiseres på ulike måter. Variablene jeg har valgt, skal ha ulike varianter i den postulerte hedmarksvarietetene og minst en av de to postulerte oslovarietetene.

2. Språkdraget bør være relativt frekvent

At språkdragene skal være frekvente, er et av hovedkravene Labov (1972C: 8) setter til lingvistiske variabler. Draget skal opptre så ofte i naturlig tale at «its behavior can be charted from unstructured contexts and brief interviews.» Ifølge Labov er fonologiske variabler de «beste», da disse ofte har høy frekvens i løpende tale. Jeg har allikevel tatt med variabler fra morfologien i denne undersøkelsen for å belyse informantenes språk på flere nivå. En kvantitativ analyse er ikke hovedformålet med denne undersøkelsen, selv om dette kravet allikevel er viktig for å sikre et troverdig resultat.

Tema kan være med å stimulere bruk av enkelte språkdrag, og mindre bruk av andre. De to samtaledelene i denne undersøkelsen har noe ulike tema, og dette kan virke inn på frekvensen av enkelte ord, som variablene PRES og PRET.

3. Homogeniteten innenfor hver variabel bør være størst mulig

Jeg har også lagt vekt på at de lingvistiske variablene i undersøkelsen skal være mest mulig homogene. Variasjonen innenfor variablene bør i størst mulig grad være den samme uavhengig av hvilket ord den opptrer i (Hammermo 1980: 4). Hvis dette ikke er tilfellet, er variabelen heterogen og kvantifiseringa av den blir unøyaktig.

4.4.3 Oversikt over de språklige variablene

Her følger en kort oversikt over språkdragene jeg har brukt som variabler i undersøkelsen. Hedmarksvarianten står først. I de tilfellene variablene kan realiseres på tre ulike måter, står oslo-øst-varianten mellom hedmarksvarianten og oslo-vest-varianten. Etter variablene følger et eksempelord for hver av varietetene i fonologisk lydskrift. Eksempelordene blir også oppgitt i ortografisk form, normert etter bokmålsnormalen.

Tabell 4 A: Oversikt over språklige variabler

VARIABELNAVN	VARIABELOVERSIKT	EKSEMPEL
1. TJUKK L	/tʃ/-uttale av norrøn /rð/ ~ /t/ av norrøn /rð/	/ˈbu:tʃ/ ~ /ˈbu:r/, <bord>
2. TRYKK	trykk på første ledd i flerstavellesord ~ trykk på siste eller nest siste stavelse i ordet (Skjekkeland 1997: 28)	/ˈstafun/ ~ /staˈju:n/, <stasjon>
3. RÆ ¹	(rot)vokalisme /æ(:)/ ~ (rot)vokalisme /e(:)/	/hæst/ ~ /hest/, /ræ:v/ ~ /re:v/, <hest>, <rev>
4. MÆ	(rot)vokalisme /æ/ ~ (rot)vokalisme /a/	/mæn/ ~ /man/, <mann>
5. OM	uttale av historisk kort /u/: /u/~ /o/	/ˈmelum/ ~ /ˈmelom/, <mellom>
6. JAM	fullvokalen er bevart ved opprinnelige jamvektsformer ~ svekkelse av alle endingsvokaler til /e/	/ˈjø:ra/ ~ /ˈjø:re/, <gjøre>
7. PRES	enstavede presensformer av svake «ja-verb» og sterke verb ~ tostavede presensformer	/fin/ ~ /ˈfiner/, <finner>
8. PRET	bøyningsallomorfen /e/ i preteritum av svake verb i kaste-klassa ~ bøyningsallomorfen /a/ ~ bøyningsallomorfen /et/	/ˈkaste/ ~ /ˈkasta/ ~ /ˈkastet/, <kasta>
9. SUP	supinum av sterke verb får bøyningsallomorfen /i/ og ved enkelte verb rotvokalen /ø/, (jf. beskrivelsen nedenfor) ~ bøyningsallomorfen /i/ med rotvokal som i infinitiv ~ bøyningsallomorfen er dentalsuffiks	/ˈføni/ ~ /ˈfini/ ~ /ˈfunet/, <funnet>
10. PRON	personlig pronomen 3. person plural, subjeksform: /dum/ ~ /dem/, /døm/ ~ /di:/	/dum/ ~ /dem/, /døm/ ~ /di:/, <de>

4.4.4 Beskrivelse av de språklige variablene

4.4.4.1 Fonetisk beskrivelse av variablene

I tabellen nedenfor gir jeg en kort fonetisk beskrivelse av de ulike variantene av hver variabel.

Beskrivelsen bygger på Endresen (1991).

¹ De forkortede formene vil bli benyttet senere i analysen.

Tabell 4 B: Fonetisk beskrivelse av variantene av hver variabel

VARIABEL	HD-VARIANT	OV-VARIANT	OØ-VARIANT
TJUKK L	art.sted/-måte: apiko-postalveolar, flap	art.sted/-måte: apiko-alveolar, vibrant	som hd-varianten
TRYKK	trykk på første stavelse i flerstavellesord	trykk på en stavelse lenger ut i ordet i flerstavellesord	som hd-varianten
RÆ	urunda, fremre, åpen-midtre vokal	urunda, fremre, trang-midtre vokal	som ov-varianten
MÆ	urunda, fremre, åpen-midtre vokal	urunda, sentral, åpen vokal	som ov-varianten
OM	runda, bakre, trang vokal	runda, bakre, åpen-midtre vokal	som ov-varianten
JAM	urunda, sentral, åpen vokal	urunda, sentral, midtre vokal	som hd-varianten
PRES	én stavelse, i-omlyd i enkelte verb	to stavelser, ikke omlyd	som ov-varianten
PRET	urunda, sentral, midtre, vokal	dentalsuffiks	urunda, sentral, åpen vokal
SUP	rotvokal: /ø/ i enkelte verb (jf. 4.4.4.2 nedenfor), endingsvokal: urunda, fremre, trang	rotvokal som i infinitiv av verbet, endinga er dentalsuffiks	rotvokal som i infinitiv av verbet, endingsvokal som hd-varianten
PRON	/dum/, vokal: runda, bakre, trang.	/di:/, vokal: urunda, fremre, trang.	/dem/ eller /døm/, vokal: urunda, fremre, trang-midtre eller runda, fremre trang-midtre

4.4.4.2 Generell beskrivelse av variablene

1. TJUKK L

De østnorske talemålene, både dialekter på bygda og i byene, har tradisjonelt retrofleks flap, eller «tjukk l» /ɽ/, både av norrøn /l/ og /rð/. «Tjukk l» av norrøn /l/ er et ekspansivt språktrekk, både geografisk og med tanke på hvilke ord det opptrer i. Det sprer seg i Oslo og andre steder på Østlandet, også til områder der lyden tradisjonelt er mindre vanlig (Papazian 1987: 16).

Denne spredninga gjelder bare ord med historisk «l», ikke av «rð». Papazian (ibid.) mener at til det normaliserte østlandske talemålet hører «tjukk l» av norrøn «l», ikke av «rð».

Lyden «tjukk l» finnes altså i oslodialektene, i større eller mindre grad. «Tjukk l» av norrøn /rð/ er imidlertid sterkere knyttet til talemålene utenfor hovedstaden. Derfor velger jeg her og la variabelen TJUKK L bare omfatte uttalen av opprinnelig /rð/ og ikke av opprinnelig /l/.

2. TRYKK

I den tradisjonelle hedmarksdialekten får flerstavellesord av fremmed opphav trykk på første stavelse /'stafun/, /'møsik/ <stasjon>, <musikk>. Unntak er særlig ord med de tyske prefiksene

<be> og <for>, som i /be¹stæme/ <bestemme> og /fø¹rsvine/ <forsvinne>. Andre tyske prefikser er trykksterke, som <ge> og <er> i /¹gehø:r/ <gehør> og /¹æ:rklære/ <erklære> (jf. Mæhlum 1986: 81). I oslo-øst-varieteteten er også hovedaksenten lagt på første stavelse, mens oslo-vest-varieteteten har trykket plassert på en av de siste stavelserne i ordet /sta¹ʃu:n/, /mæ¹sik/. Det er derfor den postulerte oslo-vest-varieteteten som utgjør opposisjonen til hedmarksvarieteteten ved denne variabelen. Bull (1980: 27) nevner for øvrig trykkplasseringa som et av de mest markante forskjellene mellom dialektene i Oslo, og antyder dermed ei sosial stigmatisering i forhold til språktrekket.

3. RÆ

Utviklinga av de korte fremre vokalene i hedmarksdialekten kan beskrives med ordet *lågning*. Det vil si at de norrøne korte /i/, /y/ og /e/ kan uttales /e(:)/, /ø(:)/ og /æ(:)/ i dialektene på Hedmarken. Variabelen RÆ omfatter den norrøne /e/. Hovedregelen i den tradisjonelle hedmarksdialekten er at denne norrøne korte /e/ er falt ned et hakk og uttales /æ(:)/ i gamle kortstavingsord, refr > /¹ræ:v/ <rev> (m.), og i mange gamle langstavingsord med kort /e/, som i hestr > /hæst/ <hest> (m.), men ikke i veggr > /veg/ <vegg> (m.). Kvaliteten /æ/ kan altså realiseres både som kort og lang vokal i hedmarksdialekten. Ved gammelnorsk lang /e/ er imidlertid vokalkvaliteten alltid beholdt i hedmarksdialekten: léttr > /let/, men altså mettr > /mæt/. Oslodialektene har uttalen /e(:)/ av norrøn /e/.

Denne utviklinga av norrøne korte fremre vokaler er ikke regelrett. Torp (1982: 54) påpeker at «[...] kva for konsonantar som kjem føre og etter, om ordet var kort - eller langstava i gno., om vokalen er lengd eller ei i moderne mål osv. [...]» er avgjørende for uttalen av de norrøne kortvokalene. Hovedregelen er likevel lågning av norrøn /e/ i opphavlige kortstavingsord i den tradisjonelle hedmarksdialekten. I andre østnorske talemål er imidlertid omgivelsene norrøn /e/ realiseres i, av større betydning. Felles for alle østnorske mål er nemlig at den gammelnorske kortvokalen /e/ får kvaliteten /æ(:)/ foran /r/ og retroflekse lyder. Ord som for eksempel <er>, <der>, <gjerne>, vil derfor ikke bli regnet som variabelbelegg her, da det ikke er noen opposisjon mellom variantene. Jeg velger også å ekskludere ord der den etterfølgende lyden kan være en retrofleks flap, selv om man kan finne variantene /æ(:)/ og /e(:)/ foran denne

lyden. Ord som /ʃæɾve/ <skjelve> og /æɾv/ <elv> og /hæɾj/ <helg> kan forekomme både i hedmarksvarietetet og i oslo-øst-varietetet. Ordene er mindre markerte som hedmarksform på grunn av den retroflekse flapens sterke stilling i området. Endring av /æ (:)/ til /e (:)/ medfører også endring av den etterfølgende lyden fra /ɾ/ til /l/: /ʃæɾve/ blir /ʃelve/. Ordene dette gjelder, særlig <helg>, opptrer forholdsvis frekvent hos informantene og virker inn på resultatet av kvantifiseringa. For å få en mest mulig homogen variabel, har jeg derfor valgt å ekskludere slike tilfeller fra å fungere som belegg for variabelen RÆ (jf. diskusjonen om variabelers manglende homogenitet og resultatets pålitelighet, kap. 5.1).

Denne beskrivelsen har vist at det kan være problematisk å gi nøyaktige regler for når hedmarksdialekten får /æ(:)/ av norrøn kort /e/. Hovedregelen er i alle fall definert. Jeg mener å kjenne dialekten godt nok til at ekserperinga skulle bli korrekt utført. Ved de tilfellene jeg har vært i tvil, har jeg konfrontert forholdet med andre språkbrukere fra Hedmarken.

Stangeordboka (Aasen 1999) har også vært til hjelp.

4. MÆ

Kort /a/ i gammelnorsk har i den tradisjonelle hedmarksdialekten utviklet seg til /æ/ i mange sammenhenger, som for eksempel maðr > /mæn/ <mann> (m.). Oslodialektene har uttalen /a/, /man/. Det er særlig kvaliteten på konsonant(en)e som følger etter vokalen som avgjør om denne skal realiseres som /æ/ eller /a/ i den tradisjonelle hedmarksdialekten, og tendensen til framskyvning er størst foran stemte konsonanter (Skjeggeland 1997: 54). Ellers kan fordelinga av /a/ og /æ/ av norrøn /a/ variere fra sted til sted i de østnorske talemålene der dette språktrekket finnes (ibid). Arve Borg (1974: 30) påpeker at all opplandsk (bortsett fra Solørdialekt) har /æ/ i alle ord foran sammenhenger med lang /n/, og /l/, f.eks. /æle/, <alle>, /sæn/, <sann>, og konsonantlengde med nasal og lateral + klusil, /fænt/, <fant> (v. pret.). Toten, Land og Ringsaker nord for Brøttum har imidlertid /a/ foran /lt/ (/salt/, resten av opplandsken har /sælt/). Til tross for at det kan være noe problematisk å påvise generelle regler for fordelinga av /a/ og /æ/ av norrøn /æ/ i hedmarksdialekten, mener jeg at jeg også ved denne variabelen er i stand til å ekserperere de enhetene som representerer de ulike variantene av

variabelen MÆ. Ved de tilfellene jeg har vært i tvil, har jeg oppsøkt de samme kildene som nevnt under variabelen RÆ ovenfor.

På samme måte som under variabelen RÆ er det enkelte ord som også i talemålet i Oslo kan uttales med /æ/, og der flere elementer enn bare rotvokalen endres ved valg av variant (jf. omtalen av ord som <helg> ovenfor). Også i forbindelse med variabelen MÆ gjelder dette ord som kan inneholde retrofleks flap: /hæɾv/ <halv> og /kæɾv/ <kalv>. I det sistnevnte ordet kan riktignok rotvokalen endres og den retroflekse flapen bevares. Begge disse ordene med æ-uttale oppfattes nok i dag mer som del av hedmarksdialekten, både av språkbrukere på Hedmarken og i Oslo, enn ordene med de samme elementene under variabelen RÆ. Jeg vil derfor la variabelen MÆ også omfatte denne typen ord, altså ord med /ɾ/ ~ /l/ etter vokalen. Benytter en språkbruker hedmarksforma /hæɾv/ istedenfor osloforma /hal/, vil vedkommende snarere knyttes til det opplandske talemålsområdet, men sier vedkommende /æɾv/ og ikke /elv/ (jf. variabelen RÆ ovenfor), er ikke valg av variant like entydig. Både den tradisjonelle hedmarksdialekten og den tradisjonelle oslo-øst-dialekten kan som nevnt ha uttalen /æɾv/, og denne uttalen mener jeg kan opptre hyppigere i oslo-øst-dialekten enn uttalen /hæɾv/ for /hal/.

5. OM

Dette språkdraget gjelder uttalen av kort /u/ i hedmarksdialekten, som i ordene /um/ <om>, /ʊptat/ <opptatt>, /ʲmelum/ <mellom>, /ʲkluke/ <klokke> (f.). Jeg har ikke funnet noe litteratur om dette fenomenet, men har blitt spesielt oppmerksom på uttalen av kort /u/ av norrøn /u/, etter at andre, spesielt mennesker med bakgrunn fra Oslo-området, har kommentert min trange uttale av vokalen. Britt Mæhlum (1992) knytter denne uttalen til opplandske talemål i sin Svalbard-undersøkelse, og i Stangeordboka (Aasen 1999: f.eks.: 97) understrekes den trange uttalen av kort *o*, dvs. /u/, ved aktuelle ord. Den åpne uttalen, /o/, som tilsvarende oslovarianten av variabelen OM, er nok felles for alt talemål i Oslo, da Birkeland og Møller (1983: f.eks.: 104) i undersøkelsen av språket i to drabantbyer i hovedstaden transkriberer kort /o/ med en åpen vokallyd: «åm», «liksåm». Amund B. Larsen (1907: 64) hevder også at lyden «o med kvist» oppstår ved «skriftsprogets o for oldn. u i *omm* præp, *opp* og *oppæ*» i sin undersøkelse av bymålet i Kristiania.

6. JAM

Et av de viktigste kriteriene man har til å skille østnorsk og vestnorsk, er jamvektsregelen. I østlandsk og trøndsk kan man i flere grammatiske kategorier dele ordene inn i to grupper, historiske overvektsord med redusert endingsvokal (østlandsk) eller bortfall av endingsvokal, såkalt apokope (trøndsk), og historiske likevektsord eller jamvektsord, der fullvokalen er bevart i endestavelsen. I opplandsk virker jamvektsregelen blant annet inn på ulike verbalkonstruksjoner, slik at man der har kløyving av infinitivene, dvs. ulike endevokaler /ˈlæ:va/ <leve> og /ˈbi:te/ <bite>, og kløyving av presens, preteritum og supinum av svake a-verb, /ˈta:ra/ <tale> pres., pret., sup., men /ˈkaste/ <kaste> pres., pret., sup.

I tillegg har jamvektsregelen virket på gamle jamvektsord av svake substantiv. Vi kan derfor finne ord som /ˈha:na/ <hane> (m.) og /ˈvi:kʉ/ <uke> (f.). Fullvokalen er også bevart i adjektivet /ˈgamal/ <gammel> og pronomenet /ˈsama/ <samme>.¹

Både kløyvinga av infinitiv og svake substantiv er felles østnorske språkdrag, mens kløyvinga av presens, preteritum og supinum av svake a-verb bare er spesielt for enkelte østnorske områder, nemlig de opplandske og østerdalske språkområdene. Folkemålet i Oslo har med andre ord tradisjonelt jamvektsformer, mens det jeg her kaller oslo-vest-dialekt, ikke har det. Ifølge Trygve Bull (1980: 40) er dette trekket et av de språkdragene som klart har skilt mellom de to sosiolektene i Oslo. Bruken av jamvektsformer er «strengt avgrenset til den egentlige arbeiderklasse.» Geir Wiggen (1981) mener at i oslo-øst-dialekten foretrekkes e-enderinger framfor a-enderinger i verb som *smøre*, *spørre*, *leve*, m.fl., men at noen verb har stabil a-ending: «I dagens bymål høres disse og andre verb både med -a og -e både hos eldre og yngre, men altså slik at e-endingen nok er hyppigere i de unges talemåte. Andre verb synes derimot å bli brukt mer stabilt med -a, som 'jø:ra eller 'jørra, 'væ:ra eller 'værra o.a.» (Wiggen 1981:35, sitert etter Birkeland og Møller 1983: 143).

¹ Variabelen JAM er ikke så homogen som den ideelt sett burde være etter kravene jeg satte til lingvistiske variabler (jf. 4.4.2 ovenfor). Variabelen omfatter flere grammatiske kategorier, og opposisjonen mellom variantene kan variere fra ulik endingsvokal, /ˈjø:ra/ ~ /ˈjø:re/, til ulike leksem, /ˈvi:kʉ/ ~ /ˈv:ke/. Felles for enhetene som representerer variabelen, er at de er opphavlige jamvektsord. Ved hjelp av variabelen kan jeg undersøke om jamvektsprinsippet fremdeles gjelder i den hedmarksdialekten informantene mine benytter. Med dette utgangspunktet har jeg vurdert variabelen som homogen nok.

For denne variabelen skiller jeg altså mellom to varianter, en hedmarksvariant og en oslovariant, selv om flere av de grammatiske kategoriene variabelen omfatter, er felles for hedmarksdialekten og oslo-øst-dialekten. Oslovarianten av variabelen JAM tilhører derfor først og fremst en postulert oslo-vest-varietet. Enkelte leksem kan for øvrig realiseres som alle tre variantene jeg opererer med i denne oppgava. Det viktigste leksemet av disse er infinitiv av verbet <være>, som har forma /ˈva:ra/ i den tradisjonelle hedmarksdialekten, /ˈvæ:ra/ eller /ˈværa/ i oslo-øst-dialekten og /ˈvæ:re/ i oslo-vest-dialekten. Til tross for en kvalitativ (og eventuelt kvantitativ) forskjell mellom rotvokalen i de to førstnevnte formene velger jeg å gruppere begge disse tilfellene under hedmarksvarianten, da begge har bevart fullvokal i endingene. På denne måten unngår jeg også eventuelle vanskeligheter med å skille mellom rotvokalene /a:/ og /æ(:)/ under ekserperinga. Denne overveielser kan nok diskuteres, særlig fordi jeg opererer med tre varianter ved enkelte variabler i undersøkelsen. Det er imidlertid ikke mange ord som kan forekomme i tre ulike realiseringer av variabelen JAM, så jeg velger å gjøre det på denne måten, og heller drøfte forholdet nærmere hvis ordene /ˈværa/ eller /ˈvæ:ra/ skulle vise seg å representere mange belegg for variabelen hos noen av informantene.

7. PRES

Denne variabelen omfatter både presens av sterke verb og presens av svake verb av norrøn j-klasse. Begge disse verbgruppene har enstavede presensformer i den tradisjonelle hedmarksdialekten, mens de tilsvarende formene i oslodialektene er tostavede, /^hfin/ : /^hfiner/, presens av verbet <finne>, /^hleg/ : /^hleger/, presens av verbet <legge>. Enkelte sterke verb får i hedmarksdialekten omlyd, i tillegg til at de er enstavede, /^hçæm/ : /^hkomer/, /^hsø:v/ : /^hso:ver/, presens av verbene <komme> og <sove>. Foruten disse variantparene regnes også variantpar som /^hdræ:g/ : /^hdra:r/ og /^htæ:k/ : /^hta:r/, presens av verbene <dra> og <ta>, til variabelen, selv om også oslodialektenes former er enstavet i disse ordene. Som de siste eksemplene viser, er den tradisjonelle hedmarksdialektens former utsatt for i-omlyd også ved disse sterke verbene.

8. PRET

På grunn av jamvektsprinsippet har dialektene på Hedmarken full reduksjon av endingsvokalen i historiske overvektsord. Dette gjør at den største gruppa av de svake verbene, a-verb (jf. f.eks. Skjekkeland 1997: 184), blir delt i to. Overvektsordene får vokalreduksjon <kaste>,

mens jamvektsordene bevarer fullvokalen <tala>. Endingsvokalen er lik for hele fleksjonen. Presens, preteritum og supinum er derfor identiske (dialekten har, som nevnt i 1.6 ovenfor, r-bortfall i presens). Det er overvektsordene i denne verbgruppa som utgjør variabelen PRET. Oslo-øst-dialekten og oslo-vest-dialekten har henholdsvis fortidsallomorfene /a/ og /et/ i alle verb i denne gruppa.

9. SUP

Variabelen SUP omfatter i tillegg til det egentlige supinum av sterke verb, alle partisippkonstruksjoner av denne verbgruppa. Den tradisjonelle hedmarksdialekten har bøyningallsomorfen /i/, og mange av verbene har vokalen /ø/ i rotstavelsen, /ˈkømi/ <kommet>, /ˈføni/ <funnet>. Verb med /ø/ i rotstavelsen i supinum er verb fra 2., 3., 4. og 6. klasse av sterke verb (jf. Skjekkeland 1997: 178-179). Andre verb, med for eksempel vokalene /i/ eller /e/ i rotstavelsen i infinitiv, har ofte /e/ som rotvokal i supinum, /ˈskre:vi/ <skrevet>, /ˈle:si/ <lest>.

Oslo-øst-dialekten har også bøyningallsomorfen /i/, men skiller seg fra hedmarksdialekten ved at den har bevart rotvokalen fra infinitiv i alle klasser, /ˈkomi/ <kommet>, /ˈfini/ <funnet>, /ˈskri:vi/ <skrevet>. Oslo-vest-varianten har dental som bøyningallsomorf, /ˈkomet/ <kommet>, /ˈfønet/ <funnet>, /ˈskre:vet/ <skrevet>. I tillegg til denne typen verb, som kan realiseres som alle tre variantene, har jeg tatt med sterke verb som realiseres likt i oslovariantene, under variabelen SUP. De viktigste av disse verbene er supinum av <å være> og <å bli>, der hedmarksformene er /ˈvø:ri/ og /ˈvørti/, og osloformene er /vært/ og /br̥it/. Muligens kan variantvalget ved denne variabelen påvirkes noe av at det her bare er to varianter. Dette forholdet taler for at formene skulle ekskluderes fra å fungere som belegg under variabelen, for å tilfredsstillere kravet om variabelenes homogenitet. Grunnen til at jeg likevel har tatt dem med, er at den viktigste språklige kartlegginga av informantene i undersøkelsen går på relasjonen mellom hedmarksvarietetet og oslovarietetene. I forhold til de prinsipielle kravene jeg satte til de lingvistiske variablene (jf. 4.4.2), har jeg derfor valgt å prioritere det første, som sier at det skal forekomme ulike varianter i hedmarksvarietetet og i minst en av oslovarietetene. Kravet om homogenitet har jeg ikke tilfredsstillt i like stor grad.

Jeg vil se på bruken av ulike typer verb som fungerer som belegg, under drøftinga av variabelen SUP i kapittel fem (5.9.2).

10. PRON

Denne variabelen omfatter 3. person plural av personlig pronomeren. Hedmarksvarianten av dette pronomeren er /dum/, både i subjektsform og i objektsform. Oslo-øst-varianten kan realiseres både som forma /dem/ og som forma /døm/. Heller ikke innenfor denne varieteten vil man skille mellom subjekts- og objektsform. I oslo-vest-dialekten kan /^ldi:/ <de> forekomme både som subjektsform og objektsform. Her vil det også være naturlig å trekke inn bokmålsnormalen, som opererer med distinksjonen <de> for subjektsform av det personlige pronomeren, og <dem> som objektsform. Ifølge Bull (1980: 59), vil varianten /^ldi:/ i alle former være den naturlige i talemålet, med tanke på tendensen i språkhistoria til at utviklinga går mot et enklere enn et mer komplisert system.

For å sikre variabelens homogenitet velger jeg å ekskludere objektsformene av 3. person flertall fra variabelen PRON. Dette til tross for at det altså kan forsvares at de tre varietetene har like former både i subjekts- og objektsposisjon (jf. referanse til Bull ovenfor). Jeg mener det problematiske med dette synet ligger i klassifiseringa av /dem/ brukt i objektsposisjon. Denne forma skulle ifølge et slikt syn tilhøre oslo-øst-varieteteten. Informanten kan imidlertid skille mellom /^ldi:/ og /dem/ i subjekts- og objektsposisjon, muligens påvirket av skriftspråkets normer, men man kan heller ikke se bort fra at forma rettmessig også tilhører oslo-vest-varieteteten. For å unngå å ta stilling til om oslo-vest-varieteteten i dette tilfellet har ensartede former som subjekts- og objektsform, velger jeg altså ikke å la objektsformene i 3. person flertall falle inn under variabelen PRON.

Variabelen vil imidlertid omfatte eiendomspronomenet i 3. person flertall, der forma i hedmarksdialekten er /dums/, oslo-øst-forma er /dems/ eller /døms/ og oslo-vest-forma er /^lde:res/.

De språktrekkene jeg har nevnt her, tilfredsstillende alle mer eller mindre kravene jeg satte til språklige variabler for undersøkelsen. De fonologiske trekkene vil nok opptre oftere i naturlig

tale enn noen av de morfologiske. Jeg har imidlertid forsøkt å lage spørsmål til informantene som tvinger fram bruk av verb, men da temaene i samtale 1 tar utgangspunkt i informantenes nåtidige situasjon, mens temaene i samtale 2 fokuserer mer på barndom og oppvekst, kan jeg få ei fordeling av verbformer etter dette. Men jeg har ingen garantier for at jeg får belegg for alle språktrekkene som fungerer som variabler, i og med at jeg har valgt en innsamlingsmetode som ikke sikrer dette. Jeg kan i hvert fall risikere å få svært få belegg for enkelte av språktrekkene. En annen ting er at jeg ved denne innsamlingsmetoden kan risikere at et leksem kan være representert så mange ganger at det utgjør store deler av det totale variabelbelegget. En kan spørre seg om det i slike tilfeller er berettiget å si noe om bruken av variabelen. Jeg kommer tilbake til ei nærmere drøfting av slike tilfeller i den språklige analysen i kapittel fem.

4.4.5 Andre variabler

I tillegg til de språktrekkene jeg har nevnt ovenfor, er det to språktrekk jeg var interessert i å undersøke, men som jeg antok ville være så sjeldne i naturlig tale at jeg skulle ha flaks hvis jeg fikk belegg for dem hos samtlige informanter. Jeg ville allikevel finne ut hvordan informantene forholdt seg til disse språkdragene, derfor valgte jeg å spørre informantene direkte om disse helt på slutten av samtalen (jf. avsnitt 4.3 ovenfor). I motsetning til de andre språktrekkene jeg har valgt å bruke som variabler, har informantene altså blitt spurt direkte om deres bruk av disse (se vedlegg 5). Da innsamlingsmetodene ikke er like, velger jeg å holde de to siste trekkene utenfor og kommentere resultatet av denne lille tilleggsundersøkelsen til slutt i analysen. Jeg vil selvfølgelig være oppmerksom på eventuelle realiseringer av fenomenet i selve språkmaterialet også, og kommentere slike forekomster.

Den ene tilleggsvariabelen omfatter *monoftongering av norrøne diftonger*. Tore Lauvdal sier at målførene på Mjøsas vestre bredd (fra Biri i nord til Toten i sør), samt Nes og Ringsaker på østsida av Mjøsa, utgjør en «[...] enhet med temmelig likt målføre» (Lauvdal 1978: 371). Et språkdrag som skiller disse opplandske områdene fra de opplandske områdene sør for Ringsaker, er monoftongering av de gammelnorske diftongene /øy/ og /ei/, <røyke> = /rø:ke/, <bein> = /be:n/. Målførene sør for Brumunda, elva mellom Ringsaker og Furnes, har denne monoftongeringa når de opprinnelige diftongene ikke står i utlyd, i områdene nord for Ringsaker og øst for Mjøsa forekommer ikke denne monoftongeringa. Prøysen synger derfor om *steinrøysa*, mens man noen kilometer lenger sør uttaler dette ordet *stenrøs*. Da trekket altså

opprinnelig delte det opplandske området i to, er jeg interessert i å finne ut om denne forskjellen finnes blant de unge i dag. Jeg mener selv å ha hørt stor variasjon innenfor språkområdet når det gjelder dette.

Det andre språktrekket jeg ba informantene kommentere på denne måten, er *preteritumsforma av sterke verb* som <å bryte>. Den tradisjonelle forma i hedmarksdialekten er /brøʊt/. Ifølge Stangeordboka (Aasen 1999: 193) har yngre dialektbrukere imidlertid en tendens til å bruke vokalen /ø:/, /^lbrø:t/, istedenfor diftongen. En tendens i bymål, og kanskje spesielt i talemålet i Oslo-området, er overgangen til diftongen /øy/ i denne forbindelsen (Sandøy 1996: 79). Ei mer tradisjonell form innen oslo-vest-varieteteten er forma /^lbrø:t/. Variantene av denne variabelen kan derfor enten være diftongen /øʊ/, som representerer hedmarksvarieteteten, rotvokalen /ø:/ som både representerer oslo-vest-varieteteten og er ei form innen hedmarksvarieteteten, i motsetning til oslo-øst-varieteteten, som har diftongen /øy/. Jeg vil ikke ta stilling til hvorvidt en eventuell bruk av /ø:/ som rotvokal representerer hedmarksvarieteteten eller oslo-vest-varieteteten da denne varianten, som nevnt, kan tilhøre begge varietetene. Hovedpoenget med variabelen er å anta noe om spredninga av oslo-øst-varianten, diftongen /øy/, i området.

4.5 Fra tale til skrift. Prinsipper for transkripsjonen

Når muntlig tale skal gjengis skriftlig, kopler man to ulike former for kommunikasjon. Tale og skrift blir produsert forskjellig, og man vil aldri få en fullstendig gjengivelse av det talte språket i nedskrevet form. I forbindelse med en transkripsjon vil det også foregå ei tolking av talen. Den skriftlige transkripsjonen vil derfor være et produkt som er preget av den som har utført den.

En transkripsjon kan være mer eller mindre nøyaktig etter hvilken forbindelse den brukes i. Som det gikk fram av det første kapitlet, har jeg delt analysen inn i to deler. Den første analysedelen fokuserer på det språklige. Jeg har derfor foretatt ei relativt nøyaktig transkribering av det materialet jeg bruker i den delen. I den andre delen av analysen er jeg først og fremst interessert i innholdet av det informantene sier. Der har jeg lagt mer vekt på å fremme leservennligheten når jeg har transkribert. Transkripsjonen under del to av analysen er derfor mindre nøyaktig enn transkripsjonen som hører til den første analysedelen, men ingen av

de to transkripsjonsmåtene er svært nøyaktige. Dette har ikke vært nødvendig i denne sammenhengen. Mindre detaljerte transkripsjonsmetoder krever imidlertid at en del avveielser gjøres. Dette kan av og til være problematisk, da man ved enkelte språklige elementer bør foreta en mer nøyaktig transkripsjon enn ved andre elementer for å unngå tvetydigheter. Ikke desto mindre blir det viktig å gjøre rede for de prinsippene som legges til grunn. I det følgende vil jeg forklare hvordan jeg har transkribert materialet. Aller først vil jeg imidlertid presisere hvordan jeg markerer hvilket transkripsjonsnivå jeg befinner meg på. Fonemisk analyse etter Sandøys modell (jf. nedenfor) markeres med // . Der jeg bruker ei mer detaljert transkribering av enkelte lyder vises dette ved hakeparentes []. Vinkelparentes < > viser grafemisk nivå eller ortografisk skrivemåte, etter bokmålsnormalen, mens kursivering først og fremst markerer grov transkribering etter prinsippene som omtales i 4.5.2 nedenfor. Kursivering betyr dialektale former.

4.5.1 Transkripsjonen i den språklige analysen

I den språklige analysen har jeg brukt lydskrifttegn fra IPA (International Phonetic Alphabet). Jeg har ikke foretatt noen fonemanalyse, men jeg har tatt utgangspunkt i Sandøys (1985: 217 f) fonemanalyse for Søndre Land, som språklig sett står hedmarksålet nær. Jeg benytter det samme beskrivelsesnivået og de samme fonologiske reglene. I det følgende vil jeg presisere hva dette medfører for enkelte forhold i transkripsjonen.

E-lyden transkriberes /e/, både i trykksterk og i trykksvak stilling. Jeg skiller med andre ord ikke mellom [e] og [ə], og heller ikke mellom [e] og [ɛ]. Konjunksjonen <men> vil jeg for eksempel transkribere /men/. Den mer åpne fremre vokalen /æ/ bruker jeg både for kort og lang æ-lyd, for eksempel /˘væ:re/ <være> (v. inf.), /¹æ:r/ <er> (v. pres.) og /ært/ <ert> (f. ubest. ent.) Videre transkriberes å-lyden /o/¹, tegnet /u/ står for en rund, bakre, trang vokal, mens u-lyden markeres /ʉ/. Ordene <hoppe> (v.), <skog> (m.) og <bur> (n.) transkriberes etter dette /[˘]hope/, /¹sku:g/ og /¹bʉ:r/.

¹ I lydskrift kan man skille mellom de to midtre, bakre lydene [o] og [ɔ]. Den første er noe trangere enn den siste (jf. f.eks. Endresen 1991: 98). Distinksjonen mellom dem er liten og har ingen betydning i denne undersøkelsen. Tegnet /o/ omfatter derfor begge disse lydene.

Når det gjelder det prosodiske, markerer jeg tonem 1 med ^ˈ/ˈbøner/ <bønder> og tonem 2 med [˘]/˘bøner/ <bønner> .

Jeg vil bruke tegnsetting som i skriftmålet (jf. også Sandøy 1985: 22 f). På denne måten blir den transkriberte teksten mer leservennlig. For å vise pause i naturlig tale, avbrutte setninger og stotring følger jeg også Sandøy. Pause i talen markeres etter dette med =, ikke fullførte setninger markeres med -. (bindestrek før punktum). Avbrutte ord og stotring markeres med -, (bindestrek før komma).

4.5.2 Transkripsjon av informantenes utsagn til innholdsanalysen

I den delen av analysen der innholdssida av det informantene sier, står sentralt, har jeg lagt vekt på å gjøre transkripsjonen så lett tilgjengelig som mulig. Jeg har derfor ikke brukt IPA, men det vanlige alfabetet. Jeg har også fulgt vanlige rettskrivingsregler i norsk i de sammenhengene det ikke vil være tvil om uttalen. For eksempel skriver jeg stum h i begynnelsen av ord (**h**vor) og stum t i slutten av ord (taket**t**) og stum g (egent**l**ig). Pronomenet <det> vil etter dette skrives med stum t. Subjektsform av tredje person flertall av det personlige pronomenet, <de>, vil jeg transkribere *di*, for å unngå misforståelser. Prinsippet om å transkribere etter vanlige rettskrivingsregler kan imidlertid føre til at transkripsjonen av enkelte ord ikke blir helt entydig. For eksempel vil det ikke komme fram av analysen om lukkelyden i konsonantsambandet *nd* uttales eller ei. Ord som <land> (n.), <forbinde> (v.) og <bønder> (flt. m.) uttales imidlertid vanligvis uten *d* på Østlandet, mens lyden kan uttales i andre talemål andre steder i landet. Da det er det innholdsmessige som står sentralt i denne analysedelen, og uttalen med eller uten *d* ikke har noen funksjon for å skille informantene fra hverandre språklig, har jeg valgt å følge skriftspråkskonvensjonen også i slike tilfeller.

Det samme gjelder for uttalen av konsonantforbindelsene *kj-/ki* og *sj/skj*. Når disse uttales etter de tradisjonelle uttalereglene for norsk språk, transkriberer jeg dem etter vanlige skriveregler. For eksempel vil jeg skrive *kjøkken* og *sjanse*. Hvis uttalen av disse konsonantforbindelsene skulle avvike fra de etablerte normene, vil jeg markere dette for eksempel ved å skrive *sjøkken* <kjøkken>.

I østnorske talemål får man lydene [t, d, ŋ, og l] og /ʃ/ når /r/ og /r̥/ danner fonemsamband med /t, d, n, l og s/ (jf. Sandøy op.cit: 220, F4 og Mf1) . Jeg ser det derfor som unødvendig å markere retrofleksjer der uttalen følger disse reglene. Supinum av verbet <være>, <vært>, vil jeg derfor transkribere *vært*. Konsonantsambandet *sl* vil jeg imidlertid markere med *ʃl* da språkbrukere på Østlandet også kan uttale sambandet [sl]. Lyden «tjukk l» markeres med tegnet *l̥*.

Transkripsjonsprinsippene for lydene /u/ og /o/ må jeg presisere, fordi uttalen av historisk kort /u/ i den tradisjonelle hedmarksdialekten er /u/, mens den i oslodialektene er /o/ (jf. variabelen OM). Informantene mine kan uttale preposisjonen <opp> både med hedmarksvarianten, /up/, og med oslovarianten, /op/. Jeg har kommet fram til at det prinsippet som på samme tid viser informantenes uttale av disse lydene, og tar i bruk tegn fra det vanlige alfabetet, er å markere lyden /o/ med *å*, for eksempel *åpp*, og /u/ med *o*, for eksempel *opp*. Dette valget medfører at den sideordnede konjunksjonen <og> transkriberes *å*, eventuelt *åg*, i denne analysedelen. Konjunksjonen <for> transkriberes *fårr*, med dobbel *r* til slutt for å skille dette ordet fra presens av verbet <å få>, *får*. Ellers følger jeg normene for skriftspråket når det gjelder å markere kvantiteten til konsonanter. Lang konsonant i utlyd markeres vanligvis ikke i skrift. Når jeg transkriberer presens av verbene <å ville> og <å kunne> skriver jeg følgelig bare én konsonant, selv om uttalen er lang: *vil*, *kan*. Dette gjelder også for tredje person pronomen entall *hun* og *han* (eller *hæn* etter hedmarksvarianten) og *dem* og *dom* (3. pers. pron. flt.). Også der transkripsjonen av ord fører til uventede bokstavkombinasjoner, gjelder regelen for uttale av lang konsonant, selv om det ikke er markert: *nåk* <nok> og *såm* <som>.

Transkripsjonsmåten for lydene /u/ og /o/ kombinert med prinsippet om å følge det vanlige skriftbildet, fører til flere uventede kombinasjoner. Adjektivet *godt* transkriberes *gådt*. Unntak fra det vanlige skriftbildet vil altså være tilnærmet uunngåelig. Det er likevel hovedsakelig i sammenheng med de tre ovenfornevnte vokalene at overraskende bokstavkombinasjoner kan forekomme.

Jeg markerer ikke tonelag, men jeg markerer hovedtrykk for å vise trykkplassering av flerstavellesord av fremmed opphav (jf. variabelen TRYKK). Trykket markeres med

¹ ('*banan*). Jeg markerer bare trykk i de forbindelsene variabelen TRYKK er aktuell. Der trykkplasseringa er den samme i de fleste andre norske talemål, markerer jeg ikke trykk, for eksempel som i verbet <bestemme>. Tegnsetting og pauser markeres på samme måte som i transkripsjonen til den språklige analysen (jf. ovenfor).

Oppsummering

For å oppsummere de to transkripsjonsmåtene jeg benytter i denne undersøkelsen, følger jeg Sandøy (1985) i hans fonemanalyse for dialekten i Søndre Land i den språklige analysen. I den kvalitative delen av analysen der det innholdsmessige av informantenes utsagn er det sentrale, følger jeg i hovedsak skriftspråkskonvensjonen. Unntaket er lydene /u/ og /o/, som transkriberes *o* og *å*, uansett hvordan lyden markeres i skrift. Dette har vi sett fører med seg enkelte spesielle bokstavkombinasjoner i forhold til det vanlige skriftbildet.

4.6 Behandling av materialet

Som det har gått fram av det foregående, vil intervjuene som er gjort med informantene, benyttes på to måter i analysen. I den ene delen er det språklige spesielt interessant, mens det i den andre delen av analysen vil være informantenes tanker, meninger og holdninger som står i fokus. Jeg vil i det følgende gi en kort presentasjon av hvordan materialet behandles i de to delene.

4.6.1 Kvantifisering av materialet. En beskrivelse av informantenes språk

I kapittel fem ser jeg informantenes bruk av hedmarksdialekten i forhold til de ti språklige variablene som jeg beskrev i kapittel 4.4. Hver enkelt informants belegg for de ulike varietetene er talt opp og satt inn i tabeller. Beleggene fra de to ulike samtalene er lagt sammen, da jeg ikke fant påfallende forskjeller mellom språket som ble benyttet i samtalen der to av informantene deltok samtidig, og samtalen der jeg snakket med én og én. Gjennom tabellene kan vi se hvordan ungdommene alternerer mellom varietetene, hedmarksvarietet, oslo-vest-varietet og oslo-øst-varietet. Det vil for hver variabel bli regnet ut prosentvis bruk av hedmarksvarianten for hver informant. På denne måten vil eventuelle forskjeller mellom informantene komme tydelig fram. Her vil det også være mulig å sammenlikne ungdommenes språk med de to voksne informantenes talemål.

Jeg har lagt vekt på å framstille resultatet av kvantifiseringa i antall belegg og ikke regne ut prosentvis fordeling av belegg for hver variabel. Dette kunne gitt en like oversiktlig framstilling, men når antall belegg for hver variabel varierer, og det ved enkelte av variablene er svært få belegg, ville framstillingsmetoden lett virket noe tilslørende. Man kan risikere at en informant kun har to belegg for en variabel, og at disse beleggene representerer ulike varianter, slik at prosentvis bruk av variantene framstår som 50 %. Om man kan trekke slike slutninger på grunnlag av to belegg, er tvilsomt. Etter å ha talt opp antall belegg med henholdsvis hedmarksvarianter og oslovarianter, har jeg imidlertid satt opp informantenes prosentvise bruk av hedmarksvarianten per variabel i et stolpediagram for lettere å se eventuelle forskjeller mellom informantene fra hvert sted. Når disse prosentverdiene framstilles, er antall belegg verdiene bygger på gjort kjent, og man vil være klar over eventuelle tilslørende prosentverdier. Deretter vil jeg sammenlikne informantenes språk i forhold til deres opphavssted, og kommentere forskjellene mellom språkvalg når det gjelder informantenes kjønn. Ut fra de resultatene som kommer fram i denne kvantifiseringa, vil jeg vise hvordan informantene tilsynelatende kan deles inn i tre grupper etter deres språklige valg. I forbindelse med dette illustrerer jeg språklige forskjeller mellom de språklige strategiene gjennom teksteksempler. I den siste delen av kapittel fem tar jeg utgangspunkt i de språklige variablene og forsøker å se en sammenheng mellom informantenes variantvalg ved hver variabel i en implikasjonsanalyse. Til slutt forsøker jeg å påvise et mønster i variablenes tendens til endring ut fra informantenes atferd overfor variantene og språktrekkenes antatte grad av markerthet.

Selv om materialet på grunn av få belegg ikke er ideelt for utregning av prosent, har jeg som et ledd i den språklige kartlegginga av informantene, altså benyttet prosentverdier ved enkelte tilfeller. For å sammenlikne bruken av hedmarksformer i de tre informantgruppene, har jeg regnet ut gjennomsnittlig prosentverdi for hver gruppe. Gruppegjennomsnittet er regnet ut fra den prosentvise bruken av tradisjonelle hedmarksformer per informant. Hadde jeg derimot talt opp belegg for hver variant uten hensyn til hvem av informantene som hadde bidratt med dem, kunne enkelte informanter påvirket resultatet mer enn andre, særlig der antallet belegg per variabel er ujevnt. De individuelle prosentverdiene for bruk av hedmarksformer er igjen regnet ut etter å ha lagt sammen prosenten på hedmarksformer per informant per variabel og dividert

tallet på antall språklige variabler, det vil i de fleste tilfeller si ti.¹ Denne strategien har jeg valgt for at alle informantenes prosentvise bruk av hedmarksformer skal telle like mye, uansett antall belegg for variablene.

4.6.2 Innholdet i informantenes utsagn. Kvalitativ analyse

Innholdssiden av intervjuene vil jeg behandle kvalitativt. Jeg vil registrere og tolke informantenes utsagn i et forsøk på å forstå motivene bak deres språklige valg. Jeg bruker sitater fra intervjuene, som er vanlig i kvalitative analyser. Sitatene er markert som vanlige sitat med liten skrift og innrykk hvis de utgjør mer enn tre linjer i vanlig tekst. Kortere sitater står kursivert i teksten. Sentralt gjennom hele denne analysen er informantenes oppfatning av egen identitet, spesielt i forhold til hvor de føler at de hører til.

Denne kvalitative delen av analysen er delt inn etter tema. Jeg tolker ikke hver informants utsagn for seg, men tar utgangspunkt i de ulike forklaringsmodellene jeg beskrev i kapittel tre. Ved hjelp av disse mener jeg å ha forutsetninger for å belyse informantenes språklige valg. Jeg tolker informantenes utsagn i lys av teoriene. Teoridelen blir derfor delvis integrert i analysen. På denne måten unngår jeg det preget av oppramsing jeg kunne fått hvis jeg hadde gått inn på hver informant for seg. Materialet består tross alt av intervju med tolv ungdommer. Videre kan jeg med denne framstillingsforma lettere se sammenhenger mellom informantenes uttalelser og trekke linjer mellom dem der det er naturlig. Framstillingsforma er på ingen måte ment å undergrave informantenes individualitet. Det de sier, studeres som utsagn fra enkeltindivider.

¹ To av informantene har ikke belegg for alle variablene. *Heidi* mangler belegg for variabelen TJUKK L og *Rolf* mangler belegg for variabelen SUP. Gjennomsnittlig hedmarksprosent for disse to informantene har jeg derfor kommet fram til ved å legge sammen prosenten av hedmarksformer per variabel og dividert på antall variabler informantene faktisk har realisert, det vil si ni.

KAPITTEL 5: KVANTIFISERING AV VARIABLENE. EN ANALYSE AV INFORMANTENES SPRÅK

I dette kapitlet gjør jeg rede for informantenes språk kvantitativt, og prinsipper fra kvantitativ metode blir brukt. Når jeg snakker om informantenes språklige endringer, refererer jeg til endringer i forhold til en språkvarietet definert som hedmarksvarietet. Utgangspunktet vil være å se hvor frekvent informantene benytter seg av trekk fra den tradisjonelle hedmarksdialekten. Høy frekvens av språktrekk fra hedmarksvarietet vil vitne om få språklige endringer hos informantene. Disse språklige endringene vil være spesielt interessante i forhold til informantene fra Stange og Romedal. Informantene fra Hamar har ikke de samme forutsetningene for å ha et språk preget av en tradisjonell hedmarksdialekt (jf. beskrivelsen av den tradisjonelle hedmarksdialekten, 1.5). Deres bruk av belegg med de ulike variantene vil vise i hvor stor grad informantene fra bygda nærmer seg et språk tilsvarende språket til de fire ungdommene fra Hamar.

I nær sammenheng med beskrivelsen av språket til informantene vil jeg drøfte metode og hvilke konsekvenser valg av metode får for resultatet av et materiale. Jeg vil spesielt ta opp forhold som kan styrke eller svekke en undersøkelses pålitelighet. Metodebevissthet er viktig i vitenskapelige undersøkelser, så jeg mener det er nyttig å gi plass til drøfting av forhold rundt metodevalg. I de to første avsnittene nedenfor vil jeg sette søkelys på en del generelle forhold ved kvantitativ metode, og trekke fram enkelte problemer som kan oppstå ved bruk av denne metoden. Deretter går jeg mer konkret inn på min undersøkelse og ser på språket til informantene, men forsøker også å se kritisk på resultatet i forhold til den metoden som er benyttet. I de påfølgende avsnittene går jeg videre i analysen av informantenes språk. Et viktig punkt blir deres ulike atferd overfor de enkelte variablene, og om dette kan ses i sammenheng med ei generell endring av hedmarksdialekten.

5.1 Metodedrøfting - nok en gang

Vi så i kapittel fire at den metoden man velger i en undersøkelse, ikke bare påvirker selve analysedelen av et materiale, men også informantutvalg og innsamlingsmåte. Det er imidlertid mulig å benytte seg av *metodetriangulering* i vitenskapelige undersøkelser, det vil si en kombinasjon av kvantitativ og kvalitativ metode.

Dette første analysekapitlet i mitt arbeid består altså først og fremst av ei kvantifisering av variablene. Jeg mener dette fungerer godt som en beskrivelse av språkbruk, og det danner et utgangspunkt for videre analyse av informantenes språk. Når man analyserer et materiale kvantitativt, forventes det gjerne også en eller flere hypoteser om forskjellige forhold. Hypotesen(e) verifiseres eller falsifiseres ved å regne ut statistisk signifikans. Signifikansen kan antyde om det kvantitative resultatet har sammenheng med virkeligheten, eller om det er mer eller mindre tilfeldig. Jeg har imidlertid valgt å framstille materialet kvantitativt uten å regne ut den statistiske signifikansen. Dette har jeg latt være å gjøre fordi materialet er så lite som det er, og på grunn av ujevn fordeling av de språklige forekomstene i materialet. Et lite materiale er ikke et ukjent fenomen i språkvitenskapen, statistikk blir derfor ikke alltid et tilfredsstillende analyseredskap. Nettopp på grunn av materialets størrelse, har signifikanstesting blitt utelatt i en del språklige studier. I denne sammenhengen har man stilt spørsmålet om det å kvantifisere et materiale uten å teste signifikansen av det, i det hele tatt er hensiktsmessig. Dette vil være temaet i neste avsnitt.

5.1.1 Statistikk og språkvitenskap

Det kvalitative aspektet ved språklige undersøkelser har blitt viktigere de siste åra, og kvantitative undersøkelser er på mange felt vikende i forhold til kvalitative undersøkelser (Pedersen 1996: 159). Statistikk i form av tabeller og diagrammer får mindre plass. Ei kvantifisering av belegg for ulike variabler har allikevel blitt brukt. Men er det verdifullt å kvantifisere et materiale uten å bruke et statistisk program for å teste resultatets signifikans? Pedersen (op.cit: 157-159) tar opp dette som førsteopponent til Gunnstein Akselbergs doktordisputas. I si doktoravhandling regner Akselberg med *tendenser* i stedet for signifikanser. Dette oppfatter Pedersen som problematisk. Hun tar til orde for en diskusjon om forholdet mellom språkforskning og statistikk (op.cit: 159). Akselberg (1996: 187) forsvarer sin bruk av tendenser på følgende måte:

I avhandlinga har eg vore særleg skeptisk til bruk av signifikans, fyrst og fremst av di signifikanstestar er konstruerte innanfor den klassiske testteorien for å måla styrken av ein hypotese. Og ein hypotese skal berre prøvast ved éin statistisk test, og ikkje ved hjelp av mange, slik det blir gjort i avhandlinga mi og i mange andre sosiolingvistiske avhandlingar.

I samme anledning understreker Akselberg at en språklig analyse nødvendigvis ikke er kvantitativ bare man kvantifiserer og benytter seg av statistiske program (op.cit: 189). Likeledes kan man benytte kvalitative metoder på ulike nivå (ibid). Han presiserer, i forhold til sin egen avhandling, at når analysen blir omtalt som statistiske tendenser og ikke som

signifikans, så skyldes det at han har foretatt en *kvalitativ statistisk analyse*. På denne måten forsvarer Akselberg bruk av statistikk uten å teste resultatet. Manglende statistisk testing av et språklig materiale innebærer en ufullstendig analyse etter det tradisjonelle empiriske paradigmet. Akselberg tar likevel til orde for analysemetoder der man kan trekke deler av kvantitative metodeprinsipper inn i et kvalitativt materiale. De statistiske metodene integreres inn i en kvalitativ studie og tilpasses i forhold til de kvalitative metodeprinsippene. Også i forbindelse med språklig kartlegging av språkbrukere mener jeg statistikk kan være et effektivt redskap. Kvantifisering og statistikk kan gjøre sin nytte uten signifikanstester innenfor et kvalitativt paradigme. Røyneland (1994: 75) poengterer viktigheten av å kartlegge frekvensfordelinga i et materiale. Kvantifiseringa blir i mitt tilfelle nødvendig for å kunne påvise språklig variasjon mellom informantene. Det kvantitative aspektet i denne analysen vil arte seg som et hjelpemiddel til å kartlegge og beskrive informantenes språk innenfor en kvalitativ undersøkelse.

5.1.2 Feilkilder i forbindelse med kvantifisering av et materiale

I forbindelse med opptelling og framstilling av belegg for ulike variabler er det forhold som kan virke inn på hvordan man avleser og tolker resultatet. Slike forhold er sentrale feilkilder i kvantitative analyser. Jeg vil i det følgende gå nærmere inn på kvantitative analysemetoder og drøfte enkelte slike feilkilder, og deretter knytte dette til mitt materiale.

En kvantitativ analyse av et innsamlet datamateriale gjengis vanligvis med tabeller og diagrammer. Man utnytter statistikk til å foreta generaliserende analyser. Denne metoden kan gi en god oversikt over mønstre i et språklige materiale, den gir oss muligheten til enkelt å skille det vesentlige fra det mindre vesentlige, samtidig som den gjør det mulig å påvise årsaksforhold og til en viss grad påvise regler for variasjon. Det er imidlertid her faren for å framsette et skjevt bilde av virkeligheten er stor. Tabeller og modeller innebærer forenkling, og vesentlige elementer som kunne klargjort sammenhenger, kan dermed overses. Særlig gjelder dette for analyser av språklig materiale. Ved en analyse av språkbruk kan man ikke i samme grad som ved analyse av fysiske fenomen isolere enkelte faktorer, eller for den del styre betingelsene som skal ligge til grunn for eksperimentet. Denne kvantitative metoden har språkvitenskapen overført fra naturvitenskapene, der utgangspunktet er målbare enheter. Språkforskerne forholder seg imidlertid til et langt mindre forutsigbart materiale enn det

naturvitenskapelige forskere gjør. Språkbrukeren styrer selv hvilke språklige variabler han velger. Romaine (1982: 280) beskriver denne forskjellen slik:

Physicists, for example, speak of behavior of atoms or of sub-atomic particles as predictable on the basis of probabilistic laws; but as far as I know, there is no talk among physicists about the 'competence' of atoms or what knowledge atoms have, which enables them to behave in such a fashion [...].

Språkvitenskapen har imidlertid konsentrert seg om å se på språkbruk i forhold til enheter som sosial gruppe, kjønn og aldersgruppe. Disse utenomspråklige faktorene regner man har innflytelse på språkbruk. På bakgrunn av disse faktorene framsetter man hypoteser om sammenhengen mellom de lingvistiske og ekstralingvistiske faktorene.

5.1.2.1 Reliabilitet

Naturvitenskapelig forskning og kvantitativ sosiolingvistik har vært opptatt av begrepene reliabilitet og validitet i forskninga. Kvantitativ sosiolingvistik søker først og fremst årsaken til variasjon i grupper av språkbrukere og individuelle språkbrukere. Validitetsbegrepet dreier seg om hvordan vi kan vite om vi har målt det vi mener å måle (Kristoffersen 1996: 223). Dette går utenfor den statistiske delen av en undersøkelse, så jeg vil gå direkte over til det andre begrepet, reliabilitet.

Reliabilitet, på norsk ofte oversatt med *pålitelighet*, dreier seg om i hvilken grad resultatet en refererer, stemmer med virkeligheten. Spørsmålet om påliteligheten av undersøkelser knyttes først og fremst til innsamlingsdelen (op.cit: 224). Hvis man får noenlunde samme resultat når man utfører samme innsamlingsmetode to ganger, under nøyaktig samme forhold, eventuelt undersøker språkbruken hos en informant med to eller flere ulike metoder, har resultatet høy reliabilitet.

To tilfeller som svekker påliteligheten av et gruppegjennomsnitt i en statistisk gjengivelse av et materiale, er antall informanter som er representative for de sosiale kategoriene man opererer med, og antall belegg som gjelder som representative for den enkelte sosiale kategoriens lingvistiske atferd (Romaine 1980: 191). Et lite antall i ett eller begge av disse tilfellene svekker undersøkelsens reliabilitet. Få informanter vil vanskelig være representative for ei hel befolkning. Få belegg kan svekke representativiteten til enkelte variabler (op.cit: 192). Jeg kommer tilbake til dette i kapittel 5.2 nedenfor. Når man presenterer resultat av undersøkelser, refererer man gjerne til grupper, der medlemmer har minst én ekstralingvistisk kategori felles,

for eksempel kjønn. Gruppegjennomsnittet med hensyn til en eller flere språklige variabler sammenliknes med gjennomsnittet fra andre og ulikt sammensatte grupper (Kristoffersen 1996: 227). Slike prosentsetser kan ifølge Kristoffersen vanskelig sies å være representative. Sammenlikner man imidlertid prosentene for de ulike gruppene, og opptakene er gjort under forholdsvis like forhold, kan man regne med at det relative forholdet mellom gruppene stemmer med den språklige virkeligheten i samfunnet ellers (op.cit: 228).

I den språklige analysen kan også reliabilitetsproblemer dukke opp. For det første kan ordene en variabel realiseres i, i ulik grad tillate en av variantene (op.cit: 229). Språktrekket «tjukk l» av norrøn /l/ er et eksempel. Denne lyden kan generelt defineres som obligatorisk etter en konsonant i framlyd foran en vokal, <plass>, <flink>, <blod>, men unntakene er flere, for eksempel ord som <klasse>, <kløver>. Disse leksikalske unntakene må gjøres rede for i en undersøkelse for å få et så pålitelig materiale som mulig. I tillegg bør man i opptellinga av variabelens frekvens utelukke slike ord. Dette er spesielt viktig i akkurat dette tilfellet, fordi språktrekket «tjukk l» etter hvert er blitt tatt i bruk i ord der det tradisjonelt har vært umulig. Hvis enkelte informanter bruker denne lyden i «nye» leksikalske enheter, mens andre følger den tradisjonelle regelen for utbredelse, vil prosenten som regnes ut for denne variabelen, bli mindre pålitelig.

Et liknende tilfelle som kan svekke påliteligheten i en analyse, er at man kan ha variasjon i alle ord som realiserer en variabel, men sannsynligheten for at en variant skal tas i bruk, varierer fra ord til ord. Hammermo (1980: 4-10) tar opp dette problemet. Han diskuterer hvordan man kan måle en variabels grad av homogenitet, eventuelt heterogenitet, og hvilken grad av heterogenitet man bør akseptere for å kunne bruke språktrekket til å måle variasjon. Romaine (1980: 187) og Thelander (1982: 66) tar også opp problemet med lingvistiske variablers manglende homogenitet. I beskrivelsene av de språklige variablene i denne undersøkelsen (4.4), viser jeg hvordan variabelen RÆ kunne blitt lite homogen hvis ikke visse unntakelser hadde blitt gjort.

Man kan altså bruke signifikanstester, for eksempel chi-square og Spearman's rho-correlation (Romaine 1980: 192), for å vurdere styrken og sannsynligheten av vekselvirkninga mellom

sosiale og lingvistiske data. På denne måten kan man til en viss grad sikre dataenes reliabilitet og validitet.

De svakhetene ved en kvantitativ metode som jeg har trukket fram ovenfor, er ikke alle like sentrale i denne undersøkelsen. Dette skyldes at jeg har et kvalitativt utgangspunkt og ikke opererer med mange informanter. Det faktum at undersøkelsen ikke bygger på en ren kvantitativ metode, gjør ikke materialets og analysens pålitelighet mindre viktig. Særlig problemet med antall belegg og pålitelighet er aktuelt i denne undersøkelsen. Dette forholdet vil jeg derfor ta opp igjen etter å ha framstilt det språklige materialet kvantitativt. Men hvordan kan få belegg framstå som et problem, og hvor mange belegg må man ha for at materialet kan framstå som pålitelig? Disse spørsmålene drøfter jeg i det neste avsnittet. Jeg vil også kommentere det antall informanter man velger å basere en språklig undersøkelse på.

5.2 Nærmere vurdering av enkelte problemer ved statistisk databehandling

De to forholdene jeg tar opp i dette avsnittet, kan altså svekke påliteligheten av en undersøkelse. Forholdene omtales av Romaine (1980: 191 f) og av Jensen (1999: 52-53 og 58-59).

5.2.1 Få informanter

I kvantitative undersøkelser av språklig variasjon har man tradisjonelt klassifisert individ inn i grupper, som for eksempel sosial klasse (jf. Labov 1982 [1966]), og studert språkbruken som karakteriserer denne gruppa i forhold til andre grupper i samfunnet. På denne måten vil et gjennomsnittresultat for språkbruken i ei gruppe skjule hvordan den individuelle variasjonen virkelig er. Enkelte informanter kan ha en språkbruk svært preget av variasjon, mens andre i samme gruppe nesten ikke varierer språket overhodet. Når det i tillegg er et lite antall informanter som regnes som representative for en sosial kategori, vil resultatets reliabilitet svekkes betraktelig.

Hvor mange informanter man bør ha med i en undersøkelse for at man skal kunne få et resultat som kan stå som representativt for en populasjon, er det ikke enighet om. Romaine kritiserer for eksempel Labov for feilaktig å se på språkbruk som mer homogen enn annen sosial atferd, og at en derfor kan nøye seg med et mindre antall informanter i språklige undersøkelser enn i andre typer undersøkelser. Labovs antakelse om homogen språkbruk kaller Romaine en «post

hoc justification». Men et stort utvalg informanter i sosiolingvistiske undersøkelser kan føre til kapasitetsproblemer. Jensen (1999: 53) konkluderer i forbindelse med drøftinga av antall informanter som bør være med i en sosiolingvistisk undersøkelse, at man ikke kan legge skjul på at informantutvalget i undersøkelser av språklig variasjon står utenfor de normer vitenskapen følger, «og dermed ikke er representative i teknisk forstand». Jensen (ibid.) avviser imidlertid ikke muligheten for å finne variasjonsmønstre som kan generaliseres for ei gruppe av populasjonen, så fremt man har foretatt ei «grundig skjønnsmessig utvelging».

Som nevnt i kapittel fire om metode, er det denne fokuseringa på språkbruken innenfor grupper av mennesker framfor enkeltindivid, som har fått mange til å kritisere tradisjonell kvantitativ sosiolingvistikk. Kvalitative metoder har derfor gått inn for færre informanter for å kunne studere språkbruken på individnivå. Ønsket om å komme fram til et representativt resultat er avvist til fordel for ønsket om å studere individuell variasjon og strategier bak språklige valg. Dette er også motivasjonen min bak det lille informantutvalget i denne undersøkelsen. Om man overhodet kan oppnå et representativt resultat med en språklig undersøkelse, er man altså ikke enige om. Med mitt informantutvalg stiller jeg meg på sett og vis utenfor dette problemet, da antallet er så lite at det ikke på noen måte kan drøftes i forhold til representativitet. Den analysen jeg gjør av disse informantene, kan imidlertid bli mer eller mindre representativ, blant annet i forhold til hvor mange belegg jeg har på de ulike språklige variablene og det jeg dermed konkluderer med angående informantenes språkbruk.

5.2.2 Få belegg

Hvis man velger å samle inn data ved spørreskjema, vil ikke problemet med få belegg oppstå. Når derimot intervju eller samtaler benyttes, kan man ikke sikre seg belegg for alle de språklige variablene man har. Man kan velge ut variabler som er frekvente i uformell tale, men man har ingen garantier for at informantene vil velge de ordene man er ute etter. Dessuten er det et faktum at enkelte språktrekk ikke er like frekvente i alle sammenhenger. Når dataene skal behandles, kan man stå overfor et materiale der enkelte av språktrekkene som fungerer som variabler, er belagt med svært få belegg, mens andre er godt belagt. Spørsmålet er om man i det hele tatt kan sammenlikne bruken av disse språktrekkene. Er for eksempel tilfeller der få forekomster er representert, uttrykk for en tilfeldig variasjon? Hvor mange belegg bør en da ideelt sett ha for å unngå disse problemene? Labov mente at 10-20 forekomster av en variabel var nok til å få et pålitelig resultat. Romaine (1980: 191) mener imidlertid at dette synet igjen

er et resultat av Labovs oppfatning av lingvistisk atferd som homogen. Romaine viser videre til to andre språkforskere som har tatt opp dette problemet. Den ene er Guy, som ved hjelp av empiriske data viser at færre enn 10 belegg gir et upålitelig resultat. Den andre Romaine (op.cit: 192) refererer til i denne sammenhengen, er Albó, som i en undersøkelse delte data fra en informant i to deler, den ene delen inneholdt $\frac{3}{4}$ av informantens tale, den andre delen inneholdt $\frac{1}{4}$. Ut fra dette fant han at i det minste materialet forekom tre variabler kun en gang, og en variabel fantes ikke. Han mente dette reflekterte variablenes frekvens. Variabler som er høyfrekvente, vil også opptre i et lite materiale. Slik vil et lite materiale framheve de variablene og variantene som er mest brukt av informanten. Derfor kan man ikke tallfeste nøyaktig hvor mange belegg som bør være med, det hele avhenger av variabelen selv.

5.3 Kartlegging av informantenes språk

Utgangspunktet mitt er som nevnt tidligere, at jeg vil registrere og gjengi data kvantitativt for å kunne påvise en eventuell språklig variasjon mellom informantene fra de ulike områdene, Hamar, Stange og Romedal. Med det lille informantutvalget har jeg som sagt ingen intensjon om å komme fram til et representativt resultat som er gyldig for språkbruken blant ungdom i hele området. Den tallmessige databehandlinga har derfor i første rekke som hensikt å *beskrive* informantenes språk. I tråd med den kvalitative forskningas idealer (jf. kap. 4 om metode) har jeg valgt å legge vekt på informantenes individualitet og studere inngående deres valg av språkformer. Dette fører til at ønsket om å komme fram til resultater som er representative for området, neglisjeres.

Noen av de problemene med statistisk databehandling som jeg nevnte ovenfor, vil jeg allikevel ikke komme bort fra. Jeg vil etter opptellinga av dataene drøfte nærmere i hvilken grad resultatet av mine undersøkelser er pålitelig for informantenes språkbruk, spesielt med tanke på antall belegg og ujevn fordeling av belegg i denne undersøkelsen. Spørsmålet om variablenes homogenitet er særlig aktuelt ved variabelen RÆ. Jeg har derfor drøftet dette forholdet i beskrivelsen av denne variabelen (jf. kap. 4.4).

Den utenomspråklige faktoren som danner hovedmotsetninga mellom informantene, er deres bakgrunn i en *by* eller ei *bygd*. De fire informantene fra byen, Hamar, forventes ikke å benytte hedmarksvarietetet i stor grad. I bygdene rundt Hamar har hedmarksdialekten tradisjonelt stått sterkt, og det vil derfor være naturlig å vente mer bruk av hedmarksvarietetet blant

informantene fra bygda. Videre er det en forskjell mellom de to bygdene som er representert i undersøkelsen når det gjelder grad av ruralitet. Stange er som nevnt i innledningen, ikke like preget av rurale forhold som Romedal. Hovedhypotesen i denne delen av analysen vil derfor være at *informantenes bruk av hedmarksvarietetet øker med områdets grad av ruralitet.*

5.3.1 Hedmarksdialekten i by og bygd

Som allerede nevnt, vil hamarinformantenes språk i første rekke fungere som et sammenlikningsgrunnlag i beskrivelsen av dialekten til informantene fra de to bygdene Stange og Romedal. Ungdommene fra Stange og Romedal gikk jeg ut fra ville vise en betraktelig hyppigere bruk av hedmarksvarietetet. Vi skal etter hvert se at dette bare delvis stemte. Det interessante vil imidlertid være å se hvor store forskjellene er mellom ungdommenes talemål. Tabellene nedenfor viser hvordan de ulike informantene forholder seg til de ulike variablene.

5.3.1.1 Hamar

Tabell 5 A: Antall belegg *Heidi*

varietet	Tjukk I	Trykk	RÆ	MÆ	OM	JAM	PRES	PRET	SUP	PRON
HD	0	9	0	0	10	0	0	0	0	0
OV	0	13	24	29	0	5	8	0	2	5
OØ								2	0	2

Tabell 5 B: Antall belegg *Hilde*

varietet	Tjukk I	Trykk	RÆ	MÆ	OM	JAM	PRES	PRET	SUP	PRON
HD	0	1	0	0	16	0	0	0	0	2
OV	2	22	29	39	0	9	10	0	1	16
OØ								3	0	1

Tabell 5 C: Antall belegg *Hans*

varietet	Tjukk I	Trykk	RÆ	MÆ	OM	JAM	PRES	PRET	SUP	PRON
HD	1	0	0	0	37	2	0	0	0	1
OV	1	41	48	34	8	6	16	0	12	14
OØ								3	0	3

Tabell 5 D: Antall belegg *Halvor*

varietet	Tjukk l	Trykk	RÆ	MÆ	OM	JAM	PRES	PRET	SUP	PRON
HD	3	2	0	0	30	1	0	0	0	0
OV	5	30	35	50	4	15	13	0	14	13
OØ								4	1	0

5.3.1.2 Kommentarer til tabellene 5 A-5 D

Informantene fra Hamar viser en forholdsvis lik bruk av de ulike variantene. Det er imidlertid enkelte tilfeller som skiller seg ut, og som derfor bør kommenteres.

For det første er det variabelen TJUKK L. Ord med «tjukk l» som går tilbake på norrøn /rð/, opptrer betraktelig mer sjelden enn ord med «tjukk l» som hadde /l/ i norrønt. Grunnen er ganske enkelt at det eksisterer flere ord i språket med sistnevnte lydføremst. Variabelen TJUKK L er altså et språktrekk som er frekvent når det kommer av norrøn /l/, men ikke av /rð/. Jeg valgte allikevel å ta dette språktrekket med som variabel, blant annet fordi lyden er vanlig i hele det østnorske dialektområdet, i helgelandsk og helt nord til Salten (der den finnes både av historisk /rð/ og /l/), og videre nord til Hamarøya av historisk /l/. Lyden retrofleks flap er dessuten ekspansiv både når det gjelder geografisk og sosial utbredelse, og i hvilke ord lyden forekommer (Papazian 1987: 16). Riktignok gjelder det ekspansive forholdet om lyden kommer av norrøn /l/, men selve lyden er altså ikke uvanlig. Med bakgrunn i dette mener jeg det er interessant å se på lydens stilling hos mine informanter i ord der lyden ikke er ekspansiv, altså av norrøn /rð/. Hvis denne lyden ikke realiseres som retrofleks flap, realiseres den som /r/. De fire informantene fra Hamar har alle svært få belegg for variabelen. *Heidi* har ikke belegg i det hele tatt. *Hilde* har to belegg med oslo-vest-varianten, det vil si /r/. Med så få belegg kan man ikke utelukke at hun også benytter seg av hedmarksvarianten av variabelen. Det samme gjelder for *Hans* og *Halvor*. Det eksisterer for få belegg til å kunne si noe entydig om disse ungdommenes uttale av «tjukk l» eller /r/ i ord som går tilbake på norrøn /rð/. Ut fra de to guttenes beleggfordeling er det imidlertid ikke utenkelig at variabelen utsettes for en del intraindividuell variasjon. Få belegg er det også for de morfologiske variablene. Informantenes bruk av de ulike variantene av disse variablene viser imidlertid samme tendens som ved resten av variablene, slik at resultatet svært sannsynlig ikke hadde vært mye annerledes hvis materialet hadde omfattet flere belegg.

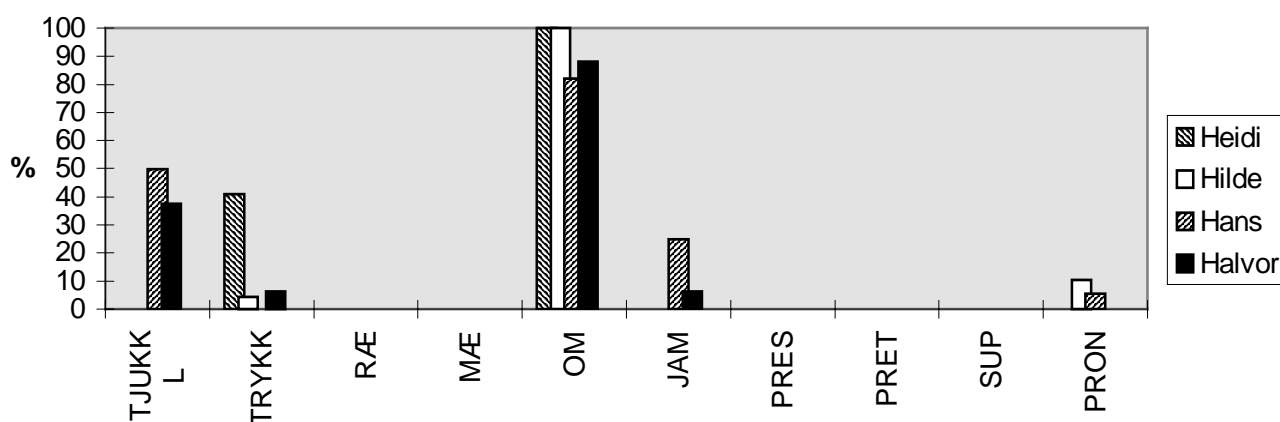
Videre viser *Heidi* en langt større tendens til å bruke hedmarksvarianten av variabelen TRYKK enn det de andre informantene fra Hamar gjør. *Siri, Silje, Randi* og *Rita* (jf. tabell 5 E-5 F og 5 I-5 J) benytter heller ikke hedmarksvarianten av variabelen TRYKK i stor grad. *Heidi* er derfor den informanten som har høyest prosent av hedmarksformer av denne variabelen, av de informantene som ellers har en språkbruk preget av oslovarieteteten. Av de ni beleggene *Heidi* har med hedmarksvarianten, er seks av dem representert med leksemet /^lspesielt/ <spesielt>. Ordet er tydelig frekvent i informantens idiolekt, noe som trolig kan virke stabiliserende i forhold til endring. Variabelen TRYKK kan muligens påvirkes noe av tema, blant annet fordi variantene ofte knyttes til ulike sosiale lag i bymål (jf. beskrivelsen av variabelen under kap.4.4). Dette aktuelle ordet er ikke knyttet til tema som kan gi assosiasjoner til det formelle, noe som kunne ha framprovosert oslo-vest-varianten i større grad. De andre leksemene som representerer beleggene for variabelen, utmerker seg ikke i stor grad, verken som formelle eller uformelle. Beleggene viser i alle fall at begge de to variantene av variabelen eksisterer i *Heidis* talemål, tilsynelatende mer frekvent enn hos de andre informantene med en relativt lik språklig atferd.

Det siste tilfellet jeg vil kommentere her, er variabelen PRON. *Heidi* har færre belegg for denne variabelen enn de andre hamarinformantene. *Heidi* benytter ikke hedmarksvarianten av denne variabelen, mens de åtte tilfellene der pronomenet forekommer, er oslo-vest-varianten realisert fem ganger og oslo-øst-varianten tre ganger. De andre informantene viser en klar tendens til å velge oslo-vest-varianten av denne variabelen. Både problemet med ujevn fordeling og få belegg blir her reelt. *Heidi* har prosentvis flere belegg med oslo-øst-varianten enn de andre informantene fra Hamar. På grunn av få belegg er det vanskelig å si om dette er en tendens som ville holdt seg også ved flere belegg. Ellers er det altså oslo-vest-varianten som tilsynelatende foretrekkes blant disse informantene. Ser man *Heidis* bruk varianter av variabelen PRON i sammenheng med variantene hun bruker av variabelen TRYKK, der hun også skilte seg ut i forhold til de andre informantene fra Hamar, kan en allikevel muligens si noe om *Heidis* bruk av personlige pronomen i tredje person. Hun har en relativt frekvent bruk av hedmarksvarianten av variabelen TRYKK. Ved denne variabelen faller oslo-øst-varianten sammen med hedmarksvarianten. Kanskje oppfatter ikke *Heidi* trykk på første stavelse av flerstavellesord av fremmed opphav som spesielt knyttet til den tradisjonelle hedmarksdialekten. Dette språktrekket harmonerer med hennes prosentvise høye bruk av oslo-

øst-varianten av variabelen PRON. Muligens reflekterer *Heidis* variantbruk ved variabelen PRON allikevel det variantvalget hun gjør i sitt daglige språk, altså en viss bruk av former sammenfallende med oslo-øst-varianten, noe som ville kommet klarere fram i undersøkelsen hvis vi hadde hatt flere belegg.

Språkbruken til informantene fra Hamar må kunne karakteriseres som lite preget av den tradisjonelle hedmarksdialekten. Figur 5 A nedenfor viser hamarinformantenes bruk av hedmarksvariantene i prosent.

Figur 5 A: Hedmarksvarianter i prosent per variabel hos hver av hamarinformantene

5.3.1.3 Stange

Tabell 5 E: Antall belegg *Siri*

varietet	Tjukk l	Trykk	RÆ	MÆ	OM	JAM	PRES	PRET	SUP	PRON
HD	5	1	0	0	45	1	0	0	0	1
OV	1	17	49	31	6	23	10	0	6	7
OØ								10	0	0

Tabell 5 F: Antall belegg *Silje*

varietet	Tjukk l	Trykk	RÆ	MÆ	OM	JAM	PRES	PRET	SUP	PRON
HD	1	0	0	0	10	0	1	0	0	2
OV	2	42	105	63	6	14	20	0	19	28
OØ								10	0	0

Tabell 5 G: Antall belegg *Stian*

varietet	Tjukk l	Trykk	RÆ	MÆ	OM	JAM	PRES	PRET	SUP	PRON
HD	3	21	6	3	31	6	5	5	3	27
OV	2	4	38	62	2	3	10	0	15	0
OØ								5	1	0

Tabell 5 H: Antall belegg *Stig*

varietet	Tjukk l	Trykk	RÆ	MÆ	OM	JAM	PRES	PRET	SUP	PRON
HD	2	27	8	5	30	6	2	0	1	8
OV	0	3	57	35	0	14	15	0	10	2
OØ								6	0	4

5.3.1.4 Kommentarer til tabellene 5 E-5 H

Informantgruppa fra Stange viser en klart større interindividuell variasjon enn det gruppa fra Hamar gjør. For variablene RÆ og MÆ ligger fremdeles hovedvekten på oslovariantene for alle informantene, selv om *Stian* og *Stig* også har belegg med hedmarksvariantene av de to variablene. Hedmarksformene av variablene RÆ og MÆ er nok stigmatiserte på Østlandet¹, så forklaringa på at informantene går bort fra de tradisjonelle hedmarksformene kan ligge her.

Variabelen TJUKK L har også blant disse informantene få belegg. Mye av det samme gjelder her som kommentert under tabellene for hamarinformantene (jf. 5.3.1.2). For informantgruppa som helhet kan det se ut til at hedmarksvarianten av variabelen står noe sterkere enn den gjør i gruppa fra Hamar.

Silje har en del færre belegg for variabelen OM (jf. tabell 5 F) enn de andre informantene fra dette området. Her kan ei utregning av prosent gi et noe ufullstendig bilde av situasjonen tilsvarende den vi så i forbindelse med variabelen PRON ovenfor (5.3.1.2). Det samme problemet står vi overfor når vi ser *Stians* belegg for variabelen JAM i forhold til de andre informantenes belegg for denne variabelen. *Stian* er for øvrig den eneste av informantene fra Stange som har belegg med hedmarksvarianten av variabelen PRET.

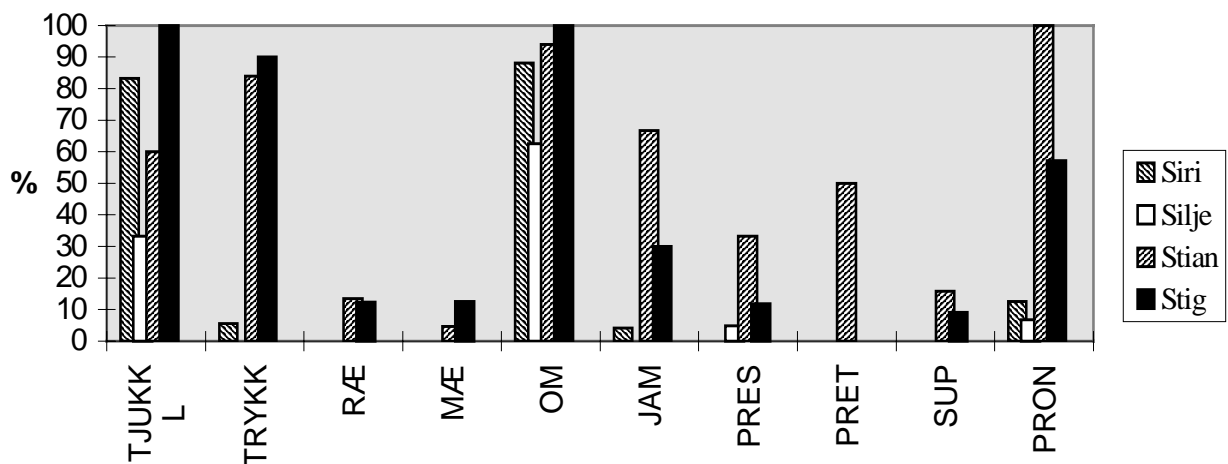
Jeg vil også kommentere variabelen PRON. Begge jentene viser her en klar tendens til bruk av oslo-vest-varianten, mens *Stian* viser en entydig bruk av hedmarksvarianten av denne variabelen. *Stig* viser derimot stor variasjon mellom variantene.

¹ Jeg har ingen referanse når det gjelder dette forholdet, men ofte er det disse trekkene som blir trukket fram, og gjerne overdrevet, når noen uten kompetanse i dialekten skal «herme» etter den. Dessuten har jeg som lokalkjent inntrykk av at det er disse trekkene befolkninga i dette område synes virker «tregt» og «bredt» ved dialekten.

Silje er den av de fire informantene fra Stange som bruker færrest hedmarksformer. Likevel har hun ett belegg med hedmarksvarianten av variabelen PRES. Informanten realiserer presens av verbet <å drive> med hedmarksvariant, altså enstavet presens, /^ldri:v/. Dette forholdet viser at bruk av lokale former kan forekomme i enkelte ord, selv om informantene har endret språket sitt bort fra den tradisjonelle hedmarksdialekten.

De fire informantene fra Stange viser en større interindividuell språklig variasjon enn gruppa fra Hamar gjør. De to guttene viser ingen klar tendens i deres valg av varianter. Det er derfor vanskeligere å antyde noe entydig om påliteligheten av variantfordelinga ved de variablene der de to guttene har få belegg. At de bruker flere hedmarksformer enn de fire informantene fra Hamar og de to jentene fra Stange, er det likevel ingen tvil om. Den språklige variasjonen mellom informantene fra Stange kommer klart fram i figur 5 B nedenfor.

Figur 5 B: Hedmarksvarianter i prosent per variabel hos hver av stangeinformantene

5.3.1.5 Romedal

Tabell 5 I: Antall belegg *Randi*

varietet	Tjukkl	Trykk	RÆ	MÆ	OM	JAM	PRES	PRET	SUP	PRON
HD	4	4	0	0	28	0	0	0	0	0
OV	1	24	54	35	2	15	15	0	16	15
OØ								11	1	0

Tabell 5 J: Antall belegg *Rita*

varietet	Tjukk I	Trykk	RÆ	MÆ	OM	JAM	PRES	PRET	SUP	PRON
HD	4	4	0	0	59	0	0	0	0	0
OV	1	45	72	55	10	22	9	0	16	7
OØ								16	0	0

Tabell 5 K.: Antall belegg *Rune*

varietet	Tjukk I	Trykk	RÆ	MÆ	OM	JAM	PRES	PRET	SUP	PRON
HD	4	30	22	43	55	10	12	2	7	18
OV	0	1	27	11	0	1	0	0	2	0
OØ								3	0	0

Tabell 5 L: Antall belegg *Rolf*

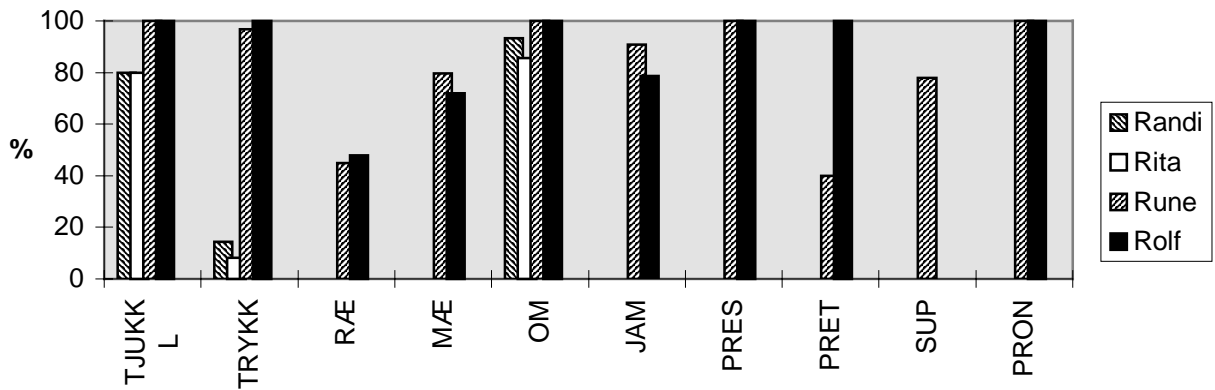
varietet	Tjukk I	Trykk	RÆ	MÆ	OM	JAM	PRES	PRET	SUP	PRON
HD	4	9	12	23	16	11	9	2	0	7
OV	0	0	13	9	0	3	0	0	0	0
OØ								0	0	0

5.3.1.6 Kommentarer til tabellene 5 I-5 L

Denne gruppa viser størst interindividuell variasjon. *Randi* og *Rita* viser en klar tendens til bruk av oslovariantene, mens *Rune* og *Rolf* i de fleste tilfellene foretrekker hedmarksvariantene. De to guttene viser en klar variasjon på individnivå ved variablene RÆ og MÆ. Begge disse informantene har flest belegg med hedmarksvariantene av de to variablene, men for variabelen RÆ er det nesten like mange belegg med hedmarksvarianten som med oslovarianten (jf. tabell 5 K og 5 L).

Når det gjelder variabelen PRET, bruker ikke *Randi* og *Rita* hedmarksvarianten i det hele tatt. Disse informantene benytter utelukkende oslo-øst-varianten av denne variabelen. *Rune* varierer mellom bruk av hedmarksvariant og oslo-øst-variant. Jeg kommer tilbake til dette tilfellet under avsnitt 5.4. *Rolf* har kun to belegg for denne variabelen og disse representerer hedmarksvarietetet. Den språklige heterogeniteten som preger informantgruppa fra Romedal kommer tydelig fram i figur 5 C.

Figur 5 C: Hedmarksvarianter i prosent per variabel hos hver av romedalinformantene

5.3.1.7 Hedmarksdialekten hos de voksne informantene *Sigmund* og *Ragnhild*

Som nevnt i innledninga, har jeg i undersøkelsen med to informanter fra foreldregenerasjonen til ungdommene. Hensikten er å se hvordan disse informantenes språk skiller seg fra språket til de unge, spesielt de åtte fra bygda. Tabellene nedenfor viser forholdet mellom former fra hedmarksvarietetet og oslovarietetene i språket til *Sigmund* og *Ragnhild*.

Tabell 5 M: Antall belegg *Sigmund*

varietet	Tjukkk l	Trykk	RÆ	MÆ	OM	JAM	PRES	PRET	SUP	PRON
HD	5	50	24	21	21	6	7	11	9	10
OV	0	0	16	12	0	1	1	0	2	0
OØ								0	0	1

Tabell 5 N: Antall belegg *Ragnhild*

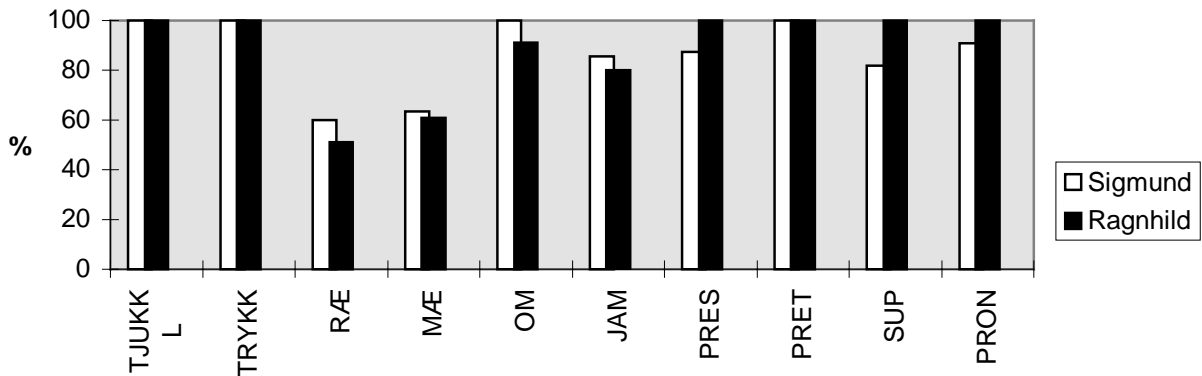
varietet	Tjukkk l	Trykk	RÆ	MÆ	OM	JAM	PRES	PRET	SUP	PRON
HD	15	20	21	53	21	16	10	7	15	53
OV	0	0	20	34	2	4	0	0	0	0
OØ								0	0	0

5.3.1.8 Kommentarer til tabellene 5 M og 5 N

De to tabellene viser at begge de voksne informantene har et talemål svært preget av den tradisjonelle hedmarksdialekten. Det er ved variablene RÆ og MÆ den største variasjonen mellom variantene foregår, og variablene er dermed utsatt for endring. Også i språket til ungdommene var disse tradisjonelle hedmarksformene utsatt for endring. Vi skal komme tilbake til disse variablene senere under 5.9.2. Av de unge informantene er det *Rune* og *Rolf* som har et språk som ligger nærmest språket til de to voksne. I sammenlikning med

informantene fra generasjonen før dem, har de fleste ungdommene i denne undersøkelsen endret språket sitt betraktelig. Figur 5 D nedenfor viser den prosentvise bruken av hedmarksvarianter hos de to voksne informantene. Likheter og ulikheter i forhold til ungdommenes språk kommer klart fram hvis vi sammenholder denne figuren med figurene 5A - 5 C ovenfor.

Figur 5 D: Hedmarksvarianter i prosent per variabel hos de voksne informantene

Jeg vil i den følgende analysen vise til de voksne informantene der jeg føler det relevant. Jeg vil ikke trekke språket deres inn i analysen på samme måten som jeg gjør med ungdommenes språk. Det er språket til ungdommene jeg vil studere, men de to voksne informantene illustrerer forskjeller mellom generasjonene, og antyder dermed endringer som er på gang. I den kvalitative analysen i kapittel seks vil jeg bruke noen uttalelser fra de to voksne for å supplere eller nyansere ungdommenes uttalelser.

Oppsummering av den språklige kartlegginga

Før jeg går videre i drøftinga av påliteligheten av denne språklige beskrivelsen, vil jeg oppsummere ulikhetene mellom informantene språklig sett ved å vise den gjennomsnittlige bruken av tradisjonelle hedmarksformer per informant.

Figur 5 E: Hedmarksvarianter i prosent per informant

Heidi	Hilde	Hans	Halvor	Siri	Silje	Stian	Stig	Randi	Rita	Rune	Rolf	Sigmund	Ragnhild
15,7	11,5	16,3	13,8	19,4	10,7	52,2	42,3	18,8	17,4	83	88,7	87	88,3

Tabellen tydeliggjør forskjellene i bruk av trekk fra den postulerte hedmarksvarieteteten. Vi ser at de to guttene fra Romedal begge har over 80 % bruk av hedmarksvariantene, det samme har

de to voksne informantene. På det andre ytterpunktet har vi de fire informantene fra Hamar og *Siri, Silje, Randi og Rita*, alle med under 20 % bruk av hedmarksvarianter. *Stian og Stig* ligger midt i mellom med henholdsvis 52,2 % og 42,3 %. Vi skal se nærmere på denne grupperinga i avsnitt 5.7.

5.4 Vurdering av antall belegg i undersøkelsen

I kapittel 5.2.2 drøftet jeg problemet med få belegg i en kvantitativ undersøkelse generelt. Hva som regnes som få eller mange belegg, er det som vi så, uenighet om. I denne undersøkelsen har de fleste informantene mer enn 20 belegg for de fleste fonologiske variablene. Når det gjelder de morfologiske variablene, er få representert med mer enn 20 belegg¹ på individnivå. Jeg mener allikevel resultatet kan anses som pålitelig, da fordelinga av belegg samsvarer med bruk av varianter for de andre variablene (jf. også nedenfor).

Jeg har imidlertid svært få belegg for variablene PRET og SUP hos mange av informantene, blant annet hos *Rune og Rolf* fra Romedal. Sistnevnte har ikke et eneste belegg for variabelen SUP. Når det gjelder variabelen PRET, har *Rune* to belegg med hedmarksvarianten og tre belegg med oslo-øst-varianten. *Rolf* har to belegg med hedmarksvarianten av denne variabelen. Viser denne variasjonen mellom variantene et pålitelig resultat? Ville fordelinga av belegg vært noenlunde den samme hvis disse informantene hadde hatt betydelig flere belegg for variabelen? At de to mannlige informantene fra Romedal har belegg med hedmarksvarianten, er ikke overraskende. Sett i sammenheng med fordelinga av belegg på de andre variablene hos disse informantene, må man regne med at hedmarksvarianten av variabelen PRET forekommer ofte i informantenes språk. A-ending i preteritum av svake verb er et språktrekk som er ekspansivt i det opplandske språkområdet. Flere undersøkelser tyder på det. Bull (1980: 14-15) nevner språktrekket, Tveit og Evensen (1984: 162) finner også denne forma i Gjøvik, selv om den ifølge forfatterne ikke er så utbredt. Det ekspansive ved dette språktrekket bekreftes imidlertid ved at det er de unge informantene i Tveit og Evensens undersøkelse som benytter a-ending i preteritum av svake verb, tilsvarende oslo-øst-varianten av variabelen PRET. Hadde *Rune* hatt flere belegg for variabelen PRET, mener jeg det er ganske sannsynlig at vi også da ville ha fått noenlunde den samme fordelinga mellom hedmarksformer og osloformer. For *Rolfs* vedkommende bruker han

¹ Se Labovs argument om å bruke fonologiske språktrekk som språklige variabler framfor morfologiske. Fonologiske trekk er mer frekvente i en talesituasjon.

ikke a-ending i denne undersøkelsen. En av de beste kameratene hans, *Rune*, bruker imidlertid a-endinger i preteritum i enkelte tilfeller, så det er nok mulig at han også kan bruke a-ending i preteritum av svake verb. De to guttene viser en relativt lik språklig atferd overfor de andre variablene, så det kan være meningsfullt å sammenlikne de to med hverandre.

Variabelen SUP er også belagt med få belegg hos de to guttene fra Romedal. *Rolf* har ingen belegg for denne variabelen, mens *Rune* har størst andel av belegg med hedmarksvarianten av variabelen PRET. Dette stemmer overens med fordelinga av belegg ved de andre variablene. Strengt tatt kan vi ikke si noe om *Rolfs* variantvalg ved denne variabelen, men han har vist en entydig bruk av hedmarksvariantene generelt og hatt en språklig atferd lik *Runes*, slik at jeg ikke ser det som problematisk å anta at denne informanten også ville hatt overvekt av belegg med hedmarksvarianten hvis språktrekket ble aktivert.

Problemet med få belegg og pålitelighet er nødvendigvis ikke et problem hvis man setter resultatet i en videre sammenheng, som jeg har gjort ovenfor. Valg av variant er ikke tilfeldig, «[...] the speaker's selection of a particular value of a variable is always constrained by previous selections of variables» (Gumperz 1972: 214). Hvis enkelte variabler har få belegg, kan man sammenholde disse med resultatet fra andre variabler, og trekke konklusjoner om språkbruken som ikke er altfor usannsynlige. Jeg vil likevel understreke at man selvfølgelig må tilstrebe å få så mange belegg som mulig i språklige undersøkelser. Å sammenlikne en informants bruk av varianter ved flere variabler er for øvrig mest naturlig å gjøre når informantene viser liten grad av intraindividuell variasjon.

Når man bruker intervju som innsamlingsmetode av et språklig materiale, kan man også møte et annet, liknende problem. Variabelen kan tilsynelatende være godt belagt med belegg ved opptellinga, men i realiteten kan ett leksem være representert så mange ganger at det utgjør store deler av det totale variabelbelegget. Dette kan svekke representativiteten til variabelbeleggene, men samtidig vil dette vise hvordan et leksem eventuelt varierer eller opptrer stabilt hos et individ (Mæhlum 1986: 88).

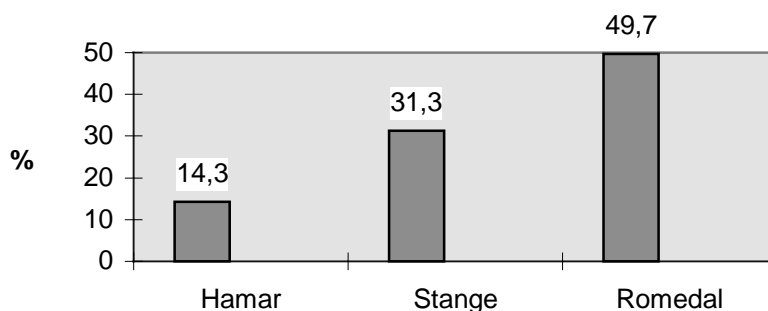
Et ord som ofte brukes blant informantene, er supinumsforma av verbet <å være>; /vært/, som tilsvarer oslo-variantene av variabelen SUP. Hos de to jentene fra Stange er 16 av totalt 25 belegg for variabelen SUP (jf. tabellene 5 E og 5 F) representert av ordet <vært>. Dette viser at informantene er sikre i valget av dette ordet. De ville nok sjelden, om noen gang, beleggene for de andre variablene tatt i betraktning, ta hedmarksvarianten av variabelen SUP, *vøri*, i bruk. Under avsnitt 5.3.1.2 ovenfor drøftet jeg *Heidis* bruk av hedmarksvarianten av variabelen TRYKK. Seks av de ni beleggene hun har med denne varianten er representert av leksetet <spesielt>. Mye tyder på at i hvert fall dette ordet opptrer stabilt som hedmarksvariant i språket til denne jenta.

Innsamlingsmetoden som her er brukt, medfører en viss usikkerhet i forhold til i hvilken grad jeg vil få et tilfredsstillende kvantitativt resultat av variabelbeleggene. Til tross for dette har jeg valgt denne innsamlingsmetoden, da jeg mener det er vel så viktig å få informantene til å bruke et naturlig språk, altså et språk med minst mulig konsentrasjon om talen. En annen type innsamlingsmetode, for eksempel et spørreskjema, ville sikret et visst antall variabelbelegg, men informantene ville da kunne blitt mer opptatt av egen språkbruk, og det ville være en større mulighet for at de ville velge andre former enn de gjør når de er mindre oppmerksom på talen.

5.5 Variabelen geografisk område

Geografisk område fungerer som utenomspråklig variabel i denne undersøkelsen. Geografisk område viser til informantenes føde- og oppvekststed. Hypotesen var at bruk av hedmarksvarianten ville øke med områdets grad av ruralitet. Regner man sammen prosentvis bruk av hedmarksvarianter av alle variablene hos de fire informantene fra hvert geografiske område, får man en gjennomsnittlig prosent som vist i figur 5 F.

Figur 5 F: Prosentvis bruk av hedmarksvarianter etter geografisk område

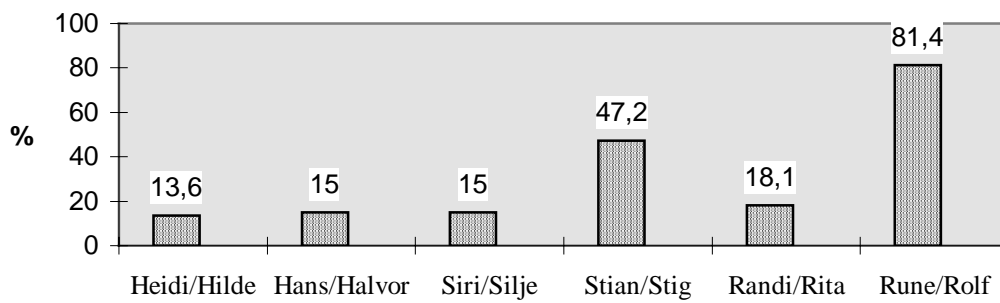
Denne figuren styrker hypotesen om at bruken av hedmarksvariantene øker med områdets grad av ruralitet. Av tabellene 5 A-5 L ovenfor kom det fram at de lingvistiske forskjellene mellom informantene er store, og at spesielt informantgruppene fra Stange og Romedal språklig sett er svært heterogene. Gjennomsnittstallene i figur 5 F ovenfor gir derfor et lite nyansert bilde av de reelle språkforholdene hos hvert individ i de ulike informantgruppene.

5.5.1 Informantenes nettverk og språklige variasjon

Informantene i undersøkelsen er valgt ut etter deres sosiale nettverk (jf. kap. 4.2). Med en slik utvelgelsesmetode skulle en kunne anta at informantene fra hvert sted, som da også tilhørte samme nettverk, hadde en forholdsvis lik språklig atferd. Som tabellene ovenfor viste, var det imidlertid stor språklig variasjon innenfor gruppene, særlig i de fra Stange og Romedal. På den annen side er hvert av kjønnene i alle tre gruppene relativt språklig homogene. Ser vi på nettverkstrukturen i de ulike gruppene, kan dette resultatet bli litt mer forståelig. De to jentene og de to guttene fra hvert område er hver på sin side relativt nært knyttet til hverandre, mens forholdet mellom kjønnene ikke er like tett. De fire informantene i hver gruppe tilhører samme nettverk, men nettverket er preget av det Milroy (1993: 226) kaller «weak-ties». Den språklige variasjonen innenfor de tre informantgruppene er derfor betraktelig større enn jeg på forhånd forventet med tanke på utvelgelsesmetoden.

De to parene som på denne måten utkrystalliserer seg innenfor hver informantgruppe, representerer altså hvert sitt kjønn. Når man har brukt kjønn som utenomspråklig variabel i sosiolingvistiske undersøkelser av språklig variasjon, har det ofte vist seg at menn benytter en større grad av dialektformer og lavstatusformer enn kvinner. I mine undersøkelser viste det seg som vi har sett, at forskjellen mellom kjønnene var svært stor, særlig hos informantene fra bygda. *Siri, Silje, Randi* og *Rita* har en språklig atferd som ligger svært nær den hamarinformantene utviser, mens *Stian, Stig, Rune* og *Rolf* har en mye større bruk av tradisjonelle hedmarksformer. Figurene 5 A, 5 B og 5 C ovenfor illustrerer dette. Informantene fra Hamar og de fire jentene fra bygdeområdene benytter seg av hedmarksvariantene ved de samme variablene. Ei samlet utregning for bruk av hedmarksvarianter regnet ut for hvert par av informanter fra hvert geografiske område, viser tydelig disse forskjellene. Tallene i figur 5 G er oppgitt i prosent.

Figur 5 G: Bruk av hedmarksvarianter for hvert informantpar

Settes disse informantparene opp etter prosentvis bruk av hedmarksvarianter, vil man få en rekkefølge som vist i figur 5 H nedenfor.

Figur 5 H: Bruk av hedmarksvarianter for hvert informantpar etter stigende prosent

Informantpar	Heidi/ Hilde	Hans/ Halvor	Siri/Silje	Randi/Rita	Stian/Stig	Rune/Rolf
Prosent av hedmarksf.	13,6	15	15	18,1	47,2	81,4

Figuren viser at hvis informantene grupperes etter kjønn innenfor hvert område, styrkes fremdeles hypotesen om at bruk av hedmarksvarieteteten øker med geografisk område. Forskjellene mellom de fire informantparene som har minst bruk av hedmarksvarianter av de ulike variablene, er små. Den interne forskjellen mellom parene som kommer fram i figurene ovenfor, kan derfor være tilfeldig. Figurene viser imidlertid feilkilden ved gjennomsnittsverdier i et materiale. Når det bare er to informanter i hver gruppe som tilfellet er her, kan man lett ta høyde for disse feilkildene. Studerer vi figur B ovenfor, ser vi at *Siri* har en langt høyere prosentverdi for hedmarksvarianten av variabelen TJUKK L enn det *Silje* har. Når gjennomsnittsprosenten av hedmarksvarianten regnes ut for disse to informantene samlet, er det *Siljes* lave bruk av hedmarksvarianten som drar verdien ned. Ser vi nærmere på beleggene til de to jentene fra Hamar (jf. tabell 5 A og 5 B ovenfor), er det også ei av dem som drar hedmarksprosenten opp. *Heidi* bruker prosentvis hedmarksvarianten av variabelen TRYKK langt hyppigere enn *Hilde* (jf. også drøftinga under 5.3.1.2).

Blant mine informanter er det altså kvinnene som i sterkeste grad har gått bort fra den lokale dialekten. Dette betyr imidlertid ikke at undersøkelsen viser at kvinner fra Hedmarken *generelt* har en større tendens til å velge mer normaliserte former enn menn. Informantutvalget er på ingen måte representativt for de ulike stedene. Det er nødvendigvis ikke tilfeldig at det er de

mannlige og ikke de kvinnelige informantene fra bygda som viser sterkest tendens til bevaring av hedmarksvariantene. Som nevnt har det ofte vist seg at menn bruker flere dialektformer og lavstatusformer enn kvinner. Dette kan, som jeg var inne på under avsnittet om språk og kjønn i kapittel tre, ha sammenheng med at menn og kvinner har ulike interesser på bakgrunn av at de er sosialisert inn i ulike roller i samfunnet. Parene av hvert kjønn innenfor hver gruppe er del av andre nettverk enn det som er representert i denne undersøkelsen. Jeg mener det er disse andre nettverkene og informantenes forhold til disse som først og fremst er med og styrer informantenes valg av språkformer. Slike forhold vil jeg ta opp igjen i den kvalitative analysen.

5.6 Andre variabler

I kapittel 4.4 plasserte jeg to språktrekk som jeg var interessert i å studere, under kategorien «andre variabler». Jeg valgte å holde disse to variablene utenfor den egentlige språklige undersøkelsen fordi de ble undersøkt på en annen måte enn de øvrige variablene. I de to neste avsnittene kommenterer jeg resultatet av denne mer tilfeldige undersøkelsen.

5.6.1 Monoftongering av norrøne diftonger

Språktrekket *monoftongering* danner som nevnt i kapittel 4.4.5 en isogloss like nord for mitt undersøkelsesområde og er slik med på å dele det opplandske talemålsområdet i to. Monoftongering av norrøne diftonger kan ut fra mitt materiale synes å være leksikalsk betinget. Tre informanter oppga konsekvent at de hadde monoftong i alle ordene jeg undersøkte (se vedlegg 5). Blant disse tre er *Rune* og *Rolf* fra Romedal. De to guttene bruker som vi har sett, mange av den tradisjonelle hedmarksdialektens former. Begge bruker også ordene *rese* <reise> og *sten* <stein> i samtalen, noe som bekrefter inntrykket de gir av å beholde språkdraget monoftongering av norrøne diftonger. En av dem, *Rune*, bruker imidlertid ordet *mursteinsgreier* (i en beskrivelse av bybebyggelse). Dette ordet inneholder diftong, det er sammensatt og dermed mer komplekst enn enkeltordene som fungerer som kontrollord. Ei av kvinnene fra Stange, *Siri*, som overveiende har benyttet oslovarianter av de andre variablene, velger også monoftong i kontrollordene. De øvrige informantene fra Stange og Romedal varierer mellom diftong og monoftong i ordene *stein*, *bein* og *grein*. De resterende ordene får diftong.

Ordene som er mest brukt med tradisjonell monoftongering hos mine informanter, ordene *stein*, *bein* og *grein*, er frekvente ord, samtidig som de finnes innafor rettskrivinga i bokmål.

Monoftongering av et ord som *reise* knyttes nok av informantene nærmere hedmarksdialekten enn et ord som *sten*. Dette kan være en medvirkende årsak til at bare tre informanter (jf. ovenfor) hevder å bruke dette ordet med monoftongering. Hamarinformantene bruker utelukkende diftong. Jeg vil konkludere med at trekket *monoftongering* svekkes, men at det finnes i aktiv bruk hos alle informantene fra Stange og Romedal ved enkelte ord. Resultatet tyder på at endring av dette foregår på et senere stadium i en endringsprosess enn flere av de andre lingvistiske variablene i undersøkelsen.

5.6.2 Preteritum av *skyte* og *bryte*

Preteritumsformene av verb som *skyte* og *bryte* har vist en tendens til å komme inn i talemålet i byene i hele landet, og spesielt på Østlandet, med former som *skøyt* og *brøyt* (Sandøy 1996: 179). Disse formene finnes i den tradisjonelle oslo-øst-dialekten. Dette fenomenet var det andre trekket jeg undersøkte mer uformelt hos informantene mine (jf. kap. 4.3 om opptakssituasjonen), fordi de opptrer forholdsvis sjelden i løpet av en samtale. Alle informantene valgte spontant formene *skjøt*, eller *skøt*, og *brøt* som finnes både i hedmarksvarietet og i oslo-vest-varietet. Begge mennene fra Hamar begynte imidlertid å tvile på sin første uttalelse da de hadde tenkt seg litt om. De mente at de kanskje av og til sa *skøyt* og *brøyt*. Dette er et eksempel på at rapportert språkbruk ikke alltid er pålitelig, men jeg mener at en i alle fall kan trekke den konklusjonen at det ikke er formene *skøyt* og *brøyt* som er mest dominerende blant disse ungdommene fra Hedmarken. Dette stemmer også med den oppfatninga jeg har av mitt eget talemål og talemålet til andre fra området. Om det finnes en motstand mot disse diftongformene, kan det ha sammenheng med at monoftongering av opprinnelig norrøne diftonger er en del av den lokale dialekten. De voksne informantene benyttet utelukkende hedmarksvariantene av disse variablene.

5.7 Tre språklige strategier

Som det har gått fram av denne framstillinga av språkforholdene blant informantene mine, har ungdommene valgt ulike språklige atferdsmønstre. Jeg mener det vil være mulig å dele informantene inn i tre grupper av språklige atferdsmønstre etter den språkforma de har valgt. Mæhlum (1992: 313) bruker en modell bestående av en horisontal akse for å beskrive de ulike språklige strategiene hun mener å se blant informantene hun studerte på Svalbard. På det ene ytterpunktet av denne aksen er prinsippet «kodeblanding» plassert. Mæhlum kaller det «monodialektal blandingsstrategi». På det andre ytterpunktet finner vi prinsippet

«kodeveksling», kalt «bi- eller multidialektal vekslingsstrategi» (jf. også kap. 3.3). De individuelle strategiene hos informantene finnes et eller annet sted på aksen.

5.7.1 Språklige strategier hos informantene i denne undersøkelsen

Utgangspunktet for Mæhlum er altså at informantene varierer mellom ulike språklige varieteter. Jeg vil her forsøke å sette opp en liknende modell for de strategiene jeg finner blant mine informanter. Siden jeg studerer informantene i en bestemt situasjon, blant venner, og da de synes å ha en relativt stabil språkbruk i denne situasjonen, blir utgangspunktet mitt ikke ulik grad av kodeveksling og kodeblanding som hos Mæhlum, men ulik grad av kodeblanding. Jeg må altså gå inn på det ene av Mæhlums to ytterpunkter, nemlig «monodialektal blandingsstrategi» og lage en horisontal akse der ytterpunktene består av to «rene» eller «ublandede» varieteter (jf. figur 5 I nedenfor). Ingen av mine informanter har 100 % bruk av hedmarksvarianter eller 100 % bruk av oslovarianter ved noen av variablene, men mange ligger svært nær. De to ytterpunktene vil være idealiserte språkssystem, og språkbrukerne kan plasseres et sted mellom dem.

Figur 5 I: Ulike monodialektale strategier

Hedmarksvarietet _____ Oslovarietet

Jo lenger til venstre en informant befinner seg på aksen, jo mer er språket til vedkommende preget av hedmarksvarietet. Befinner man seg på midten av aksen, har man et talemål som har mange trekk fra begge varietetene, altså ei «god blanding».

Figur 5 J: Ulike språklige atferdsmønstre hos informantene

Hedmarksvarietet _____ Oslovarietet

Rolf Rune

Stian Stig

Randi Hans Silje
Rita Halvor Heidi
Siri Hilde

De tre språklige atferdsmønstrene jeg mener å se blant informantene mine, og hvordan informantene grupperer seg i forhold til disse, kan altså leses ut av en skala som vist i figur 5 J ovenfor. Plasseringa av informantene på skalaen er basert på kvantifiseringa av variablene som ble gjort i det foregående. De språklige variablene utgjør ikke noe enhetlig språkssystem, dette blir derfor bare forenklinger. Ingen av informantene har etter dette et talemål tilsvarende en

helt ren hedmarksvarietet eller en helt ren oslovarietet. Jeg mener imidlertid de er forholdsvis stabile innenfor den språkforma de bruker, de er «monodialektale», vel og merke i den situasjonen jeg har undersøkt dem i. Jeg synes det er vanskelig å skille informantene som er plassert ved hver ende av skalaen. Informantenes interne plassering på skalaen er derfor tilfeldig innenfor hvert atferdsmønster. Når det gjelder de to informantene med et mest utpreget blandingsspråk, mener jeg imidlertid det er forsvarlig å hevde at *Stians* talemål er noe mer preget av hedmarksvarietet enn *Stigs* talemål.

5.7.2 Teksteksempler på hver språklige strategi

Vi har til nå sett hvordan informantene i undersøkelsen bruker variantene av hver variabel på forskjellig måte. Videre har jeg gruppert informantene i tre grupper ut fra de språklige strategiene de ser ut til å ha valgt. Det er imidlertid ikke bare de ti språktrekkene som her fungerer som språklige variabler, som sier noe om informantenes språk. Det helhetsinntrykket jeg sitter igjen med etter samtalene med dem, utfyller det resultatet kvantifiseringa gir. I et forsøk på å formidle dette helhetsinntrykket videre, vil jeg vise tre tekstutdrag som representerer de tre strategiene. Gjennom disse utdragene vil forhåpentligvis informantenes ulike språkvalg komme enda tydeligere fram.

5.7.2.1 Randi

I det følgende tekstutdraget forteller *Randi* (R) meg (A) om ferieturer og om det forholdet hun har til hjembygda sammenliknet med familiens feriested. Tallene i parentes viser til linjenummeret.

- (1) A: Men i 'fe:rjer for eksempel, har fa'mi:ljen-?
- (2) R: Ja vi har en 'hyte da. Upi 'Hø:ne,fos. Nærmere 'Haliŋ,da:ŋ. O 'dær: har vi vært, vær 'somer. (3) So de ær 'orntli son fa'mi:lje fa'mi:lje, drar po 'hyta vært-, vær 'fe:rje.
- (4) A: Jør dere 'de: 'enda eler?
- (5) R: Ja.
- (6) A: Ja de ær 'çempe,fi:nt o ha nu' 'son at man-.
- (7) R: Ja de 'æ:r de eŋkli. De ær 'lisum son 'dære, jæ har 'son, eler jæ ær 'a:vheŋi faktisk av o
- (8) 'dra: 'di:t, vært fal 'nu:en gaŋer i 'o:re, for de ær lisum 'til,knytniŋ til-. Son 'a:v'lapniŋ,ste so-. Jæ (9) ha'ke 'vært so-. De æ'ke 'son at vi har 'vært-. Vi har 'aldri vært po 'tæ:rer o son, 'entŋ var vi
- (10) 'jeme, 'eler so var de 'hyte,tæ:r lisum. De 'va:r son.
- (11) A: Næj, men 'ha:r man en 'hyte o son, so 'æ:r de ju-.
- (12) R: Jæ 've:t.
- (13) A: Man 'mo: ju 'bræ:ke de o.
- (14) R: So har jæ eŋkli 'samen,liŋna lit den 'bygda dær 'hyta mi ær da, o tat 'de: in i de 'hæ:r
- (15) lisum, 'dæ:r, jæ 'ha:r faktisk 'be:dre kun'takt me de mil'jø:e po 'hyta mi en 'jeme i 'Ru:me,da:ŋ.

Randis normaliserte talemål kommer i dette utdraget klart til uttrykk. Hun bruker hedmarksvarianten av variabelen OM i ordene <oppi> (linje 2) og <lissom> (linje 7). Ellers er det oslovariantene som benyttes. I linje 2 finner vi belegg for variabelen SUP, /vært/ <vært> og for variabelen JAM /˘somer/ <sommer>. I linje 15 har *Randi* trykk på en stavelse lenger ut i ordet enn den første, tilsvarende oslovarianten av variabelen TRYKK: /kun'takt/ <kontakt>. Ordet /'dra:r/ <drar> i linje 3 ville vært uttalt /'dræ:g/ med hedmarksvarianten (jf. variabelen PRES). I tillegg til disse trekkene som fungerer som variabler, er det enkelte leksikalske eksempler som viser *Randis* språklige valg. Hun bruker det personlige pronomenet *jæ* for den opprinnelige hedmarksdialektens *je* (linje 7), hun bruker nektingsadverbet *ikke* (den lokale dialekten har opprinnelig *itte*, se f.eks. linje 9). En språkbruker med en tradisjonell hedmarksdialekt ville ikke brukt preposisjonen *av* (linje 7), men *ta*.

5.7.2.2 Stian

Stian lar jeg representere den språklige atferden som er mest preget av blanding mellom de to varietetene. I utdraget nedenfor forteller han om interesser i oppveksten.

- (1) S: Den ˘tøfeste tia i 'li:ve mit var ˘ba:rne,ha:gen.
- (2) A: Var dæ 'tøf da. Va ˘ju:ʔe dæ 'da som var so 'tøft?
- (3) S: Da var jæ kanʃe mer 'svæ:r o ˘o:ver,le:gen en jæ 'æ:r no. = So da 'va:r jæ mer ˘ʃæ:fete
- (4) kanʃe = De 'va:r kanʃe 'de: som ˘ju:ʔe de arti. ˘Kongen po ˘høʋŋ po en ˘mo:te.
- (5) A: Dæ var ˘kongen po ˘høʋŋ!
- (6) S: Næç, aso, ˘største 'tre:juʔ,sykla o son. Beste ˘le:ken o ˘sone tinç.
- (7) A: Har dæ: ˘dre:vi me nu ˘idret, spurt?
- (8) S: Ja, je har ˘dre:vi me ˘svømiŋ, men dæ, da 'brak je 'armen = da ˘by:nte je ˘aldri po at. Je
- (9) ˘sparke ˘futbal o brak 'armen.
- (10) A: So dæ brak ˘ike 'armen i ˘svømiŋ?
- (11) LATTER
- (12) S: De var son ˘sku:ʔe,samenheŋ de da.
- (13) A: Ja.
- (14) S: So 'fø:r de so 'dre:v jæ me ˘futbal, men de bʔe je 'dritlæj lisum. So de ˘ʃlæta je me = ˘by:nte
- (15) po ˘svømiŋ da. 'No so 'dri:v je me 'bændy = for ˘muru,ʃyl.

I dette utdraget ser vi langt flere belegg med hedmarksvarianten enn det vi gjorde i tekstutdraget fra samtalen med *Randi* ovenfor. I linje 3 har vi /æ:/ der oslovarianten ville hatt /e:/ (jf. variabelen RÆ), /ʃæ:fete/ <sjefete>. Adverbet <kanskje> er uttalt med oslovarianten i hele tekstutdraget, se for eksempel linje 3: /˘kanʃe/, ikke /˘kænʃe/ (jf. variabelen MÆ). I linje 8 finner vi eksempel på den opprinnelige hedmarksdialektens supinum av sterke verb (jf. variabelen SUP). *Stian* bruker forma /˘dre:vi/ <drevet>. I samme linje realiseres variabelen

PRET som hedmarksvariant: /ˈsparke/, preteritum av <å sparke>, mens den samme variabelen realiseres som oslo-øst-variant i linje 14: /ˈʃlʊta/, preteritum av <å slutte>. Hedmarksvarianten av variabelen PRES finner vi i linje 15: /ˈdri:v/, presens av <å drive>. Den siste delen av ordet <barnehagen> i linje 1 er realisert som oslovariant, /ˈha:gen/. Ordet mangler altså fullvokal for å være realisert som hedmarksvariant /ˈha:gan/. Denne blandinga mellom varietetene vises også i bruken av personlig pronomen i første person entall. *Stian* veksler i hele utdraget mellom /jæ/ og /je/. I linje 6 bøyer han substantivet <ei leke> etter den tradisjonelle hedmarksdialektens mønster: /ˈle:ken/. Den lokale varianten *att* for det mer normaliserte *igjen* er også benyttet (linje 8).

5.7.2.3 Rune

Den siste språklige strategien jeg mener å se blant mine informanter, representeres ved et tekstutdrag fra samtalen med *Rune*. Dette utdraget illustrerer den språklige atferden som er mest preget av den lokale dialekten. *Rune* forteller her om det han mener er karakteristisk for menneskene i hjembygda si, og sammenlikner dem med folk fra nabobygda Vallset.

- (1) R: 'Dum ær ʃjenerelt veldi ʃstile o ʃro:li ta sej, de ær 'son, de ær helt ʃgæ:ɾi liksum = so
- (2) ʃmærke veldi 'stu:r ʃfofel po ʃsku:ɾn o son, 'dæ:r kan en nestn ʃpe:ke po 'dum som har ʃkømi fro
- (3) ʃRume,da:ɾ = o ʃsone tiŋ.
- (4) A: Sier du 'de:?
- (5) R: De ær ʃvældi stur ʃfofel po ʃru:me,dø:ɾiŋer o ʃvælsetiŋer for eksempel. Je ʃfø:le at de
- (6) ʃvælsetiŋer liksum har mye 'bæ:re son ʃmiljø, ʃæle ɕine ʃæle o son, o 'ʃø:ɾ um ʃæle ɕine ʃæle i
- (7) ʃRu:me,da:ɾ, so 'æ:r de = so 'syns je de 'æ:r veldi 'stu:r ʃfofel po o ʃmy:e dum ʃta:ɾas væ o son =
- (8) so 'dæ: = je ʃçine liksum ʃæle som je ser po ʃbutik-, for je ʃjobe po ʃbutik da, o da = 'se:r ʃæle =
- (9) ʃçine ʃæle liksum, men taɾa ʃældri mæ nun el nu 'son, dæ ær ʃbæ:re 'morn o ʃite nu 'me:r lisum,
- (10) so de ær ʃvældi ʃstile o ʃru:li.

Dette utdraget er fullt av eksempler på at hedmarksvariantene av de ulike variablene er brukt. I linjene 6 og 8 finner vi belegg for variabelen TRYKK: /ˈmiljø/, /ˈbutik/ <miljø>, <butikk>.

Lyden /æ/ for norrøn /e/ realiseres blant annet i linje 6, /ˈbæ:re/ <bedre> og i linje 10, /ˈvældi/ <veldig>. Dette siste ordet blir også realisert som oslovariant i linje 7, /ˈveldi/.

Overgangen norrøn /a/ til /æ/ opptrer i alle tilfeller den kan forekomme i dette utdraget.

/ˈæle/ <alle> (l. 6, 7-9), /ˈbæ:re/ <bare> (l. 9) er eksempler. Ordet /ˈliksum/<liksom> (l.1) er et belegg for variabelen OM, realisert som hedmarksvariant og variabelen SUP er representert ved ordet

/ˈkømi/ <kommet> (l. 2). Tredje person pronomen i flertall (variabelen PRON) er konsekvent brukt som hedmarksvariant. Ellers bøyer *Rune* svakt presens etter den lokale dialekten, det vil si uten -r: /ˈmærke/ <merker> (l. 1), og han bruker hedmarksformer av andre ord:

/ˈçine/ <kjenner> (l. 6, 8). Formene *je* og *itte* markerer også en lokal tilhørighet.

5.8 Implikasjon og implikasjonsanalyse

Resultatet av undersøkelsen som er blitt gjort rede for kvantitativt i dette kapitlet, har vist at de fleste informantene viser liten variasjon mellom variantene av hver variabel. Dette har ført til enten en svært høy verdi eller en svært lav verdi for hedmarksvariantene av variablene. På dette grunnlaget har jeg karakterisert informantene som «monodialektale» (jf. 5.7 ovenfor).

Hedmarksvariantene av variablene representerer varieteten 'hedmarksdialekt'. Alternativet til denne varieteten er det som her er kalt oslo-vest-varietet, eventuelt en oslo-øst-varietet. Flere av informantene har bortimot utelukkende valgt former fra en av oslovarietetene, og to informanter har svært mange former fra hedmarksvarietet. For enkelte av variablene kunne det vært nok å få ett belegg, så kunne man identifisert språket til informanten som en tilnærmet oslo-varietet eller en tilnærmet hedmarksvarietet. Variabelen PRET eksemplifiserer dette. Er verdien null for hedmarksvarianten av denne variabelen, indikerer dette lave verdier for hedmarksvariantene av de resterende variablene. Er verdien derimot over null, har de andre variablene høy verdi for hedmarksvariantene. Informantene som har verdien null, kan nok oppfatte hedmarksvarianten av variabelen PRET som markert. E-ending i preteritum av svake verb kan derfor være en hedmarksmarkør¹.

På den annen side er ikke oslo-øst-varianten, endinga *a* i preteritum av svake verb, en oslo-øst-markør. Både guttene fra Stange og guttene fra Romedal har belegg med oslo-øst-varianten, men en må kunne kalle det en indikator², da denne varianten indikerer mindre bruk av hedmarksvarietetet også ved de andre variablene.

Særlig variabelen OM får svært høy verdi for hedmarksvarianten hos samtlige informanter. Variabelen er derfor nøytral, den synes ikke å ha noen markeringsverdi i relasjonen

¹ Hedmarksmarkør defineres her som en variabel som språkbrukerne oppfatter som spesiell for hedmarksvarietetet. For nærmere omtale av begrepet, se kapittel tre.

² Hedmarksindikator blir her definert som en variabel som ikke bevisst blir forbundet med en spesiell varietet av språkbrukerne.

hedmarksdialekt og oslodialekt for noen av informantene. Høy bruk av hedmarksvarianten av variabelen OM indikerer ikke noe spesielt om de øvrige forholdene ved språket til informantene.

Man kan benytte en implikasjonsanalyse for å påvise eventuelle implikative forhold mellom ulike variabler. Et implikativt forhold vil si at a medfører b, men at b ikke nødvendigvis medfører a. Man er altså ute etter å påvise et system i den språklige variasjonen. Hvis det finnes et slikt implikativt forhold, kan materialet settes inn i et skalogram. Dette gir en oversiktlig beskrivelse av informantenes språklige valg. Ut fra skalogrammet kan man forutsi mer om en informants språklige atferd. Har en informant benyttet hedmarksvarianten av en variabel som i materialet generelt har fått høy verdi for en annen variant, er informantens språk svært sannsynlig preget av en tradisjonell hedmarksdialekt.

En implikasjonsskala kan altså antyde tendenser om endring og vise system innenfor språklig variasjon, men man bør ta i betraktning at grenseverdier for hvilken språkvariant en informant benytter, avgjøres av språkforskeren selv, og kan derfor velges ut fra den verdien som gir flest implikative forhold. Forskeren står like fritt i hvilken rekkefølge han/hun rangerer og ordner variabler og informanter.

Implikasjonsanalysen ble første gang framsatt av DeCamp i 1971 som et alternativ til Labovs frekvensanalyse og variabelregler, jf. f.eks. Venås (1991: 162). Med implikasjonsanalysen ble individets språklige atferd satt i fokus, ikke ei gruppes språk som hos Labov. I forbindelse med ei implikativ behandling av et språklig materiale er det flere overveielser som må gjøres. En språkbruker har for eksempel sjelden en konsekvent bruk av en av variantene. Verdien for bruk av hver tilgjengelige variant varierer fra informant til informant og fra variabel til variabel. Av denne grunn er det vanlig å operere med språklige prosent (Venås 1991: 171) når et språklig materiale skal tilpasses en implikasjonsskala.¹ Pedersen (1985: 89) bruker eksempelvis verdien 80 for å avgjøre hvilken varietet en informants språkbruk ligger nærmest. Denne prosentverdien fastsettes gjerne der det er et markant skille. Finnes ikke slike skiller, som er tilfellet i Pedersens undersøkelse, må man bestemme seg for et tall, og siden finne ut om det

¹ Den første som diskuterte dette, var Ralph Fasold, da han fant ut at tallene i det språklige materialet ikke var like entydige som det DeCamp forutsatte i sin teoretiske framstilling (jf. Venås 1991: 171-172).

var et godt valg ved å regne ut skalabiliteten til skalogrammet. Dette kan gjøres ved å regne ut antall enheter som inngår i et implikasjonsforhold i forhold til det totale antall mulige implikasjonsforhold i tabellen (jf. f.eks. Kristoffersen (1980: 189), Mæhlum (1986: 194)). Finnes det ikke brudd på implikasjonen i det hele tatt, er skalabiliteten 100 %.

En språkforsker står også overfor en annen viktig overveielse i forkant av en implikasjonsanalyse, og det er den interne struktureringa av variablene (Mæhlum *ibid.*). Man bør finne en struktur der skalabiliteten blir maksimal. Som Mæhlum er inne på, er det naturlig å anta at et eventuelt implikasjonsforhold vil komme fram når variablene rangeres etter deres relative frekvens i forhold til en av variantene. I mitt tilfellet er informantenes grad av bevaring av hedmarksvariantene satt i fokus, derfor tar jeg utgangspunkt i den gjennomsnittlige bruken av hedmarksvarianter hos samtlige informanter. I fallende rekkefølge blir dette slik:

Tabell 5 O: Variablenes relative frekvens av hedmarksvarianter i fallende rekkefølge

OM	TJUKK L	TRYKK	PRON	JAM	PRES	PRET	MÆ	RÆ	SUP
91,9	65,8 ¹	37,5	32,7	25,1	20,8	15,8	14,1	9,9	9,3

Jeg satte prosentskillet mellom variantene på 70 % i denne undersøkelsen. Med denne verdien fanger jeg opp *Rune* og *Rolfs* bruk av hedmarksvarianten av variabelen MÆ og *Runes* bruk av hedmarksvarianten av variabelen SUP. Ingen av de andre informantene bruker hedmarksvarianten av disse variablene i særlig grad. (*Stian* har 4,6 % for hedmarksvarianten av variabelen MÆ og 15,8 % for variabelen SUP, *Stig* har henholdsvis 12,5 % og 9,1 % for hedmarksvariantene av de to variablene. De andre informantene bruker bare oslovariantene.) Det går med andre ord et markant skille mellom ungdommene ved bruken av disse variablene.² En *h* i skalaen betyr at informanten har over 70 % belegg med hedmarksvarianten for den aktuelle variabelen. Likeledes betyr en *o* at informanten har over 70 % av oslo-varianten. En *x* står for mellomverdiene, det vil si verdiene mellom 30 % og 70 %. Hvis forholdet mellom variablene ikke er implikativt, omtales dette som brudd. I skalogrammet nedenfor markeres

¹ Som forklart i kapittel 4.6, har jeg ikke regnet med informanter som ikke har belegg for en variabel, når jeg har regnet ut gjennomsnittsverdier for bruk av hedmarksvarianter. *Heidi* har ikke belegg for variabelen TJUKK L og er derfor ikke med i utregninga av denne variabelen. Likeledes har ikke *Rolf* belegg for variabelen SUP. Han er følgelig ikke med i utregninga av den variabelen.

² Jeg kunne også valgt grenseverdien 80, da de gjennomsnittlige prosentverdiene for hedmarksvariantene ligger på over 80 eller under 20 hos alle informantene bortsett fra *Stian* og *Stig* (jf. kap. 5.3, figur 5E). Fordi analysen foregår på variabelnivå, har jeg likevel prioritert frekvent bruk av hedmarksvariantene av variablene MÆ og SUP for å avgjøre hvilken varietet informantene ligger nærmest i denne sammenhengen.

brudd med / /. Der belegg mangler, markeres dette med - . Variablene står vertikalt og informantene horisontalt. Informantene er plassert i skalogrammet etter deres gjennomsnittlige bruk av hedmarksvariantene (jf. kap. 5.3, figur 5 E). Dess lenger ned og til høyre man kommer i skalogrammet, dess sjeldnere er hedmarksvariantene brukt.

Tabell 5 P: Skalogram

	OM	TJU K L	TRYKK	PRON	JAM	PRES	PRET	MÆ	RÆ	SUP
Rolf	h	h	h	h	h	h	h	h	x	-
Rune	h	h	h	h	h	h	/x/	h	x	/h/
Stian	h	/x/	h	h	x	x	x	o	o	o
Stig	h	h	h	x	o	o	o	o	o	o
Siri	h	h	o	o	o	o	o	o	o	o
Randi	h	h	o	o	o	o	o	o	o	o
Rita	h	h	o	o	o	o	o	o	o	o
Hans	h	x	o	o	o	o	o	o	o	o
Heidi	h	-	x	o	o	o	o	o	o	o
Halvor	h	x	o	o	o	o	o	o	o	o
Hilde	h	o	o	o	o	o	o	o	o	o
Silje	x	x	o	o	o	o	o	o	o	o

Skalogrammet indikerer et visst system i endringene hos mine informanter. Et hierarkisk mønster over variablenes stilling innenfor de to varietetene kommer klart til syne. Hvis en informant realiserer hedmarksvarianten av variabelen RÆ, vil også de andre variablene mest sannsynlig realiseres som hedmarksvariant.

Skalabiliteten i dette skalogrammet er 97,5 % for de horisontale implikasjonsforholdene. Jensen (1999: 134) viser til Guttman som hevder at pålitelige slutninger kan gjøres av et materiale som har skalabilitetsverdien 85 %. Jeg regner derfor de endringstendensene som kommer fram av skalogrammet i denne undersøkelsen, som pålitelige.

5.9 Hvordan endres hedmarksdialekten?

Språklige endringer skjer ikke momentant. Enkelte språktrekk endres på et tidligere stadium enn andre i en endringsprosess. Disse forholdene er undersøkt av flere. Skjekkeland (1997: 199-202) antyder for eksempel at det finnes en sammenheng mellom grammatisk kategori og

språklig endring. Han mener å se en tendens på landsbasis til at det er det leksikalske i språket som lettest utsettes for endring (op.cit: 202). Dette kan ses i sammenheng med at samfunnet endrer seg og man får behov for nye ord for å beskrive og omtale nye ting eller fenomen, mens andre ord blir overflødige fordi de knytter seg til et «eldre» samfunn. Videre mener Skjekkeland (op.cit: 199) at fonologiske trekk er mer utsatt for endring enn morfologiske, mens det prosodiske nivået, tonelag og trykk, er forholdsvis stabile forhold i en språkbrukers varietet. De fem variablene som står sterkest som hedmarksvariant hos mine informanter (jf. tabell 5 O ovenfor), representerer alle språktrekk som i mitt materialet er benyttet minst én gang av minst én av de fire informantene fra Hamar. Om disse informantene ikke bruker mange trekk fra den tradisjonelle hedmarksdialekten, finnes i alle fall disse trekkene i dette hamarmålet. De fem språktrekkene tilhører imidlertid ulike nivå i språket. Dette kommer jeg tilbake til nedenfor.

Trudgill (1986) mener, som vi har sett (jf. 3.4), at det er mulig å forutsi et mønster i språkendringsprosessen i dialektkontaktområder ut fra i hvilken grad språkbrukerne er bevisste på språktrekkene:

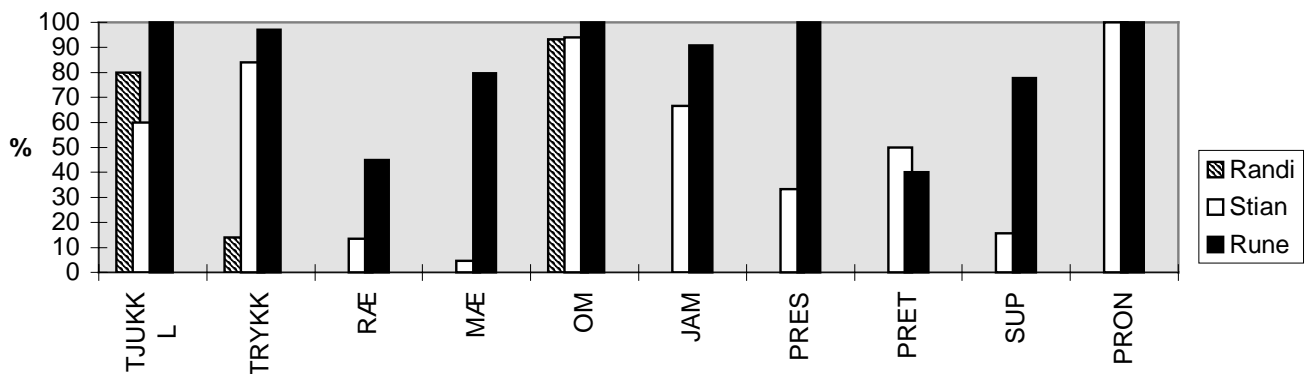
[...] accommodation follows a fixed route. If it is the case that regularities of this sort are to be found in other accommodation situations, then this opens up the possibility not only that we will be able to make sensible generalizations about the accommodation process as a whole, but also that it might be possible, given a comparison of two varieties, to *predict* what form accommodation between them will take. If this is so, then it might even be possible to predict and explain which features will survive, or not, in dialect contact and dialect mixture situations also (op.cit: 23-24).

Jeg vil her først vise hvordan jeg mener det kan være mulig å se hvordan språktrekkene endrer seg hos mine informanter (5.9.1). Jeg har allerede antydnet at de språktrekkene som ser ut til å holde seg best blant informantene fra både bygd og by på Hedmarken, tilhører ulike nivå i språket. Skjekkeland's observasjoner av en sammenheng mellom språklig nivå og endring kan derfor ikke overføres fullstendig til resultatet av mine undersøkelser. Vi skal likevel se at det kan påvises en viss sammenheng. Deretter knytter jeg disse endringsmønstrene til Trudgill's teori innenfor dialektkontaktstudiene og forsøker å se om variablenes ulike tendens til endring i denne undersøkelsen kan ses ut fra deres grad av markerthet (5.9.2). Til slutt i dette avsnittet kommenterer jeg skriftspråksnormer i forhold til variantene i denne undersøkelsen, og skriftspråkets innflytelse på valg av talemålsformer (5.9.3).

5.9.1 Språktrekkenes mulige endringsmønster

I figur 5 K nedenfor har jeg plukket ut en representant for hver av de tre språklige atferdsmønstrene jeg kom fram til i avsnitt 5.7. Figuren viser hvordan forholdet mellom valg av variant ved de ulike variablene varierer mellom de ulike gruppene. De enkelte variabelenes styrke som hedmarksvariant kommer fram av dette. Variablene som utsettes for mest variasjon informantene i mellom, vil kunne fungere som indikatorer på hedmarksdialekt.

Figur 5 K: Tre språklige atferdsmønstre: *Randi*, *Stian* og *Rune*

Randi har bare belegg for hedmarksvariantene av variablene TJUKK L, TRYKK og OM. Den første og den siste av disse, TJUKK L og OM, står relativt sterkt hos *Randi*. Disse to trekkene er de som får flest belegg med hedmarksvariantene hos samtlige informanter. Jeg drøfter mulige årsaker til dette i avsnitt 5.9.2 nedenfor. Talemålet til *Randi* har altså få drag fra den tradisjonelle hedmarksdialekten. De to trekkene hun har realisert hyppig som hedmarksvariant, må en da regne med er trekk som står svært sterkt på Hedmarken, og som endres sent. På grunn av liten variasjon mellom informantene indikerer ikke variablene bruk av den tradisjonelle dialekten.

Jeg vil nå se på valg av varianter hos de to informantene med et talemål betydelig mer preget av en tradisjonell hedmarksdialekt enn det *Randi* har. Det relative forholdet mellom beleggene for hver variabel hos disse informantene, mener jeg kan si noe om *hvordan* hedmarksdialekten endres. Med andre ord vil jeg hevde at endringene skjer raskere ved de variablene der forskjellene mellom de to guttene er stor i bruk av tradisjonelle hedmarksformer, enn de gjør ved de variablene guttene har en mer lik atferd. Tanken er basert på at *Stian* er kommet lenger i en språkendringsprosess enn *Rune*. Måten disse to guttene forholder seg til de ulike variablene på, er selvfølgelig ikke et godt nok grunnlag for å trekke generelle konklusjoner om hvilke

språktrekk som i en endringsprosess endres tidlig eller sent på Hedmarken. Språkbruken deres vil allikevel kunne antyde noe om endringsforløpet.

De to informantene *Stian* og *Rune* har svært høy andel av hedmarksvarianter av variablene TJUKK L, TRYKK, OM og PRON. Disse språktrekkene kan en da regne med endres forholdsvis sent i en endringsprosess. Overfor de resterende variablene forholder *Stian* og *Rune* seg ulikt. Sistnevnte har en hyppigere bruk av de tradisjonelle hedmarksformene. Variasjonen er størst mellom guttene ved variabelen PRES og variabelen SUP. Dette kan tyde på at disse språktrekkene endres forholdsvis raskt når endringene først inntreffer. Det samme kan gjelde for variabelen MÆ. Endringene skjer tilsynelatende mer gradvis ved variabelen JAM. Her har de to guttene benyttet begge variantene, men hovedvekten ligger for begge på hedmarksvarianten. Variabelen PRET ser også ut til å endres gradvis, med tanke på at også *Stian*, som har et talemål mer preget av former fra den postulerede oslovarietet enn *Rune*, har ei jevn fordeling av osloformer og hedmarksformer. Det interessante ved denne variabelen er at *Stian* her har like mange belegg med hedmarksvarianten som med oslovarianten, mens *Rune* har flere belegg med oslovarianten enn med hedmarksvarianten. Særlig i *Runes* tilfelle er det snakk om få belegg (jf. 5.4.1), slik at 40 % av beleggene med hedmarksvarianten i realiteten vil si to av til sammen fem belegg. Flere jeg har snakket med om endringer i hedmarksdialekten, har imidlertid nevnt at de har lagt merke til at a-ending i preteritum av svake verb, altså oslo-øst-varianten av variabelen PRET, har fått innpass i talemålet til mange som ellers har bevart mange trekk fra den tradisjonelle hedmarksdialekten. Dette forholdet gjelder også for *Rune*. Av dette skulle en tro at *Stian*, som har et talemål som har mange trekk fra begge varietetene, skulle hatt prosentvis færre belegg med hedmarksvarianten enn *Rune*. Ser vi på beleggfordelinga ved denne variabelen hos *Stig*, som jeg også har plassert under kategorien «blandingsspråk», har han bare benyttet oslo-øst-varianten av variabelen. Muligens har *Stian* bevart hedmarksvarianten av variabelen PRET i større grad enn man skulle vente i forhold til hvordan han har forholdt seg til de andre variablene.

Så gjenstår variabelen RÆ. Også ved denne variabelen ser ei endring ut til å virke relativt gradvis. Variabelen RÆ er ved siden av variabelen PRET, den eneste av variablene der *Rune*, som ellers viser en sterk tendens til bevaring av hedmarksdialektens former, har flere belegg med oslovarianten enn med hedmarksvarianten. *Stian* viser imidlertid minst tendens til bevaring av

tradisjonelle hedmarksformer ved variabelen MÆ. Dette forholdet kan være med å bekrefte antakelsen om at endringene skjer mer gradvis ved variabelen RÆ enn ved variabelen MÆ.

Som nevnt i innledninga til dette avsnittet, mener Skjekkeland (1997: 199-202) å se en tendens til at tonelag og trykk er forholdsvis stabile hos en språkbruker selv om andre nivåer av språket utsettes for endring. Videre antyder altså Skjekkeland at fonologiske trekk endres raskere enn morfologiske trekk. Stemmer disse antydningene med det jeg har observert hos mine informanter? Av de språktrekkene som fungerer som variabler i denne undersøkelsen, er det bare ett som tilhører det prosodiske nivået: variabelen TRYKK. Dette trekket ser til gjengjeld ut til å holde seg forholdsvis stabilt så lenge språket er preget av den tradisjonelle hedmarksdialekten. Her blir Skjekkeland's antydninger bekreftet. De to variablene som vi fant å holde seg best som hedmarksvarianter blant mine informanter, er imidlertid to fonologiske variabler (TJUKK L og OM). Her går mine observasjoner mot de Skjekkeland har gjort. På den andre siden er de to variablene som ser ut til å endres svært tidlig i en endringsprosess ut fra analysen min ovenfor, også fonologiske (variablene RÆ og MÆ). Blant de morfologiske variablene i mine undersøkelser er heller ikke tendensen entydig. I mitt materiale kan det med andre ord være vanskelig å si noe om det er det morfologiske eller det fonologiske som holder seg best.

5.9.2 Forholdet mellom variablenes tendens til endring og antatt grad av markerthet

Jeg har i det foregående antydnet hvordan man kan tenke seg at hedmarksdialekten endres hos mine informanter ved å sammenlikne bruken av hedmarksvarianter av variablene hos tre av ungdommene. Disse ungdommene har jeg hevdet, kan representere ulike språklige strategier. I det følgende vil jeg gå nærmere inn på de ulike variantene av de språklige variablene og se om det kan være en sammenheng mellom graden av fonetisk opposisjon eller fonemiske kontraster mellom dem og deres posisjon blant informantene. Med andre ord vil jeg forsøke å si noe om vi i det hele tatt kan anta at variantene framstår som markerte for ungdommene som er informanter i min undersøkelse. Som jeg allerede har vært inne på (jf. 3.4), kan det være individuelt om så kalt markerthet vil føre til at trekket forsvinner fordi man foretrekker ei umarkert språkform, eller om man vil bevare markerte trekk for å markere tilhørighet til ei spesiell gruppe. Disse individuelle strategiene vil jeg underbygge i den kvalitative analysen i kapittel seks og kommentere i avslutningskapitlet som mulige nøytrale strategier (jf. kap. 7.3).

I drøftinga av variantenes grad av markerthet vil jeg også trekke inn deres geografiske utbredelse. Som vi så i kapittel tre, antyder Trudgill (1986) og Thelander (1979 I) en sammenheng mellom trekkenes geografiske utbredelse og deres tendens til endring. I sammenheng med hvor utbredt et språktrekk er i norske dialekter, må det være sannsynlig å anta at ei språkforms utbredelse på Østlandet vil ha større innvirkning på hva som oppfattes som «vanlig» og utbredt blant språkbrukerne på Hedmarken, enn hvorvidt ei språkform er mye eller lite utbredt i landet ellers.

Før jeg begynner på gjennomgangen av variablene, vil jeg vise til tabell 5 O ovenfor (i avsnitt 5.8) som illustrerer hedmarksvariantenes stilling ved de ulike variablene. Framtredende i tabellen er variabelen OMs sterke stilling som hedmarksvariant. Etter dette skulle språktrekket framstå som lite markert for informantene. Spranget er stort til neste variabel, TJUKK L. Som vi vet, er de språklige forskjellene mellom informantene store. For å studere mulige endringsmønstre og mulige årsaker til ulik grad av endring, mener jeg igjen vi må gå til de informantene som fremdeles kan tenkes å være inne i en endringsprosess. Jeg vil derfor forsøke å anta noe om de ulike språktrekkenes grad av markerthet i forhold til språket til *Stian*, *Stig*, *Rune* og *Rolf*. Den gjennomsnittlige bruken av hedmarksvarianter av hver variabel for disse guttene kommer fram av tabell 5 Q:

Tabell 5 Q: Variablenes relative frekvens av hedmarksvarianter i fallende rekkefølge, basert på *Stian*, *Stig*, *Rune* og *Rolf*

OM	TRYKK	PRON	TJUKK L	JAM	PRES	MÆ	PRET	SUP	RÆ
98,5	92,7	89,3	90	66,6	61,3	42,2	47,5	34,2	29,7

Rekkefølgen som jeg går gjennom variablene på, svarer til i hvilken grad de representerer bevaring av hedmarksvariantene hos de fire guttene.

Variabelen OM

Hedmarksvarianten av variabelen OM markerer seg tydelig som svært mye brukt av samtlige informanter i undersøkelsen, ikke bare de fire guttene. Dette fonologiske draget i den tradisjonelle hedmarksdialekten er tydeligvis ikke like utsatt for endring som mange av de andre variablene. Jeg har for øvrig selv erfart at oslofolk reagerer på at jeg bruker hedmarksvarianten av denne variabelen, altså at jeg sier /^hup₁o:ver/ <oppover> og /^humsorg/ <omsorg> og ikke /^hop₁o:ver/ og /^homsorg/. Jeg har av dette sluttet at språktrekket er markert

for osloborgerne, i den forstand at de er bevisste på det. Undersøkelsen min tyder på at trekket ikke er like markert andre veien.

Den fonetiske ulikheten mellom de to variantene av denne variabelen består av ulik åpningsgrad. Lyden /u/ er trang, mens lyden /o/ er mer åpen (jf. 4.4.4.1). Hvis Trudgills og Thelanders antakelser stemmer om at varianter med fonetisk likhet endres senere enn ved varianter som fonetisk er mer ulike hverandre, kan variabelen OMs stilling som hedmarksvariant ha sammenheng med dette.

At osloborgere legger merke til trekket i mitt talemål, viser imidlertid at det er mange faktorer som spiller inn på hvordan man reagerer på språk, og at språkinterne forhold vanskelig kan stå som tilfredsstillende forklaringer alene. Språkbrukerne selv, stereotypier og sosiale forhold må også trekkes inn. Skolseg (2000: 157) antyder for eksempel at hedmarksvarianten av variabelen OM kan virke «bondsk» på Romerike. Hvis dette er tilfellet, er det svært sannsynlig at disse holdningene også finnes i hovedstaden og dermed kan være årsaken til at noen språkbrukere legger merke til det.

Uttalen av historisk kort *o* som variabelen OM representerer, er ikke mye benyttet som sosiolingvistisk variabel. Jeg kan derfor bare anta noe om de to variantenes utbredelse ut fra målføreprøver og andre beskrivelser av språk. Skolseg (2000: 157) antyder som nevnt at hedmarksvarianten av variabelen OM kan gi negative konnotasjoner på Romerike og benyttes derfor relativt sjelden i det området. I Sandøys (1996: 197-204) to målføreprøver fra Oslo benyttes /o/-lyden, altså oslovarianten. Den samme lyden benytter språkbrukeren fra Råde i Østfold som Helleland og Papazian (1981: 78) har med i sine målføreprøver. Nord for det opplandske talemålsområdet kan det virke som om uttalen /u/ står sterkere (jf. målføreprøver i Helleland og Papazian op.cit: 75 (Østerdalen), 65-66 (Sør-Trøndelag)). I store deler av landet for øvrig er nok trang uttale, /u/, mest vanlig (jf. f.eks. Sandøy 1996: 186-192). Med andre ord kan det se ut til at det språktrekket som jeg her kaller hedmarksvarianten av variabelen OM, er mest utbredt i de norske dialektene generelt, men på Østlandet kan det være oslovarianten som står sterkest.

På bakgrunn av analysen av de språklige valgene hos mine informanter, vil en hedmarking som benytter hedmarksvarianten av variabelen OM, svært sannsynlig ikke føle at egen uttale

markerer seg i stor grad i forhold til oslouttalen av denne lyden. Kanskje kan dette ha sammenheng med den lille fonetiske forskjellen mellom variantene. Det at flere språkbrukere i Oslo har kommentert min «hedmarkske» uttale, kan skyldes andre, ytre sosial-psykologiske faktorer, som holdninger. En kan også tenke seg at lyden oppfattes som markert i en ellers til dels normalisert østnorsk språkform.

Variabelen TRYKK

Stillinga hedmarksvarianten av variabelen TRYKK har i informantgruppa som helhet, er nok svakere enn det man kanskje kunne anta, variantenes fonetiske likhet og geografiske utbredelse tatt i betraktning. Hos *Stian, Stig, Rune* og *Rolf* står varianten imidlertid svært sterkt. Den fonetiske avstanden mellom de to variantene er liten, den består kun av trykkplassering.

Når det gjelder hedmarksvarianten av variabelen TRYKKs geografiske utbredelse, er den forholdsvis stor. Trekket er felles for de fleste østnorske dialekter, også for den postulerede oslo-øst-varietetet. Varianten er imidlertid stigmatisert, den kan gi assosiasjoner til det «vulgære» (jf. tittelen på A.B. Larsens arbeid fra 1907) og bymålet i Oslo. I bymål på Østlandet, igjen spesielt i hovedstaden, knyttes dette trekket derfor i første rekke til lavere sosiale lag og har dermed fått lav sosial prestisje. Jeg vil anta at oppfatninga av hedmarksvarianten, trykk på første stavelse av flerstavelsesord, som stigmatisert, er sterkere blant dem som benytter en språklig varietet som ligger nærmere talemålet i Oslo, enn blant dem som holder mer stabilt på en hedmarksvarietet. Oslo-vest-varianten av variabelen TRYKK er for øvrig mindre utbredt i østnorske dialekter, men mer utbredt i andre dialekter andre steder i landet¹.

Variabelen PRON

Hedmarksvarianten av variabelen PRON står sterkt blant de fire informantene *Stian, Stig, Rune* og *Rolf*, men benyttes betydelig mindre av de andre informantene. Den lydlige opposisjonen mellom variantene, i dette tilfellet tre varianter, *dom, dem, di*, varierer. Avstanden mellom hedmarksvarianten og det som her er kalt oslo-vest-varianten, er stor, /dum/ : /'di:/, mens avstanden mellom hedmarksvarianten og oslo-øst-varianten er mindre /dum/ : /dem/. Muligens

¹ Skjekkeland (1997:28) nevner dialekten i Indre Sogn som et eksempel på at trykk på første stavelse i flerstavelsesord av fremmed opphav finnes utenfor det østnorske talemålsområdet.

kan den nære forbindelsen mellom de to siste variantene være med å styrke den lokale formas stilling på Hedmarken. De to formene kan oppfattes som mer eller mindre identiske, og man finner ingen umiddelbar grunn til å endre på hedmarksdialektens form.

En kunne ut fra teorien om endring ved stor fonetisk avstand mellom variantene anta at oslo-vest-varianten er mer markert for språkbrukere på Hedmarken enn oslo-øst-varianten. Informantene med et talemål preget av oslovarieteteten har som vi har sett, i stor grad benyttet oslo-vest-varianten av denne variabelen i undersøkelsen. Som Helleland og Papazian (1981: 24) antyder, kan pronomenforma *di* muligens brukes for å unngå de mer dialektpregede formene *dem* eller *dom*. Opposisjonen mellom formene *dom* og *di* inkluderer nok derfor mer enn en fonetisk avstand.

Det personlige pronomenet i tredje person flertall kan realiseres som *dom*, tilsvarende hedmarksvarianten, i mange av de østlandske dialektene. Formene *dom*, *døm* og *dåm* brukes i varierende grad i dette området, opprinnelig også på Oslos østkant (Bull 1980: 58). Både hedmarksvarianten og oslo-øst-varianten må derfor sies å være vidt geografisk utbredt på Østlandet. Språkbrukere, særlig i byene, knytter nok ofte disse formene til det «bondske», formene kan derfor være stigmatiserte i enkelte miljø. Oslo-vest-varianten finnes i tillegg til i den tradisjonelle oslo-vest-dialekten, i en del vestlandske og nordnorske dialekter (Helleland og Papazian 1981: 24). Denne sistnevnte varianten er derfor geografisk mindre utbredt på Østlandet enn de to andre variantene i undersøkelsen, men finnes altså i et talemål som har relativt høy sosial status.

Variabelen TJUKK L

Den fonetiske forskjellen mellom de to variantene av variabelen TJUKK L er relativt stor. To komponenter skiller dem fra hverandre artikulasjonsmessig. Hedmarksvarianten er en *flap* og uttales lenger bak i ganen (*postalveolart*) enn oslovarianten, som er en vibrant med *alveolar* uttale (jf. 4.4.4.1). Mange språkbrukere legger nok merke til om det er en vibrant eller en flap som blir produsert. Slik kan en regne med at trekket oppfattes som markert. På den annen side er retrofleks flap av norrøn /rð/ utbredt i talemålet i store deler av Norge og kan derfor karakteriseres som geografisk utbredt. Det at lyden også finnes i andre omgivelser, nærmere bestemt av historisk /l/, gjør at lyden som sådan er vanlig i det østnorske (og delvis nordnorske)

lydsystemet. Kanskje er det derfor hedmarksvarianten holder seg så bra som den gjør hos de fire guttene. Ser vi på gjennomsnittlig bruk av hedmarksvarianten for samtlige informanter (jf. tabell 5 O), står variabelen TJUKK L som den variabelen som hyppigst opptrer som hedmarksvariant, etter variabelen OM.

Variabelen JAM

Denne variabelen er heterogen i den forstand at den omfatter flere ordklasser (jf. kap. 4.4). Ved enkelte av beleggene for variabelen er opposisjonen mellom variantene svært stor, mens den ved andre belegg er noe mindre. For eksempel består opposisjonen mellom variantene bare av ulik endingsvokal ved de fleste opphavlig kortstavede infinitivene, /ˈjø:ra/ <gjøre> (hedmarksvariant og oslo-øst-variant), og /ˈjø:re/ (oslo-vest-variant). Allikevel oppfatter nok mange /a/-infinitiver som svært markert sammenlikna med /e/-infinitiver. Fonetisk sett er endingsvokalene ulike når det gjelder åpningsgrad og horisontal tungestilling.

Hedmarksvarianten består av en åpen vokal i utlyd, mens oslo-vest-varianten er en sentral og midtre utlydsvokal.¹ Ved andre belegg kan variantene klassifiseres som to ulike leksem og er dermed svært ulike: /ˈvi:kʌ/ : /ˈʊ:ke/ <uke>. Det er leksemene der variantene utviser størst avstand som utgjør forskjellen i bruk av hedmarksformer for de fire informantene som her er mest aktuelle. *Rune* og *Rolf* har hyppigere bruk av den tradisjonelle hedmarksdialektens former som /ˈseja/, /ˈvi:kʌ/ <si> (v.inf.), <uke> enn *Stian* og *Stig*. Dette forholdet kan antakelig ses i lys av teorien om at varianter med stor avstand oppfattes som mer markerte og dermed endres tidligere. *Stian* og *Stig* har, som vi husker, flere former fra oslovarieteteten i språket sitt enn det *Rune* og *Rolf* har.

Et annet forhold som må understrekes i forbindelse med variabelen JAM, er at jamvekt av infinitiv og svake substantiv er vanlig i det østnorske talemålsområdet. Ikke minst er det felles for hedmarksvarianten og oslo-øst-varianten.

Som nevnt i avsnittet om språklige variabler i kapittel 4.4, er bevaring av fullvokal i historiske jamvektsord et språktrekk som har utgjort den viktigste forskjellen mellom de to sosiolektene i Oslo, eller det jeg her kaller oslo-vest-dialekt og oslo-øst-dialekt. Dette prestisjefenomenet kan

¹ Dette er Endresens (1991: 104) term for vokalen «schwa».

virke mot bevaring av hedmarksformer av variabelen JAM, selv om variabelen altså kan knyttes til talemål i hele det østnorske språkområdet.

Variabelen PRES

Også ved variabelen PRES er det stor forskjell mellom de fire guttene fra bygda. *Rune* og *Rolf* har begge utelukkende belegg med hedmarksvarianten, mens *Stig* og *Stian* har henholdsvis 11,8 % og 33,3 % bruk av hedmarksvarianten. Verbene variabelen omfatter, kan både være med og uten omlyd: /^ldri:v/ : /^ldri:ver/ <driver>, men /çæm/ : /^lkomer/ <kommer>. Dette medfører at opposisjonen mellom variantene også her kan variere innenfor variabelen. *Stian* og *Stig* tar flere ganger i bruk presens av verbet *komme*, men benytter utelukkende oslovarianten. Allikevel har de belegg med hedmarksvarianten. Disse er realisert av presensforma av verbet <å drive> hos begge informantene, /^ldri:v/. I kapittel 5.3 så vi at også *Silje* brukte denne forma en gang i samtalen. Dette ene belegget trenger ikke bety så mye, men det hele kan altså tyde på at former med stor fonetisk avstand mellom variantene endres før ord med mindre fonetisk avstand. Siden *Silje* også bruker presensforma av verbet <å drive> med hedmarksvarianten, kan det tenkes at dette er et ord som endres noe senere i hedmarksdialekten enn andre presensformer av sterke verb, fordi den lokale forma er funksjonell. Verbet brukes ofte i betydninga «holder på med», som *Stian* her: /^ldri:v me spurt/. Det er i en liknende sammenheng *Silje* også bruker hedmarksforma av verbet: /dri:v med ˘le:vende ˘role,spil/. Siden ordet er enstava, og dermed kort, er det muligens lett tilgjengelig i sammenhenger som dette, der objektet er det vesentligste i konstruksjonen.

De to guttene fra Romedal er på sin side konsekvente i bruken av hedmarksvarianten av variabelen PRES. Hedmarksforma står derfor sterkt i forhold til for eksempel preteritumsforma av svake verb som variabelen PRET omfatter (jf. nedenfor). Den fonetiske avstanden mellom variantene når det gjelder ord uten omlyd (/^ldri:v/ : /^ldri:ver/, /^lʃy:t/ : /^lʃy:ter/) består av en hel stavelse, ikke bare en vokalkvalitet som tilfellet er for ord som hører under variabelen PRET. Avstanden mellom variantene ved sterke verb med omlyd i presens, /^lsø:v/ : /^lso:ver/, består følgelig av to komponenter, både antall stavelser og vokalkvalitet. Den geografiske utbredelsen kan også tale for at hedmarksvarianten av variabelen blir oppfatta som markert. Enstava presens, eventuelt med omlyd, finnes innenfor det østlandske talemålsområdet i opplandsk og

østerdalsk.¹ Dette er områder som tradisjonelt kan knytte til seg konnotasjoner i retning av det som har med bygdenorge og det «bondske» å gjøre. Mye taler for at hedmarksvarianten av variabelen PRES oppfattes som markert.

Variabelen MÆ

Variabelen MÆ er av de variablene der hedmarksforma står svakest i materialet som helhet. Også blant de fire guttene utsettes den tradisjonelle hedmarksdialektens form for en del endring. Det samme gjelder for de to voksne informantene. Den fonetiske avstanden mellom de to variantene består av faktoren åpningsgrad (hd-varianten er noe trangere enn oslovarianten) og artikulasjonssted (hd-varianten artikuleres lenger fram enn oslovarianten). To komponenter skiller dermed mellom dem. Lydovergangen fra /a/ til /æ/ finnes tradisjonelt i mange dialekter på Østlandet, selv om omgivelsene /æ/ realiseres i, kan variere noe fra sted til sted. Det er særlig de etterfølgende lydene som avgjør om /æ/ skal realiseres, men de aktuelle omgivelsene kan som nevnt variere (jf. omtale av enkelte omgivelser lyden realiseres i på Hedmarken, kap. 4.4.4 og Skjekkeland 1997: 54 f). Den geografiske utbredelsen på Østlandet skulle derfor ikke tilsi at trekket er svært markert, men i landet som helhet er det nok mindre utbredt. Jeg vil likevel anta at dette trekket oppfattes som spesielt markert. Det er for eksempel denne lyden som overdrives når noen skal etterlikne en «bred» hedmarksdialekt. Jeg kommer tilbake med noen betraktninger i forhold til denne variabelen under drøftinga av variabelen RÆ nedenfor.

Variabelen PRET

Forskjellen mellom hedmarksvarianten og oslo-øst-varianten av variabelen PRET består av ulik vokalkvalitet. Oslo-øst-varianten, endingsvokalen /a/, er en åpen og midtre vokal, mens hedmarksvarianten er en sentral og midtre vokal. I oslo-vest-varieteteten markeres preteritum av svake verb med dentalsuffiks etter vokalen /e/. Den fonetiske avstanden mellom oslo-vest-varianten og hedmarksvarianten kan på den ene sida virke stor, da den første varianten består av en konsonant, mens den siste består av en vokal. Oslo-vest-varianten blir ikke brukt av informantene mine. Kanskje kan trekket etter Trudgills terminologi oppfattes som *for* markert (jf. kap. 3.4). På den annen side er vokalen i oslo-vest-varianten tilnærmet lik vokalen i hedmarksvarianten. A-ending i preteritum av svake verb er det av de tre aktuelle språktrekkene

¹ Ellers i landet er enstavede presensformer vanlig, jf. Skjekkeland (1997: 270).

som er mest utbredt geografisk sett, både på Østlandet og i landet for øvrig. Denne faktoren kan virke nøytraliserende på oslo-øst-varianten. Hedmarksvarianten finner vi i de opplandske og østerdalske talemålene, mens oslo-vest-varianten stort sett finnes i hovedstaden (og i skrift i konservativt bokmål, jf. 5.9.3). Muligens er det faktoren geografisk utbredelse som er avgjørende for endringa av variabelen PRET.

Variabelen SUP

Som nevnt under avsnitt 5.4.1, er det ett ord som realiseres som belegg for variabelen SUP svært ofte, og det er supinumsforma av verbet <være>. Dette gjelder for de fleste informantene. Verbforma realiseres med hedmarksvarianten som /ˈvø:ri/ og med oslovarianten som /vært/. Et annet verb som opptrer ofte i språket til informantene, er supinumsforma av verbet <bli>. Her er de to variantene /ˈvørti/ og /bʀit/, to leksem som språkhistorisk stammer fra to ulike verb, *verða* og *blífa*. Hedmarksvarianten av variabelen SUP har endinga /i/, mens oslo-vest-varianten har endinga /t/. Dette må være en komponent som i seg selv markerer avstand mellom variantene. I tillegg er rotvokalen ofte ulik, som i supinum av verbet <binde>: /ˈbøni/ og /ˈbūnet/.

Variabelen SUP kan i mange tilfeller realiseres som tre varianter (jf. kap. 4.4). I tillegg til /ˈbøni/ og /ˈbūnet/ kan man av verbet <binde> få supinumsforma /ˈbini/ som oslo-øst-variant. Denne varianten står nærmere hedmarksvarianten enn det oslo-vest-varianten gjør, for her er det bare rotvokalen som skiller formene fra hverandre. En skulle etter teorien om fonetisk avstand vente at hedmarksvarianten stod sterkere ved disse verbene.

Oslo-vest-varianten er nok den varianten av variabelen SUP som tradisjonelt er minst geografisk utbredt. Endinga /t/ i supinum forekommer stort sett bare i det talemålet i hovedstaden som først og fremst er knyttet til Oslo vest. Allikevel står altså oslo-vest-varianten sterkt hos informantene, men dette gjelder særlig for supinum av hjelpeverbene <være> og <bli> der avstanden mellom variantene er stor. Både *Rune* og *Stian* realiserer hedmarksvarianten ved slike verb, men *Rune* har ikke overraskende den hyppigste bruken av disse formene. Ved verb som kan realiseres i tre varianter, står tilsynelatende hedmarksvarianten sterkere hos de informantene vi studerer spesielt her (det vil si *Rune*, *Stian*

og *Stig Rolf* har som vi vet, ikke belegg for variabelen SUP). Former som /ˈdre:vi/ <drevet> og /ˈbøni/ <bundet> finnes i språket til alle tre guttene. *Stig* har for øvrig et belegg med oslo-øst-varianten, forma /ˈsiti/ <sittet>. Faktoren fonetisk avstand kan muligens virke inn på hvilke verb som holder seg som tradisjonelle hedmarksformer ved denne variabelen. Blant de andre informantene, som har et talemål der oslovariantene dominerer ved andre variabler, står oslo-vest-varianten av variabelen SUP sterkest, også ved verb som kan realiseres i tre varianter. Formene /ˈfʊnet/ <funnet>, /ˈdre:vet/ <drevet> og /ˈkomet/ <kommet> finnes alle som belegg, selv om det finnes former som ligger nærmere hedmarksvarianten av disse verbene, som for eksempel oslo-øst-dialektens /ˈfini/ <funnet>. Oslo-øst-varianten benyttes for øvrig i tre tilfeller, /ˈkomi/ <kommet> (*Randi*) og /ˈʃlipi/ <sluppet> (*Halvor* bruker ordet to ganger). Det faktum at det finnes mellomformer (oslo-øst-dialektens former) ved enkelte verb som kan representere variabelen SUP, ser altså ikke ut til å styrke hedmarksvarianten blant informantene med talemål preget av oslovarieteteten. De benytter den forma som viser størst avstand til den tradisjonelle hedmarksforma og som derfor tydelig markerer bruk av en annen varietet.

Variabelen RÆ

Som variabelen MÆ ovenfor, omfatter variabelen RÆ realiseringa av fonemet /æ/ i hedmarksvarianten, og ved denne variabelen er omgivelsene lyden realiseres i, også avgjørende (jf. beskrivelsen av variabelen RÆ, kap. 4.4.4). Ved variabelen RÆ er det lydovergangen /e/ til /æ/ som er aktuell. Opposisjonen mellom variantene av variabelen RÆ består bare av faktoren åpningsgrad (hd-varianten er mer åpen enn oslo-variantene). Den fonetiske forskjellen er derfor mindre mellom variantene av variabelen RÆ enn ved variabelen MÆ. Lydovergangen /e/ til /æ/ av opphavlig kort vokal (så kalt lågning), finnes tradisjonelt i mange dialekter over hele landet, mest i nordnorsk og trøndsk, men også i dialektene på Østlandet og på Vestlandet (om stavingsstrukturen var kort vokal + kort konsonant i gammelnorsk). Fenomenet blir mindre utbredt jo lenger sør i det østnorske talemålsområdet en kommer. Torp (1982: 54) sier at «I søraustno. (vikværske og midaustrandske) førekjem kort og lang /æ/ i nåtidsmålet så å seie bare føre /r/ og retroflekse lydar [...]». Språktrekket er derfor mest utbredt i den nordlige delen av det østlandske talemålsområdet. Kanskje er det østlandsdialektenes nærhet til dialekten i

hovedstaden på andre nivå i språket som gjør at disse språktrekkene, f.eks. /præst/, /fæm/, <prest>, <fem>, oppfattes som særlig markerte.¹

Ser vi på de fire informantene som realiserer hedmarksvarianten av variablene MÆ og RÆ, bruker *Stian* prosentvis flere hedmarksformer for variabelen RÆ enn for variabelen MÆ (13,6 % mot 4,4 %), mens *Rune* og *Rolf* benytter prosentvis betydelig flere lokale former av variabelen MÆ enn av variabelen RÆ (henholdsvis 79,6 % og 71,9 % for variabelen MÆ og 44,9 % og 71,9 % for variabelen RÆ). *Stig*, som er den av disse fire guttene som ved de andre variablene har benyttet flest osloformer, har omtrent den samme prosentverdien for variantfordelinga ved de to variablene RÆ og MÆ. Det er altså ingen entydig tendens som viser hvilken av de to variablene som er mest utsatt for endring blant disse informantene når vi studerer dem på individnivå, men i forhold til teorien om at fonetisk avstand mellom variantene fremmer endring, skulle variabelen MÆ være mest utsatt. *Rune* og *Rolf*, som har et språk mest preget av hedmarksvarieteteten, endrer imidlertid variabelen RÆ hyppigere enn variabelen MÆ. Mæhlum (1986) har også disse språktrekkene som språklige variabler i sin undersøkelse av språket til fire innflyttere i Oslo. Informantene hadde sin språklige bakgrunn i Nordre Land, der den lokale dialekten ligger innenfor det opplandske talemålsområdet. Mæhlum oppdager at overgangen norrøn /a/ til /æ/ er mye mer utsatt for endring enn overgangen norrøn /e/ til /æ/ (op.cit: 183). Ut fra dette skulle en tro at språkbrukerne er mer bevisste på språktrekket som tilsvarer variabelen MÆ i min undersøkelse. Kanskje kan *Rune* og *Rolfs* hyppige bruk av /æ/ for norrøn /a/ være en strategi for å markere bruk av hedmarksdialekten.

Oppsummering

Finnes det noen sammenheng mellom variantenes grad av markerthet, framprovosert av fonetisk eller fonemisk ulikhet og liten geografisk utbredelse, og deres tendens til endring? Kan man tenke seg at den fonetiske avstanden eller den geografiske utbredelsen kan virke inn på hvordan språkbrukerne forholder seg til de ulike variantene? I tabellen nedenfor oppsummerer jeg den drøftinga jeg foretok i det foregående. Den geografiske utbredelsen av den tradisjonelle

¹ Også i nordnorsk ser man i dag ei utvikling bort fra bruk av såkalte lågningsvokaler, /e/, /ø/ og /æ/, mot bruk av vokalkvaliteter som sammenfaller med vokalkvaliteter brukt i et «normalisert østnorsk». Dette endringsfenomenet i nordnorsk er ikke utforska.

hedmarksdialektens former tar først og fremst utgangspunkt i deres utbredelse på Østlandet, da jeg regner vid utbredelse i språkbrukeres nære områder som viktigere for i hvilken grad det oppfattes som vanlig, enn utbredelse i andre deler av landet. Jeg nevner allikevel andre områder trekket finnes for å sette det hele i perspektiv. Jeg vil i enkelte tilfeller vise til Skjekkeland (1997). Når jeg refererer til dette verket i tabellen nedenfor, skriver jeg bare Skj. og oppgir sidetallet.

Tabell 5 R: Oppsummering av sammenhengen mellom fonetisk avstand mellom variantene, deres geografiske utbredelse og endring

VARIABELNAVN	AVSTAND MELLOM MELLOM VARIANTENE	GEOGRAFISK UTBREDELSE AV HD-VARIANTEN	BRUK AV HD-VARIANTEN I PROSENT HOS STIAN, STIG, RUNE, ROLF	BRUK AV HD-VARIANTEN I PROSENT BLANT ALLE INFORMANTENE
OM	Vokalens åpningsgrad.	Nord på Østlandet. Store deler av landet ellers.	98,5	91,2
TRYKK	Trykkfordeling	Østnorsk. Enkelte steder på Vestlandet, jf. Skj. 28.	92,7	37,5
TJUKK L	Ulikt artikulasjonssted og -måte: post-alveolar vs. alveolar, flap vs. vibrant.	Østnorsk. Nordlig grense av hist. rø: Salten	90	65,8
PRON	Mellom HD og OV: ulike leksem. HD og OØ: vokalkvalitet, jf. 4.4.4.1.	Pronomenforma /dum/: først og fremst på Østlandet, hoved-sakelig opplandsk og østerdalsk.	89,3	32,7
JAM	Utlydsvokalens åpningsgrad. Ved enkelte ordklasser ulike leksem.	Østnorsk	66,6	25,1
PRES	Antall stavelser.	Østlandet: opplandsk og østerdalsk. Ellers nordnorsk og trøndsk, jf. Skj. 270.	61,3	20,8
MÆ	Vokalens åpningsgrad og art. sted	Opplandsk, deler av østlandsk.	42,2	14,1
PRET	HD og OØ: utlydsvokalens åpningsgrad. OV: Konsonant i utlyd.	Opplandsk, trøndsk.	47,5	15,8
SUP	HD: rotvokalen /ø/ i enkelte verb, vokal i utlyd: /i/. OØ: utlyd: /i/, rotvokal som i inf. av verbet. OV: konsonant i utlyd.	Med /i/ i utlyd: østlandsk, trøndsk. Med /ø/ som rotvokal, opplandsk og trøndsk (jf. Skj. 178, 271).	34,2	9,3
RÆ	Vokalens åpningsgrad	Opplandsk, østerdalsk og trøndsk og nordnorsk	26,2	9,9

I drøftinga av forholdet mellom et språktreks antatte markerthet og tendens til endring har jeg særlig lagt vekk på å studere de fire informantene med hyppigst bruk av hedmarksformer. I språket til disse fire informantene finner vi innslag fra begge varietetene, og det blir mulig å

antydning om endring. Variabelen som viser størst stabilitet blant informantene, er variabelen OM. Denne variabelen endres lite i forhold til den tradisjonelle hedmarksdialekten. Den fonetiske avstanden mellom variantene er liten. Trekket skulle derfor være lite markert. Variabelen PRET endres relativt mye. Her er avstanden mellom hedmarksvarianten og den varianten det endres mot, oslo-øst-varianten, ikke betydelig, men den sistnevnte varianten er vesentlig mer utbredt enn hedmarksvarianten. Slik kan også dette språktrekkets stilling knyttes til teorien om markerthet og endring. Hedmarksvarianten kan oppfattes som mer markert på grunn av begrenset geografisk utbredelse. Ved variablene JAM og SUP varierer den fonetiske avstanden mellom variantene i forhold til hvilke ord variantene opptrer i. Ved de ordene der den fonetiske avstanden mellom variantene er størst, ser endringene ut til å inntre først. Variabelen RÆ endres derimot relativt mye, men verken fonetisk avstand eller geografisk utbredelse skulle umiddelbart tilsi at språktrekket er markert. Til dette trekket kan det nok imidlertid knyttes en del stereotyper når det brukes i østlandske talemål. Det er derfor klart at vi ikke kan se utelukkende på interne forhold som fonetisk likhet/ulikhet i vurderinga av hva som gjør at enkelte språktrekk endres tidligere enn andre. Ytre sosial-psykologiske forhold spiller inn. Hvert enkelt individ har oppfatninger og holdninger til ulike språktrekk som spiller inn i endringsprosessene. Et språktrekk kan være utsatt for stereotypisering, noe som muligens gjelder for hedmarksvariantene av variablene RÆ og MÆ. Vi bør nok likevel ikke se helt bort fra Trudgills tanker om fonetiske forhold når det gjelder tendenser til endring. Geografisk utbredelse er nok også en viktig faktor i en endringsprosess. Enkelte faktorer må bare ikke studeres isolert fra andre forhold. Et dynamisk studium av språkinterne og språkeksterne forhold, inkludert kognitive forhold (holdninger, identitet), vil nok gi et mest mulig utdypende resultat.

5.9.3 Skriftspråkets innflytelse

I avsnitt 5.9 har jeg forsøkt å se et felles mønster i endringene av de enkelte språktrekkene hos informantene. En faktor som også kan være av betydning i språklige endringsprosesser, er skriftspråksnormer. Flere av oslovariantene er sammenfallende med skriftspråket. Det skriftspråket som blir mest benyttet, bokmålet, har også en konservativ og en radikal versjon, som i mange tilfeller tilsvarer motsetninga mellom det som her er kalt henholdsvis oslo-vest-varietet og oslo-øst-varietet (jf. også kap. 2.1 om begrepene «dialekt» og «standardspråk»). Talemålsformer som tilsvarer skriftspråket, kan inneha mer prestisje enn andre talemålsformer. På denne måten kan skriftspråksnormene være en medvirkende faktor i valg av variant hos

mine informanter. Skriftspråksnormene skal imidlertid ikke tillegges for mye vekt, det er mange andre faktorer som virker inn på valg av talemålsformer. Variabelen PRET i denne undersøkelsen vet vi har tre varianter. Oslo-øst-varianten tilsvarer det radikale bokmålets a-ending i preteritum, mens oslo-vest-varianten tilsvarer det konservative bokmålets et-ending. Denne siste forma er mye brukt i skrift, men ingen av informantene mine benytter preteritumsformer på -et i samtalene. Dette forholdet bekrefter igjen at talemålsendringer må ses i forhold til mange ulike faktorer. I avsnitt 5.9.2 antydet jeg for eksempel at den hyppige bruken av a-ending i preteritum kan ha sammenheng at dette trekket er vidt geografisk utbredt.

5.10 Går utviklinga i ei bestemt retning?

Så til spørsmålet om i hvilken retning utviklinga går, mot et talemål på Hedmarken influert av en oslo-øst-varietet eller en oslo-vest-varietet. Det var informantenes atferd overfor variablene PRET, SUP og PRON som særlig ville antyde noe om dette. Disse variablene kan realiseres både som hedmarksvariant, oslo-øst-variant og oslo-vest-variant.

Oslo-øst-varianten av variabelen PRET står svært sterkt blant informantene. Alle informantene så nær som én (*Rolf*) har flere forekomster av denne varianten. Det er bare tre informanter som benytter en annen variant av denne variabelen. *Stian* og *Rune* fordeler beleggene sine forholdsvis likt mellom hedmarksvarianten og oslo-øst-varianten. *Rolf* bruker utelukkende hedmarksvarianten for denne variabelen, ellers foretrekkes altså former som *kasta* og *mista*, framfor *kaste* og *miste* eller *kastet* og *mistet* (henholdsvis hedmarksvariant og oslo-vest-variant). Dette bekrefter det Bull (1980: 14-15) sier i sitatet i innledninga om at former fra den tradisjonelle oslo-øst-dialekten sprer seg på Østlandet.

I tabellene som viser beleggfordelinga ved variabelen SUP, er det tilsynelatende oslo-vest-varianten som dominerer (jf. tabellene i avsnitt 5.3). Mange av disse beleggene er imidlertid representert av verbene <være> og <bli>, som realiseres likt i de to oslovariantene. Ved de verbene som kan realiseres som tre varianter er det likevel oslo-vest-varianten som benyttes mest av oslovariantene. Dette til tross for at oslo-øst-varianten ligger nærmere hedmarksvarianten. Også ved variabelen PRON står denne varianten sterkt, ved siden av hedmarksvarianten. Oslo-øst-varianten, forma *dem*, benyttes, men betydelig mindre enn de to andre variantene. Det er med andre ord ingen entydig utviklingstendens mot en av de to oslovariantene. De tre andre språktrekkene som fungerer som variabler i undersøkelsen, og som

kan antyde noe om retninga utviklinga tar, er felles østnorske språktrekk. Disse trekkene er trykk på første stavelse i flerstavellesord med fremmed opphav (TRYKK), jamvekt ved infinitiv og svake substantiv av opprinnelige jamvektsord (JAM) og retrofleks flap eller «tjukk l» av norrøn /rð/ (TJUKK L). Av disse trekkene er det det sistnevnte som viser størst tendens til bevaring blant informantene, og som dermed antyder at utviklinga ikke entydig går mot oslo-vest-dialekten. De to førstnevnte språktrekkene kan, for de informantene som vil normalisere talemålet sitt, på den ene sida framstå som en del av hedmarksdialekten. Men på den andre sida kan trykk på første stavelse i flerstavellesord og bevaring av fullvokal i opprinnelige jamvektsord være markerte som lavstatusmål.

Tendensen til at det er østnorske bymålsdrag som sprer seg, er altså ikke entydig for dagens språksituasjon på Hedmarken. Dette bekreftes av mine informanters forhold til et bymålsdrag som preteritumsformene av verb som *skyte* og *bryte*, som vist i avsnitt 5.6. At resultatet av mine undersøkelser ikke viser noen entydig utvikling av hedmarksdialekten mot en bestemt varietet, er på ingen måte uventet. I en språkendringsprosess er det nok ikke bare én enkelt varietet som fungerer som påvirkningskilde for en varietet i endring. Røyneland (1999: 104) diskuterer innholdet i regionaliseringsbegrepet, og ser blant annet hvordan en varietet i en endringsprosess kan konvergere mot *flere* ulike varieteter. En av disse varietetene har gjerne status som en standardvarietet i en slik sammenheng, slik at varietetene som er i endring utsettes for påvirkning både i en vertikal og en horisontal dimensjon (ibid). Jeg ser utjammingsprosessen som foregår på mitt området som en prosess på et horisontalt plan, selv om man selvfølgelig kan diskutere om en av varietetene i større grad fungerer som et prestisjefylt standardtalemål.

5.11 Oppsummering av kapittel 5

Med utgangspunkt i den første problemstillinga jeg satte opp for denne oppgava (jf. kap. 1.2), har jeg i dette kapitlet foretatt ei kvantifisering av språket til informantene med det mål for øye å gi en beskrivelse av den språklige atferden deres. Jeg har benyttet meg av metoder og framstillingsform som tradisjonelt er knyttet til rene kvantitative analyser. Utgangspunktet for min analyse av språklige forhold blant ungdom på Hedmarken er kvalitativt, men en kombinasjon av kvantitative og kvalitative metoder er ofte svært hensiktsmessig for å få belyst forhold på ulike måter (jf. kap. 4.1). Kvantifiseringa av materialet har jeg utført parallelt med at jeg har drøftet enkelte sider ved kvantitativ metode. Jeg har særlig lagt vekt på diskusjonen om hvor mange belegg man bør ha for en variabel for å få et pålitelig resultat, og antydnet at det kan

være mulig å gi et relativt sannferdig bilde av den språklige virkeligheten man studerer til tross for få belegg, hvis man ser variablene i forhold til hverandre. Særlig innenfor et kvalitativt materiale med få informanter vil et slikt kvantitativt studium av språk på individnivå være mulig. Kvantifiseringa viste en stor interindividuell variasjon mellom informantene. Dette kom klart fram i kapittel 5.5 der jeg sammenliknet informantenes prosentvise bruk av hedmarksvariantene i forhold til deres geografiske bakgrunn. På forhånd hadde jeg antatt at hedmarksvariantene ville bli benyttet hyppigst blant informantene med bakgrunn fra det mest rurale området som er representert i undersøkelsen, det vil si Romedal. Denne hypotesen ble bekreftet, men på individnivå gjør de store språklige forskjellene at tendensen som viser økende grad av tradisjonell hedmarksdialekt med økende grad av ruralitet, må nyanseres. Individuelle strategier gjør seg gjeldende. Påfallende, særlig innenfor de to informantgruppene fra bygda, var fordelinga av hedmarksformer på hvert av kjønnene. Jentene fra Stange og Romedal benyttet betydelig færre former fra den tradisjonelle hedmarksdialekten enn det guttene fra de samme stedene gjorde. Dette forholdet harmonerer med andre undersøkelser, som har vist at gutter oftere enn jenter bruker lokale dialektformer eller lavstatusformer.

Med utgangspunkt i den språklige kartlegginga av materialet fra samtalene med informantene, har jeg vist hvordan informantenes språk kan grupperes i tre (jf. 5.7). De tre gruppene informantene på denne måten utgjør, kan vise til tre ulike språklige strategier hos ungdommene. Jeg understreker nok en gang at det er ungdommenes språk blant venner jeg var interessert i å kartlegge. I andre situasjoner kan det tenkes at noen av informantene har ei anna fordeling av belegg enn den som kom fram her. I avsnitt 5.8 påviste jeg implikative forhold mellom variablene gjennom en implikasjonsanalyse. Videre har jeg studert den ulike atferden informantene viser overfor hver enkelt variabel og sett hvordan informantenes ulike språklige atferd muligens kan si noe om den tradisjonelle hedmarksdialektens endring (5.9). Sentralt i arbeidet med å finne et endringsmønster blant variablene har begrepet markerthet stått. Til slutt konkluderte jeg med at den språklige analysen av informantenes språk viste at det ikke kan antas noe entydig i forhold til om hedmarksdialekten endres mot en oslo-øst-dialekt eller en oslo-vest-dialekt (jf. 5.10).

KAPITTEL 6: ANALYSE AV INFORMANTENES UTSAGN. KVALITATIV ANALYSE

6.1 Formål

Den språklige analysen i kapittel fem viste en stor grad av språklig variasjon informantene imellom. Flere av dem bruker en varietet som ligger nærmere det jeg her har kalt en oslovarietet enn en hedmarksvarietet (jf. den språklige analysen). Men det er også et par av informantene som i stor grad har bevart den tradisjonelle hedmarksdialekten. Hva skyldes den språklige variasjonen? I denne delen av analysen vil jeg gjennom ulike innfallsvinkler forsøke å forstå hvilke motiv som ligger bak de språklige valgene informantene har gjort. Jeg vil også forsøke å finne ut noe om de språklige omgivelsene til informantene og se om disse kan belyse sider av informantenes språklige valg. Innfallsvinklene vil være de fire forklaringsmodellene jeg omtalte i den andre delen av kapittel tre. Et overordnet begrep i forhold til disse modellene er informantenes *livsverden*. Gjennom et innsyn i informantenes «livsverden» vil vi kunne få informasjon om deres identitet, oppfatninger og holdninger, sosiale relasjoner og ønsker om å være del av ulike grupper i samfunnet. Før jeg går nærmere inn på en analyse av informantenes uttalelser, vil jeg stoppe opp ved dette begrepet og si litt om hvordan det ble innført og hvordan det senere er brukt i forskning.

6.2 Kvalitativ forskning, fenomenologi og livsverden

Kvalitativ forskning har vært preget av en fenomenologisk innfallsvinkel (Kvale 1998: 61). Dette innebærer at man setter fokus på individets «livsverden» og er åpen overfor intervjupersonenes meninger og opplevelser. *Fenomenologi* som filosofi ble grunnlagt av Edmund Husserl rundt år 1900. Han innførte da begrepet «livsverden» - *Lebenswelt* - om den daglige verden med dens opplevelser, dannet av menneskene i fellesskap. Det er denne verden fenomenologien har vært ute etter å beskrive: menneskenes perspektiv på den verden de lever i, og å gi en detaljert beskrivelse av «inholdet og strukturen i menneskers bevidsthed» (op.cit: 62). Fenomenologien har etterhvert preget de ulike samfunnsvitenskapene. Den kom inn i sosiologien gjennom Schutz og litt senere Berger og Luckmann (op.cit: 61). De to sistnevnte arbeidet med kunnskapssosiologi og hverdagssannhet eller hverdagsviten. De mener den teoretiske tenkningas betydning i samfunnet og i historien er overdrevet (Berger og Luckmann 1987: 27). Det som er virkelig for samfunnets

medlemmer, er virkeligheten som må studeres. Denne virkeligheten er den hverdagslige virkeligheten, den vi alle er mest bevisst, vår hverdagsverden.

Fenomenologien har også fått plass i språkvitenskapen. Akselberg (1995) bruker fenomenologien til å foreta det han kaller en dekonstruksjon av det labov-milroyske paradigmet. Han tar utgangspunkt i Bergers og Luckmanns hverdagsverden i sitt arbeid. Røyneland (1994) benytter seg også av denne tradisjonen i sin hovedoppgave.

6.3 Enkeltindividet og språkbruk

En av grunnene til at jeg valgte å studere språkbruken til forholdsvis få informanter, er at jeg mener man må gå inn på enkeltindividets språk for å forsøke å forstå hva som styrer språkbruk og språklig variasjon.

Labov samlet som kjent individene i grupper og studerte deres språkbruk innenfor disse gruppene. Ifølge Romaine (1980: 190) har dette bakgrunn i Labovs oppfattelse av at sosiale klasser i samfunnet indikerer lingvistisk atferd i større grad enn individuelle påvirkninger. Akselberg (1995: 67) framhever enkeltindividet som essensielt i forståelsen av språkbruk og språklig variasjon. «[...] vi må få bedre kunnskap om korleis einskildindividet og grupper av einskildindivid tolkar og forstår, medvite eller umedvite, sin posisjon i den sosiale røyndomen, altså korleis dei konstituerer livsverda si». Det er dette som fører Akselberg til fenomenologien.

6.4 Språket styrt av vår livsverden

I arbeidet med å forstå hva som styrer menneskenes språkbruk, i mitt tilfelle ungdom fra tre områder på Hedmarken, må vi altså forsøke å danne oss et bilde av språkbrukernes daglige virkelighet. Virkeligheten et menneske lever i, er bestemt av mennesket selv: «[...] menneskenes egne forestillinger og kunnskaper er med og skaper den verden de lever i» (Barth 1980: 9). Men det er ikke bare enkeltindividet som former sin verden på sin egen måte, flere sider av tilværelsen formes etter de andre menneskene i samfunnet. Slik er den oppfatninga menneskene har av seg selv og verden formet både av egne og andres tanker, handlinger og korrektur. Dette virker ifølge Akselberg også inn på språket vårt (1995: 66). Vi så i kapitlet om språkholdninger (3.8) hvordan

andres holdninger til egen dialekt kan gjøre at enkelte endrer språket sitt. På bakgrunn av dette kan Akselberg så formulere hypotesen om at «den uformelle daglegtaleten i ein kvardagsleg sosial kontekst blir styrt av korleis vi konstituerer kvardagsverda vår» (ibid). Hva og hvem vi identifiserer oss med, hvilke normer vi oppfatter og følger, er med og styrer våre handlinger, også våre språklige. Slik kan vi gjennom å studere individers «livsverden» til en viss grad få klarhet i hva som styrer språket til hver enkelt. Nå er det fysisk umulig å studere hele denne verdenen, men vi kan gjennom samtaler og opplysninger om individenes omgivelser og holdninger komme et stykke på vei. Derfor stiller det kvalitative intervjuet krav til intervjueren (jf. kap 4.3). Det er viktig å oppnå en nærhet mellom intervjuer og den intervjuede for at den sistnevnte skal la intervjupersonen få del i sin «livsverden». Hvis forskeren får vite lite om den han utforsker, fordi han/hun for eksempel i stor grad overfører egne synspunkter og meninger på den andre, får han ikke del i dennes virkelighet. «For å få del i andre folks virkelighet må vi altså få vite hva de vet, og glemme det vi vet» (Barth 1980: 10).

6.5 Grunnlaget for analysen

6.5.1 Analysens gjenstand

I deler av samtalen jeg hadde med mine informanter (jf. kap. 4.3) spurte jeg dem om hva de mente om dialekter generelt, om hedmarksdialekten spesielt, om forholdet bygd og by og hvor de selv føler seg mest hjemme. Denne kvalitativt orienterte analysen vil ta utgangspunkt i meninger om dette og andre forhold som kom fram under samtalen, bevisste eller ubevisste fra informantenes side. Gjenstand for analysen er altså det informantene selv sier, uttalelser som i større eller mindre grad vil bli fortolket av meg. I forbindelse med ei fortolkning av informanters utsagn er det viktig å finne en gylden middelvei. Innholdet i det informantene sier, må kunne tolkes av forskeren, men faren for å tolke for mye inn i de konkrete utsagnene, kan være stor. I hvilken grad det informantene i slike sammenhenger sier er *sant*, har blitt drøftet flere steder i forbindelse med kvalitativ analyse. Jeg vil kommentere dette kort i det følgende avsnittet.

6.5.1.1 Kan vi stole på det informantene sier?

En kvalitativ analyse er basert på informantenes egne utsagn. Opplysningene som kommer fram gjennom intervjuene, er subjektive. Informantene kan også lett tilegne seg forskerens meninger og

si det de tror forskeren er ute etter å finne ut. Slike data tilfredsstillers ikke empirisk forskningskrav om objektive og reproducerbare data. Kvalitativ forskning har, som jeg har vært inne på tidligere, heller ikke stilt like strenge krav til en undersøkelses representativitet som empirisk forskning har. Hvorvidt det en informant sier er sant, er blant annet diskutert av Mæhlum (1992: 141 f). Hun konkluderer med at informantens muntlige uttalelser «representerer en vesentlig informasjonskilde» (op.cit: 149). Dette gjelder uttalelser både om språklige og sosiale forhold.

Rudi (1999: 176-177) går gjennom en del undersøkelser som er gjort om forholdet mellom rapportert og faktisk språkbruk, både i Norge og andre steder, og argumenterer med at «det språklege medvitet er større i Noreg (og kanskje Norden) enn i t.d. England, der språkbrukarar i mykje sterkare grad har lært at standardspråket er det «korrekte» språket.» Mye tyder altså på at man i stor grad kan stole på informantenes utsagn, både rent språklige og ikke-språklige. Et generelt høyt språklig bevissthetsnivå blant nordmenn mener jeg også kan utnyttes ved å ta informantenes egne oppfatninger om språket rundt dem i betraktning. Informantenes meninger kan altså ha en relativt høy grad av virkelighetsrelevans.

6.5.2 Teoretisk bakgrunn

Jeg har tidligere vist hvordan sosiale nettverk, akkomodasjon, identitet og språklige holdninger kan virke inn på individers språk (jf. kap. 3). Identitet og tilhørighetsfølelse har jeg nevnt kan fungere som et sammenbindende element mellom forklaringsmodellene. Jeg vil ta utgangspunkt i disse temaene når jeg skal analysere informantenes utsagn. Aller først vil jeg imidlertid beskrive hvordan jeg definerer, og på hvilke grunnlag jeg mener å si noe om informantenes nettverk, språklige tilpasningsstrategier, identitet og holdninger.

6.5.2.1 Studiet av informantenes sosiale nettverk

Informantenes sosiale nettverk vil først og fremst beskrives ut fra i hvilken grad de er lokalt baserte. Informantenes uttalelser om venner, fritid o.s.v. kan gi oss informasjon om deres sosiale nettverk. Både det informantene sier om egne nettverk og det de sier om hverandre, vil være interessant her. I kapittel 3.5 trakk jeg inn de språklige normeringsinstansene som familie og venner utgjør. Hvordan informantene knytter seg til familiens verdier i forhold til vennenes

verdier, og avstanden mellom disse verdiene, vil antakelig være relevante relasjoner i denne sammenhengen.

6.5.2.2 Studiet av språklig tilpassing (akkomodasjon)

I denne undersøkelsen er det språklige studieobjektet informantenes språk i et bestemt miljø, ungdomsgruppa. Jeg var ikke ute etter å framprovosere intraindividuell språklig variasjon under samtalene. Variasjon i andre situasjoner kan imidlertid forekomme. Slike opplysninger ønsket jeg å få informantene til å si noe om selv. Informantenes språklige tilpasningsstrategier vil først og fremst ses i forhold til det som i kapittel tre er definert som *long-term-accomodation*.

Informantene forteller om hvordan språket deres, bevisst eller ubevisst, har endret seg i løpet av oppveksten. Disse uttalelsene og drøftinger av dem, ser jeg på i avsnitt 6.7 nedenfor.

Akkomodasjonsprosesser er nært knyttet til identitetsbegrepet. Språklige tilpasningsstrategier vil derfor være viktig gjennom hele analysen.

6.5.2.3 Operasjonalisering av identitetsbegrepet

Som det gikk fram av drøftinga av identitetsbegrepet i tredje kapittel, er begrepet komplekst.

Identitetsdannelsen er en prosess som foregår i et samspill av ulike faktorer i omgivelsene rundt individet. For å kunne bruke dette innholdsrike begrepet må en legge vekt på enkelte sider av det, velge ut enkelte faktorer som man antar virker inn på identitetsdannelsen, uten at det blir ensidig av den grunn. Quist (1998: 101) uttrykker det slik:

Det betyr dog ikke at kompleksitetsforståelsen skal forkastes - tværtimod er det viktig at den hele tiden ligger bag ved det operationelle identitetsbegreb som en forforståelse både i analysen og i konklusjonen. Et operationelt identitetsbegreb behøver ikke betyde et ensidigt identitetsbegreb.

Quist studerer tospråklige skoleelevers språktilegnelse, og knytter dette blant annet til barnas identitet. Da Quist har studert elevene i skolesammenheng, har hun valgt å studere deres identitet i lys av de omgivelsene skole og klassekameratene utgjør (op.cit: 102).

Jeg ser bygdene rundt Hamar, selve Hamar og Oslo, og de verdiene disse stedene representerer, som viktige faktorer i mine informanternes identitetsdannelsesprosess. Deres identitet vil derfor bli undersøkt gjennom et identitetsbegrep definert som ungdommenes opplevelse av seg selv og følelse av tilhørighet i forhold til hjemstedet, Hamar by og Oslo.

6.5.2.4 Studiet av informantenes språkholdninger

Språkholdninger er tradisjonelt studert ved hjelp av ulike metoder (jf. kap. 3). For å nå fram til de språklige holdningene hos de ungdommene som deltok i denne undersøkelsen, valgte jeg rett og slett å spørre dem om hva de synes om ulike dialekter. I store deler av samtale 2 snakket vi om språk og holdninger, holdninger både til språk, til byen og til bygda. Det er altså på bakgrunn av dette jeg vil trekke slutninger om informantenes språklige holdninger.

I det følgende vil informantenes sosiale nettverk først og fremst studeres i avsnitt 6.6, informantenes språk i forhold til språklige tilpasningsstrategier er tema for avsnitt 6.7, i 6.8 forsøker jeg å finne ut noe om informantenes identitet, og i 6.9 er språkholdningene informantene viser, tema.

6.6 Individet og gruppa. Sosiale nettverk

Som nevnt i innledinga, er gruppetilhørigheten og gjengens betydning særlig sterk hos mange i ungdomsårene. I denne tida utvikler individet seg, det selvstendigjøres, blant annet gjennom frigjøring fra foreldre og familie, samtidig skal det bli del av samfunnet, av et fellesskap, det skal «samfundsmessiggøres» (Quist 1998: 98). Dette reflekterer den dynamiske prosessen identitetsdannelsen er, som foregår i et samspill mellom individet selv og omgivelsene.

De ungdommene som fungerer som informanter i min undersøkelse, tilhører flere sosiale nettverk der de sosiale relasjonene mellom medlemmene varierer i styrke. De fire informantene fra hvert sted er alle del av samme nettverk i form av at de bor på samme sted, går på samme skole og har en del felles venner og bekjente. Forholdet mellom de to guttene og de to jentene innenfor hver informantgruppe er sterkere enn forholdet på tvers av kjønnene. To og to informanter er medlemmer av andre nettverk der båndene er sterkere mellom medlemmene enn båndene som eksisterer i informantgruppene mine. Hvert individ er medlem av, og identifiserer seg med, flere ulike grupper i forhold til blant annet kjønn, alder og region. Situasjonen avgjør i hvilken grad tilhørigheten til hver enkelt gruppe skal markeres. Mine informanter tilhører samme aldersgruppe, de er alle ungdom, og parvis tilhører de samme kjønn. Hvilken gruppe de selv definerer seg inn under når det gjelder region, er nødvendigvis ikke i samsvar med hvordan utenforstående ville

kategorisere dem. I og med at åtte av informantene er fra det som for eksempel en fra Hamar oppfatter som «bygda», ville nok mange umiddelbart kategorisert dem som «bygdemennesker» eller «bønder». Mange av dem oppfatter imidlertid ikke seg selv på denne måten. De identifiserer seg med grupper fra andre steder enn der de selv er fra.

Verken ungdom eller voksne underordner seg ei gruppe totalt. De har også sin personlige identitet de kan markere ved å vise avvikende atferd i forhold til resten av gruppa (Kotsinas 1994: 161). Ungdom som identifiserer seg med samme gruppe, kan derfor vise ulik atferd og ulike holdninger. De er alle individer med sin individuelle identitet. Jeg vil i det følgende gi en presentasjon av informantene og nettverkene de er en del av gjennom det som kom fram under samtalene. En inngående beskrivelse av hvert enkelt individ vil jeg ikke gå inn på, da dette kan gå ut over ønsket om anonymitet. De relasjonene mellom informantene og de antydninger om gruppetilhørighet som kommer fram her, vil jeg bygge videre på i avsnittet om identitet (jf. kap. 6.8 nedenfor).

6.6.1 Informantene og nettverkene

Mobilitet fører til mer kontakt mellom bygd og by. Byfolk kan flytte til bygda og bringer med seg nye impulser. Media og teknologiske nyvinninger fornyer også bygdesamfunnet. Bygdefolket kan på sin side reise til byen og ta med seg nye impulser hjem igjen. Disse strømmingene fører til mindre isolerte samfunn, og de multiplekse og tette nettverkene som først og fremst karakteriserte det sosiale fellesskapet på bygda (jf. 3.5), blir mindre og mindre enhetlige. Diffuse språksamfunn som Mæhlum (1992) beskriver på Svalbard, kan nok tenkes finnes i større eller mindre grad i andre samfunn også. Inn- og utflytting til bygdene kan gjøre de språklige normeringsinstansene mindre *fokuserte* (jf. også kap. 3.5). Hvor individet plasserer seg i forhold til familie og venner, kan nok virke inn på dets språklige valg også på Hedmarken. Hos mine informanter vil familieinstansen representere lokal tilknytning (jf. kravene jeg stilte til informantene i rekrutteringsprosessen, kap. 4.2), mens venneinstansen vil representere ulike verdier. I hvilken grad nettverkene informantene er del av, er lokalt baserte, vil være utgangspunktet for presentasjonen nedenfor.

Alle de fire informantene fra Romedal, *Randi*, *Rita*, *Rune* og *Rolf* går på videregående skole i Stange og har gått sammen i grunnskolen. De er også alle atten år. *Rita* er oppvokst på en gård, de øvrige fra andre steder i Romedal. De fire ungdommene har felles bekjente, men de to jentene og de to guttene tilhører ulike vennegjenger. *Randi* og *Rita* er bestevenninner. De har tatt del i mange fritidsaktiviteter gjennom oppveksten og har fått mange nye venner, blant annet på Hamar. De er del av en jentegjeng på seks-sju jenter fra Romedal som har holdt sammen fra barndommen, men disse jentene tilbringer det meste av fritida på Hamar, sammen med venner fra byen. Nettverket må derfor karakteriseres som regionalt basert, i den forstand at medlemmene er mange, og at de er fra flere områder på Hedmarken, både bygd og by. Medlemmene i dette nettverket trekker ut mot større miljøer enn hjembygda. Vi skal senere i analysen se at vennene ser ut til å spille en svært viktig rolle i *Randi* og *Ritas* liv. De to jentene var for øvrig pratsomme og ivrige i samtalene.

Rune og *Rolf* er også gode kamerater. De har vennene sine i hjembygda, og den nærmeste kretsen består hovedsakelig av gutter. I motsetning til nettverket til *Randi* og *Rita*, vil jeg omtale de to guttenes nettverk som lokalt basert. De har begge vært med på mange aktiviteter opp gjennom årene. Fotball, skihopping og 4-H var noe av det som var mest spennende. Etter at de begynte på videregående skole, er det kamerater og fiske som opptar dem mest i fritida. *Rolf* var litt tilbakeholden i samtalene, særlig under samtale 1, da lot han *Rune* ta seg av mye av pratinga.

Båndene mellom de fire informantene fra Romedal varierer altså i styrke. Hvert par av kjønn er del av andre nettverk der båndene er sterkere mellom medlemmene enn tilfellet er for de fire i denne gruppa. Nettverkene til *Rune* og *Rolf* er tilknyttet hjembygda, mens *Randi* og *Ritas* nettverk er mer regionalt basert, først og fremst tilknyttet Hamar.

Siri, *Silje*, *Stian* og *Stig* er alle oppvokst i nærheten av hverandre på Stange, men er i dag også medlemmer av andre nettverk. De to jentene er svært nære venninner, og har ei tredje venninne de også er mye sammen med. Begge går på Stange videregående skole. *Siri* var 18 år og *Silje* 17 år da opptakene ble gjort. De er begge med i svømmegruppa i Stange. *Siri* jobber i en butikk på hjemstedet. Selv om de to jentene deltar i det lokale idrettsmiljøet og er knyttet til hjembygda gjennom skole og jobb, er de mye på Hamar og har flere nære kontakter der enn på Stange.

Stian har store deler av sitt nettverk i andre bygder rundt Stange. Han var 19 år da opptakene fant sted. Han er ferdig med videregående skole, der han tok yrkesfaglig studieretning. Skolen ligger på Hamar. Nå jobber *Stian* i en butikk like utenfor Hamar sentrum, men han bor fremdeles på Stange.

Stig er like gammel som *Stian*, men er nok den som har minst til felles med de andre informantene fra Stange. Det nærmeste kontaktnettet sitt har han delvis på Stange og delvis på Hamar. *Stig* ser heller ikke på seg selv som en nær venn av de andre informantene fra Stange, verken jentene eller *Stian*. De han er sammen med, går mye på kino og kafé. Han har bodd det meste av livet på en gård i Stange og gått videregående skole på Hamar, yrkesfaglig studieretning. Nå jobber han som lærling på Hamar, men bor på Stange.

Siri var litt tilbakeholden i begynnelsen, men ble mer ivrig etter hvert. Hun tok gjerne ordet først i samtale 1, men lot ofte *Silje* ta over. I samtale 2 fortalte hun ivrig om seg selv som liten.

Silje er ei åpen jente det er lett å komme i kontakt med. Hun tok gjerne initiativ i samtalene, og hadde egne meninger om det meste.

Stian var litt tilbakeholden i samtale 1, han tok ordet, men snakket ikke lenge om gangen. I samtale 2 derimot, ble han mer initiativrik. Han snakket om familie, om framtida og førte en naturlig samtale ved å stille spørsmål tilbake til meg, om hva jeg mente om diverse ting. *Stig* var litt reservert i begynnelsen, men åpnet seg mer etter hvert, og stilte også meg spørsmål.

Av båndene mellom de fire informantene fra Stange, er det de to jentene som har det nærmeste forholdet. *Stian* og *Stig* har sine nærmeste venner utenfor den gruppa som fungerer som informanter i denne undersøkelsen, nettverkene til de to guttene finnes både på Hamar og i bygdene rundt Stange. *Siri* og *Silje* har først og fremst blitt del av nettverk på Hamar. I avsnitt 6.8 nedenfor kommer det fram at familieinstansen muligens spiller en større rolle for *Siri* enn for *Silje* som språklig normeringsinstans.

Alle de fire informantene fra Hamar var 18 år under opptakene. De går alle på samme videregående skole i Hamar, og har mange felles venner og kjente. Ingen av dem har bestevennen/-venninna i denne gruppa. *Heidi* driver med orientering og har ekstrajobb i en butikk

like utenfor Hamar. Hun har alle vennene sine på Hamar, og de hun er mest sammen med, er ikke blant informantene mine. *Heidi* virker stille og litt tilbaketrukket, og hun er den av informantene det var vanskeligst å komme inn på under samtalene. Hun tok lite initiativ selv.

Hilde spiller håndball, og er aktiv i 4H. Hun har venner både i selve Hamar og i ei bygd utenfor byen. Selv bor hun i utkanten av Hamar. Hun var den som førte ordet i samtale 1.

Hans har musikk som lidenskap. Han bruker mye tid sammen med venner, som stort sett er fra Hamar. *Halvor* er også glad i musikk, og spiller i et band sammen med kamerater fra Hamar, og går mye på kafé. *Hans* og *Halvor* var åpne, reflekterte, og hadde tanker og meninger om mye. Vi var raskt på bølgelengde, og samtalene gled lett. *Halvor* var spesielt ivrig etter å få komme med sine synspunkt og trekke fram episoder fra seg og sitt.

Hamar fungerer tydelig som et viktig møtested for mange av informantene. Det er bare *Rune* og *Rolf* som ikke framhever byen som det viktigste utgangspunktet for kontaktnettet deres. Vennene spiller tilsynelatende ei viktig rolle for alle informantene. Dette vil komme tydeligere fram gjennom resten av analysen.

6.7 Språklige endringer hos informantene

Den norske talemålssituasjonen går mange steder mot ei utjevning av dialektale særtrekk for mindre, avgrensede geografiske områder, slik at større regioner utgjør et dialektområde.

Fenomenet er kalt *regionalisering* (jf. kap. 3). Denne utviklinga fører til at språkbrukere i østlandsområdet får flere felles trekk i språket sitt. At informantene mine har færre tradisjonelle språkdrag fra hedmarksdialekten i språket sitt enn det for eksempel Borg (1974) beskriver, er ikke uventet. Før vi går inn på flere årsaker til at informantene har gjort det språklige valget de har, kan det være interessant å se hva disse personene selv sier om endring av språk, både sitt eget språk og det språket som benyttes av menneskene i deres nærmiljø.

6.7.1 Når jæ var liten, snakka jæ helt sånn full'stendig (Rita) - Språklige endringer hos informantene selv og i omgivelsene deres

Flere av informantene fra bygda har i dag et normalisert talemål, svært likt talemålet til informantene fra Hamar. Hos de fire jentene fra Stange og Romedal har det imidlertid foregått ei

markant endring i løpet av oppveksten fra en mer eller mindre tradisjonell hedmarksdialekt til et mer normalisert talemål. Både *Rita* og de to jentene fra Stange sier de pratet bredere før, og *Silje* framhever at hun hadde flere venner i selve Stange tidligere. I dag derimot befinner flere av vennene seg utenfor hjembygda: *jæ var jo veldig, asså, jæ har snakka sånn dia^lekt ganske lenge, jæ har vært veldig med sånn i stangemil^ljøet før [...] da ta^ra jæ*. *Siljes* sosiale nettverk er endret. Tidligere var hun med i et miljø der en annen språklig kode enn den hun selv benytter i dag, dominerte. Hun er nå med i et annet miljø, og har tilsynelatende tilpasset språket sitt etter dette.

Noen av ungdommene er også oppmerksomme på at det har skjedd noe med den lokale dialekten rundt dem. Det er ikke så viktig for ungdom som for eldre å bruke dialekten som den tradisjonelt har vært. *Rita* og *Randi* ser at besteforeldregenerasjonen er mye mer opptatt av at dialekten må bli ivaretatt enn det de selv er. *Randi* forteller at hun føler at hun bør bruke mer av den tradisjonelle hedmarksdialekten når hun er hjemme, og særlig i samtale med besteforeldrene: *Det er sånn når jæ kårmer hjematt, så prøver jæ av å til å slå åm, da, fårdi besteforeldra mine syns jo, liker jo ikke at jæ prater bokmår, ikke sant. Di er veldig, di er mer åpptatt av sånne dia^lektgreier enn vi såm er yngre, tror jæ*. Det er et skille mellom den eldre og den yngre generasjonen når det gjelder dialekt og dialektbruk som informantene er oppmerksomme på. Også *Silje* ser endringer i språket hos sambygdingene. Selv om det er mange som beholder den tradisjonelle dialekten, både blant eldre og yngre, er det flere og flere som normaliserer språket sitt: *Det er veldig mange på Stange såm snakker bredt, men mindre å mindre enkli, trur jæ. Jæ trur det er veldig mange såm legger av seg den dia^lekta ganske fort. Det virker sånn*.

Dette skillet mellom generasjonene nevnes også av *Sigmund*, som tilhører generasjonen over ungdommene. Han synes ikke stangesokninger på hans egen alder, det vil si 40- og 50-åringer, som fremdeles bor på Stange, har endret språket sitt betraktelig. Han merker større endringer hos yngre mennesker i tju- og tretti-åra. *Sigmund* ser også større endringer nå enn tidligere på språket til den delen av befolkninga i Stange som bor nærmest Hamar. Forskjeller har det alltid vært, men nå er forskjellene større. *Du ser på ^ldialekt i = bære i området her, å stor ^lfårskjell det er hvis du kjøre mot Hamar, og Bækkelaget, så er det jo no' helt ænne*. Bækkelaget ligger i Ottestad, som er del av Stange kommune, men som grenser til Hamar i nord. Dette området hadde jeg opprinnelig

informanter fra, men forskjellene mellom språket til ungdommene fra Ottestad og Hamar var så små at jeg valgte å holde dem utenfor (jf. fotnote i kapittel 4.2). Det foregår språklige endringer i området som svært sannsynlig påskyndes ved nærhet til Hamar.

6.7.2 Når jæ snakker med bestefar, han er veldig, han snakker veldig dia^llekt, da legger jæ om, da taræ jæ (Siri) - Situasjonsbestemte språklige endringer

Også *Siri* hadde et talemål preget av den tradisjonelle hedmarksdialekten tidligere, men det er i dag svært normalisert. Dette normaliserte talemålet benytter hun i nesten alle situasjoner. Bare når hun snakker med bestefaren, går hun tilbake til den opprinnelige dialekten sin (jf. sitatet i overskrifta).

I samtalene spurte jeg informantene om de visste om de i enkelte situasjoner endret språket sitt i noen grad. De færreste trodde de gjorde det, men enkelte av dem, som *Siri* overfor bestefaren, tilpasset språket sitt etter én bestemt situasjon. Denne tendensen til at mennesker tilpasser språket etter mottaker og situasjon, er utgangspunktet for *akkomodasjonsteorien* (jf. kap. 3). Ifølge *Siri* benytter hun hedmarksdialekten bare når hun er sammen med bestefaren. Det vil altså være ei språklig tilpasning over kortere tid, et eksempel på det som i kapittel tre ble omtalt som *short-term-accomodation*. *Randi* forteller også at hun av hensyn til besteforeldrene forsøker å bruke flere trekk fra den tradisjonelle hedmarksdialekten når hun er hjemme (jf. sitat i 6.7.1 ovenfor). Det er tydelig at begge jentene er bevisst forskjeller i språk og holdninger mellom generasjonene og forsøker å vise solidaritet med hjembygdas verdier, som besteforeldrene representerer. Dette synes jeg imidlertid virker viktigere for *Siri* enn for *Randi*. *Stig* mener at han bruker flere trekk fra hedmarksdialekten når han er hjemme sammen med foreldrene enn når han er sammen med venner på Hamar. Dette språket som han benytter blant venner, vet han inneholder en del trekk fra hedmarksdialekten, selv om det er mer normalisert enn hjemmespråket hans. Når jeg spør han om han tror han snakker litt annerledes hjemme enn han gjør blant venner, sier han dette:

Ja, egentlig, det tru je. Når je kåmmer hjem, så b̄jir det liksom litt mer bredt. Men det er'ke noe je tenker åver. Det er no' såm skjer 'automatisk tru jæ. Fårr dæ er-. Je har såpass mange bekjentskap i Hamar, liksom, så da b̄jir det 'automatisk at jæ prater litt finere på det da.

Stig konvergerer med andre ord språket sitt etter de han er sammen med. Han bruker færre trekk fra hedmarksdialekten når han er sammen med vennene. Han forklarer dette selv med at de fleste

vennene er fra Hamar. *Stig* mener for øvrig at språket han snakker med meg under samtalene, tilsvarer språket han bruker sammen med venner.

Vi så i avsnitt 6.7.1 ovenfor at jentene som er med i undersøkelsen fra Stange og Romedal, har endret språket sitt bort fra den lokale hedmarksdialekten de benyttet da de var yngre. Denne endringa kan vi også se i lys av akkomodasjonsteorien. Jentene tilbringer i dag store deler av fritida si på Hamar. Det kan også her være snakk om tilpasningsstrategier overfor mottakere, overfor språkbrukerne i miljøet rundt dem, men disse endringene vil falle inn under det Trudgill (1986: 3) kaller *long-term-accomodation*.

De to informantene med mest utpreget hedmarksdialekt, *Rune* og *Rolf*, forteller at de hele tida bevisst har forsøkt å unngå endring av språket sitt. *Rolf* har hatt og har et klart ønske om å beholde dialekten som den har vært. Det har ifølge ham selv foregått få endringer i språket hans. Han sier imidlertid at han har erfart at andre mennesker enkelte ganger ikke helt forstår ham. Dette gjelder særlig når han snakker med fremmede, for eksempel på Hamar. Etter hvert har han funnet ut hvilke språklige endringer han må foreta for å få kommunikasjonen til å gli lettere: *Asså, je har jo = prøvd lissom opp gjennom tien da, å taꝛa sånn såm je gjør, men så vet je lissom etter hårt åssen oꝛ å sånn dom såm regel itte skjønne = liksom = da væꝛ je ændre oꝛ førr dæ lissom da*. I enkelte situasjoner finner *Rolf* det nødvendig å tilpasse språket til den han snakker med, av den enkle grunn at han vil føle at han blir forstått. Slik unngår han misforståelser og at enkelte samtalepartnere føler ubehag ved at de ikke forstår. På denne måten endrer han språket for å oppnå forståelse i ordets rette forstand, og aksept hos den han snakker med. Ellers mener *Rolf* at han ikke varierer språket i stor grad. Om den manglende forståelsen *Rolf* erfarer, er reell, er vanskelig å si. Det vil i hvert fall være oppsiktsvekkende at mange på Hamar har problemer med å forstå en tradisjonell hedmarksdialekt. *Rolf* har opplevd at mennesker han har snakket med har bedt ham gjenta, noe som indikerer at vedkommende ikke har oppfattet hva han har sagt. Slike opplevelser sier en del om språkforholdene i området. Færre bruker en opprinnelig hedmarksdialekt, særlig når de er i byen.

Rune har også følt seg tvunget til å endre enkelte elementer i språket sitt for at andre skal forstå ham, og dette synes å plage ham. Gjennom endringene har språket hans blitt «finere», og det vil han egentlig ikke ha noe av. Spesielt etter at han begynte på videregående skole har han endret språket sitt litt. Dette forklarer han med at han der fikk en norsklærer som var dansk. For å gjøre seg forstått, følte han at han måtte legge bort noen av de mest markerte trekkene i dialekten: *Det har vørti mye mer sånn gid a meg etteraping etter hårt, etter at jæ bynte på videregående, fårr i første å aan klasse, så hadde vi en nårsklærer såm var dansk, å hu skjønnte itt'no hvis vi prate 'dialekt lissom*. Denne språklige endringa som først fant sted i skolesammenheng, har ifølge ham selv etter hvert virket inn på det språket han benytter til daglig. Nå skal vel ikke *Runes* danske lærer få all skyld for at gutten har lagt om talemålet sitt litt, men utsagnet viser at han som språkbruker er bevisst på at ytre forhold virker inne på språket hans, nærmest mot hans egen vilje. Hele skolesituasjonen, og det at han begynte på en større skole med elever fra større områder enn det som var virkeligheten i grunnskolen, må man trekke inn i denne sammenhengen. *Runes* språk har, som språket til mange av de andre informantene, vært utsatt for kontakt med andre dialekter. Resultatet har blitt ei kodeblanding, selv om han i stor grad har bevart trekk fra den lokale dialekten.

I både *Rolfs* og *Runes* tilfeller er det snakk om språklige tilpasningsstrategier. *Rolf* konvergerer tilsynelatende over kort tid i den enkelte situasjonen for forståelighetens skyld, mens *Runes* strategier kan ha fått innvirkning på det daglige språket hans. Det som svært sannsynlig startet som språklig tilpasning i den nye skolesituasjonen på videregående skole, har ført til varige endringer. «Short-term-accomodation» ble «long-term-accomodation».

Oppsummering av avsnitt 6.7

Vi har i dette avsnittet sett at informantene fra bygda selv har merket at språket deres er endret, mer eller mindre, i forhold til hvordan det var tidligere. Vi har konstatert at de fire jentene fra Stange og Romedal som i den språklige analysen viste seg å ha et svært normalisert talemål, har hatt et talemål med flere trekk fra den tradisjonelle hedmarksdialekten tidligere. Hvordan dette språket har framstått, er likevel vanskelig å si nøyaktig. Selv om informantene hevder at de snakket en bred hedmarksdialekt da de var yngre, kan vi ikke vite hvor omfattende disse

endringene har vært i forhold til det språket de snakker i dag. Slike språklige oppfatninger kan være problematiske å gjøre greie for i ei samhandling mellom en forsker og informanter. En forsker og en informant har nødvendigvis ikke det samme begrepsapparatet, eller de kan ha ei ulik oppfatning av forholdene det er snakk om.¹ Mange forhold vil altså virke inn på hvilke oppfatninger man har av andres språkbruk. Når informantene med et normalisert talemål i dag hevder at de har snakket tradisjonell hedmarksdialekt tidligere, har vi ikke konkrete eksempler på hvordan dette språket var. Om det framsto som det språket *Stian* og *Stig* benytter i dag, eller om det inneholdt enda flere trekk fra den postulerte hedmarksvarietet, som språket til *Rune* og *Rolf* i dag, vet vi ikke. At de fire jentenes språk har gjennomgått endringer i forhold til tidligere, mener jeg likevel er pålitelige utsagn, siden de i dag benytter svært få trekk fra den lokale dialekten. Disse jentene har levd og lever fremdeles med hedmarksdialekten som en del av hverdagen, om ikke andre steder, så hjemme hos familien. De har derfor nær kontakt med den lokale dialekten og kunnskap om den. Når de hevder og ha snakket «bredt» tidligere, må vi regne med at dette innebærer bruk av en del flere språklige trekk som knytter dem til tradisjonelt hedmarksmål enn tilfellet er i dag.

Når det gjelder den oppfatninga en har av den språklige virkeligheten rundt seg, kan også det påvirkes av ulike individuelle forhold. Hvor tett man lever opp til hedmarksdialekten til vanlig, kan for eksempel virke inn på i hvilken grad man legger merke til at den benyttes av andre. Blant mine tolv informanter er det selvfølgelig de åtte informantene fra bygda som har nærmest kontakt med den tradisjonelle hedmarksdialekten. Både *Randi* og *Hans* uttrykker under samtalene hvordan de reagerer på andres bruk av hedmarksdialekt. *Randi* hevder at hun ikke tenker over at noen rundt henne, hjemme eller på Hamar, snakker hedmarksdialekt, for henne er dialekten en del av det daglige livet. *Hans* derimot legger merke til det når den brukes: *Man legger merke til det hvis det kårmer en fra Løten å begynner å prate bredt liksom, det er klart du legger merke til det.* De to ulike reaksjonene kan illustrere hvordan individuelle forhold, som vaner og bakgrunn, kan virke inn på hvordan man oppfatter språklige forhold rundt seg.

¹ Skolseg (2000: 158 f) drøfter denne problematikken.

6.8 Det er jo på en måte en identi^ltet man har å, når man snakker en dia^llekt (Silje).

Språket som identitetshandlinger

Språk og identitet har, som det kom fram i kapittel tre, nær sammenheng med hverandre. Språket kan brukes som et middel eller en strategi for å markere en personlig identitet (jeg er jeg) og en sosial identitet eller gruppeidentitet. Le Page og Tabouret-Keller (1985) er blant dem som har satt fram en teori om sammenhengen mellom språk og identitet. Denne teorien er først og fremst basert på ideen om at mennesket endrer språket etter den språklige atferden til gruppa det ønsker å bli identifisert med (jf. 3.7.5). Giles' akkomodasjonsteori og Le Page og Tabouret-Kellers teori om språket som identitetshandlinger, står i nær forbindelse med hverandre, særlig på grunn av den sentrale plassen interaksjon har i deres teorier. Et underliggende premiss for Giles' teori er nettopp erkjennelsen av språket som uttrykk for sosial identitet (Mæhlum 1992: 108).

Sammenhengen mellom språk og identitet er det med andre ord sagt mye om. For å finne en eventuell sammenheng mellom informantenes identitet og språklige atferd, må man vite noe om hva og hvem de identifiserer seg med. For å finne ut av dette må vi igjen gå tilbake til deres egne utsagn.

6.8.1 Informantenes sosiale identitet

6.8.1.1 Mot byen

I vårt mobile samfunn med velutviklede kommunikasjonsmidler overalt, er ikke bygda og «bygdefolk» det som det en gang var. Selv om man bor avsidesliggende, og det er et stykke til nærmeste nabo, er det ikke langt ut til den store verden. Urbaniseringa som har foregått, omfatter ikke bare ei materiell utvikling og endring, men også ei *mental urbanisering* hos menneskene i samfunnet (jf. kap. 3.1), mennesker bosatt på bygda så vel som i byen. Tilgjengeligheten og mulighetene blir større for alle. Man kan bo i hjembygda og allikevel ha interessene og mentaliteten i et mer urbant miljø. Følelsen av at hjembygda og miljøet der blir for lite, stillestående og gjennomsløst gjør nok at mange oppsøker nye og større miljø. *Silje* forteller dette om sitt forhold til hjembygda: *Stange er et veldig lite sted, å det er sånn typisk lite sted miljø der på en måte = sånn derre litt firkanta å [de som bor der] har enkli ikke vært i Oslo (Oslo) før på en måte = det er veldig prega av bygde-, det er veldig sånn trangsynt. Silje* er av dem som synes

bygda blir lita, og er redd for at hun, som hun ser mange andre har gjort, skal bli værende i bygda uten nye impulser, jf. utsagnet *har enkli ikke vært i Oflo (Oslo) før på en måte*. Hun innrømmer at det er lett å slå seg til ro med det en har, det gjorde hun selv en periode, før hun ble lei bygda og så seg om etter andre verdier og nye venner. På en paradoksal måte mener hun derfor at det finnes muligheter i Stange, nettopp fordi stedet ligger så nært Hamar at det ikke er vanskelig å oppsøke nye miljø: *Før syns jæ ikke det-. = Det var et høt, å jæ ville bort, men jæ har satt mye mer pris på det at jæ har fått muligheten til å kâmmen meg bort, til Oflo, til Hamar. Jæ har fått masse venner i Hamar, fått andre venner. Jæ har lært masse av å bo på Stange.*

Siri og *Silje* diskuterer under samtalen hva som er et typisk bygdemenneske. Konklusjonen er at de selv ikke hører inn under den kategorien: Et bygdemenneske er et menneske som *liker bygda si å kâmmen kanskje til å b̄ri boende der = da er ikke jæ et bygdemenneske (Silje)*. *Silje* ser ikke bort fra at hun kommer til å bosette seg i området i framtida, men det blir i tilfelle Hamar. Som hun sier selv: *Det kan gådt hende jæ f̄tytter tilbake. Kanskje ikke til Stange, men til Hamar. Jæ liker Hamar veldig gådt, så det kan gådt hende.*

Heller ikke *Randi* og *Rita* ser for seg noen framtid i hjembygda Romedal. Begge to er opptatt av forskjellen mellom folk som kommer fra byen, og folk som kommer fra bygda. Det negative ved bygda og de som bor der, distanserer de seg fra. *Rita* karakteriserer i sitatet nedenfor Romedal som «litt gammeldags». «Sladder» og skepsis til ting som er nytt, er et særtrekk ved bygdefolket, og dette tar de to jentene fra Romedal avstand fra.

R: Men jæ tror fårr ek'sempel at det kan ha noe med tradi'sjoner å gjøre, at man, at en del fârtsatt, lissom, Romedaṭ er jo veldig, er jo ei ganske gammeldags bygd, da. Lissom.

A: Hva, hva mener du med det?

R: At, asså, det er jo veldig sånn derre fârtsatt at man har på en måte = skiller mellom storgaṭa å lissom, å ny, innfyttere lissom, så det er lissom, sånn å sånn ska man åppføre seg, å det går fladder åm alle lissom å.

Allikevel mener *Randi* at hun har med seg verdier som menneske som hun ikke hadde hatt hvis hun ikke hadde vært fra bygda: *jæ føler at jæ har en = fred med meg (LATTER) ikke sånn mas å jag. Du b̄ir litt mer sånn avflappa*. Tilhørighetsfølelsen i forholdet mellom bygd og by er nok derfor ikke helt svart-hvitt. De har sin bakgrunn på bygda, og føler til en viss grad at de har noe av

hjembygda verdier med seg, men det er nok likevel det urbane disse jentene først og fremst identifiserer seg med.

Flere av informantene har kommentert at de ser forskjell mellom generasjonene når det gjelder forholdet man har til den lokale dialekten (jf. 6.7 ovenfor). *Siri* opplever også at det som har vært en naturlig del av hennes egen oppvekst, og som samtidig har med aktiviteter knyttet til bygda å gjøre, er i ferd med å forsvinne. Her forteller hun om potetplukking:

Jæ tror det er ftere å ftere så syns det er helt teit ting å gjøre, lissom. Bare sånn derre, hvorfår ska vi gidde å gjøre det får å tjene penger, lissom. Det er, får si det bjr mindre å mindre av det, men det er veldig vanlig å gjøre det, hvert fall på skoene på Stange, på ungdåmskooen.

Det er ei endring i kultur og tradisjon *Siri* er vitne til. Men hun er ikke med på å bevare den lokale kulturen selv heller. Hun vil ut: *det er ikke så mye å gjøre på Stange*. De som velger å bli i bygda, ser hun litt negativt på: *di har ikke tiltakslust til å kamme seg ut fra stedet å finne på no, så di bjr værende i Stange*. Med dette tar hun også avstand fra de som velger å bli i bygda, de som kan bære tradisjon og kultur fra hjemstedet videre. *Siri* innrømmer likevel at Stange har vært et fint sted å vokse opp, derfor kan hun godt tenke seg at hun selv flytter tilbake når hun skal stifte familie. Men først vil hun reise ut:

Jæ kammer til å fytte ut nå hvert fall, men om jæ fytter tilbake hit, så må det vel være når jæ sånn, får onger og skal sette meg = bosome meg og sånn, får det er jo, Stange har alltid vært et veldig fint sted å våkse opp, liksom, får barn. Ja, så jæ er veldig glad får at jæ har våkst opp på Stange, lissom, det er jæ.

En fullstendig identifikasjon med Hamar finner vi heller ikke hos *Siri*, røtter og barndom som hjembygda representerer, er for sterke.

6.8.1.2 Et sted midt i mellom

Enten man flytter til et nytt sted, eller er del av et nettverk som tilhører et miljø utenfor eget hjemsted, er det ikke nødvendig å ta fullstendig avstand fra sitt opprinnelige miljø. Mange kan identifisere seg med to steder samtidig, man utvikler en dobbel tilhørighetsfølelse (Røyneland 1994: 21). De to følgende sitatene fra *Stig* viser hans «splittede sinn». Han vil gjerne ut og bort fra Stange, samtidig kan han tenke seg å bo i hjembygda i framtida.

Di fteste fjt i fra Stange = mange såm vil vekk, di ha'ke no muligheter på Stange = fardi det er kjed'lig der. Det er, du ha'ke no' muligheter på Stange, lissom. Du har jo 'idrettslinja å = allmennfag å sånn, du har jo den

videregående skooln der, der er det jo veldig mange fra = hele landet egentlig, men asså dæ, du kan tenke deg = Stange = det er jo egentlig et lite bondesamfunn.

Det er veldig fint der å sånn, så det er'ke no imot meg å ta åver det [gården foreldrene driver] å bo der å.

Stian uttrykker det samme negative synet på hjembygda som *Stig*. Det er et lite sted, og det er få muligheter der. Vennene sine har han for eksempel stort sett utenfor Stange. I fritida er han mye på Hamar eller Elverum. Forholdet til hjembygda er enkelt og greit at han «*bor der å såver der på en måte*». Allikevel tar *Stian* avstand fra det han kaller «*dissa byfolka*». Han selv er ikke inkludert blant disse menneskene. Han identifiserer seg ikke med de som bor i byen (Hamar og Oslo), men har tydeligvis også problemer med å identifisere seg fullstendig med de som bor på Stange.

Selv om *Stig* og *Stian* tydelig trekkes mot større miljø enn det hjembygda representerer, mener jeg altså å se en tendens til at disse guttene ikke har gitt slipp på tilhørighetsfølelsen til hjembygda i like stor grad som *Randi*, *Rita*, *Siri* og *Silje*. De fire jentene er alle opptatt av at de vil reise ut av bygda med en gang de er ferdige med skolen, for å oppleve nye ting og møte nye impulser og verdier. *Stig* og *Stian* er som vi vet, et år eldre enn de andre informantene og er derfor ferdige med skolegangen, selv om *Stig* fremdeles er lærling. De har ikke flyttet fra Stange, og virker ikke like opptatt av å komme seg ut av bygda som det jentene er. For å markere denne forskjellen har jeg plassert de to guttene under overskrifta «et sted midt i mellom». Alternativet hadde nok vært «mot byen».

6.8.1.3 (Borte bra) - hjemme best

Jæ liker meg ikke når det blir fårr stort, derfår hadde jæ aldri trivdes i Oflo liksom, men det er meg da = så mange syns det er lite, men jæ syns det er greit lissom = stort nåk. Ja, hvert fall di fteste som sier at de-. Nei, uff, ska ut av Hamar, fårr det skjer så lite, å ingenting skjer å sånn = men det skjer jo ingenting her da, men jæ trives gådt fårr det jæ. (*Heidi*)

Fleksibilitet i forbindelse med identitets- og tilhørighetsfølelse betyr ikke at det ikke er mulig å ha et nært forhold til *et* sted, eller *ei* gruppe for den del. *Heidi* viser med uttalelsen i sitatet ovenfor at hun ikke kan vise til noe konkret som forklarer hvorfor hun liker seg i Hamar, det er for eksempel ikke mye spennende å ta seg til som ung i byen, *det skjer ingenting her da*. *Heidi* kjenner Hamar, det er hennes hjemsted, derfor er det godt å være der. Hun lengter ikke ut på samme måten som hun hører mange av hennes jevnaldrende sier at de gjør (jf. sitatet ovenfor). *Heidi* har heller ikke

lagt merke til betydelige forskjeller mellom folk i Hamar og folk i bygdene rundt byen. Da er det større forskjeller mellom Hamars innbyggere og innbyggerne i Oslo: *di er mye mer byfårk enn det vi er lissom.*

Heidi nevner ovenfor at hun vet om mange som vil ut av Hamar fordi stedet er for lite. De lengter heller mot storbyen Oslo. Hun selv synes imidlertid det er stort nok. *Hans* nevner også dette med størrelsen og nærheten til bygda i beskrivelsen av Hamar som by. Størrelsen på Hamar gjør at det er trygt å bo der, og han tror det er lettere å identifisere seg med det stedet enn en større by som Oslo.

Halvor er som *Heidi* mer opptatt av forskjeller mellom Hamar og Oslo når det gjelder kultur: *Jæ tru'ke det bare har med størrelsen å gjøre, det har med sånn kul'tur, hvordan fårk er i di fårskjellige stedene, fårr i Ojlo (Oslo) så er det annerledes enn noe aant sted, ikke sant.* På mindre steder, som Hamar og særlig på bygdene, mener han man lett blir det han kaller «trangsynt», fordi man ikke lever i et like forskjelligartet miljø som man finner i Oslo: *det er mange steder det er trangsynte fårk, å hedmarkinger er jo trangsynte.* Her viser *Halvor* ei negativ innstilling til hjemtraktene og hedmarkinger, han tar avstand fra holdninger og verdier som han mener regjerer i bygdene rundt ham. Allikevel er han glad for at han har vokst opp her. Det er et trygt sted for ham.

Heidi føler som *Hilde* en sterkere tilhørighetsfølelse til Hedmarken enn til Oslo. Hun har også en del venner utenfor selve Hamar by, der hun tilbringer mye av fritida. Hun drar «oppi åsa» som hun sier, det vil si Vangsåsa (i gamle Vang kommune, nå innlemmet i Hamar kommune, jf. 1.5). Dette området forbinder mange fra Hamar med «bygda».

Både *Rune* og *Rolf* fra Romedal er nært knyttet til hjemstedet sitt. De er glad i roen og freden bygda gir dem. *Rune* trekker fram nettopp det at det «*itte er 'sentralt*» som noe av det mest positive med bygda. De kan dyrke sine friluftsjnteresser i nærområdet, men de legger ikke skjul på at de fra tid til annen tar seg en tur til Hamar, særlig lørdagskveldene. Der holder kameratgjengen

sammen, og de vet hvor i byen de skal gå for å treffe «sine egne». Det er «vi» og «dom», allikevel mener de det ikke er så stor forskjell på dem selv og ungdom fra Hamar. *Det er lissom bære = kjæm du i frå by'n så-. El så er du frå bygda, je vet itte om det er no ænne 'fårskjell, je (Rolf).* Samholdet i bygdesamfunnet setter imidlertid *Rolf* pris på. Dette kan han ikke se er like godt i byen.

6.8.2 Identitet som motiv for språklig valg

Markering av tilhørighet og avstand

Det talespråket et individ benytter, kan være valgt som strategi for å vise solidaritet eller tilhørighet til ei bestemt gruppe. Under avsnittet om sosiale nettverk (3.5) så vi hvordan medlemmer av samme nettverk kan utvikle en lik atferd, også når det gjelder det lingvistiske. På denne måten får venner betydning for valg av talemål. *Randi* og *Rita* har venner både fra Romedal og Hamar. Når de er sammen, reiser de til Hamar, de samles sjelden hjemme. Vennene står sentralt i jentenes hverdag. *Randi* føler hun heller aldri har vært del av den kulturen som finnes i bygda: *Jæ vet ikke helt hvorfår, men det var liksom den gjengen i Romedaḡ såm jæj vanka sammen med, vi seks - sju jentene, som-. Vi hadde veldig mye sånn, våre inte'resser lissom, vi kåm aldri helt med sånn i resten av mengden. Det bḡe mye sånn fårr åss selv.* Denne gjengen var også *Rita* del av. Kanskje kom språkendringene som følge av den avstanden de tydeligvis følte i forhold til andre jevnaldrende i bygda. *Rita* trekker selv klare forbindelser mellom eget språk og hvilke venner hun har hatt. På barneskolen fikk hun ei god venninne som ikke opprinnelig var fra Romedal. Denne jenta hadde et mer normalisert talemål. *Bestevenninna mi, hun fjḡtta til bygda når jæ gikk i tredje kḡasse, liksom. Å hun har sikkert påvirka meg mye. Hun kåmmer ikke herfra.* Den sentrale posisjonen vennene tilsynelatende har i jentenes liv, har nok gjort at deres verdier har stått sterkere enn det foreldrenes og hjembygdas verdier har gjort. Venner og det sosiale nettverket betyr fellesskap med andre. Et felles talemål er et middel til å markere dette. Jentene følte seg ikke som del av miljøet i hjembygda, og endret språket etter det de følte passet mer til det de sto for. Den tradisjonelle hedmarksdialekten reflekterte muligens ikke det de følte var deres identitet.

I hvilken grad en språkbruker er seg bevisst at det talemålet en har, er i endring, kan variere. *Siri* hevder at hun ikke har planlagt å endre på språket sitt, men hun forteller også at hun har fått flere og flere venner fra andre steder enn Stange, samtidig med at hun så mindre og mindre til barndomsvenninnene fra hjembygda. Om hun ikke var bevisst på endringer i språket den gang, virker det som om det å bruke språket til å markere solidaritet, er tilsikta fra hennes side. Som nevnt tidligere (6.7 ovenfor), benytter hun tradisjonell hedmarksdialekt når hun snakker med bestefaren, selv om hun ellers har valgt en språklig atferd som ligger veldig nær oslodialekten. Hun er klar over at språket markerer røtter og tilhørighet. Ved å bruke hedmarksdialekt i samtale med bestefaren, markerer hun overfor ham at hun fremdeles knytter seg til sine egne. Kanskje er denne kodevekslinga også en strategi for å markere overfor seg selv (og bestefaren og resten av familien) at hun ikke fullstendig har identifisert seg med det urbane. *Siri* var som vi så ovenfor, den eneste av jentene fra bygda som var positiv til tanken om å bosette seg i hjembygda senere i livet (jf. 6.8.1.1).

En språkvarietet kan knytte ei gruppe av mennesker sammen og dermed på samme tid markere tilhørighet til egen gruppe og avstand til andre grupper. *Rune* og *Rolf* har et talemål som er svært preget av tradisjonelle hedmarksformer. Dialekten er viktig for dem, de unngår så langt det er mulig å la seg påvirke av andre miljø (jf. kap. 6.7) slik at dialekten skal få for mange innslag av et normalisert talemål. Språket er en viktig del av det som guttegjengene de tilhører, har felles: *vi tar jo ganske bredt når vi er bæere sånn 'kamerater å sånn. Når vi sitt fem, seks gutter å prate, da blir det brædt utpå natta liksom (Rune)*. Bruk av dialekt signaliserer her gruppetilhørighet. Når gjengen er sammen, råder gruppas eller nettverkets kontrollmekanismer (jf. kap. 3.5 om sosiale nettverk). Medlemmene markerer overfor hverandre at de ivaretar gruppas normer ved å bruke en «bred» hedmarksdialekt.

Dialekten til *Rune* og *Rolf* står langt fra dialekten i Oslo. I vennegjengen er de så bevisst forskjellene at de av og til morer seg med å lage ordlister, der de oversetter ord fra oslodialekten til romedalsdialekt. *Rune* forteller dette når jeg spør ham om hvordan han oppfatter dialekten i hovedstaden:

Nei, veldig sånn fise fint å (uklart) lissom, syns je da, fårr dæ-, veldig opptatt av oꝛ å visse uttrykk lissom, så da legg je merke til det lissom. Vi driv åsså, av å til så driv vi å kødde med sånne derre egne oꝛlister å sånn da, åversætt frå oslosk liksom, tel romeda^fdialekt.

Guttene er tydelig oppmerksomme på avstanden mellom de to dialektene.

Markering av avstand, ønske om anonymitet

Et individs talespråk kan være et ledd i en strategi for å markere avstand til ei gruppe. *Silje* ser at språket er med og bygger opp under en identitet: *det er jo på en måte en identi'tet en har å, på en måte, når man snakker en dia'lekt*. Men det er ikke alt man ønsker å identifisere seg med, eller å bli identifisert med:

Men du kan fort bꝛi stempla, sånn hvis du kårmer å snakker stangedia'lekt i Oꝛlo, så kan du fort bꝛi stempra såm en bondeknøꝛ, lissom = det kan du fort bꝛi, litt sånn bygde-. [...] Det er sikkert litt åppskrytt det å da, at man bꝛir stempla såm en bondeknøꝛ på en måte, men så har jæ aldri heller snakka dia'lekt når jæ snakker med,- Asså, man merker ikke, når jæ sier Stange å snakker sånn jæ gjør, så skjønner på en måte ikke di at-. Di vet jo ikke på en måte hva Stange er å hvor det er å, da er det litt vanskelig å stemple fæꝛk.

Gjennom dette utsagnet viser *Silje* at språket står for henne som en særlig viktig faktor i en identifiseringsprosess. Hvis hun benytter hedmarksdialekt, anser hun det som en større mulighet for at andre vil identifisere henne med «bondelandet» og «bygda» enn hvis hun har et normalisert talemål og forteller at hun er fra Stange. Hun vil ikke bli knyttet til bygda på denne måten og er derfor tilfreds med det talemålet hun har.

Med et normalisert talemål blir man i større grad anonym enn med talemål knyttet til avgrensede områder. Det er vanskeligere for andre å knytte særskilte trekk ved språket til et bestemt geografisk område eller ei spesiell gruppe. *Silje* mener selv hun snakker hamardialekt, og denne dialekten definerer hun som «veldig anonym», et helt «normalt» talemål (jf. også 6.8.3 nedenfor for flere synspunkter på hamardialekten).

For mye anonymitet?

Silje er tilfreds med en tilværelse der hun slipper å bli knyttet til hjembygda på grunn av språket. En slik anonym tilværelse kan nok for noen føre til et savn. *Randi* forteller at det skjedde ei forandring i språket hennes i puberteten. Dialekten ble *sånn helt pyttån*, som hun sier det selv. Nå mener hun at hun har et talemål hun kan kalle bokmål. Etter hvert har hun følt at hun har mistet

noe av personligheten gjennom dette. Hun savner et talemål som viser tilknytning til et sted: *Du får en tilknytning, du har et særpreg liksom. Randi* har tydelig et bevisst forhold til talemålet sitt, og føler en viss tilhørighet til hjembygda, men føler at den tilhørigheten kan forsvinne på grunn av at ikke språket hennes knytter henne direkte til stedet.

Flere av *Ritas* uttalelser kan også gi uttrykk for at det normaliserte talemålet etter hvert har gitt henne en følelse av at noe er gått tapt. Hun bruker verbet «miste» når hun refererer til overgangen fra å snakke hedmarksdialekt til et mer normalisert talemål: *Jæ har mista nesten all 'dialekta*. Hun sier hun skulle ønske hun hadde «ordentlig dialekt» *får di det bʝir liksom sånn der hjemme å*. Behovet for å markere forbindelser til hjembygda ser ut til å komme tilbake hos disse jentene. De har opplevd hvordan språklig konvergens kan føre til visse tap i form av identitet og integritet. Disse negative sidene ved språklig tilpasning er det Giles og Smith (1979) beskriver i forbindelse med de ulike prosessene som ligger til grunn for akkomodasjonsteorien (jf. kap. 3.6). De mener språkbrukerne prøver å minske dette tapet ved å velge ei språklig tilnærming som framstår som mest mulig positiv. Hvis *Randi* og *Rita* erkjenner at savnet og tapet blir for stort, kan man med utgangspunkt i Giles og Smith tenke seg at de etterhvert vil justere sin språklige tilpasningsstrategi.

Både bygdemenneske og bymenneske

De to guttene fra Stange har på en måte et ben på hvert sted. De har mye kontakt med kultur og mennesker utenfor hjembygda, særlig Hamar (jf. 6.8.1.2), men samtidig er de bevisste på at det heller ikke er deres hjemsted. Denne dragninga mot to geografiske steder reflekteres også i språket deres. De har mange innslag av tradisjonelle hedmarksformer, samtidig som de har mange språktrekk fra et mer normalisert talemål. *Stian* har også tanker om sitt eget språk i sammenheng med det faktum at han har vokst opp på bygda, men allikevel i nærheten av Hamar: *Nå er det mer sånn bʝanding mellom å snakke Hamar å Stange [...] Asså, det å våkse opp sånn, da er det 'automatisk sånn det bʝir*. Han kaller talemålet sitt en blandingsdialekt, men hevder ikke bevisst å ha endret språket bort fra den tradisjonelle hedmarksdialekten. Det har skjedd automatisk. Resultatet er det han kaller et blandingspråk som han mener han bruker forholdsvis stabilt, uten å endre det i stor grad etter samtalepartner. Det kan virke som om han mer eller mindre bevisst

benytter et talemål som inneholder trekk fra begge språkvarietetene han knytter seg til. At han er bevisst andres språklige atferd, viser hans omtale av søsteren og hennes språk:

Hu snakker når a prate med fårk fra byn. Da-. Så er a bred i måret når a prate med meg ell mora mi, ell et ell aant sånt. Så hu merker du stor 'fårskjell på. Så [når] hu er at øss å noen ringer at a, så hører du at a snakker skikkelig liksom, å det er = (rister på hodet).

Stian ser at andre mennesker kan gjøre andre språklige valg enn han selv har gjort. Man kan tenke seg at søsteren viser at hun ikke har brutt med sine røtter ved å bruke hedmarksdialekt hjemme, men hun vil også vise solidaritet overfor vennene. Dermed endrer hun språket sitt når hun er sammen med venner og markerer slik tilhørigheten også i den retninga. *Stians* holdning til denne kodevekslinga kommer fram ved mimikk og kroppsspråk. Han virker negativ til det å totalt legge bort hedmarksdialekten i enkelte situasjoner, som søsteren gjør. Selv vil han benytte enkelte trekk fra den lokale dialekten, han vil ikke snakke «pent», som han synes folk gjør i byer, spesielt Oslo. Ved å bruke et språk som inneholder innslag av begge varieteter på en gang, får han antakelig markert en slags posisjon midt mellom byen og bygda.

Stig vet at han bruker en bredere dialekt hjemme hos foreldrene enn han gjør blant venner (jf. 6.7.2). Etter eget utsagn konvergerer altså *Stig* mot det språket vennene hans på Hamar bruker. Samtidig viser det faktum at han bruker et språk med flere innslag fra den tradisjonelle hedmarksdialekten hjemme sammen med foreldrene, at han også viser en tilhørighet til hjemstedet.

Språket til de to guttene har jeg karakterisert som ei kodeblanding. Muligens er dette språket med mange trekk både fra oslovarieteten og hedmarksvarieteten det de to guttene føler passer best inn overalt, både hjemme og blant venner, i hjembygda og på Hamar.

Språkendring og markering av gruppesolidaritet

Individets språklige atferd kan som vi nå har sett, være basert på ønsket om å markere tilhørighet til ei gruppe. Når et individ bryter med gruppas normer og velger andre språklige former, virker dette ofte negativt på den opprinnelige gruppa. Enkelte språkdrag er imidlertid mer sosialt vare enn andre (Sandøy 1996: 103). Et individ kan endre på store deler av talemålet sitt uten å møte stor motstand fra egen gruppe, men blir pronomen av første person entall og nektingsadverbet

‘ikke’ endret, blir dette oppfattet som et sterkt avvik, eller knot, fra gruppas språklige norm. Disse variablene er med andre ord sterke solidaritetsmarkører (ibid). Pedersen (1999: 30-31) er også inne på den førstnevnte variabelens følelsesmessige funksjon. Pronomenets innhold har direkte henvisning til jeg-et, slik at forholdet mellom variabelen og identiteten er nærliggende: «Det er oplagt at selve betegnelsen for jeg’et, for identiteten, må være betydningsfull, måske kriteriel» (ibid). Valg av variant ved denne variabelen vil derfor fungere som en varietetsindikator. I min undersøkelse er både hedmarksdialektens *itte* og *je* brukt konsekvent av *Rune* og *Rolf*. *Stian* og *Stig* benytter begge disse variantene i samtalen, men de har også mange tilfeller av oslodialektens *jæ(j)* og *ikke* i språket sitt. Som vi så under 6.8.1.2 og tidligere i dette avsnittet, er det vanskelig å knytte disse to til enten hjembygda eller Hamar. Det kan se ut til at de, i forholdet mellom bygd og by, befinner seg et sted midt i mellom. *Rune* og *Rolf* viser på sin side en entydig tilhørighet til Romedal. De øvrige informantene benytter bare oslovariantene av disse variablene.

6.8.3 Hedmarksdialekt, hamardialekt eller oslodialekt? Lokal tilhørighet og dialektal identifisering

Analysen av de tolv informantenes språk har vist at åtte av dem har et normalisert talemål. Fire av disse informantene er fra bygda der talemålet tradisjonelt har vært preget av hedmarksdialekten. Analysen som hittil er gjort av innholdet i informantenes utsagn, har imidlertid vist at den språklige strategien disse ungdommene har valgt, til en viss grad kan reflektere hva de identifiserer seg med. Språket og identiteten henger med andre ord sammen. Siden informantene som trekkes mot det urbane, tydelig knytter seg til Hamar snarere enn Oslo, kunne hedmarksvarietetens motsetning i undersøkelsen vært en hamarvarietet, basert på talemålet i Hamar, snarere enn en oslovarietet. Problemet er at hamardialektens særtrekk er lite entydige. Informantene mine hadde også vanskeligheter med å peke på konkrete forskjeller mellom talemålet i Hamar og talemålet i Oslo, selv om de hevdet at det var forskjeller og at det finnes en hamardialekt som skiller seg fra oslodialekten. Jeg kommer tilbake til denne vage definisjonen av hamardialekten mot slutten av dette avsnittet. Først skal vi se litt på hvordan informantene selv omtaler sitt språk. Dette kan også antyde noe om deres ønsker om tilknytning.

Rune og *Rolf* plasserte jeg språklig som gode representanter for en tradisjonell hedmarksdialekt (jf. kap.5). De kaller også selv språket sitt for hedmarksdialekt, men *Rune* understreker at han

synes dialekten til eldre mennesker er finere enn den han selv snakker: *Men sånn såm eldre tarå, lissom, det er ganske bra å høre på.* Muligens føler han at de eldres variant av hedmarksdialekten er mer ekte og opprinnelig, han sier om egen dialekt at *den er bære sånn mikk, lissom.*

Informantene som har betydelig mer preg av oslovarietetten i språket sitt, og som har et talemål som mange vil oppfatte som normalisert østnorsk, synes det er vanskelig å sette et navn på det språket de snakker. «Bokmål» er et begrep som går igjen i beskrivelsene. De er alle sammen opptatt av at det skiller seg fra talemålet i Oslo. Dette talemålet omtaler de som mye «penere» enn deres eget talemål. Å snakke «pent» oppfattes som negativt. Det er tydelig at det ikke er det tradisjonelle folkemålet i Oslo de forbinder med dialekten i hovedstaden. *Silje* sier for eksempel dette om oslomålet: *Det er Oslo, veldig sånne s-er og = ja.* Det er altså uttalen av konsonantsambandet *sl*, som hun selv ville uttalt *fl* som i *Oflo*, *Silje* her viser til som et eksempel på «pen» uttale. (Dette er en observasjon også Skolseg (2000: 159) har gjort blant språkbrukere på Romerike. Når informantene hennes skulle sammenlikne eget talemål med oslomålet, fikk hun inntrykk av at det var et markert vestkanttalemål informantene mente utgjorde oslomålet.) *Silje* sier videre om egen dialekt: *Men jæ snakker kanskje hamardia¹lekt. Det er sånn helt = veldig nor¹malt. Jæ vil, jæ syns ikke Hamar har no' spesi¹ell dia¹lekt egentlig. Det er bare sånn helt veldig ano¹nymt. Bokmål på en måte.* *Randi* sier også at hun prater bokmål, men at hun bruker enkelte ord som knytter henne til hamarområdet. *Siri* vil karakterisere språket sitt som ei blanding av oslodialekt og stangedialekt. Hun omtaler språket sitt som «tilnærma riksmål», men legger til at *jæ snakker bredere enn en fra Oflo, jæ gjør det.* Hun gjør det klart at hun ser på sitt eget talemål som forskjellig fra talemålet i Oslo. Hun kommer så fram til at hennes språk er som hamardialekten, det vil si noe som ligger mellom dialekten i hjembygda og oslodialekten: *Jæ vil tru at hvis en fra-. Hvis vi sammenlikner en fra Hamar å en fra Oflo såm snakker, så vil jo den fra Hamar snakke kanskje en mellomting mellom stangedia¹lekt å oflodia¹lekt liksom.* Informantene som kommer fra bygda vil tydeligvis ikke knytte seg til Oslo språklig sett. Hva så med informantene fra Hamar? Når jeg spør *Halvor* om hva han vil kalle det språket han prater, svarer han: *Jæ veit ikke, riksmåç er vel de-, et oç får det. Asså det er klart det er får¹skjell på hvordan*

di snakker i Oflo og hvordan di snakker her, men det er mest enkeltord og uttrykk, lissom. Det er hamardia'lekt.

Heidi forteller i forbindelse med holdninger til dialekter at hun spesielt misliker oslodialekten. Vi må derfor regne med at heller ikke hun definerer språket sitt som oslodialekt. Hamarinformantene ønsker tydeligvis også å opprettholde en viss ulikhet mellom hovedstadens språk og deres eget.

Flere av tilfellene som er trukket fram i denne analysen, viser et ønske om å identifisere seg med et mer urbant miljø enn det hjembygda representerer. *Hilde* står i en litt annen posisjon når det gjelder dialektal identifisering.

Fårr jæ føler meg litt-. Det spørs litt hvem jæ er med. Fårr hvis jæ er med fårk fra åsa [= Vangsåsa], da snakker jæ ganske fint i fårhåld til dem. Men når jæ er med fårk fra Hamar, da føler jæ at jæ snakker bredere enn dem. [...] Fårr di prater bredere enn meg di som bor helt oppi der, å så di sãm bor i byn, di prater enda finere.

Hilde kommer her selv inn på omgivelsenes betydning for oppfatning av egen identitet. Den subjektive identifiseringa foregår i et samspill med og i et dynamisk forhold til omverdenen. *Hilde* bor litt utenfor sentrum av Hamar, og distanserer seg fra «de som bor i byen», som hun uttrykker det, *jæ syns di prater litt mer Oflo di sãm bor i byn lissom*. Hun oppfatter talemålet til befolkninga i sentrum av Hamar som mer likt talemålet i Oslo enn det talemålet hun selv benytter. Også venninna *Heidis* språk, mener hun, går under denne definisjonen. *Hilde* vil altså heller ikke omtale språket sitt som oslodialekt, men omtaler andre hamarsingers språk som oslodialekt.

Kvantifiseringa og den språklige analysen ovenfor viste at *Hildes* talemål ikke skiller seg ut fra de andre informantene fra Hamar i fordelinga av belegg med de ulike variantene, slik at det her enten kan være snakk om en *underrapportering* av egen språkbruk (jf. Sandøy 1996: 116), eller så framkaller samværet med vennene fra bygda ei situasjonell konvergering. Hun mener imidlertid selv at hun ikke endrer på språket sitt.

I den språklige kartlegginga definerte jeg språket til *Stian* og *Stig* som et blandingspråk mellom de to varietetene. Begge signaliserer at de er klar over at de har trekk fra både stangedialekten og hamardialekten i språket de bruker, men *Stian* er nok klarest i sine uttalelser når det gjelder dette. Han oppfatter språket sitt som ei blanding mellom dialekten i Hamar og dialekten i Stange.

Språket til foreldrene merker han for eksempel er mindre preget av hamarmålet: *Dom* [foreldrene] *har vel sånn hedmarksdia¹lekt såm meg, men je er kanskje mer prega av Hamar fårr så vidt.*

Begrepet «hamardialekt» har vært nevnt av flere av informantene i de utsagnene jeg har trukket fram her. Det er likevel ikke lett å definere denne dialekten presist. *Randi* er en av dem som hevder at det er forskjell mellom egen dialekt og talemålet i Oslo, men forskjellene er vanskelige å finne fram til: *det er vel noen sånne or å sånn såm skiller seg ut, jæ vet ikke. Det er vanskelig å kånne på no da!* Leksikon oppfattes likevel som det som utgjør de største forskjellene. En annen karakteristikkk som går igjen, er at det er «vanlig» og «anonymt». I dette må det ligge ei oppfatning av at hamardialekten ikke skiller seg ut på noen som helst måte. Det synes de tydeligvis oslodialekten gjør. Dette forholdet kan være med å bekrefte at det først og fremst er talemålet som er knyttet til Oslos vestkant informantene her tenker på som oslodialekt (jf. *Siljes* utsagn ovenfor). Dette talemålet kan nok virke markert. *Stig* kommer også fram til at hamardialekten er «vanlig», men han har også, i motsetning til de andre informantene, øye for at noen i byen kan ha enkelte trekk fra en mer tradisjonell hedmarksdialekt:

S: Je trur'n er litt brei. Fårr je vet, det er mange hamarfårk såm snakker litt bredt dem å.

A: På din alder eller?

S: Eldre.

A: De gamre?

S: Må bji eldre. Eh, sånn, vet ikke je, sånn førte å oppåver, kanskje. Dem hadde jo sikkert, je kjenne en i hvert fall såm har bodd i Hamar i hele sitt liv, dæ er faren til en 'kamerat av meg. Hæn snakke jo bredt.

A: Sånn såm deg?

S: Nja, breiere. Jæ trur det er litt fårskjellig.

A: Det er vel kanskje litt med 'miljø der å.

S: Ja da. Det har sikkert det. Men stort sett åver så trur je hamar¹dialekta er sånn vanlig.

A: Vanlig? Er det da 'fårskjell på språket til ongdåm fra Oflo å dom såm er fra Hamar, da?

S: Je vet ikke je. Det såm kan vara 'fårskjell, er kanskje slangen liksom.

A: At dom har mer slang?

S: Ja, dom har litt mer uttrykk som = er mer 'moderne, da. Litt mer hippe uttrykk.

Det at mange av informantene her omtaler eget språk som hamardialekt, kan vitne om en lokal tilhørighetsfølelse, til tross for at de trekkes ut av hjembygda. Hamar og det urbane tiltrekker dem, men de har også behov for å være en del av et lokalt fellesskap, ikke fullstendig slippe tak i området de er fra. Dette kan være årsaken til at flere av informantene understreker at talemålet deres skiller seg fra talemålet i Oslo. De har et ønske om å markere en lokal tilhørighet. De

uttrykker ei dialektal identifisering, ikke bare med talemålet i Hamar, men med Hedmarken, som ei motsetning til Oslo.

Oppsummering av avsnitt 6.8

I dette avsnittet har informantenes identitet stått sentralt. Jeg har brukt det de sier om hvor de føler seg hjemme, hvor de tilbringer fritida og tid sammen med venner, til å danne meg et bilde av deres forhold til hjemstedet. De fire informantene fra Hamar er fornøyd med å bo i en mellomstor by ikke så altfor langt fra Oslo. De trives i Hamar og med hovedstaden lett tilgjengelig. Deres interesser må sies å være urbane siden de alle går mye på kafé og oppholder seg mye i bymiljøet. *Hilde* plasserer seg selv litt nærmere bygda i forhold til de tre andre informantene fra Hamar. Hun har mange venner utenfor byen og tilbringer mye tid der. *Siri*, *Silje*, *Randi* og *Rita* skiller seg ikke mye fra de fire hamarungdommene når det gjelder interesser og hvor de tilbringer fritida. De er mye på Hamar, har venner i byen og trekker fram mange negative sider ved bygdelivet. Denne tiltrekninga mot det urbane mener jeg kan ses i sammenheng med de språklige endringene disse ungdommene har foretatt. Allikevel har jeg antydnet at alle disse jentene ikke har en fullstendig avvisende holdning til hjembygda. Særlig viser *Siri* at hun har et forhold til hjembygda som symbol på røtter og opphav, som man ikke uten videre kommer bort i fra. *Stian* og *Stig* viser på samme måten som jentene at de mistrives i hjembygda si. De har fått mange venner utenfor Stange. De tiltrekkes av de urbane verdiene som finnes i byen, og som hjembygda mangler. Samtidig virker det som om de holder mer igjen i forhold til å identifisere seg fullstendig med byen Hamar. *Rune* og *Rolf* framhever derimot klart positive sider ved hjembygda, og holder ingenting tilbake for å si at de er romedøler. *Rune* og *Rolf* har valgt en språklig kode som reflekterer deres forhold til hjembygda.

6.9 Dialektholdninger og språklig atferd

Holdninger til språk og dialekter dannes på grunnlag av subjektive forhold. Opp gjennom oppveksten blir en gjerne innført i stereotyper om grupper av mennesker og steder. Slike stereotyper kan bekreftes eller avkreftes av kunnskap og erfaringer. Denne kunnskapen kan være med å danne grunnlaget for holdninger man får til dialekter knyttet til de aktuelle menneskene eller stedene. Holdningene kan også baseres på ren estetikk. Man vurderer en dialekt som «fin»

eller «stygg» på bakgrunn av om den «klinger» godt. De holdningene et individ har, er ofte avgjort i ei gruppe individet er knyttet til. Man identifiserer seg med verdiene gruppa står for. Slik vil et skifte av gruppe kunne føre til nye holdninger (Venås 1991: 244).

Holdningene en har til egen dialekt, og de holdningene en oppfatter at andre har til denne dialekten, kan føre til at en endrer på eget talemål:

Haldningane ein sjølv og andre har til eins eige språk, kan ha avgjerande innverknad på korleis ein oppfattar seg sjølv og si eiga rolle i samfunnet. Det kan gje grunnlag for medvitne og umedvitne inngrep i språket, for retting og «over-retting» (hyperkorreksjon) av språklege former. Slike verknader av haldningar er eit viktig innslag i alt språkliv i samfunn av den typen vi kjenner best (op.cit: 246).

Språk- og dialektholdninger kan med andre ord ha en sammenheng med et individs språklige atferd. Holdninger får derfor en klar sammenheng med identitetsbegrepet. Omdal (1994: 146) er inne på dette:

Since it is usual to think of language attitudes as attitudes to language and linguistic forms on the one hand, and to the individuals and groups who use those forms on the other hand (Ryan, Giles & Sebastian 1982: 7), then the study of language attitudes can be seen as contributing directly to our understanding of the notion of identity.

Hvordan er så holdningene til dialekter generelt og hedmarksdialekten spesielt blant de tolv ungdommene fra Hedmarken?

6.9.1 De tradisjonelle dialektene - noe positivt eller negativt?

Jæ syns enkli fårk når di snakker dia'lekt, så såm bergensk, så får lissom hele per'sonligheten sin egen sjarm. Det lissom bare-. Det at samme hva du sier, så høres det veldig fint ut lissom (*Randi*).

Ungdommene som er med i undersøkelsen, var generelt svært positivt innstilt til bruk av tradisjonelle dialekter. Flere av dem er opptatt av at dialekten på et sted er knyttet til tradisjoner og «opphav», som *Stig* nevner. Vestlandsdialekter blir av flere trukket fram som særlig pene dialekter. *Halvor* liker bruk av ulike dialekter fordi det er en del av vår kultur, og fordi det skaper et språklig mangfold:

Det er et særpreg, det er litt-. Så er det kul'turarv ikke minst. Det er lissom, det er u'trulig mye morsåm dia'lekt, da. Asså, morsåmme oĸ liksom, å uttrykk. [...] Det gir litt per'sonlighet. Det er-. Fårskjellene er viktig, fårr hvis alle hadde snakka likt, så hadde ikke det vært no' kult.

Samtidig er *Halvor* opptatt av det andre kan forbinde med ulike typer dialekter, og at personer med denne dialekten da lett blir forbundet med ulike stereotyper. Dette vil ikke slå positivt ut for

dialektbrukeren hevder *Halvor*. Han innrømmer også at han selv har fordommer og forbinder bruk av dialekt med holdninger og verdier han selv ikke verdsetter: *Så tenker jæ liksom at det di har di håldningene, å da er det litt sånn der at jæ ikke er-. Da tenker jæ mitt åm dem lissom. Halvor* synes på samme tid det er positivt at ikke alle i Norge snakker likt, samtidig har han en del fordommer overfor språkbrukere med ulike tradisjonelle dialekter. Den positive uttalelsen om ulike dialekter i Norge kan være basert på det han tror han bør mene, overfor meg spesielt og det norske samfunnet generelt. En god nordmann verdsetter våre gamle dialekter.

Ulike dialekter og forståelse

Det at vi i Norge har mange ulike dialekter, oppfattes helt klart som noe positivt. Allikevel kan enkelte dialekter føre til kommunikasjonsproblemer. Vi så under avsnitt 6.7 at *Rune* og *Rolf* enkelte ganger følte at de måtte endre språket sitt for å kunne gjøre seg forstått, selv i Hamar, der dialekten deres burde være godt kjent for folk flest. Lundeby (1997: 98-99) mener forståelighet er undervurdert som kommunikasjonsproblem i Norge:

Vi har i Norge dialekter som er så ulike at de som taler dem, har store vansker med å forstå hverandre, ja, kanskje ikke klarer det i det hele tatt. Vanskene med dette blir av dialektforkjemperne redusert in absurdum. De påstår at alle nordmenn forstår, at det er *manglende vilje* til å forstå som skaper problem.

Stian har også følt at han ikke har forstått enkelte dialekter. Han er derfor positiv til dialektbruk hvis brukerne gjør seg forstått når de snakker. Han mener å ha opplevd ikke å forstå enkelte dialekter. Denne erfaringa deler han med Lundeby i sitatet ovenfor. I utsagnet nedenfor antyder likevel *Stian*, i likhet med Lundeby's motstandere, dialektforkjemperne, at det nødvendigvis ikke er store dialektale ulikheter som skaper forståelsesproblemer. *Stian* sier det kan ha med vane å gjøre. Å bli vant med ulike dialekter må delvis avhenge av viljen til å forstå (jf. sitatet av Lundeby ovenfor).

Dom får da bare prate såm dom gjør. Bare dom gjør seg fårstått førr andre, så er vel det bra nåk. Det er vel andre-. Det er visse stann såm je har 'vurdert på om snakker nårsk ell utenlandsk, lissom. Det er sånn ille, men det er en vanesak.

6.9.2 Bruk av dialekt - positivt i alle situasjoner?

Selv om man som språkbruker er bevisst på å beholde sin opprinnelige dialekt, og er positivt innstilt overfor andre som benytter seg av sin lokale dialekt, kan det være situasjoner hvor man føler at dialekten ikke passer inn, og man foretrekker å normalisere språket sitt. Dette kan særlig

være aktuelt i formelle situasjoner. Disse kontekstbestemte språklige endringene kan skyldes ei oppfatning av at omgivelsene ikke møter språkbrukere med en tradisjonell dialekt med like stor åpenhet som de møter språkbrukere med et mer normalisert talemål. Oppfatninger som dette er blant annet basert på de holdningene omgivelsene uttrykker overfor dialektbruk i bestemte situasjoner. Gjelder så den positive holdninga de fleste informantene viser overfor tradisjonelle dialekter, i alle situasjoner? *Hans* mener at mange ungdommer unngår å benytte lokal dialekt i skolesammenheng. Det passer seg ikke inn der. Han legger også til at *det er'ke kult å snakke dia'lekt*. Han mener tydeligvis at talemålet kan virke inn på andres vurdering av en som person.

Stian er av de fire informantene i min undersøkelse som har et talemål der hedmarksdialekten er framtredd. Han hevder å snakke forholdsvis likt i de fleste situasjoner. Endringene er i tilfelle ikke bevisste fra hans side. Han nevner jobbintervju som et eksempel på en situasjon han kan tenke seg han ubevisst ville normalisere språket sitt i, men han er også bevisst på at i en slik sammenheng kan den aktuelle situasjonen og omgivelsene spille inn:

A: Trur du det i noen situa'sjoner kan være negativt, eller en ulempe å bruke 'dialekt?

S: Hvis du er på jåbbintervju ell et ell aant sånt, jæ vet ikke. Dæ er bære sånn at je kan fårestille meg at det er negativt å prate-. Nei, jæ vet ikke, kan tru det asså. Det kårmer an på åssen firma det er, lissom. Men hvis det er snekkerfirma, så gjør jo ikke det så mye, men er det sånn 'hotellfirma ell-. Je vet ikke. [...] Sikkert ubevisst.

Tru je. Je regne med at je flår åver uten at je tenke åver det.

Stian er tydelig oppmerksom på at språklige endringer kan skje avhengig av konteksten språket opptrer i. Han er for sitt eget vedkommende opptatt av at slike endringer skjer ubevisst. Hans gjentatte *je vet ikke* viser usikkerhet og kan være et uttrykk for at han omtaler ubevisste handlinger og derfor ikke kan være helt sikker på hvordan han til enhver tid bruker språket.

Stig tror derimot dialektbruk ikke virker negativt i noen sammenhenger. Det er personen og ikke dialekten som er avgjørende for det inntrykket man gjør på andre, hevder han, og antyder med det at han ikke vurderer relasjonen mellom språk og individ som det viktigste i en identifiseringsprosess.

6.9.3 Hedmarksdialekten

Informantene er generelt positive til bruk av dialekt, men hedmarksdialekten møtes ikke med samme åpenhet av alle. Jeg får et inntrykk av at flere av dem har en del motstridende holdninger

overfor den, som for eksempel *Randi*: *Det er den derre trege, ja, det virker litt såm-. 'Dialekta er fin, lissom, men når du prater skikkelig sånn, når du prater sånn skikkelig tregt, så blir det fårferdelig stygt.*

Ingen av informantene omtaler hedmarksdialekten uten forbehold som «fin» eller «pen». Adjektivet «stygg» sitter tilsynelatende mye løsere blant dem. Muligens kan dette ha sammenheng med det inntrykket man gjerne tror «folk flest» har av dialekten. Det er ikke vanlig å omtale hedmarksdialekten positivt. Jeg kommer tilbake til oppfatninga av andres syn på dialekten nedenfor i avsnitt 6.9.4. *Randi* sier i sitatet ovenfor at hun egentlig synes dialekten er fin, men at taletempo kan virke inn på hvordan hun oppfatter den. Slik må det kunne variere fra individ til individ om hun liker vedkommendes hedmarksdialekt. At dialekten i seg selv virker litt langsom, kan nok flere være enige om. *Ragnhild* uttrykker det på denne måten: *Ja, det høres jo litt sånn, det høres jo litt tregt ut = på Hedmarken.* Flere av informantene synes likevel dialekten er «helt ålreit», som *Stig* uttrykker det. *Hilde* og *Heidi* har verken noe spesielt positivt eller negativt å si om den.

Nærhet og avstand

I forbindelse med holdninger til dialekter er det satt fram en hypotese om at en gjerne er mer negativ til dialekter som knyttes til ens nære geografiske områder, enn til mer fjerne dialekter. Denne hypotesen bekreftes med en uttalelse som *Silje* har i samtalen: *Det kan gådt hende at hvis jæ hadde vært fra et aant sted, ikke våkst åpp med dia^llekta, at jæ kanskje hadde syns'n vært fin, men det er lissom = ah = det er veldig, jæ liker'n rett å flett ikke.* *Hans* og *Halvor* synes også dialekten er «stygg», mens vestlandsdialekter trekkes fram av flere som «pene» dialekter.¹ Avstanden mellom østlandsdialekter og vestlandsdialekter er stor. Det fjerne og eksotiske i dialektene på Vestlandet kan nok være det som tiltrekker ungdommene. *Stig* avkrefter imidlertid

¹ I en undersøkelse av språkholdninger Aaserud (1997) har utført blant ungdom på Vestlandet og i Oslo, viste det seg at informantene fra Oslo vurderte sognemål og stavangerdialekten som de styggeste i landet (op.cit: 8). Hva som oppfattes som «pene» og «stygge» dialekter kan nok både ha med individuelle oppfatninger og hva som er «i vinden», mote, å gjøre. Definisjonen av hva som er vestlandsdialekt, kan også spille inn.

hypotesen om nærhet og avstand med sin uttalelse om at han liker hedmarksdialekten fordi han er oppvokst med den.

Hedmarksdialekten - penere med tida?

Ja, det er sånn såm på en måte har fårandra seg litt. Fårr noen år siden syns jæ at den var helt skrekkelig, men nå har jæ sånn at jæ begynner å like den mer og mer, fårdi det bjrir liksom sånn derre hjemme, å. [...] Jæ byner å like den, lissom, sånn årdentlig gådt (*Rita*).

Det er nok nærheten og tilhørighetsfølelsen til hedmarksdialekten som gjør at for eksempel *Rita* har funnet ut at dialekten ikke er så verst allikevel. Muligens kan denne holdninga hos *Rita* ses i lys av en identitetsdannelsesprosess. Tidligere kan hun ha hatt behov for å orientere seg vekk fra miljøet i hjembygda. Nye og spennende faktorer andre steder tiltrakk henne trolig mer. *Rita* sier at hun tidligere syntes barndomsdialekten var «helt skrekkelig». Vi vet at *Rita* knytter språkendringene sine til barneskolen. De negative holdningene til hedmarksdialekten kan derfor ha vært dominerende hos henne på denne tida. Som vi så under 6.8.2, snakker *Rita* om at hun har «mista» dialekten sin. Hadde hun hatt en «ordentlig dialekt», som hun sier, hadde hun hatt et tydeligere symbol på hvor hun kommer fra, hvor hun hører hjemme. Endring av holdninger til den lokale dialekten kan ha bakgrunn i denne nye fokuseringa på røtter og tilhørighet. Nye erfaringer og modenhet kan være viktige elementer i vurderinga av hvilke faktorer som får størst betydning i identitetsdannelsesprosessen. Muligens kan dette være en medvirkende faktor til at *Rita* til slutt må innrømme for seg selv at hun faktisk begynner å like hedmarksdialekten «ordentlig godt».

6.9.4 «Jæ har jo veldig inntrykk av at det er lissom av de verste, da, dia^llektene» (*Rita*)

Oppfatning av andres holdninger til hedmarksdialekten

Andres holdninger til egen språkvarietet er viktig for egen selvfølelse og selvbylde. Alle informantene mine er overbeviste om at andre forbinder dialekten med «bønder» og «trege folk». Slike holdninger kan tas opp og internaliseres av språkbrukerne som selv benytter dialekten. *Stig* uttrykker denne typen holdning her: *Klart når du sitt å høre en såm sitt å prate skikkelig bredt på TV, så fårbinde du han med litt bønder liksom.* Det å bruke hedmarksdialekten oppfattes av *Stian* som positivt på den ene siden, samtidig synes han offentlig bruk av dialekten gjør at utenforstående får bekreftet stereotypiene de har av hedmarkinger: *Det er greit nåk, men jæ trur*

det b̄ir litt s̄ann treigt p̄a en m̄ate. Ass̄a, hvis du h̄orer p̄a Sigbjørn Johnsen, s̄a ḡar det s̄ann tregt f̄arr seg. S̄a b̄ir det kanskje s̄ann trege f̄ark fra Hedmarken. Det er det dom trur dissa byf̄arka.

Siri er også litt ambivalent i forhold til holdninger til hjembygdas dialekt. På den ene sida er den en del av henne og oppveksten hennes, på den andre sida vet hun at det er andre som synes at den ikke er så pen:

Jæ ha'ke no imot det egentlig, men det er jo s̄ann når j̄e ser p̄a TV f̄arr ek'sempel, å h̄orer en s̄am snakker hedmarksdia'lekt, s̄a det h̄ores jo egentlig litt domt ut egentlig, må innrømme det. Det er sikkert bare den f̄ardammen du har fått trykt inn i hodet, at du er dom, liksom. Men du er jo egentlig ikke det.

6.9.5 Det gamle er best

Det kan virke som om stereotyper og det som andre mener om hedmarksdialekten, virker inn på informantenes egne inntrykk av den. Hedmarksdialekten får imidlertid positiv omtale av Rune og Rolf, men da spesielt det som for dem står som den «opprinnelige» hedmarksdialekten, dialekten til den eldste generasjonen på Hedmarken i dag: *Den er itte no 'spesielt fin, lissom = hell hvert fall itte den s̄am vi tāa, f̄arr den er b̄are s̄ann mikk, lissom. Men s̄ann s̄am eldre tāa, lissom, det er ganske bra å h̄øre p̄a (Rune).*

Rune er som vi har sett, opptatt av at språket hans har vært utsatt for endringer i forhold til tidligere, noe som må ha vært et talemål med enda flere trekk fra den dialekten Borg (1974) beskriver. Han ser at dialekten hans skiller seg noe fra eldre generasjoners hedmarksdialekt. Denne utviklinga oppfatter han som negativ. Holdninga han uttrykker i sitatet, illustrerer det. Den negative holdninga til utvikling og endring i språket kan derfor være en av årsakene til at Rune er lite tilfreds med at språket hans er blitt «penere» etter at han begynte på videregående skole (jf. 6.7). Rolf søker også som vi så i avsnitt 6.7, å bevare flest mulig trekk fra den tradisjonelle hedmarksdialekten. Han vil videreføre dialekten faren bruker: *je tāa 'omtrent s̄am h̄æn da.*

Oppsummering av avsnitt 6.9

Sentralt i dette avsnittet har informantenes syn på ulike dialekter stått. Felles for de fleste av dem er at de mener det er bra at ikke alle i Norge snakker på samme måte. Halvor er den som karest

viser motforestillinger mot bruk av tradisjonelle dialekter. Hvis mange mennesker utviser de samme negative holdningene som de *Halvor* gjør rede for, kan muligens det være med å fremme språkendring. Individuer som trekkes mot byen, vil nok særlig legge merke til hva byfolk mener om språket deres. Hedmarksdialekten tildeles ikke bare positive beskrivelser av ungdommene i denne undersøkelsen, snarere tvert i mot. Noe av denne motstanden kan nok, som flere av informantene nevner, skyldes det man tror er ei allmenn oppfatning av dialekten. Det ambivalente forholdet særlig *Siri*, *Randi* og *Rita* uttrykker, kan ses i sammenheng med språket deres og de følelsene de viser i forhold til hjembygda. De har endret språket sitt til et relativt normalisert talemål, muligens som et ledd i en strategi for å markere avstand til hjembygda og bygdekulturen. Samtidig markerer *Siri* og *Randi* som vi vet, sin tilhørighet til bygda ved å benytte hedmarksdialekt i samtale med besteforeldrene. *Rita* nevner at hun er blitt oppmerksom på at den kan representere det som er «hjemme» for henne. Derfor representerer den noe positivt. *Silje* derimot liker ikke hedmarksdialekten, og uttrykte heller ikke at hun hadde behov for å bevare nære bånd til hjembygda. Den språklige strategien hennes markerer også avstand til Stange.

6.10 Oppsummering av den kvalitative analysen

Jeg vil nå foreta ei oppsummering av hovedtendensene som kom fram i den kvalitative analysen. Som et ledd i oppsummeringa, vil jeg først antyde noe om hvilken funksjon den tradisjonelle hedmarksdialekten kan se ut til å ha blant språkbrukerne på Hedmarken.

6.10.1 Hedmarksdialektens funksjon hos informantene

Vi har sett at alle informantene fra bygda hevder å ha snakket hedmarksdialekt tidligere. Man må derfor regne med at de behersker dialekten, selv om de ikke snakker den til daglig. Eldre mennesker på hjemstedet og andre ungdommer benytter dialekten i større eller mindre grad, slik at den er en del av hverdagen til informantene. Men har hedmarksdialekten en spesifikk funksjon for disse ungdommene?

Vi så under avsnitt 6.8.2 at hedmarksdialekten fungerer som en identifiseringsfaktor i vennegjengen til *Rune* og *Rolf*. De er selv bevisste på å bevare barndomsdialekten sin, i tillegg er dialekten med og markerer samholdet i guttegjengen. *Stian* er også bevisst på språket sitt. På bakgrunn av det han sier, sammen med holdningene han viser overfor søsteren som kodeveksler

(jf. 6.8.2), kan vi anta at han benytter hedmarksdialekten til å markere avstand fra talemålet i Hamar, samtidig som han har en del normaliserte trekk for å markere avstand til hjembygda.

Bruk av hedmarksdialekten kan i noen sammenhenger også være et middel til å markere distanse til bygda og brukerne av dialekten. *Silje* sier for eksempel at hun bruker dialekten for å være morsom: *Det er jo gøy å kunn'n, å tulle med.* Ved å knytte den til humor skaper hun en ironisk distanse til barndomsdialekten. For *Siri* fungerer dialekten som vi så under 6.7.2 som et symbol på røtter og opprinnelse. Hun bruker den tradisjonelle hedmarksdialekten i samtale med bestefaren. *Randi* forteller også at hun forsøker å bruke mer hedmarksdialekt i samtale med besteforeldrene, i respekt for deres verdier og ønsker: *Det er sånn at når jæ kåmmer jematt, så prøver jæ av å til å flå om, da, får di bestefåreldra mine syns jo, liker jo ikke at jæ prater bokmår, ikke sant.* I begge disse tilfellene fungerer hedmarksdialekten som et bånd mot hjemmet og hjembygda. Blant venner er det viktigere å markere distanse til dette. Denne posisjonen kan være resultatet av et ønske om å markere opposisjon mot foreldre og familie, eller hjembygda generelt. Ordvalget, når flere av ungdommene skal omtale bruk av hedmarksdialekt, enten det dreier seg om eget eller andres språk, reflekterer denne ironiske distansen. De bruker det markerte verbet *tala* (/ˈta:ɾa/) fra hedmarksdialekten for å understreke at det er den lokale dialekten de snakker om. *Stig* forteller blant annet om en han kjenner, som snakker hedmarksdialekt til daglig. Han innleder med å fortelle at gutten snakker bred dialekt: [...] *snakka skikkelig brædt, ikke sant.* For å forsikre seg om at jeg forstår at det her er snakk om en bred hedmarksdialekt, legger han til: *taɾa skikkelig bredt, liksom.*

6.10.2 Ulike motiv for språklige valg. Ei oppsummering

I denne analysedelen har innholdet i informantenes utsagn stått i fokus. Utsagnene er satt i sammenheng med ulike modeller som kan bidra til å forklare og forstå språklig variasjon og endring. Jeg definerte begrepet identitet som tilhørighetsfølelse. Informantenes tilhørighetsfølelse og ønske om tilhørighet har stått som et overordnet begrep og gjennomsyret hele den kvalitative delen av analysen. Informantenes språklige tilpasningsstrategier og sosiale nettverk har jeg derfor ikke kunnet skille fra deres uttalelser om tilhørighet. I hvilken grad det sosiale nettverket en informant er del av, er lokalt eller mer regionalt basert, kan også uttrykke noe om hva eller hvem denne informanten identifiserer seg med. I avsnitt 6.6 presenterte jeg informantene og deres

nærmeste nettverk. Deretter, i avsnitt 6.7, så jeg på hva informantene sier om endringer i eget språk og det de oppfatter av språklige endringer rundt dem. Det viste seg at de fire jentene fra Stange og Romedal er de som har endret språket sitt mest av informantene, da de hevder å ha snakket den lokale dialekten tidligere. I dag har de et mer normalisert talemål, som vi så i kapittel fem. *Rune* og de to guttene fra Stange mener også de har endret språket sitt noe i forhold til hvordan de snakket da de var yngre, men språket deres har fremdeles tydelig preg av den tradisjonelle hedmarksdialekten. *Rolf* synes ikke han har endret språket sitt, men han vet at han modifierer enkelte trekk hvis han er redd han ikke skal bli forstått. Flere av informantene fra bygda ser forskjeller mellom hedmarksdialekten i deres generasjon og generasjonene før dem. I avsnitt 6.8 konsentrerte jeg meg om informantenes forhold til bygda og til byen, spesielt Hamar. *Siri, Silje, Randi* og *Rita* tilbringer det meste av fritida på Hamar, og føler seg mer som bymennesker enn som bydemennesker. Samtidig antydet jeg at i hvert fall *Siri, Randi* og *Rita* synes å ha visse bånd til hjembygda som de ønsker å bevare. *Randi* og *Rita* nevner begge at det er synd at språket deres ikke lenger kan symbolisere deres opprinnelse. Felles for de fire jentene er den sterke normeringsinstansen som vennene synes å utgjøre.

Stian og *Stig* trekkes også mot byen, men de setter allikevel et skille mellom seg selv og mennesker fra Hamar. De to guttene fra Romedal representerer bygdekulturen. Guttene har sin nærmeste omgangskrets i Romedal, og de føler at de er en del av bygda og at de hører hjemme der. I forhold til resultatet av den språklige analysen, ser det ut til å være en sammenheng mellom identitet og språk hos mine informanter. Flere av dem ser også ut til å bruke språket bevisst som identitetsmarkør.

Av de informantene som i dag benytter et tilnærmet normalisert talemål, hører også informantene fra Hamar. Felles for alle disse informantene som språklig ligger nærmest den postulerte oslovarietet, er at de alle insisterer på å kalle dialekten sin hamardialekt og at denne skiller seg fra oslomålet. Den eneste av disse informantene som lett innrømmer at talemålet i Hamar er svært likt talemålet i hovedstaden, er *Hilde*. Hun mener imidlertid at hennes eget talemål ikke faller helt inn under denne kategorien, dermed mener også *Hilde* at det er avstand mellom eget talemål og talemålet i Oslo. Hun plasserer seg for øvrig litt utenfor selve Hamar. I motsetning til flere av de andre informantene trekker hun heller litt bort fra det urbane.

Til slutt så jeg på hvilke holdninger informantene viste overfor ulike dialekter rundt om i landet og til den lokale dialekten. Informantene er generelt positive til bruk av dialekt. Vestlandsdialekter nevnes av de fleste som særlig pene dialekter. Hedmarksdialekten ser de ikke like positivt på. *Siri*, *Randi* og *Rita* er blant dem, men disse tre framhever spesielt det de føler er andres oppfatning av dialekten, at den er svært knyttet til bondekultur og ikke gir mange positive konnotasjoner hos språkbrukere fra andre talemålsområder. Særlig *Randi* og *Rita* kommer etter hvert fram til at barndomsdialekten ikke er så ille likevel. Den representerer tross alt deres røtter.

Silje synes dialekten er stygg. Det samme gjør *Hans* og *Halvor*. De holdningene disse to byguttene representerer, mener jeg kan påvirke bygdeungdommers selvfølelse og selvrespekt og i enkelte tilfeller muligens bidra til språkendring. Usikkerhet i forhold til egen dialekt kan forsterkes når andre jevnaldrende, som man kanskje ønsker å identifisere seg med, uttrykker noe negativt om talemålet. Den oppfatninga vi føler andre har av oss og av språkbruken vår, kan virke inn på vår oppfatning av oss selv, våre handlinger og holdninger.

De andre informantene synes ikke hedmarksdialekten skiller seg ut på noen negativ måte i forhold til andre dialekter. De to jentene fra Hamar har altså ikke de samme holdningene som *Hans* og *Halvor*. *Heidi* og *Hilde* er også mer positive til bygdeliv og bygdekultur enn de to hamarguttene. I materialet finnes det derfor ingen tydelig sammenheng mellom holdning til tradisjonelle dialekter generelt og bevaring av eget opprinnelig talemål, men holdningene til hedmarksdialekten reflekterer til en viss grad egen språkbruk.

Konklusjon

Problemstillinga i denne delen av analysen gikk ut på å finne informantenes motiv bak det språklige valget de har gjort. Det ser ut til at både holdninger, identitet og nettverk er viktige faktorer i disse hedmarkingenenes språklige valg. Det er likevel viktig å huske at disse forholdene ikke nødvendigvis er noe endelig. Det dynamiske aspektet ved identitetsbegrepet viser seg tydelig hos flere av informantene. *Randis* og *Ritas* utsagn om at de har begynt å se på hjembygda og barndomsdialekten med nye øyne den siste tida, er et eksempel på hvordan individer kontinuerlig vurderer den virkeligheten de er en del av.

KAPITTEL 7: AVSLUTNING

I denne undersøkelsen har jeg beskrevet informantenes språk i forhold til en postulert hedmarksvarietet og en postulert oslovarietet. I tillegg har jeg tatt utgangspunkt i det jeg gjennom samtalene fikk vite om informantenes *livsverden* og forsøkt å finne mulige forklaringer på deres språklige atferd. Informantenes uttalelser har jeg sett i lys av ulike teorier om språklig endring og variasjon. Disse teoriene omfatter alle psykologiske og sosiale forklaringer på hvorfor individer innenfor et samfunn velger ulik språklig kode. De fire forklaringsmodellene var sosial nettverksteori, akkomodasjonsteori og teorier om identitet og holdninger. Jeg vil avslutningsvis ta opp noen tråder fra de to analysedelene for på den måten å sammenfatte analyseresultatene.

7.1 Ungdommene som del av større sosiale grupper

Vi har flere steder i denne oppgava sett at tilhørighet til ulike grupper er med på å bestemme hvordan vi ser på oss selv, og hvordan andre vurderer oss. Noen grupper er vi mer bevisste på at vi tilhører enn andre, og de vil i ulik grad påvirke våre holdninger og vår atferd. Den viktigste faktoren for hva som har innvirkning på oss, er likevel ikke hvilke grupper andre plasserer oss inn i, men hvilke grupper vi selv mener at vi tilhører. Som jeg har vært inne på tidligere i forbindelse med omtale av kvantitativt motiverte analyser av et språklig materiale, er det vanlig å se språklig variasjon i forhold til ulike utenomspråklige variabler som man tenker seg kan virke inn på språklige valg, og påvise eventuelle sammenhenger mellom disse elementene (jf. kap.3). De sosiale variablene representerer de ulike sosiale gruppene vi kan knytte informantene til. Vi skal i det følgende bruke det vi har kommet fram til i de to analysedelene, til å se på tre sosiale grupper vi kan plassere informantene inn i, og i hvilken grad dette kan tenkes å påvirke deres atferd, språklig og ikke-språklig. To av disse sosiale gruppene, kjønn og geografisk bakgrunn, kan fungere som sosiale variabler i denne undersøkelsen (jf. også kap.5.5).

7.1.1 Kjønn som sosial gruppe

Kjønn er en vanlig variabel i sosiolingvistiske undersøkelser. Man antar med andre ord at det er en viss sammenheng mellom språkbrukernes kjønn og språklige valg (jf. kap.3). I kvantifiseringa av variablene i kapittel fem viste det seg at av de åtte informantene fra bygda i min undersøkelse, var

det de fire guttene som særlig hadde beholdt trekk fra den tradisjonelle hedmarksdialekten i språket sitt. Jentene hadde et tilnærmet normalisert talemål. Som nevnt i kapittel 3.2, har det i undersøkelser av språklig variasjon vist seg at menn oftere enn kvinner beholder lavstatusformer eller lokale dialekttrekk. Under den språklige analysen (kap. 5.5) antydet jeg at denne forskjellen mellom kjønnene i valg av språklig strategi, kan henge sammen med informantenes nettverk og de sosiale rollene de er sosialisert inn i. I den kvalitative delen av analysen, kapittel seks, synes det å være en sterk tendens til sammenheng mellom informantenes tilhørighetsfølelse og språk. Det er særlig jentene fra bygda som har vendt seg bort fra hjembygda og blant annet markert dette ved å endre språket sitt. Spørsmålet det er nærliggende å stille, er om det er mer sannsynlig at ei jente enn en gutt trekkes mot nye og urbane verdier. Den friheten det urbane livet tilbyr, er noe som kjennetegner nettverkene til de fire jentene fra bygda. Kvinner kan svært sannsynlig være mer opptatt av klesstil, moter og nyheter enn det menn er. Dette forholdet kan vise tilbake til de sosiale rollene individet sosialiseres inn i. Jeg vil igjen minne om individuelle forskjeller i forbindelse med dette. Enkeltindividet har egne individuelle strategier, men muligens er sjansen større for at en kvinne enn en mann tidlig åpner opp for nye impulser. På grunn av få informanter i denne undersøkelsen kan vi ikke si noe generelt om språkforholdene på Hedmarken, heller ikke om språklige forskjeller mellom kjønnene. Allikevel er kjønnsforskjellene påfallende og kan derfor ikke neglisjeres. I denne sammenhengen kan det for øvrig være interessant å se forskjeller som er påvist mellom kjønn når det gjelder språkendring innenfor språkkontaktstudier. Tove Bull (1993: 195) antyder at det i samiske språksamfunn først og fremst er kvinnene som leder an i språkskifteprosessene. Det samme gjør Aikio og Lindgren (1982: 125 f) i kvenskspråklige samfunn. De hevder at fornorskinga blant kvinnene ble gjennomført en hel generasjon før mennenes fornorskningsprosess.

De fire informantene fra Hamar utviser ikke like store interindividuelle forskjeller, verken når det gjelder språk eller tilhørighetsfølelse og holdninger. Av de fire er *Hans* og *Heidi* de to med høyest gjennomsnittsprøsent for bruk av hedmarksvarianter (jf. figur 5 E, kap. 5). Forskjellene i bruk av hedmarksformer er imidlertid så små at de kan skyldes tilfeldigheter. Det kan likevel være verdt å nevne at de to guttene har belegg med hedmarksvarianten av variabelen JAM, noe de to jentene ikke har. Som vi husker, tilsvarer hedmarksvarianten av denne variabelen oslo-øst-varianten. Om

det er lavstatusformer eller lokale dialektformer de to jentene fra Hamar unngår i større grad enn de to guttene, er vanskelig å si, men på dette punktet kan muligens teorien om forholdet mellom kjønn og språkvalg gjelde. Dette kan igjen skyldes tilfeldigheter, og det faktum at sammenlikningene er basert på få belegg. De to jentene fra Hamar virker imidlertid mer knyttet til regionen Hedmarken med de rurale verdier området også representerer. Guttene virker mer urbane. Sammenhengen mellom kjønn, språk og identitet bør nok ikke tillegges for mye forklaringsverdi i forbindelse med språklig variasjon, men visse tendenser kan man nok finne.

7.1.2 Bygdeungdom og byungdom

Den andre komponenten som utgjør en sosial variabel i forhold til mine informanter, er geografisk bakgrunn. Deres oppvekststed er enten ruralt eller urbant. De åtte informantene som representerer bygda, kommer fra to ulike områder, Stange og Romedal, der det sistnevnte stedet er mest preget av rurale forhold. Jeg ventet derfor at den prosentvise bruken av den tradisjonelle hedmarksdialekten ville være større i Romedal enn på Stange. Denne hypotesen vil jeg ikke helt avkrefte. Av de informantene som har beholdt en del trekk fra den opprinnelige dialekten sin, *Stian*, *Stig*, *Rune* og *Rolf*, representerer de to guttene fra Romedal den høyeste bruken av former fra den tradisjonelle hedmarksdialekten. At stangeguttene idiolekt er mer preget av et blandingsspråk, kan derfor være med å bekrefte hypotesen om at bruk av den lokale dialekten øker med oppvekststedets grad av ruralitet.

Ser vi derimot på hvor de ulike informantene plasserer seg selv i forhold til hjembygda og Hamar, kan variabelen likevel ha ei sterk innvirkning på språkbruk. Informantene som ser seg som medlemmer av ungdomsgrupper fra Hamar, selv om de har sitt opphav i Stange eller Romedal, har alle normalisert talemålet sitt. *Rune* og *Rolfs* geografiske bakgrunn er identisk med hvordan de ser på seg selv. De er bygdemennesker. Variabelen geografisk område definert som det området man identifiserer seg med, kan vise sammenheng med språklig atferd.

Hvilke kriterier man har for å definere ulike grupper, vil også virke inn på hvor man plasserer seg selv. Vi så i kapittel 6.9 at *Halvor* var negativ til bruk av lokale dialekter fordi han forbinder dette med holdninger han ikke selv identifiserer seg med. Dette har tydelig sammenheng med

holdninger han har til bygdekultur generelt: *Ja fårdi det er en del håldninger-. Jo lenger ut du kårmer på landsbygda, jo åftere er det mer, ikke ra'sistisk da, men håbbyra'sistiske håldninger. Å rett å flett, kanskje ikke fremmedfrykt, men kanskje idi'otiske ting såm egentlig ikke har no' grunnlag. Fårdåmmer å sånne ting.* Med denne oppfatninga av mennesker fra bygda, setter *Halvor* også et markant skille mellom seg selv, som byungdom, og dem, bygdeungdommene.

Stian er selv fra bygda, men ser ikke på seg selv som del av bygdekulturen hjemme. Når han skal definere en bygdeungdom, sier han at *det er lissom 'mokkaliner å finnvæst å boksa oppi ræva.* Selv er han ikke slik, derfor er han heller ikke en typisk bygdeungdom, mener han. Som vi husker, er *Rune* og *Rolf* to informanter som er knyttet til hjembygda si og definerer seg selv som romedøler. For dem er det likevel ikke så store forskjeller mellom ungdom fra bygd og by:

Rune: Nei, enkli itte. Je syns itte at dæ er sånn stor 'fårskjell, liksom.

Rolf: Nei, det er itte no' stor 'fårskjell.

A: Men hva er 'fårskjellen?

Rolf: (*Latter*) Nei, je vet itte. Dæ er sånn, dæ er lissom bære, kjæm du ifrå by'n, så, ell så er du frå bygda, je vet itte om det er no' ænne 'fårskjell je.

A: Nei, så det er ikke no' sånn, håldninger, eller-.

Rune: Det er litt sånne motegreier da. Dæ er litt 'fårskjell, så er det litt sånn mote.

A: Hva mener du med mote?

Rune: Ja, nei, veldig opptatt av, mer opptatt av kårer å sånn liksom, men = vi gir stort sett faen i [flek [=slik] liksom.

Kanskje er det viktigere for byungdom å markere avstand til bygda enn det er for bygdeungdom å markere avstand til byungdom. De negative konnotasjonene til bygdekultur kan være store blant mennesker i byene, som utsagnet til *Halvor* ovenfor viser. Dette kan være et forhold ungdom som trekkes fra bygda til byen, og som ønsker å bli oppfattet som byungdom, ser på som et element de må internalisere for å bli del av den ønskede gruppa.

7.1.3 Ungdom som sosial gruppe

Alle de tolv informantene hører til samme aldersgruppe, og vil av mennesker som tilhører andre aldersgrupper, sannsynligvis bli definert som ei gruppe. Gruppa «ungdom» er imidlertid kompleks, og mine informanter er et godt eksempel på det. Ulike interesser og verdier preger dem og gjør medlemmene av gruppa forskjellig fra hverandre. Derfor er det heller ikke unaturlig at de har forskjellige språklige koder. Visse lingvistiske trekk hos ungdommene i denne undersøkelsen

kan man likevel knytte til språket hos ungdom generelt. I kapittel tre trakk jeg fram karakteristiske trekk ved ungdomsspråk. Bruken av overflødige ord som «lissom» eller «liksom» er påfallende mye brukt hos mine informanter. Ordet kan nok brukes med en viss modifierende funksjon. Mange av sitatene jeg har brukt i analysen, viser den hyppige bruken av denne typen ord. Informantenes uttalelser preges også av mange avbrudd, setningene er ikke fullstendige. Disse kjennetegnene karakteriserer all muntlig, spontan tale, men opptrer kanskje oftere hos ungdom. Et språklig endringsfenomen som svært ofte nevnes i forbindelse med ungdomsspråk og språklige endringer i norsk, er sammenfallet mellom lydene /s/ og /ç/. Sammenfallet finner jeg imidlertid ikke hos noen av mine informanter. Dette mye omtalte trekket har muligens ikke spredt seg i stor grad til mindre byer og bygder på Østlandet. Lydsammenfallet skal ha kommet lengst på Vestlandet og i Oslo.

Oppsummering

De forholdene jeg har tatt opp her, spesielt i forbindelse med de to første gruppene vi plasserte informantene inn i, viser hvor viktig det er å gå inn på hvert individ i språklige undersøkelser. Kvalitative tilnæringsmåter åpner for dette. Med få informanter i en undersøkelse forsterkes mulighetene til å få et innblikk i hver informants «livsverden» og å finne individuelle motiver bak språklige valg. Ulempen er at man bare får et lite innblikk i språkforholdene i en populasjon og ikke kan si noe generelt om den språklige situasjonen.

7.2 «Short-term-accomodation» og opptakssituasjonen

I kapittel fire om opptakssituasjonen (4.3), diskuterte jeg ulike faktorer som kan påvirke informantene i en opptakssituasjon, og føre til språklige endringer i forhold til det talemålet informantene benytter til daglig. Jeg nevnte også enkelte grep som kan gjøres for å skape en mest mulig avslappet atmosfære, og dermed minimere eventuelle språklige endringer hos informantene, forårsaket av den fremmede situasjonen opptakene kan framstå som. Vi kan imidlertid ikke sikre oss fullstendig mot språklig tilnærming mellom aktørene i samtale. Jeg kan som fremmed for informantene og med et relativt normalisert talemål ha påvirket informantene språklig. Særlig kan muligens *Stian* og *Stig* ha latt seg påvirke noe, da disse guttene synes å ha et talemål med en del variasjon mellom varietetene. De to guttene kan en tenke seg lettere styres av ytre påvirkning enn

informantene med et tilsynelatende mer stabilt talemål. Faktorer som i større eller mindre grad kan bidra til at informantene foretar ei tilnærming til mitt talemål, kan være meg som en fremmed person, meg som kvinne (jf. 4.3.3.5) eller dialekten min. Jeg vil i det følgende bruke et eksempel fra samtalen med *Stig* for å illustrere en mulig språklig påvirkning mellom han og meg.

Stig varierer som vi har sett, mellom de ulike variantene av variabelen PRON. Han benytter vekselvis hedmarksvarianten, oslo-vest-varianten og oslo-øst-varianten. Hvilken variant han velger til en hver tid, kan nok delvis bestemmes av hvilken variant mottakeren, det vil i denne sammenhengen si jeg, benytter. Eksemplet nedenfor er et utdrag av et sitat av *Stig* som er vist i sin helhet under 6.8.2 ovenfor.

S: Je trur'n er litt brei. Fårr je vet, det er mange hamarfårk såm snakker litt breidt *dem* å.

A: På din alder eller?

S: Eldre.

A: De gamre?

S: Må bti eldre. Eh, sånn, vet ikke je, sånn førti å oppåver, kanskje. *Dem* hadde jo sikkert, je kjenne en i [...]

S: Je vet ikke, je. Det såm kan vara 'fårskjell er kanskje slangen liksom.

A: At *dom* har mer slang?

S: Ja, *dom* har litt mer uttrykk som = er mer 'moderne, da. Litt mer hippe uttrykk.

I løpet av dette utdraget benytter *Stig* både oslø-øst-varianten og hedmarksvarianten av variabelen PRON. At han benytter hedmarksvarianten i dette sitatet, kan delvis skyldes min bruk av denne varianten. Den språklige påvirkninga kan muligens oppstå lettere der replikkvekslinga mellom samtalepartnerne skjer raskt. Dette var et eksempel der *Stig* kan ha blitt påvirket til å bruke den lokale varianten. Faren for at han andre steder kan ha brukt færre lokale former på grunn av mitt talemål, eller at jeg er en fremmed person i rollen som intervjuer, er i høyeste grad til stede. Likeledes kan den språklige tilnærminga gå den andre veien. Jeg kan også endre språket mitt etter språket til informantene. Jeg benytter blant annet flere tradisjonelle hedmarksformer ved variablene TRYKK og PRON i samtale med guttene fra Stange og Romedal enn jeg gjør når jeg snakker med de andre informantene.

Til tross for tilfeller av språklige tilnærminger under samtalene, vil jeg hevde at informantenes språk som det er beskrevet i kapittel fem, ikke skiller seg alt for mye fra det talemålet de benytter til daglig. Språklige tilpasninger skjer hele tida. Dialekten til alle deltakerne i samtalene, inkludert

min dialekt, opptrer frekvent i informantenes omgivelser. De er derfor vant til å tilpasse seg disse språklige kodene. At situasjonen, eventuelt jeg, har påvirket informantene til å velge en variant de ellers sjelden tar i bruk, betyr nødvendigvis ikke at beleggfordelinga ved hver enkelt variabel er svært avvikende i forhold til informantenes språklige atferd i andre sammenhenger. Det at variantene framprovoseres av mottakeren, eventuelt situasjonen, må vitne om at forma er en del av personens eget språkssystem.

7.3 Valg av språklig kode ut fra nøytralitetsstrategier

Informantene som deltar i min undersøkelse, har valgt ulike språklige strategier. I avsnittet om *markerthet* i kapittel tre så vi hvordan språkbrukere kan unngå å bruke enkelte markører for å markere avstand, eventuelt tilhørighet, til enkelte varieteter. En språklig strategi var å velge språktrekk som er umarkerte for å få et så nøytralt språk som mulig. Mange av informantene mine har valgt et talemål som er preget av oslovarieteten. Dette talemålet oppfattes nok som et normalisert talemål. Vi må derfor regne med at ved de variablene der de åtte informantene med et normalisert talemål benytter seg av hedmarksvariantene, er språktrekkene umarkerte (jf. kap. 5.9.2). I kapittel tre nevnte jeg Scottons (1976) teorier om nøytralitetsstrategier. Hun mener språkbrukere til enhver tid vil velge den koden de oppfatter som mest nøytral i den situasjonen de befinner seg i. Hva som oppfattes som markerte og umarkerte trekk, kan derfor avhenge av hver enkelt situasjon.

Vi så i den kvalitative analysen at *Siri* hevder å bruke den tradisjonelle hedmarksdialekten i samtale med bestefaren. Antakelig oppfatter hun den varietetten som mest nøytral når hun er sammen med ham. *Stian* og *Stig* har det klareste blandingspråket av informantene. I de miljøene de lever i, er kanskje ei kodeblanding det mest nøytrale. *Stians* syn på kodeveksling (jf. sitatet der han forteller om søsterens språklige strategier, 6.8.2) antyder at det for ham er klare vekslinger mellom ulike koder som er markerte strategier. De to guttene fra Stange har tatt i bruk mange trekk fra oslovarietetten der hedmarksvariantene nok kan virke markerte (jf. 5.9.2). For eksempel benytter de flest former fra oslovarietetten ved variablene MÆ og RÆ. Disse formene er karakteristiske for et «bredt» flatbygdsmål. Interessant er det derfor, som jeg har vært inne på tidligere, at *Rolf* og *Rune* så konsekvent holder på hedmarksvarianten av variabelen MÆ, mens de

tillater flere osloformer ved variabelen RÆ. De er også bevisste på språket sitt og opptatte av å markere hvor de hører hjemme. Med utgangspunkt i det disse guttene sier om holdninger og språklige strategier, er antakelig det mest markerte kodevalget å gå bort fra det de oppfatter som «ekte» hedmarksdialekt. Innenfor deres nettverk består den mest nøytrale strategien i å la være å endre på språket sitt. Ut fra deres oppfatning gir de antakelig ikke slipp på for mye av egen identitet ved å ta i bruk oslovarianten av variabelen RÆ. Oslovarianten av variabelen MÆ bærer muligens med seg flere negative konnotasjoner.

Den tradisjonelle hedmarksdialekten slik den er beskrevet i kapittel en, kan altså være umarkert i et miljø der mange benytter denne varieteten. I andre miljø vil den være markert. *Rune* og *Rolf* har ifølge dem selv mye av den samme språklige atferden som de har i Romedal, blant språkbrukere med et mer normalisert talemål. Kanskje bruker de i slike situasjoner dialekten til å markere tilhørighet til sin egen gruppe. Vi så i avsnitt 6.7.2 at *Rolf* har kommet fram til en strategi blant folk han antar kan ha vanskeligheter med å forstå ham hvis han ikke konvergerer. Han har en egen strategi for samtidig å gjøre seg forstått og å kunne bevare dialekten sin. Hvilke språktrekk som er markerte, vil avhenge av situasjonen, men også av hvert individ og hvilke individuelle språklige strategier det velger. Individets holdninger til språklig variasjon og endring, grupper av mennesker og ulike varieteter vil være med å avgjøre hvilke språktrekk som vil være markerte.

7.4 Språklig bevissthet og språklig endring

I kapittel tre drøftet jeg begrepet *markerthet* og forholdet mellom *indikatorer* og *markører*. Jeg definerte en markør som et språktrekk som ligger framme i bevisstheten hos språkbrukerne. Språkbrukerne vil etter dette være bevisste på særegne trekk ved ulike språklige varieteter. I samtalene i denne undersøkelsen var det tydelig vanskelig for informantene å komme fram til konkrete språktrekk de mente var typiske for hedmarksdialekten. «Brede lyder» var det flere som mente var et kjennetegn, men det var problematisk å definere disse lydene nærmere. Finnes det da en språklig bevissthet hos informantene? Enkelte av dem hevder eksplisitt at endringene i språket deres har skjedd automatisk, uten større anstrengelse fra deres side. *Siri* sier dette om endringene i språket sitt: *Ja, jæ gjorde det vel mer når jæ var yngre*[benyttet tradisjonell hedmarksdialekt], *men = å jæ har jo aldri gjort no' bevisst egentlig fårr å legge det av meg, men bare sånn*

omgangskrets å venner, så har det bare bytt mindre, liksom. Endringene i språket til *Siri* har skjedd uten at hun selv har vært bevisst på å sette dem i gang. Allikevel kan hun tenke seg årsaker til at endringene har skjedd. Vi har sett (jf. 6.7.2) at *Siri* vet at hun tar i bruk den lokale dialekten i samtale med bestefaren, og hun har dannet seg ei formening om at språket hennes kan defineres som en mellomting mellom en oslodialekt og en hedmarksdialekt. Visse refleksjoner har hun tross alt hatt. *Rune* og *Rolf* forteller at de forsøker å beholde den opprinnelige hedmarksdialekten og er bevisste på at impulser utenfra kan virke mot deres ønsker om bevaring av dialekten (jf. 6.7.2).

Informantene i min undersøkelse har tilsynelatende en relativt sterk bevissthet overfor egne språklige valg. De virker også oppmerksomme på språklige forskjeller mellom generasjonene (jf. 6.7.1). Dette kan tale for at informantene har gjort veloverveide valg med hensyn til hvordan de vil bruke språket sitt. Denne typen valg kan stå som et argument for at disse språkbrukerne i framtida vil ha en stabil språkbruk, og at de ikke vil endre det i større grad. På den annen side kan de forandre holdninger og verdier senere. Som vi har sett, er ikke identitet hos et menneske en fast størrelse. Ønsket om og følelsen av tilhørighet kan endre seg. Et individ med en sterk språklig bevissthet kan relativt raskt endre språket sitt som et ledd i markeringa av tilhørighet og verdier.

Et kvalitativt intervju består av en samtale der ei viktig forutsetning er at aktørene kommer i nær kontakt med hverandre (jf. kap. 4). I en interaksjonell relasjon kan individ påvirkes av hverandres meninger. I et intervju kan det også stilles spørsmål som informantene ikke tidligere har reflektert over. Intervjuet kan føre til ny erkjennelse hos deltakerne. På denne måten kan man ikke se bort i fra at informantene i undersøkelsen i løpet av samtalene eller i etterkant av dem, kommer fram til nye oppfatninger. Holdninger til og oppfatninger av egen og andres språkbruk kan altså endre seg hos informantene. De kan bli mer opptatt av språket som identitetsmarkør og kanskje endre språket sitt igjen. Språklig bevissthet kan både være med å bevare lokale særtrekk og føre til at de forsvinner.

7.5 Hedmarksdialekten på Østlandet

Dialektene på Østlandet har flere felles trekk og er dermed ikke så ulike hverandre. Tradisjonelt er de østnorske dialektene gjerne inndelt i tre grupper, østlandsk, trøndsk og midlandsk etter deres

felles trekk. Dialekten i Oslo ligger nærmest det mange oppfatter som et normalisert østnorsk talemål. Denne asymmetriske relasjonen mellom østlandsdialektene kan bidra til at en konvergens mot det normaliserte talemålet skjer relativt raskt når språkbrukere med disse dialektene er i kontakt med hverandre. Både *Randi* og *Silje* nevner noe om hedmarksdialektens svake posisjon i Oslo. *Randi* sier i sitatet nedenfor at hun mener at hedmarkinger generelt er dårligere til å holde på dialekten sin når de kommer til Oslo enn det for eksempel vestlendinger er. Hun tror dette kan være en årsak til at mange forbinder hedmarksdialekten kun med jordbruk. Det er så få som bruker dialekten at den blir markert.

R: Oflofårk knyter jo veldig Hedmark til det her med bare jorbrukere, å det er liksom ikke noe aant, så. Kanskje ikke = ja, men det er fårdi vestlendinger, di har jo håldt på språket sitt, hålder mye mer på dia'lekta si enn det østlendinger gjør, så derfår så er det, i Oflo så er det jo-. Snakkes det jo alt, bortsett fra at det er veldig få hedmarkinger såm snakker dia'lekta si.

A: Når dom er i Oflo kanskje, ja.

R: Ja, så det er 'ke så mye åfte brukt i Oflo, å det er kanskje derfår den bjir litt rar.

Silje mener også at mange stereotypier vekkes til live når hedmarksdialekten høres i hovedstaden: *Men du kan på en måte fort bjri stempla. Sånn hvis du kårmer å snakker stangedia'lekt i Oflo, så kan du fort bjri stempra såm en bondeknør, lissom.* Disse to jentene har ei formening om at få benytter hedmarksdialekten når de kommer til Oslo, men de mener å høre flere dialekter fra andre steder i landet når de er i hovedstaden. Disse dialektene kan selvfølgelig også være betydelig endret i forhold til den opprinnelige utgaven, men hedmarksdialekten (og andre østlandsdialekter) står nærmere det normaliserte talemålet og mister dermed tidlig særtrekkene hvis den utsettes for endring. Synspunktene til *Randi* og *Silje* støttes av Lauvdal (1978: 371). Han drøfter østlandsdialektenes, men spesielt totenmålets, generelt lave status rundt om i landet. Han framhever likhetene mellom hovedstadsmålet og totenmålet, men peker samtidig på forskjellene, og mener denne kombinasjonen av likhet og ulikhet gjør det lett å nedvurdere flatbygdsdialektene.

Dessverre for oss totninger, så ligger Norges kultursentrum, Oslo, litt nære. Det er ikke så stor forskjell på det opprinnelige Oslomålet og Totenmålet. Men forskjellen er likevel så stor at mange Oslofolk, og da særlig teaterfolk og skribenter har funnet Totenmålet morsomt og godt egnet til å karakterisere enfoldige og dumme typer fra landsbygda. [...] *Har noen hørt programledere, nyhetsoppleser og hallodamer bruke østlandsdialekt?* Derimot er det fullt lov å bruke fjernere dialekter som f.eks. Sunnmørsdialekten. *At østlandsdialektene blir vurdert så lågt, skyldes mye oss selv. Østlendingene er vel kanskje de som raskest skifter talemål når miljø eller boplass forandres* (mine uthevninger).

Lauvdals observasjoner av østlandsdialektene som fraværende på TV er gjort for over tjue år sida, men fremdeles er det nok vanligere å høre språkbrukere fra andre dialektområder enn fra

Østlandet med en lokal dialekt når de opptrer på TV. *Siri* og *Stig* hører av og til hedmarkinger som snakker den opprinnelige dialekten sin i media. Dette fester de seg ved og synes det høres litt rart ut:

Men det er jo sånn når jæ ser på TV får ek'sempel å hører en som snakker hedmarksdia'lekt, så det høres jo egentlig litt domt ut egentlig. Må innrømme det. (*Siri*)

Klart når du høre en såm sitt å prate skikkelig bredt på TV'n liksom, så fårbinde du jo han med litt bønder liksom. Det bjr det. (*Stig*)

I kontakt med andre talemål blir flatbygdsdialektene lett markerte. Kanskje skyldes dette at de er såpass like det normaliserte talemålet at de trekkene som skiller seg ut, blir ekstra tydelige for andre. Dette kan som Lauvdal er inne på, skyldes dialektbrukerne på Østlandet selv. Sandøy (2000: 359 f) er også inne på at det kan være språklige elementer som østlandske dialekter har felles, som gjør at talemål ulike steder på Østlandet mister flere og flere lokale språkdrag og får felles trekk, og som igjen danner et sentraløstnorsk regionalspråk. Venås framhever prosodiske forhold som de elementene som først og fremst danner et felles grunnlag for det østnorske regionalmålet:

Både by- og bygdemål på Austlandet har ein sams austnorsk klang bygd på intonasjon og trykktilhøve, musikalsk og dynamisk aksent. Dette [...] er truleg ein viktig føresetnad for at drag i bymål og sentrumsmål på Austlandet har lett for å breie seg til flatbygdmål og også fjellbygdmål i den same landsdelen (Venås 1996: 487, sitert etter Sandøy op.cit: 362).

7.6 Hamarregionen, regionalisering og hedmarksdialekten i dag

På Hedmarken har «Hamarregionen» blitt et vanlig begrep for å omtale området. Særlig er det brukt av næringslivet i forbindelse med samarbeid om lokal framtidsutvikling. Bruken av dette begrepet vitner alene om at ei utvikling i form av regionalisering er i gang. Hamar by strekker seg geografisk utover, i den forstand at nye boligområder bygges ut over bygrensene. Kanskje kan dette forholdet gjøre det lettere å tilegne seg nye impulser og verdier. Også i sammenheng med språklige forhold kan begrepet regionalisering etter hvert bli illustrerende for situasjonen. Vi så i kapittel tre at språklig regionalisering er et fenomen man er vitne til flere steder rundt om i landet. Språklig vil det være vanskelig å påvise om regionaliseringa på Hedmarken har sin kjerne i Oslo eller Hamar, men i forhold til mine informanter ser det ut til at identifikasjonen med Hamar er større. Om det er Oslo eller Hamar som er sentrum for denne utviklinga, er heller ikke vesentlig. Det faktum at ungdommene trekkes mot større områder, er nok viktigere for utviklinga av den språklige situasjonen på bygdene.

Dialekten som benyttes i Hamarregionen, eller på Hedmarken, er ikke ensartet. Det har kartlegginga av språket til ungdommene i denne undersøkelsen vist. Hvert individ utarbeider sin språklige strategi ut fra interesser, verdier og holdninger. Språket preges av menneskene som bruker det og samfunnet det eksisterer i. Åpne og mobile samfunn skaper forutsetninger for mangfold og kontraster. Dette mangfoldet finnes også i den moderne Hamarregionen. Hedmarksdialekten forblir ikke uberørt av dette. Dialekten på Hedmarken kan fremdeles framstå slik vi kjenner den fra tidligere beskrivelser, også blant ungdom. Språket til *Rune* og *Rolf* i denne undersøkelsen illustrerer det. Men ved siden av den språkvarianten mange først og fremst vil forbinde med hedmarksdialekten, finnes mer normaliserte språkvarianter, en moderne versjon av hedmarksdialekten. Her kan man drøfte om det er snakk om ulike språkssystem (varieteteter), eller om det heller er variasjon innenfor det samme systemet. At den tradisjonelle hedmarksdialekten påvirkes av andre språkvarieteteter er nok uansett et faktum. De tolv ungdommene vi har blitt kjent med i denne undersøkelsen, mener i alle fall at de har en dialekt med ei viss lokal tilknytning. På denne måten består muligens hedmarksdialekten i dag både av en variant med lokale og tradisjonelle særtrekk, og en variant med færre lokaliserbare kjennetegn. Så vil tida vise hvordan morgendagens hedmarksdialekt vil bli.

LITTERATURLISTE:

Aikio, M. og A-R Lindgren. 1982. «Den finske minoriteten i Nord-Noreg». I: Bull, T. og K. Jetne (red.) *Nordnorsk. Språkav og språkforhold i Nord-Noreg*. Oslo: Det Norske Samlaget, s. 118-133.

Akselberg, G. 1995. *Fenomenologisk dekonstruksjon av det labov-milroyske paradigmet i sosiolingvistikken. Ein analyse av sosiolingvistiske tilhøve i Voss kommune*. 1. utgave. 2. opplag. Band 1. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.

Akselberg, G. 1996. «Fenomenologisk dekonstruksjon av det labov-milroyske paradigmet i sosiolingvistikken». (Doktordisputas).I: *Maal og minne*. Nr. 2, s. 139-192.

Akselberg, G. 1997. «Kvalitativ eller kvantitativ sosiolingvistik?» I: Bondevik, J. m.fl. (red.) *Språket er målet. Festskrift til Egil Pettersen på 75-årsdagen 4. mars 1997*. Bergen, s. 23-34

Akselberg, G. 1999. «Prosjektet *Talemålsendring i Noreg* (TEIN) - form og innhald». I: *Målbryting 2/1999*. Bergen, s. 8-14.

Andersen, H. 1989. «Understanding linguistic innovations». I: Breivik, L.E. og E.H. Jahr (ed). *Language Change Contributions to the Study of its Causes*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, s. 5-27.

Andersson, R. og M. Thelander. 1994. «Internal migration, biography formation and linguistic change». I: Nordberg, B. (ed). *The sociolinguistics of urbanization: The case of the Nordic countries*. Berlin, New York: De Gruyter, s. 51-86.

Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon. 1998. 3.utg. Bind 13. Oslo: Kunnskapsforlaget.

Bakås, M. K. 1998. *Urbanisering, modernitet og dialekt - en interaksjonell sosiolingvistisk studie av talemålsutviklinga i Tynset sentrum*. Hovedoppgave. NTNU.

Barth, F. 1980. *Andres liv - og vårt eget*. Oslo.

Berger, P.L. og T. Luckmann. 1987. *Den samfundsskabte virkelighed: En videnssociologisk afhandling*. København: Lindhart og Ringhof.

Birkeland, R. og P.E. Møller. 1983. *Ikke akkurat 'dialekt, da, men mer sånn sleng liksom. En undersøkelse av Oslo-målet blant ungdom i to drabantbyer*. Hovedoppgave i norsk. [Universitetet i Oslo].

Borg, A. 1974. «Opplandsmål». I: Skogstad, Ola (red). *Austlandsmål*. Oslo: Samlaget, s. 26-45.

- Bull, Trygve. 1980. *Språket i Oslo*. Oslo: Gyldendal.
- Bull, Tove. 1993. «Språkskifte hos kvinner og menn i ei nordnorsk fjordsamebygd». I: Bjørhovde, G. m.fl. (red.) *Gå mot vinden. Festskrift til Åse Hiorth Lervik på 60-års- dagen 2. juli 1993*. Oslo: Emilia Press A/S, s. 190-211.
- Chambers, J.K. og Trudgill, P. 1980. *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Christiansen, H. 1946-48. *Norske dialekter*. Oslo: Tanum - Norli.
- Dalen, A. 1990. «Dei trøndske dialektane». I: Jahr, E. H. (red). *Den store dialektboka*. Oslo: Novus, s. 119-140.
- Eifring, A. 1946. *Furnesmålet. Lyd- og formverket i hoveddrag*. Hovedoppgave. Oslo.
- Endresen, R.T. 1991. *Fonetikk og fonologi. Ei elementær innføring*. 2.utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Enger, H-O. 1994. «Lokal markerthet og norske substantiver». I: *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 12, hefte 1, s. 17-41.
- Fintoft, K. og P.E. Mjaavatn. 1980. *Språksosiologiske forhold i Trondheim bymål*. Trondheim: Tapir.
- Fog, J. 1981. «Om kvalitativ metode». I: Broch, T. m.fl. (red). *Kvalitative metoder i dansk samfunnsforskning: Lejerbosymposiet 1978*. København: Institut for organisation og arbeidssosiologi. 2. utg., s. 29-42.
- Giles, H. og N. Coupland. 1991. *Language: contexts and consequences*. Milton Keynes: Open University Press.
- Giles, H. og P. Smith. 1979. «Accommodation Theory: Optimal Levels of Convergence». I: Giles, H. og R. N. St.Clair. *Language and social psychology*. Oxford: Blackwell, s. 45-65.
- Grønmo, S. 1982. «Forholdet mellom kvantitative og kvalitative metoder i samfunnsforskningen». I: Holter, H. og R. Kalleberg (red). *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 94-122.
- Gumperz, J.J. 1972. «Sociolinguistics and Communication in Small Groups». I: Pride, J.B. og J. Holmes (red). *Sociolinguistics*. Harmondsworth, s. 203-224.
- Gumperz, J.J. 1982. *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hammermo, O. 1980. «I vad mån kan en språklig variabel kallas enhetlig?» I: *FUMS*. Rapport nr. 85. Uppsala.

- Haugen, R. 1998. «Variasjon og endring i sogndalsdialekten». I: *Målbryting 1/1998*. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Helgander, J. 1997. «Ungdomar, dialekt och språkförändring». I: Kotsinas, U-B. m.fl. (utg). *Ungdomsspråk i Norden. Föredrag från ett forskarsymposium*. Stockholm, s. 121-135.
- Helleland, B. og E. Papazian. 1981. *Norsk Talemål*. NRK Skoleradioen.
- Hernes, R. 1998. «Eg snakke sånn, så - det komme av seg sjøl»: ein sosiolingvistisk analyse av talemålsvariasjon hjå ungdomar i Os. Hovedoppgave i nordisk. Universitetet i Bergen.
- Holm, T. I. 1935. *Fra vokalismen i et Hedmarksmål*. Hovedoppgave. Oslo.
- Holter, H. 1996. «Fra kvalitative til metoder til kvalitativ samfunnsforskning». I: Holter, H. og R. Kalleberg (red). *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget, s. 9-25.
- Jahr, E. H. 1986. «L-fonema i Oslo bymål». I: Hanssen E. m.fl. *Artikler 1-4. Talemålsundersøkelsen i Oslo (TAUS)*. Oslo: Novus, s. 9-27.
- Jensen, K. 1999. *Språkendringsmønstre. En metodekritisk analyse av apokope i fauskedialekten. Målbryting 3/1999*. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Kerswill, P. 1994. *Dialects Converging. Rural Speech in Urban Norway*. Oxford: Oxford University Press.
- Kommuneplanmelding 1999. Statusrapport for kommuneplanens langsiktige del. 1995-2000. Del 1. Mål og retningslinjer. Hamar kommune.
- Kotsinas, U-B. 1994. *Ungdomsspråk*. Ord och stil. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Kotsinas, U-B, m.fl. 2000. *Ungdom, språk og identitet. Rapport fra et nettverksmøte. Nord 1999: 30*. København: Nordisk Ministerråd, s. 7-14 (forord).
- Kristoffersen, G. 1980. *Dialektutvikling hos skolebarn. En undersøkelse av forbindelser av vokal + r i talemålet til skolebarn i Arendal*. Oslo: Novus Forlag.
- Kristoffersen, G. 1996. «Noen grunnleggende banaliteter om tolkning av sosiolingvistiske forskningsresultater». I: Thelander, M. m.fl. (red). *Samspel och variation. Språklige studier tillägnade Bengt Nordberg på 60-årsdagen*. Uppsala, s. 223-233.
- Kvale, S. 1998. *Interview: en introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. København: Hans Reitzel.

- Labov, W. 1972A. «The study of language in its social context». I: Pride J. B. og J. Holmes. *Sociolinguistics*. Harmondsworth, s. 180-202.
- Labov, W. 1972B. «Some principles of linguistic methodology.» I: *Language in society*. Volume 1, s. 97-120.
- Labov, W. 1972C. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia.
- Labov, W. 1973. «The linguistic consequences of being a Lame». *Language in society* 2.
- Labov, W. 1982. [1966]. *The social stratification of English in New York City*. 3.utg. Washington D.C. Center for Applied Linguistics.
- Labov, W. 1994. *Principles of Linguistic Change. Internal Factors*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- Ladegaard, H. J. 1994. «Language attitudes and language change in Denmark». I: Kotsinas, U-B. & J. Helgander (utg). *Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i Norden. Föredrag från ett forskarsymposium*. Stockholm, s. 270-279.
- Landrø, M.I. og B. Wangensteen (red). 1993. *Bokmålsordboka. Definisjons- og rettskrivningsordbok*. 2.utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Larsen, A. B. 1907. *Kristiania bymål. Vulgærsproget med henblik på den utvungne dagligtale*. Kristiania.
- Larsson, K. 1977. «Om arrangerade inspelningssituationer». I: *FUMS*. Rapport nr. 50. Uppsala.
- Lauvdal, T. 1978. «Totenmålet». I: *TOTN. Tidsskrift for Toten Historielag*. Særhefte 4: Totendialekta: Form-bruk-framtid?, s. 370-375.
- Le Page, R.B. og A. Tabouret-Keller. 1985. *Acts of identity: creole-based approaches to language and ethnicity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lundeby, E. 1997. «Normalisert talemål - en verdi eller en uting?». I: Bondevik, J. m.fl. (red). *Språket er målet. Festskrift til Egil Pettersen på 75-års-dagen 4.mars 1997*. Bergen, s. 91-102.
- Madsen, B. 1981. «Om kvantitative og kvalitative metoders videnskabelighed». I: Broch, T. m.fl. (red). *Kvalitative metoder i dansk samfundsforskning: Lejerbosymposiet 1978*. København: Institut for organisation og arbejds sosiologi, s. 65-77.
- Malmberg, A. og Nordberg, B. 1994. «Language use in rural and urban settings». I: Nordberg, B. *The sociolinguistics of urbanization: The case of the Nordic countries*. Berlin, New York: De Gruyter, s.16-50.

- Milroy, J. 1993. «On the social origins of language change». I: Jones, C. (ed). *Historical Linguistics: Problems and Perspectives*. London and New York: Longman, s. 215-236.
- Milroy, L. 1980. *Language and Social Networks*. Oxford: Blackwell.
- Milroy, L. 1987. *Observing & Analysing Natural Language*. Oxford: Blackwell.
- Mæhlum, B. 1986. *Språklige variasjonsmønstre hos innflyttere i Oslo*. Oslo: Novus Forlag.
- Mæhlum, B. 1992. *Dialektal sosialisering. En studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Oslo: Novus Forlag.
- Mæhlum, B. 1999. *Mellom Skylla og Kharybdis. Forklaringsbegrepet i historisk språkvitenskap*. Oslo: Novus Forlag.
- Nordberg, B. 1980. «Sociolinguistic fieldwork experiences of the unit for advanced studies in modern Swedish». I: *FUMS*. Rapport nr. 90. Uppsala.
- Nordberg, B. 1994. «Introduction». I: Nordberg, B. (ed). *The sociolinguistics of urbanization: The case of the Nordic countries*. Berlin, New York: De Gruyter, s. 1-15.
- Omdal, H. 1978. «Holdninger til dialekter og dialektbruk blant norske studenter». I: Benson S. og H. Karlsson (red). *Dialektkonferens 1978*. Gøteborg, s. 51-66.
- Omdal, H. 1982. «Språkholdninger». *Mål og makt*. Nr. 4, s. 2-25.
- Omdal, H. 1994. «From the Valley to the City: Language Modification and Language Attitudes». I: Nordberg, B. (ed). *The Sociolinguistics of Urbanization: The Case of the Nordic Countries*. Berlin, New York: De Gruyter, s. 116-147.
- Papazian, E. 1987. «Bymåla og utviklingstendensene i norsk talemål i dag». I: *Språklig Samling*. Nr. 3, s. 10-17.
- Paunonen, H. 1996. «Language change in apparent time and in real time. Possessive constructions in Helsinki colloquial Finnish». I: Thelander, M. m.fl. (red). *Samspel och variation. Språkliga studier tillägnade Bengt Nordberg på 60-årsdagen*. Uppsala. Institutionen för nordiska språk. Uppsala universitet, s. 375-386.
- Pedersen, I. L. 1985. «Dialektudtynding på Fyn. Et forsøg med implikationsanalyse». I: *Danske Folkemål*. 27. bind. Institut for dansk dialektforskning, s. 83-102.
- Pedersen, I. L. 1994. «Linguistic variation and composite life modes». I: Nordberg, B. (ed). *The sociolinguistics of urbanization. The case of the Nordic countries*. Berlin, New York: De Gruyter, s. 87-115.

- Pedersen, I. L. 1996. Førsteopponent. Akselbergs doktordisputas. I: *Maal og minne*. Nr.2, s. 139-192.
- Pedersen, I. L. 1998. «Sprog og køn». *Nydanske studier og almen kommunikationsteori*. København, s. 9-40.
- Pedersen, I. L. 1999. «Hvornår er en kode ikke længere den samme kode - og hvem afgør det? Om forholdet mellem sprogbrugernes og sprogforskerens grænsedragning, specielt i forbindelse med regionalisering». I: *Målbryting 2/1999*. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, s. 18-40.
- Prytz, K. 1984. «Hedemarken». I: Evensberget, S. (red). *Norge vårt land. Den vide bygd - der fjerne åser blåner. Skog- og flatbygder*. Bind 13. Oslo: Gyldendal norsk forlag, s. 95-121.
- Quist, P. 1998. *Ind i gruppen, ind i sproget. En undersøgelse af sammenhænge mellem andetsprogstilegnelse og identitet*. Københavnstudier i tosprogethed. Køgeserien bind K5. København: Danmarks lærerhøjskole.
- Romaine, S. 1980. «A critical overview of the methodology of urban British sociolinguistics». I: *English world-wide. A journal of varieties of English*. 1:2. Heidelberg, s. 163-198.
- Romaine, S. 1981. «The status of variable rules in sociolinguistic theory». *Journal of linguistics*. Volume 17, s. 93-119.
- Romaine, S. 1982. *Socio-historical linguistics. It's status and methodology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Romaine, S. 1984. *The Language of Children and Adolscents. The Acquisition of Communicative Competence (=Language in Society 7)*. Oxford: Blackwell.
- Rudi, N. B. 1999. «Er det råd å stole på rapportert språkbruk?» I: *Målbryting 2/1999*. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, s. 171-177.
- Ryan, E. B, H. Giles, R. J. Sebastian. 1982. «An integrative perspective for the study of attitudes toward language variation». I: Ryan, E. B. og H. Giles. *Attitudes towards language variation*. London, s. 1-19.
- Ryen, E. 1976. «Innledning». I: Ryen, E. (red). *Språk og kjønn*. Oslo: Novus, s. 9-20.
- Røyneland, U. 1994. *Når bygdemål møter bymål. Ein individsentrert eksempelstudie av fire sunnmøringar i Oslo*. Hovedoppgave. Oslo
- Røyneland, U. 1999. »Språkleg regionalisering på Røros og Tynset?» I: *Målbryting 2/1999*. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, s. 98-119.

- Sandøy, H. 1985. *Norsk Dialektkunnskap*. Oslo: Novus Forlag.
- Sandøy, H. 1996. *Talemål*. 2. utg. Oslo: Novus Forlag.
- Sandøy, H. 2000. «Utviklingslinjer i moderne norske dialekter». I: *Folkemålsstudier 39*. Helsingfors, s. 345-384.
- de Saussure, F. 1971 [1916]. *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot.
- Scotton, C. M. 1976. «Strategies of neutrality: language choice in uncertain situations». I: *Language*. Volume 52/4, s. 919-941.
- Skjekkeland, M. 1997. *Dei norske dialektane: tradisjonelle særdrag i jamføring med skriftmåla*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Skjekkeland, M. 1999. «Agder - ein region mellom aust og vest. Kva skjer med talemålet i området?» I: *Målbryting 2/1999*. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, s. 76-97.
- Skolseg, E. 1994. *Romeriksdialektens levevilkår i skyggen av Oslo*. Hovedoppgave. Universitetet i Oslo.
- Skolseg, E. 2000. «Vi snakker bare litt bredt». Problemer som kan oppstå når lingvister og ikke-lingvister skal snakke om språk». I: *Målbryting 4/2000*. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, s. 149-165.
- Språklig Samling*. 1984. Nr. 2.
- Statistisk sentralbyrås internettsider: <http://www.ssb.no/kommuner>.
- Steinset, Å. 1975. «Språk og identitet». I: Bjørkum, A. m.fl. (red). *Æ vell bruk dialekta mi: om målførebruk i ulike situasjonar*. Oslo: Noregs Mållag - Noregs ungdomslag, s. 20-23.
- Steinset, Å. og J. Kleiven. 1975. *Språk og identitet*. Oslo: Det norske samlaget.
- Steinsholt, A. 1964. *Målbryting i Hedrum*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Steinsholt, A. 1972. *Målbryting i Hedrum 30 år etter*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Strømsodd, S. A. 1979. *Dialektholdninger blant folk i to bydeler i Oslo*. Hovedoppgave. Universitetet i Oslo.
- Tabouret-Keller, A. 1997. «Language and identity». I: Coulmas, F. (ed). *The Handbook of Sociolinguistics*. Oxford: Blackwell, s. 265-282.
- Talemålsendring i Noreg: Prosjektbeskrivelse.

- Teigen, K. H. 1993. «Identitetsbegrepet - noen psykologiske refleksjoner». I: Mæhlum, B. *Hva er «identitet»? Rapport fra tverrfaglig seminar ved Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Tromsø, 7.-8. mai 1992*. Tromsø: ISL og Norges Forskningsråd, s. 13-19.
- Thelander, M. 1974. «Samvariation i växlingen mellan dialekt och standardspråk. En punktundersökning.» I: *FUMS*. Rapport nr. 34. Uppsala.
- Thelander, M. 1975. «Kodväxling eller kodblandning? Ett försök att beskriva språksociologisk variation i en norrländsk talgemenskap». I: *FUMS*. Rapport nr. 40. Uppsala.
- Thelander, M. 1979. *Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträsktal I/II*. Acta Universitatis Upsaliensis 14. Uppsala.
- Thelander, M. 1982. «A qualitative approach to the quantitative data of speech variation». I: Romaine, S. *Sociolinguistic variation in speech communities*. London: Arnold, s. 65-83.
- Torp, A. 1982. *Norsk og nordisk før og nå*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Torp, A. 1988. «Hu skøyt høi i huet. Tanker om udanna østnorsk». I: *Språklig Samling*. Nr. 4, s. 6-9.
- Torp, A. og L. Vikør. 1994. *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. 2.utg. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Trudgill, P. 1986. *Dialects in contact*. Oxford: Blackwell.
- Trudgill, P. 1997. «Norwegian as a Normal Language». I: Røyneland, U. (ed.). *Language contact and Language conflict. Proceedings of The international Ivar Aasen conference*. University of Oslo. Volda, s. 151-159.
- Tunheim, A. 1990. *Talemålsutvikling på Giske, Godøy og Alnes. Ei språkgeografisk og sosiolingvistisk gransking*. Hovedoppgave. Universitetet i Bergen.
- Tveit, T. og Evensen, A. 1984. *Talemålsvariasjon åt gjøvikensere. En språksosiologisk og språkgeografisk undersøkelse*. Hovedoppgave. Universitetet i Oslo.
- Venås, K. 1979. «Riksspråk-regionalmål-målføre». *Syn og segn*. Nr. 3, s. 131-149.
- Venås, K. 1991. *Mål og miljø. Innføring i sosiolingvistikk eller språksosiologi*. 3.utg. Oslo: Novus.
- Vistnes, Hilde Merete. 2000. *Vi pynter oss med navn. En studie av personnavnendringer i Ofoten i vår tid med vekt på mønster, motiver - og identitet*. Hovedoppgave. NTNU. Trondheim.

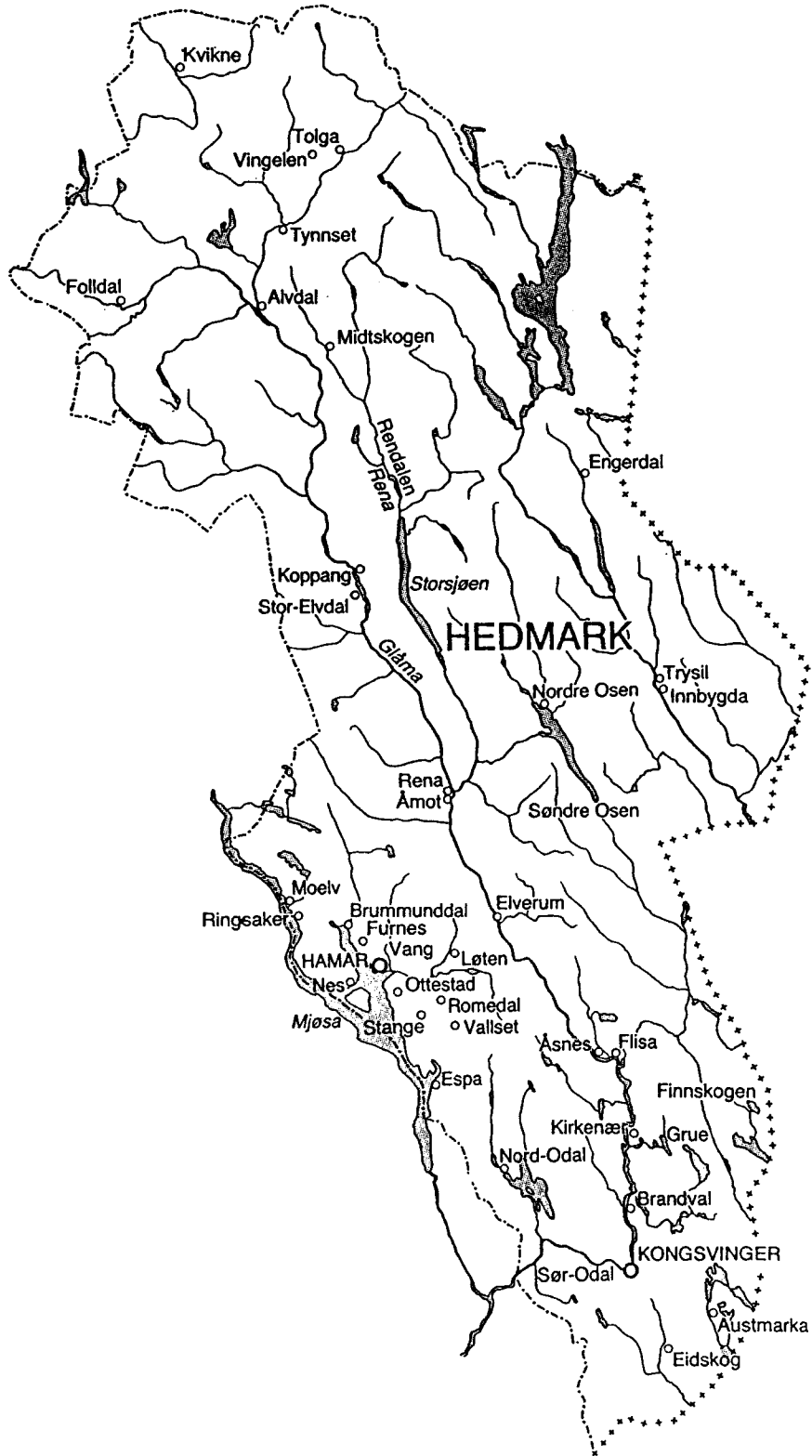
Wardhaugh, R. 1998. *An introduction to sociolinguistics*. 3. utg. Blackwell.

Weinreich, U, W. Labov og M. I. Herzog. 1968. «Empirical Foundations for a Theory of Language Change». I: Lehmann, W. P og Y. Malkiel (eds.): *Directions for Historical Linguistics*. Austin: University of Texas Press, s. 95-195.

Westgaard, W. 1970. *Substantivene i Romedal: en synkronisk-diakronisk morfemanalyse*. Oslo: Universitetsforlaget.

Aasen, V. (red). 1999. *Slik tala vi. Dialektordbok fra Stange*. Stange Morsmålsforening.

Aaserud, I. F. 1997. «Haldningar til talemål på Aust- og Vestlandet». I: *Språklig Samling*. Nr. 3, s. 4-9.

Spørsmål som utgangspunkt for samtale 1

TEMA I: FRITID

- Hva pleier dere å gjøre i fritida, etter skoletid og i helgene? Hvor er dere vanligvis?
- Er dere med i organiserte fritidsaktiviteter (idrett, musikk e.l.)? Event. Har dere vært det tidligere?
- Hvor har dere de fleste vennene deres? Hvor bor bestevenninna/vennen deres? Hvor lenge har dere kjent disse menneskene?
- a) Hva mener dere om tilbudet til unge i Hamar-området?
- b) Hva kunne det vært mer av?
- c) Hvis dere fikk bestemme, hvordan skulle tilbudet til unge vært?

TEMA II: BYGD OG BY

- Synes dere det er stor forskjell på Hamar og bygdene rundt?
- Er det stor forskjell på ungdommene som kommer fra Hamar og de som kommer fra bygdene rundt byen? Hva er forskjellig, hva er likt?
- Har dere noe forhold til Oslo? Er det store forskjeller mellom Hamar og Oslo? Hva med ungdommene i de to byene?
- Blir man prega av det stedet man vokser opp? På hvilken måte? Hvordan er dere prega?
- Trives dere på hjemstedet deres?

Andre samtaletema: musikk, kaféer...

Spørsmål som utgangspunkt for samtale 2

TEMA I: FAMILIE / OPPVEKST

- Kan du fortelle litt om familien din. Hva jobber foreldrene dine med, har du søsken, dyr...?
- Kan du fortelle litt om oppveksten din. Hva pleide du f.eks. å gjøre sammen med familien i helgene og i feriene?
- Er det enkelte episoder du husker spesielt godt fra barndommen. Kanskje har andre fortalt deg om noe du gjorde som var morsomt, du dumma deg ut e.l.

TEMA II: HJEMSTEDET / TILHØRIGHET

- Hva synes du er typisk for hjemstedet ditt? Hvis du skulle fortelle andre om stedet du kommer fra, hvordan ville du beskrevet det, menneskene der. Hva er bra og hva er ikke fullt så bra?
- Trives du på hjemstedet ditt? Kunne du tenke deg å bosette deg der? Hvorfor/hvorfor ikke? (Event. Hvor kunne du heller tenke deg å bo?)
- Hvordan tror du din oppvekst hadde vært hvis du hadde vokst opp i Oslo? (Til informantene fra bygda: også på Hamar)

TEMA III: SPRÅK OG SPRÅKHOLDNINGER

- a) Hva vil du kalle språket dere snakker hjemme hos dere? Snakker alle sammen likt?
 - b) Snakker du likt hjemme og blant venner, eller er noe ulikt? (Hva er forskjellig?) Er det enkelte situasjoner du vet at du endrer språket ditt i forhold til måten du snakker på til daglig?
- Vet du noe om de ulike dialektene i Norge?
- Hva slags forhold har du til dialekter?
- Hva synes du om at talemålet rundt om i Norge er så variert?
- a) Synes du noen dialekter er penere eller styggere enn andre?
 - b) Hva er det som gjør den pen/stygg?

- a) Hva synes du om hedmarksdialekten?
 - b) Hva er det som gjør at du føler det?
- a) Hvordan skiller hedmarksdialekten seg fra andre dialekter / hva er typisk?
- a) Hva kaller du talemålet i Hamar?
 - b) Hvordan skiller talemålet i Hamar seg fra språket i Stange/Romedal?
 - c) Hvordan skiller det seg fra talemålet i Oslo?
- a) Kan det å bruke en lokal dialekt i enkelte situasjoner virke spesielt positivt eller spesielt negativt? På hvilken måte?
- Hva tror du folk fra andre steder synes om hedmarksdialekten? Kan du tenke deg hvorfor?

Spørsmål som utgangspunkt for samtale med voksne informanter

TEMA I: FRITID

- Kan du fortelle litt hva du/dere gjør i fritida, i ferier o.s.v.

TEMA II: ENDRINGER I BYGDA, FORHOLDET BYGD OG BY

- Kan du fortelle litt om hvordan det var her på stedet da du vokste opp? Har det skjedd mange forandringer opp gjennom åra? Hva er det som er endret mest ved menneskene og samfunnet her fra den gang til i dag?

- Du og unga dine har vokst opp på samme sted. Hva mener du at du har med deg fra barndommen din som de ikke får oppleve p.g.a endringer i samfunnet? (Dette kan være på godt og vondt...)

- I hvilke anledninger drar du til Hamar? (for å handle, kulturarrangement...) Er du mer på Hamar i dag enn tidligere (hvorfor/hvorfor ikke)? Føler du at forholdet mellom bygda og Hamar har forandret seg noe i forhold til tidligere?

- Hva med Oslo - reiser du/dere mye dit, i tilfelle hvilke anledninger?

- Kan du prøve å si noe som kjennetegner hjembygda di, både stedet og menneskene der? Hva opplever du som positivt med stedet? Er det noe som er mindre bra?

TEMA III: SPRÅK OG SPRÅKHOLDNINGER

- Hva slags forhold har du til dialekter?

- Hvordan vil du beskrive dialekten din? Hva slags forhold har du til den?

- Vet du noe om du har endret språket ditt i større grad i forhold til da du var yngre? Hvordan/hvorfor? Vet du om du i dag endrer språket ditt i enkelte situasjoner. Hvordan/hvorfor? Har du noen gang følt det som en ulempe / noe negativt å snakke hedmarksdialekt? Hva synes du om at en del mennesker endrer språket sitt?

- Har du noen formening om det er stor forskjell på språket ditt og din generasjon, og språket til generasjonen etter deg? Er det mange i din omgangskrets som har endret språket sitt? Har du noen ideer om hvorfor de har gjort det?

- Hva kaller du talemålet i Hamar? Hvordan skiller dette seg fra ditt talemål? Og fra talemålet i Oslo?

- Hva synes du om hedmarksdialekten sammenliknet med andre dialekter i landet? Hvordan skiller den seg fra andre dialekter? Hva tror du andre mener er karakteristisk for den?

ANDRE VARIABLER

1. Ord til undersøkelse av språktrekket *monoftongering av norrøne diftonger*:

- en stein
- ei reise / å reise
- en røyk
- et bein
- å røyke
- ei grein

2. Ord til undersøkelse av *fortidsbøying av verb som skyte og bryte*.

- å skyte
- å bryte
- å flyte
- å krype